141
14 (A-D)

989
98

(A) प्राकृतचान्द्रिका । Prakrutchandrika.

(B) प्राकृतचान्द्रिका । Prakrut chandrika व्याकरणम्

(C) सिध्दान्तकौमुदी । siddhanth koumudi

(D) व्याकरणपरिभाषा । vyakaran paribhasha.

प्राकृतचंद्रिकासुबंतप्रारंभः

प्रा०चं श्रीगणेशायनमः॥ ॥ अलिकुलमंडितगंडं प्रत्यूहव्यूहतिमिरमार्तंडं ॥ सिंदूरारुणशुंडादंडं चेतंडतुंडमवलंबे ॥ १ ॥
१ कलितकलमपुस्तन्यस्तहस्ताग्रमुद्रा दिशतु लिखनशुद्धिं शारदा सारदानः । प्रतिवरनसरोजं याकवीनां नवीनां वितरतिमधुधा
रां माधुरीणांधुरीणां ॥ २ ॥ श्रीनृसिंहगुरोर्नत्वापदपंकजतल्लजं । विशदार्थांशिशुहितां कुर्वे प्राकृतचंद्रिकां ॥ ३ ॥ प्रकृ
तिः संस्कृतं तत्रभवत्वात्प्राकृतं स्मृतं ॥ तद्भवं तत्समं देशीत्येवमेतत्त्रिधास्मृतं ॥ ४ ॥ प्रकृतिप्रत्ययांशाभ्यां विकृतं तद्भवं य
था ॥ गोरीआदेउ सोहग्गासामिद्धिं पाहअउंसई ॥ ५ ॥ यत्केवलप्रत्ययांशे विकृतं तत्समं यथा ॥ हरिणोचरणे चारू नुमो- राम
कमलकोमले ॥ ६ ॥ देशीदेशविशेषेणप्रयुक्तमपरिस्फुटं ॥ यथा हल्लोहलं हालः कंदोट्टं समउप्पवं ॥ ७ ॥ तेषु दे
श्यं स्वतंत्रत्वान्निरूढत्वाच्चलक्षणं ॥ नापेक्षतेन्यभाषावत्संप्रदायोस्य बोधकः ॥ ८ संस्कृतप्राकृतोक्ताभ्यां लक्ष्मभ्यां वि १

द्धितत्समं ॥ अतस्तद्भवमेवैकमिह लक्ष्यतयास्थितं ॥ ९ ॥ तच्चार्षमागधीसौरसेनीपैशाचिका तथा । चूलिकापैशाचिकं
चापभ्रंशश्चेतिषड्विधं ॥ ११ ॥ एषां कार्यविशेषेणभेदोग्रेस्फुटयिष्यते । शेषं संस्कृतवत्सिद्धं प्रकृतिप्रत्ययात्मकं ॥ ११ ॥
महाराष्ट्रोद्भवां भाषां प्रकृष्टं प्राकृतं विदुः ॥ आकरः सूक्तिरत्नानां सेतुबंधादि यन्मयं ॥ १२ ॥ ऐऔक्षुष्प्य ऋॠ लृॡप्लुतश
षाः सर्गश्चतुर्थीभ्यसि प्राप्ते हलूङः प्रनाः पृथक् द्विवचनं नाष्टादशप्राकृते । सुप्तिङ्लिंगनराज्ञलादि वकुलं षष्ठीचतुर्थ्याः स
दातादर्थ्योदितङे स्तु यावकुवचोद्वित्वेप्रयोज्यं सदा ॥ १३ ॥ प्रायोवादोयं । कैअवं । सौअरिअं । कोरवाइत्यादो क्वचिदै
दौतोरपिदर्शनात् ॥ तथाक्ष्कः शकारश्चमागध्यां वक्ष्यते । यथा । यक्षः यक्के । लास्ता लाष्का । लहशवशणमिअशुलशि
लविअलिअमंदालललाइ अंहिजुगे ॥ वीलजिणेपक्खालदु ममशअलमवय्यं बालं रभसवशनमितसुरशिरोविगलितमंदार

प्रा॰ चं॰ राजितांघ्रियुगः । वीरजिनः प्रक्षालयतु मम सकलमवद्यजंबालं ॥ मागध्यां रस्य लः सः शो जो यः सेर्डे च लक्ष्यते । चतुर्थीभ्यसि । च
२ तुर्थ्या भ्यस् न प्रयुज्यत इत्यर्थः । यद्वक्ष्यति ॥ षष्ठी चतुर्थ्याः सदेति भ्यसीति वचनाच्चतुर्थ्या एकवचनमस्त्येव । यद्वक्ष्यति । ताद
र्थ्यादित ङेस्तु वेति ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी वाच्येति विहितायाश्चतुर्थ्यास्तत्संबंधिनो ङेः षष्ठी वा स्यात् । देवा भणिवेज्जं ॥ देवस्स वा ॥ दे
वार्थमित्यर्थः ॥ प्रांते हल् नास्ति । लोपोंत्यस्य हल इति वचनात् । प्रांतग्रहणादनंत्यस्य हलो प्रयोगं वारयति । ङञनाः पृथक् ।
पृथक् असंयुक्ता न संति । पृथक्ग्रहणात्संयुक्तास्तु मन्यते पंचमो ॥ संकई निंनइ । द्विवचनं । स्यादीनां त्यादीनां च द्वि
वचनं न प्रयुंज्यते । द्वित्वे बहुवचनस्यैव विधास्यमानत्वात् ॥ तथा प्राकृते सुबादिविधिर्बहुलं भवति । यत्र विहितास्ततो- राम
न्यत्रापि भवंति ॥ सुबिति स्यादयः तिङिति त्यादयः पाणिनीयप्रसिद्ध्योच्यते ॥ तत्र द्वितीयार्थे षष्ठी यथा ॥ गंगाधरस्स वंदे ॥ २

प्राकृतचंद्रिकासुबंतप्रारंभः

प्रा॰चं॰ तंनांतंचपुंसिस्यात्। जसो। पओ। तमो। वओ। उरो। नांतं। जम्मो। नम्मो। मम्मो। कम्मो। सर्वत्रांत्यहलोलोपेस्तेडों। क्वचिदु
३ क्तेनहं। वचः शिरोनभःश्रेयःसुमनःशर्मवर्मन। वअं। शिरं॥ णहं। सेअं। सुमणं। सम्मं। वम्मं। अत्यलोपेकृतेऽक्षीबे॰ मूस्योरम्
। विंदुःकुलंमंडलाग्रःखड्गोवचनभाजने। छंदोमाहात्म्यनेत्रार्थदुःखंवृक्षोगुणोऽस्त्रियां। एतेपुन्नपुंसकयोरुभयोर्भवंति। विंदूइं।
विंदू। कुलं। कुलाइत्यादि। नेत्रार्थ। एतेअच्छी। अछीइं। चकवू। चकवूइं। णअणा। णअणाइं। दुक्कचो। दुक्कवाइं। उ
क्कवा। उक्कवाइं। गुणा। गुणाइं। इमांतांजलिपृष्ठाक्षिप्रश्नाःकुक्षिबलिर्निधिः। रश्मिर्ग्रंथिर्विधिर्विद्युच्चोरिकाद्यास्तुवा
स्त्रियां। इमांताः। एसगरिमा। एसागरिमा। एसधुत्तिमा। एसाधुत्तिमा। पृथ्वादेर्वेमनितिइमनप्रत्ययः। एसअंजली। राम
एसाअंजली। पुट्ठं॥ पुट्ठी। इत्यपक्षेतुपिट्ठीतिस्त्रियामेवेत्येके। एसविज्जू। एसाविज्जू। विज्जुणा विज्जूणं चोरि- ३

आ। चोरिअं। अचांव्यत्ययोबहुलंयथा। दीर्घह्रस्वौसमासेऽचाम्। समासेत्वांदीर्घह्रस्वौभवतोव्यत्ययेन। ह्रस्वस्यदीर्घः।
अंतर्वेदिः॥ अंतावेदे। क्वचिन्न। जुवइजणो। क्वचिद्वा। वारिमइ। वारीमई। परहरं। पईहरं। वेलुवणं। वेलूवणं। भुअ
अत्तं। भुआअत्तं। दीर्घस्यह्रस्वः। णिअंबसिलक्खलिअवीइमलस्स। क्वचिद्वा। जउणजलं। जउणाजलं। णइसोत्तं
णईसोत्तं। वहुमुहं॥ बहूमुहं। गोरिहरं। गोरीहरं। संधिर्वापदयोः क्वचित्॥ संस्कृतोक्तःसंधिःपदयोर्द्वयोःप्रायेण
भवतिवा। महिईसरो। महीसरो। वासइसी। वासेसी। व्यासऋषिः। पदयोरितिवचनादेकपदेसंधिर्न। पई। वच्छाओ।
मुद्धाए। महइहोइ। प्रायोवचनात्क्वचिदेकपदेपि। काहिइ। काहीव। अउ। बीओ॥ नैदौत्सादेः। एदोतोःत्यादेश्चस्वरस्य
स्वरेपरेसंधिर्नस्यात्। अएअच्छरिअं। तीएआणत्तं। आलक्खिवमोरम्मिं। होइइह। जंपेइअअं॥ नासवर्णेय्वोः।

प्रा॰चं॰ असवर्णे चिपरे इकारोकारयोःसंधिर्नस्यात् । वंदामि अज्जादणुइंदो । य्वोःकिं । गूढोअरतामरसानुसारिणी । असवर्णे किं । पुहवी
४ सो ॥ योद्धते ॥ कगचेत्यादिना लुप्तव्यंजनावशिष्टःस्वरउद्धृतः तत्रपरेऽचां संधिर्वास्यात् ॥ व्यवस्थितवात्वात्क्वचिन्नेवं । गअणं ॥
रअणीअरो । क्वचिद्वा कुंभआरो । कुंभारो । सुउरिसो । सूरिसो । क्वचित्संधिरेव । सालाहणो । शातवाहनः । चक्काओ । चक्रवा
कः । क्वचिच्चलुक् । अयामचि क्वचिल्लुक्स्यात् । त्रिदशेशः । तिअसीसो । निश्वासोच्छ्वासौ । णीसासूसासा । हलांव्यत्यये यथा
। लोपोंत्योहल् प्रकृतेः प्रत्ययस्य वा यदंत्यंहल् तल्लोप्यं । जावताव । जसो । तमो । हणं । सिरं । समासे तु विवक्षावशादंत्यत्व
मनंत्यत्वंच । सद्भिक्षुः । सभिक्खू । सब्भिक्खू सज्जनः । सजणो । सज्जणो एतद्गुणाः । एअगुणा एअग्गुणा । तद्गुणाः । तगु
णा । तग्गुणा । निर्दुरोर्वा अनयोरंत्यस्य हलो लुग्वास्यात् । णिस्सहं । णीसहं । दुस्सहं । दूसहं । दुक्खिओ । दुहि– राम ४

तृतीयार्थे यथा । धणस्स लुद्धो ॥ धनेनेत्यर्थः । पंचम्यर्थे यथा ॥ चोरस्स बीहइ ॥ चोराद्बिभेतीत्यर्थः । सप्तम्यर्थे यथा । पिट्ठीए–
केसवासो । पृष्ठे केशपाशः । क्वचिद्द्वितीयातृतीययोः सप्तमी यथा । गामे अहिवसामि । घरेण जामि तिसु तेसु अलंकिआ–
पुहवी । त्रिभिस्तैरलंकृता पृथिवीत्यर्थः । क्वचित्पंचम्यास्तृतीयासप्तम्यौ । यथा चोरेण बिहइ ॥ चोराद्बिभेतीत्यर्थः । अंतेउरम्मिउ
आगओराआ ॥ अंतःपुरादुपागत इत्यर्थः । क्वचित्सप्तम्या द्वितीया यथा विज्जुजो अंतरइ रत्तिं । विद्युद्द्योते तरति रात्रिमित्यर्थः ।
आर्षे तृतीयापि दृश्यते । तेणंकालेणं तेणं समएणं । तस्मिन्काले तस्मिन्समये इत्यर्थः । क्वचित्प्रथमार्थेपि द्वितीया ॥ चउवी
संपि जिणचरा । चतुर्विंशतिरपि जिनचराः । एवं तिङामपि व्यत्ययः परस्मैपदात्मनेपदयोः । यथा । हसइ । हसए । वेवइ
वेवए । लिंगव्यत्ययः । यथा ॥ प्रावृट्शरत्तरणयः पुंसि ॥ पाउसो ॥ सरओ । एसो तरणी । स्नांतमपि क्वचित् । सां

णुहो । धणु ॥ मोनुस्वारः । लोपापवादः । जलं । वणं । क्वचिदनंत्यस्यापि । वणम्मि । वणंमि ॥ स्वरेतुवा । स्वरेपरेमस्यानु-
स्वारोवास्यात् । णमह अवड्डिअवुगं अवसारिअविस्थअं भणोणअगहिरं । अप्पलघुअपरिसएहं अणा अपर मत्थपाअउं
मऊमहणं । पक्षेमस्यस्थितिः । ममसअलमवज्जजंबालं ॥ ॥ नासिक्यानामनुस्वारोऽपदांतेपिविभाषया ॥ पंती । पत्ती ॥
परंमुहो । परम्मुहो । कंचुअं । कञ्चुअं । उक्कंग उक्कण्ण । विंझो । विन्झो । चंदो । चन्द्रो । कंपइ । कम्पइ । मांसमांसल
कांस्येषुपांशुप्रांशुककिंशुके । कथंनूनमिदानींकिंसिंहकांसिकदाणिमि । संस्कारेचसमेमेवविंदोर्वालोपइष्यते । मासं ।
मासलोइत्यादि लोपाभावे संयोगेह्रस्वता । मंसं । मंसलोइत्यादि । समोमकारेपरेविंदेर्लोपोयथा । समुहो । संमुहो । विंदु
रायावक्राश्रुमूर्धसु । गच्छपुच्छस्मश्रुपर्शुब्रघ्नककर्कोटदर्शने । कुड्मलअस्रमार्जार गृष्टिदृश्चिकएष्वपि । वंकं । अंसु । मुंधाइत्या

दि । मनःशिलामनस्विन्योपर्यस्यैवप्रतिश्रुति । द्वितीयास्यात् । मणंसिला माणंसिणी । तृतीयान्तुस्यादुपर्यंति सुक्कके ॥ आवरिं
। अणिमुंतअं ॥ शषयोःसः । शशः । ससो ॥ अश्वः । असो । एषः । एसो । मेषः । मेसो । स्पष्पयोःफः । स्पष्पइतिसंयोग-
योःफइत्यादेशःस्यात् । निस्पन्दः । णिप्फन्दो । प्रतिस्पर्द्धी । पाडिप्फद्धी । पुष्पं । पुप्फं निष्पेषः ॥ णिप्फेसो ॥ बाऊलकात्
क्वचिन्न । णिप्पहो । निस्पृहः । क्षस्यतुछझखाःक्वचित् । क्वचिद्यथाभिधानंक्षस्यैतेत्रयःस्युः ॥ छीणं । झीणं । खीणं । क्वचि
तुखएव । क्षयः । खओ । लक्षणं । लक्खणं । घ्यर्य्ययइतियोगस्यजःस्यात् । संयोगानामेषांजःस्यात् । घ । मज्जं । खज्ज-
र । य्य । जज्जो । खज्जो । र्य । अज्जमा । सुज्जो । भज्जो । कज्जं । झोध्यत्वसाध्वसे । एषांसंयोगस्यझःस्यात् । ध्य । संझा
। विंझो । ह्य । गुज्झं । सज्झं । ध्व । सज्झसं । समस्तस्तववर्जस्यस्येस्तथः । हत्थो । थुई । वलोपः । सत्थि । वर्जस्यकिं ।

सलोपः। समत्तो। तवो। तथ्येयोश्चच्छौ। णिच्चं। णच्चइ। ण्णवच्छं। पच्छे। रच्छा। ड्मक्मोःपः। अनयोःपः स्यात्। कुप्पलं। चक्रादित्वाद्बिंदुः। कुंपलं। रुक्मिणी। रुप्पिणी। क्ष्मस्य भोवा। द्वित्वं। झलांझलिपदांतेचतृतीयः। पद्मः। पम्भो पहो आह्वानं। अम्भाणं। अथन्मस्यमः। द्वित्वं। जम्मो। मम्मणं। तंम्मअं॥ ग्मस्यचापिवा। युग्मं। जुम्मं। तिग्मं। तिम्मं॥ ॥ लुग्युक्ता द्याः ष्कप्पशषसक गाः पटडास्तदो। संयोगस्यादिभूतयोर्जिह्वामूलीयोपध्मानीययोः शादीनांच लुक् स्यात् दुष्करं॥ दुक्करं। अंतष्पातः। अंतप्पाओ। निश्चलः। णिच्चलो। श्लक्ष्णं। लण्हं। शुष्कं। सुक्कं। गोष्ठी। गोट्ठी। षष्ठी। छट्ठी। स्कंधः। खंधो। स्नेहः णेहो॥ शुक्तं। शुप्तं सुक्कं सुत्तं दुग्धं। दुद्धं। मुग्धं सुद्धं। सुप्तः सुत्तो। गुप्तः गुत्तो। षट्पदः। छप्पओ। कट्फलं। कप्फलं। खड्गः खग्गो। षड्जः। छज्जो। उत्पलं। उप्पलं। उत्पातः उप्पाओ मद्गुरः। मग्गुरो। मुद्गरः। मोग्गरो युक्ताधोम

ओ। नस्वरे॥ अनयोरंत्यस्य लोपो न स्यादचि॥ णिरंतरं णिरवआसं। दुरुत्तरं। दुरवगाहं॥ बाहुलकादंतरोपिनलोपः। अंतरप्पा। क्वचिद्भवत्यपि। अंताउरिआ। अदुदोस्तुन॥ अनयोर्नांत्यलोपः। सद्दहिअं। सद्धा। उग्गअं। उम्मअं॥ अविद्युतःस्त्रियामात्वं॥ विद्युद्वर्जितस्य स्त्रीलिंगस्यांत्यहलआत्वं स्यात्। लोपापवादः। सरित्। सरिआ। पडिवआ। संपआ। विद्युतस्तु। विज्जू। अंत्यलोपे दीर्घः॥ रा रेफस्य। स्त्रियां रेफस्यांत्यस्य रा स्यात्। गिरा। धुरा। पुरा। गिर्। धुर्। पुर्। क्षुधस्तु हा। छुहा। शरदो ऽत्। शरदोंत्यस्य अत्वं स्यात्। पुंस्त्वात्सेर्डो। सरओ बाहुलकात् भिषक्। भिसओ। दिक्प्रावृषोः सः अनयोरंत्यस्य स इत्यादेशः। स्त्रीत्वादाप्। दिसा। पुंस्त्वात्सेर्डो॥ पाउसो। आयुरप्सरसोस्तुवा॥ अनयोरंत्यस्य सो वास्यात्। दीहाउसो। दीहाउ। दीर्घायुः। अच्छरसा॥ अच्छरा॥ ककुभोहः। स्त्रीत्वादाप्। कउहा॥ चाधनुषः। ध

ई। धारी। त्रस्य रात्रौ। रात्रिशब्दे त्र इति संयोगस्य लुग्वा स्यात्। राई। रत्ती। हरिश्चंद्रे शचोरपि। हरिअंदो। लुक् दशार्हे हस्य।
दशार्हः। दसारो। मधुमथने वा नशब्दस्य लुप्। थथयोर्हत्वं। मडुमहो। मडुमहणो। सगां अपारि आअंको सुहल छिविरहि-
अंमडुमहस्स उरं। सुमरामि महणउर ओ असुद्धव– हरजटापभारं॥ ॥ क्रस्याच्छेषादेशयोर्द्वित्वं युक्ते नाद्योरेफहोः। सं
युक्ते लोपावशिष्टस्यादेशभूतस्य वा नादेर्वर्णस्याक्षरस्य हलो द्वित्वं स्यान्न तु रेफहकारयोः। उत्तं भुत्तं। दुद्धं अक्को। मग्गो। आदे-
शे। विज्जो। विण्णो॥ मज्झिमो क्रस्यार्चिः। णीसासो। सीरं ईसरो। आणा। दूसहं। दंसणं। फंसो। वंकं। युक्ते किं। ग
अणं। अनाद्योः किं। खंभो। थुइ। रहोस्स। सुदरियं सौदर्य्यं। विहलो। विकलः। समासे चा भवेद्द्वित्वं॥ कुसुमप्पअ
रो। कुसुमपअरो णइग्गमो अशेषादेशयोरपि। सप्पिवासो। सप्पिवासो। तेल्लोक्कं। तेलोक्कं। तैलप्रभूतमंडूक

स्रोतो विचकिलर्जुषु। व्रीडाप्रेम्णो द्विरत्यस्य यौवनादौ तु मध्यतः। तेल्लं। चउत्तं। मंडुक्को। सोत्तं। विअइल्लं। उज्जू। विड्डा।
पिम्मं। जोव्वणं॥ सेवानीडनखस्थूलनिहितव्याकुले हृते। मृदुके व्याहृते स्त्यानेदैवमूके कुतूहले॥ स्थाणुतूष्णीकास्मदी
या द्विषु द्वित्वं यथोचितं। सेवा॰ सेवा। नेड्डं। नीडं। णक्खं। णहं। णिहित्तो णिहिओ। वाउल्लो। वाउलो। ऊत्तं हूअं।
माउक्कं। माउअं। वाऊत्तो। वाऊओ। थिण्णं। थीणं। देव्वं। दइवं। मुक्को। मूओ। कोउहल्लं। कोउहलं। खण्णू। खा
णू। तुण्हिक्को। तुण्हिओ। अत्मक्केरं। अत्मकेरं॥ शषसां लुप्त यवरां प्राग्दीर्घः। प्राकृतलक्षणवशाल्लुप्तायकारवकार-
रेफा येषां शकारषकारसकाराणां तेभ्यः पूर्वस्याचो दीर्घः स्यात्। पश्यति। पासइ। कश्यपः। कासवो। अश्वः आसो। विश्वा
सः। वीसासो। विश्रामः। वीसामो। मिश्रं। मीसं। ष। शिष्यः। सीसो। मनुष्यः। मणूसो। विषाणः। वीसाणो। वि

षकु वीसं। कर्षकः। कासओ। वर्षाः। वासा। स। सस्यं। सासं। कस्यचित्। कासइ। विकस्वरः। विकासरो। निस्वः। नी
सो। निस्सहः। णीसहो। परत्वाद्दीर्घकृते ऽऽ ह्रस्वस्य न द्वित्वं ॥ त्सछ्छयोरुतः। त्सशब्दे छ्छशब्देपि लोपावसिष्टे परे उतो दीर्घः-
स्यात्। उत्सवः ऊसओ। उत्सिक्तः। ऊसिक्को। उछ्छसिति। ऊससइ। ऊसासो। तालव्येशेषः स्थितानामेव लोपे त्र दीर्घता
। तेनेह न। आदर्शकः। आअरिसओ॥ ॥ इति सामान्यविधिप्रकाशः॥ ॥ कगचजतदपयवांलुप्यते ऽऽ नाद्ययुक्तं
नविर समवाये कोपने नो सपाते। स्वगत सुगत देवे दावे वे चू त्तुके वा गुरु विजन सुतारे न प्रयोगे स चापे। अनादौ स्थिता-
असंयुक्ताः कादयो लुप्यते खिदुरादिवर्ज्जं। लोओ। सअडं। ग। णअरं। च। सई। लोअणं। ज। राआ। त। भूतलं
आगओ। द। मअणो। प। रिऊ। घ। लाअण। वर्ग्योपि वो गृह्यते। विउह्रो। य। णअणाइं। अनादिकिं। कालो॥

नयांभायः। संयोगस्याधःस्थितानांमनयांभायेण लोपः स्यात्। युग्मं जग्गं। स्मरः। सरो। नग्नः णग्गो। साम्यं। सामं। कुड्यं।
कुडुं। सर्वत्र लवरामपि। सर्वत्र संयोगस्यादावधो वा स्थितानां लोप इत्यर्थः। ल। उल्का। उक्का। वल्कलं। वक्कलं। शुक्लः। सुक्को।
किक्लवः। विक्कओ। ध्वस्तः। धत्थो। पक्कं पक्कं। विश्वेश्वरः। वीसेसरो। चक्रं। चक्कं। ग्रहः। गहो। आदिलोपादधोलो-
पो विप्रतिषेधेन। णग्गो॥ अधोलोपाच्च लवरां। कल्मषं। कम्मसं। सर्वशुल्वद्वितीयद्विगुणोद्विग्नादिषूर्ध्वलुक्। सव्वं सु
व्वं। वीओ। विउणो। उव्विण्णो। द्वेष्यः वेसो। द्विजाति र्द्विरुक्कल्यासु काव्यमाल्यादिषु लधः। दुआई। दिओ। कुल्ला। कव्वं।
मल्लं। द्वारोद्विग्नादिषु द्वेधा। वारं दारं। उव्विग्गो। उव्विण्णो। पक्षे उद्दिग्गो। उद्दिण्णो। रामचंद्रे तु नो रलुक्। रामचंद्रो
। संस्कृतसमोयं। द्रधात्र्योर्वा। द्रशब्दे धात्रीशब्दे च रलुक् वा स्यात्॥ समुद्रो। समुद्दो। चंद्रो। चंदो रुद्दो भद्दं २। धा

प्रा॰ चं॰ नुवृत्तेरदंतादेयवः । नेह । रिपुः । रिऊ । क्वचिन्न । कपिः । कई । पस्य वत्वलोपावुक्तौ तस्य यस्मिन्कृते श्रुतिसुखमुत्पद्यते सत्र कार्यइत्या
९ हुः । टस्यडःस्यान्नतु तटेः । अयुक्तस्यानादेष्टस्यडःस्यात् अटधातोस्तुनस्यात् । नटः नडो । भटः भडो । स्वरादित्येव । घंटा । अ
युक्तस्येत्येव । खट्टा । खट्वायावलोपेद्वित्वं । अनादेरित्येव टक्को । अटतेस्तु । अटति । अटइ । ठस्यढः । पढइ । मठो मढो । कु
ठारो स्वरादेव । वैकुंठो । असंयुक्तस्येत्येव । चिट्ठइ । अनादेरेव । ठेरो । डस्यवापिळः । डस्यळःस्यात् । वडवा वलआ । गरु
डः गरुळो । स्वरादित्येव । मोण्डं । कोण्डं । युक्तस्यतु । खड्गः । खग्गो । आदेस्तु भ्भडिम्भो ॥ बडिशेदाडिमेनाडीनडेचापिगुडे
पिवा । एषुडस्यळोवास्यात् । बलिसं । दालिमं । नाली । नळं । गुलो । पक्षे बडिशमित्यादि । निबिडेपीडितेगौडेनिगडोडुत राम
डित्सुन । एषुळत्वंनस्यात् । निबिडं । पीडिअं । गउडो । निअडो । उडू । तडी । रस्यलस्यादयुक्तस्यशिबिरेचरणेनरि । स- ९

त्कारेशिशिरेरुग्णेदरिद्रातौचवत्सरे । परिघेपारिभद्रेचकरुणेवरुणेऽरुणे । परिखासुकुमारापद्वारेषुसमरेवरे । जठरेजर्जरेवारेकिराते
मत्सरेकरे । जर्जरेनिष्ठुरेचैवशबरेमुखरेपिच । सिढिलो । चलणो । सक्कलो । लुग्गो । इत्यादि । हरिद्रायांहलद्दीस्यात्हलद्दाचेच्चळ
स्यवा । हलद्दशब्देलकाराकारस्येत्त्वंचवास्यात् । हलद्दी । हलद्दाइत्यपि । अंगारशब्देतुभवेदिंगालोंऽगारइत्यपि । फोब्भुहौबऊलं । भ
फस्यभत्वंहत्वंचस्यात् । क्वचिद्भः । रेफः रेभो । शिफा । सिभा । क्वचित्तुहः । मुत्ताहलं । क्वचिदुभौ । सफलं सभलं । सहलं । शे
फालिका । सेभालिआ । सेहालिआ । सभरी । सहरी । गुभई । गुहइ । स्वरादित्येव । गुम्फइ । अयुक्तस्येत्येव । पुप्फं । अनादे
रित्येव । फणी । समासेभिन्नपदत्वविवक्षया कसणफणी । बोवः । पवर्गीयस्यबस्यांतस्थीयोवःस्यात् । अलाबू । सबलो । स्व
रादित्येव । सम्भूओ । हलखघथधांसभां । खघथधभइत्येषांपंचानांहत्वंस्यात् । ख । सहा । मुहं । मेहला । लिहइ । घ । मे

हो । माहो । जहणं । ध । णाहो । पहो । मिऊणं । ध । साहू । वाहिरो । इंदहणू । भ । सहावो । णहं । सोहइ । स्वरादित्येव । संखो । संघो
कंथा । अयुक्तस्येत्येव । नक्खत्तं । पत्थरो । अनादेरित्येव । एसखत्तिओ । समासेपृथक्पदत्वविवक्षया । पलअघणो । रामभ
द्दो । पदस्यादेर्यस्यजः स्यात् । जसो । ज्जमो । उपसर्गाणां । पृथक्पदत्वविवक्षया । संयमो । संजोओ । शुनकेकस्यहः स्मृतः
। भमधम्मिअचीसद्दो सोसुणहो अज्जमारिओदेण ॥ ॥ कस्यखः कर्परेकिले ॥ खलोपद्दिते । खप्परं । खीलो । स्वार्थके ।
खीलओ । कुब्जेऽपुष्पे । पुष्पान्यवाचिनः कुब्जशब्दस्यखः स्यात् । खुज्जो । पुष्पेतु कुज्जअं । सर्वत्रलवरामितिवलोपेद्विबं
। अन्यतोऽप्ययं । आर्षेन्यस्यापिकस्यखः स्यात् । कासितं । खासिअं । गत्वंमरकते कस्यतथामदकलेभवेत् । मरगअं । म ^ राम ।कसितं।खसिअं। १०
अगलो । किरातस्यचिलाअः स्यात् । कस्यचत्वंनिपात्यते लत्वंतु रस्यलइतिस्थितमेव । चिलाओ । पुलिंदएवेष्यते । नेह । ण

गघो । ठेरो । जारो । तरू । दारुणो । पुरिसो । वणं । यस्यतु जत्वमादेर्वक्ष्यते । वृत्तौतुवाक्यविभक्त्यपेक्षयाभिन्नमभिन्नंचप
दंयथालक्ष्यंविवक्ष्यते । तेनोभयथापिदृश्यते । सुहकरो । सुहअरो । चक्कभरो । चक्कअरो । अयुक्तंकिं । अक्को । वग्गो ।
संकरो । संगमो । पिदुरादेस्तु । विदुरो । समवाओइत्यादि । स्यादवर्णादवर्णस्योद्वृत्तस्यलघुयश्रुतिः । उद्वृत्तस्यव्यंजनेलु
प्तेसत्यवशिष्टस्यलघुप्रयत्नोयकारः आगमउच्चार्यः । णपरं । गयणं ॥ अवर्णात्किं । लोअणं । दीओ । अवर्णस्यकिं । रा
ईवं । सउणम् ॥ ॥ स्वरादयुक्तस्यानादेर्नोणः । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादौस्थितस्यनस्यणत्वंस्यात् । कणअं । माणि-
णी । वादौतु । आदौस्थितस्यतुनस्यणोवास्यात् । णरो । नरो । णई । नई । असंयुक्तस्येत्येव । न्यायः नाओ । पस्यवः ।
शपथः । सवहो । शापः । सावो । स्वरादित्येव । कम्पई । अयुक्तस्येत्येव । अप्पा । अनादेरित्येव । एसपढइ ब्यवस्थितवा

व्दात् पक्षेचतयोर्लोपे खइओ। पिशाचेपि पिसल्लवत्। पिसल्लो। पक्षेचलोपे पिसाओ। झो वाऽचेर्जटिले। जटिलशब्दे आ
देर्जस्यझत्वंवास्यात्। टस्यडः। इडिलो। पक्षेजटिलो। टस्यसटायांशकटेचढः। एतयोष्टस्यढःस्यात्। सढा। कलोपः। सभ
ढो। कैटभेकेढवंविद्यात्। टस्यढोनिपात्यते। केढवो। औषधेत्वोसढोसहे ओसढं। ओसहं। दलंवेत्यर्थः ठोंऽकोठेल्लः
॥ अंकोठशब्देठस्यद्विरुक्तोलस्यात्। अकोल्लो। अंकोल्लतेल्लंसंयोगेकस्यतापक्षे अंकुल्लं॥ वटोटायाश्च विलाचविडातथा।
स्पष्टं। पिठरोपिहडोपिस्यात्। ठस्यहः रस्यचडइतियावत्। पक्षे पिढरो। ठस्यढः। वुछंकुछंचतुछवत् छस्येतेत्रयःस्युः
।तस्यवछौचेत्यर्थः। वुछं। छुलं। तुछं। वेणोर्वावेलु। वेलू। पक्षेवेणू॥ तगरत्वरत्रसरेतटः। एषुतस्यटःस्यात्।
टगरो। टूवरो। टसरो। रलोपः। तोडः पताकाप्रभृतिप्राभृतव्यापृतप्रतौ। एषांतस्यडःस्यात्। पडाआ पडुडि। पाहुडं।

पलोपः पोवः ऋतोऽत्। वावडं। पडिवण्णं। पडिमा। पडिवआ। पडिहारो॥ नप्रतिष्ठाप्रतिष्ठानप्रतिज्ञासंप्रतिषयं नप्रती-
पप्रतिसमययोः। एषुप्रतेस्तस्यडोनस्यात्। तलोपः पलोपः ठद्वित्वं पइट्ठा। पइट्ठाणं। ज्ञज्ञोर्णः। पइण्णा। संपइ। पईवं। पइसमअं
। रोवास्यतिष्ठतौ। अस्यप्रतेस्तस्य स्थाधातौपरेरोवास्यात्। परिट्ठिआ संखसुत्तिठ्ठ। पक्षेपइट्ठिआ। हरीतक्यांहरडई। वहेड
अविभीतके। ---बहेडओ। मृतकेमडअं। वेतसेतु वेडिसवेअसौ॥ वेडिसो। वेअसो। गर्भिणेमब्भिणो तुण्णोतुरिते। तु-
ण्णंरामेण। गङ्गदेरदः। गङ्गदशब्देरस्यरःस्यात्। संयोगादिलोपः। गद्दित्वं। गग्गरो। अतस्यामलसी। तस्यलइत्यर्थः। पीतेपी
अपीवलपीअलाः। पीअं। पीवलं। पीअलं। हालः सालाहणः सालवाहणःशातवाहणे। हालइतिदेशीशब्दोप्ययंपर्यायसौक
र्यार्थसुपनिबद्धः। परयोस्तु तस्यलत्वंनिपात्यते। हालेणविरइआइं। साल्लाहणो। सालवाहणो। वितस्तौभरतेमातुलिंगेहः।

एषांतस्यहःस्यात्।स्तस्यथः।थिहत्थि।भरहो।माउलिंगं।मातुलिंगस्यतुमाउलिंगं॥ वसंतौतुवा।वसही।वसई। कातरेका

हलःप्रोक्तः।काहलो। पाटेर्णौफालफाडच।ण्यंतस्यपाटेरेतौस्तः।फालेइ।फाडेइ। पलितेतस्यलत्वंवा।पलिलं।पक्षेतलोपः
।पलिअं॥ दस्यडत्वंदहेर्दशे॥ दहभस्मीकरणे।दंशदशने।अनयोर्धात्वोर्दःडःस्यात्।डहइचंदो।डसइभुअंगो। दष्टेदग्धेदंडदो
लादशनेदाहदंभयोः।दरेभयार्थेकदनदर्भयोर्दस्यडोनवा। दष्टादिषुभयार्थेदरशब्देश्चदस्यडत्वंवास्यात्।डट्ठो दट्ठो डक्कोइ
त्यपीष्यते।उड्डो।दड्डो।डरो।दरो।भयार्थेकिं।ईषदर्थस्यमाभूत्।दरदलिअकेसराइं। विंदोर्हस्यतुघात्वं।अनुस्वारा-
त्परस्यहस्यवाघःस्यात्सिंघो।सींहो।संघारो संहारो। अन्यत्रापितुदृश्यते।डाहो।दाहो। शिथिरेशिथिलेमेथौ।थस्यढः। राम
सिढिरो।सिढिलो।मेढी। वानिशीथके।छंदोनुरोधात्स्वार्थेकः।निसीढो।पक्षेखघथधांसभांइतिहः।निसीहो।प्रथमे १२

मिहेमोरनिराअं। कंदुकस्यतुगेंडुक्कं।अस्यादेःकस्यगत्वंनिपात्यते॥ ॥शीकरेसीहरोपिस्यात्सीभरःसीअरोपिच।कलोपःस्थि
तएव। चंद्रिकायांतुमःकस्य।रलोपः।चंदिमा। चिकुरेनिकषेचहः।अनयोःकस्यहःस्यात्।चिहुरो।निहसो। फलिहः
स्फटिकस्यस्यात्।टस्यलःकस्यहः स्फाटिकेपरिघेतथा।पलिहो दीर्घेदिग्घोदिच्घदीहो।एकत्रघस्यद्वित्वेउपरित्वतीयो
उपरत्रतुनेतिभेदः। शृंखलस्यतुसंकलं।खस्यकोनिपात्यते।ऋतोत्वंस्थितमेव। पृथक्शब्दस्यतुपिधंपुधंवापिपिहंपुहं।अ
स्यचत्वारआदेशाः। गस्यमोभागिनीपुन्नागेवा॥भामिनी।पुन्नामाइंवसंते पक्षेगलोपे।भाइणी।पुण्णाओ। छागेतुगस्य
लः।छालो।छाली॥दुर्भगेदूहवःपक्षेसुभगेसूहवोपिच।ऊत्वेगस्यवत्वं।भस्यहत्वंतुस्थितमेव पक्षेकगचेतिगलोपेभस्यऊ-
त्वं।द्वित्वं।दुरोत्सलोपे।दुहओ।अंत्यलोपाभावेसर्वत्रेतिरलोपेद्वित्वेदुब्भओ।सुहओ। खचितेखसिओपिस्यात्।अपिशा-

वण्णू अहिमण्णू चापि अहिमन्नू । अहिमज्जू । अहिमज्जू अहिवज्जू चेतिषट्प्रोक्ताः । घस्टो स्मृताचलट्ठी । पापर्द्धौ चापि
पारद्धी । स्पष्टं । भिसिणीस्त्रियांबिसिन्यां । भिसिणी पत्तम्मिरेहइ वलाआ । स्त्रियांकिं । विसत-पेलवाणं । विषमोविसदोथ-
वा विसमो छाही छाहा । कांतौछायायां । तरुछाही । तरुछाहा । अकांतौकिं । मुहछाआ । मुखकांतिरित्यर्थः स्यात्शिराछिरापि
सिरा ॥ कबंधेकमंधः कयंधः ॥ कमंधो । कयंधो । प्रदीप्तेपलित्तं । कदंबेकलंबः कअंबः । कलवो कअंबो । तथा नाविओ एहावि
ओ नापितेस्यात् ॥ ललाटे णिडालं णडालं चतुल्यं । वाणत्वमादेर्लौ गूले लांगले लाहले तथा । संयोगेह्रस्वता । गूलं । लंगूलं । णं
गलं । लंगलं । णाहलं । लाहलं । सिमिणः सिविणः स्वप्ने सिमिणो सिविणो । निमीनीवीचनीविषु । करवीरेकणवीरः । कणवी
रो ॥ पर्याणेस्यात्पडायाणं पल्लाणंच । स्थूलेथोर । सुण्हासुसास्नुषायांच ॥ कइयाहं कइअवं भवेत्कतिपयस्यतु ॥ पासाणेपा

साणः पासाणो । पाहाणो । अथोकिरिः किटीरव्यातः भरेभेडो निंबे लिंबो णिबो । अथवम्महो मदने । मन्मथशब्दस्य वम्महइ-
त्यादेशो निपात्यते ॥ ॥ स्यात्कदर्थितशब्दस्य कवट्टिअ कावट्टिदो । दस्यवः थस्यटः तस्यच वालोपो निपात्यते । कवट्टिओदो ॥
॥ उत्तरीयेवोत्तरिज्जं ॥ पक्षे । उत्तरीअं ॥ ॥ दिवसे दिअहः स्मृतः । सस्यहत्वं निपात्यते ॥ ॥ आपीडेत्वामेलश्चामेडश्चापिआ
वेलः । आवेडोपि । पस्यमत्वंवापक्षेतु पोवस्थित एव । ईकारस्यच एत्वं डस्य लत्वं डस्य लत्वंच वा निपात्यते ॥ ॥ अथनीपेणीमो-
णीवोपिविज्ञेयः । पस्यमत्वं वा निपात्यते पक्षेवत्वं स्थितमेव ॥ ॥ इति असंयुक्तादेशप्रकाशः । तीक्ष्णास्यतिण्हं तिक्खंच
॥ ॥ जानातेर्ज्ञोजणो क्वचित् । ज्ञइतिसंयोगमात्रस्येत्यर्थः । ज्ञानं । जाणं । णाणं । मनोज्ञं । मणोज्जं । मणोण्णं । आज्ञा । अज्जा
अण्णा । क्वचित्किं । विण्णाणं । आविनञ्पूर्वकस्य ज्ञोनजत्वं केवलस्यच । आणा । विण्णाणं । वइण्णाणि ओ अज्ञः । अण्णो

जानातीतिज्ञः । णो । अभिज्ञकर्मोपपदकांतस्यज्ञस्यणुः । अभिज्ञशब्दसंबंधिनस्तथाकर्मण्युपपदे विहितकप्रत्ययांतस्यचजानातेः संबं
धिनोणस्यणुइत्यादेशःस्यात् । अहिण्णू । सघण्णू । आगमण्णू । कअण्णु । ज्ञोजाणमुणाविति जाणादेशेपियोणस्तस्यापि भवति । वक्क
जाणुओ । स्वार्थेकः । तथाच सप्तशत्यां प्रयोगः । हिअआ ‾ अमण्णुक्कंओतुम्मसुहिंपि अपसाअंता । अवरद्धस्स विण्क्कदेवक्कजा
णुअनूसिउंसक्कं । गुणपताकायामपि । संसारोकामाओकामोणि घहजुवइरणाओ । जंतंम्भितेणसारंभणि अंवक्कजाणुएण्फुडं ।
अनयोरेवेतिकिं । प्राज्ञः । पण्णो । विज्ञः । विण्णो । मणोण्णो । णस्येतिकिं । अहिज्जो । सघज्जो ॥ ॥ प्रावरणेपावरणं पाउरणंवा
पिपंगुरणं । शुष्के सुक्खंसुक्कं । स्कंदे क्खंदोथकंदोपि । स्थाणोस्तंभे खाणू । हरेतु थाणू विनिर्दिष्टः । स्तंभे थंभोखंभो । स्तभ्नातेः
थंभठंभौच । स्तंभुरोधनइत्यस्य स्पंदाभावदृत्तेरेतौस्तः । थंभो । ठंभो ॥ सात्विकोभावः । स्तभ्यते । थंभिज्जइ । वंभिज्जइ । वाभाज

पढमो पडुमो पढुमो पुढमो । चत्वारिस्युः । पृथिवी पुहवी पुढवी । शिथिलेतु मतं सिढिलं सढिलं सटिलं । ककुभे कउहो । निष
धे निसढो । अतिमुक्तके तु अणिउँत्तअस्तथा अइउँत्तओपि अइमुत्तओपिच । तिशब्देतस्यणत्वं । इकारस्यानुनासिकः मलोपः
उकारे बिंदुः युक्तादेः परस्यवकारस्य लोपः इतिनिपात्यते तेन अणिउँत्तओ । अनुस्वारस्यवापरसवर्णः । अणिउँन्तओ । द्वितीयेतु
णत्वाभावात्तलोपे पूर्ववच्छेषे अइउँतओ । तृतीयेतु मलोपानुनासिकानुस्वाराभावे तलोपकलोपतद्विलेषु अइउत्तओ इतित्रीणि ।
शाबरे भवेत्तु समलः समरः सवलस्तथैव सवरश्चरमः । वस्य मत्वं ततः स्थी यवते वारस्यच लत्वं वेत्यर्थः । समलो । समरो । सव-
लो । सवरो । सप्तागिंदुस्तु चामुंडायमुना कामुके मलुप् । एषांमस्य लोपःस्यात् पूर्वस्य वानुनासिक इत्यर्थः । चाँउण्डा । जंउणा
कांउओ । कदल्या कअली केली करलीत्व द्रुमेमता । कअली । केली । द्रुमश्चेत् । द्रुमादन्यत्र तु करली । अभिमन्यावहि

र्यावशब्दलुक्। लोपोंत्यस्यहलः। जा। जाव। ता। ताव। देउलं। देवउलं। रलोपःतस्यद्वित्वं। संयोद्गस्वता। अत्तमाणे। आवत्तमाणे। टोडः। अडो। अवडो। पारओ। पावारओ। जीअं। जीविअं। एमेअ। एवमेव। शक्तेमुक्तेचदष्टेचकत्वंयुक्तस्यवाभवेत्। एषांसंयुक्तस्यकोवास्यात्। सक्को। पक्षेसंयोगादेर्लोपः। तस्यद्वित्वं। सत्तो। मुक्को। मुत्तो। डक्को। डठ्ठो। दठ्ठो। रुग्णोस्यलुक्कोलुग्गोपि॥ गृहस्यतुघरोऽपतौ॥ घरं। घरण्णमि। पतौतु। गहवई। रक्तेरग्गोरत्तो। शुल्केसुङ्कंचसुक्कंच। प्रत्यूषेपच्चूसः। पच्चूहः। पच्चूसो पच्चूहो स्यस्यचोचैत्ये। त्यशब्दस्यचइत्यादेशः चैत्यंवर्जयित्वा। सच्चं। अमच्चो। पच्चओ। आदेशत्वाद्वित्वं। चैत्येतु। चइत्तं। कृत्सासरेप्सांथ्यश्चत्सप्सानांछत्वमनिश्चले। पच्छं। पच्छा। मिच्छा। च्छ। पच्छिमं। पच्छा। त्स। उच्छाहो। संवच्छलो। मच्छलो। प्स। लिच्छइ। जुउच्छइ। अच्छरा। कृत्स्यात्कृं। ऊसारिओ। निश्चलेतु। णिच्चलो। चोत्सवोत्सुकसामर्थ्ये॥ एषुछत्वंवा। उच्छओ

उसओ। उच्छुको। जसुओ। सामच्छं। सामत्थं। स्पृहायां। तुच्छिहा। प्पहा। छिहा। निप्पहो। शमीशावसुधाषट्सु शब्दस्यछत्वं-विधीयते। छमी। छावो। छुहा। छठ्ठो। छप्पओ। छमु। क्षुतेःकिच्ची॥ चत्वरेवच्चरंस्यात्। ऋक्षेरिछो॥ पक्षेऋक्षः। रिक्खे। छमाभूमिरेव॥ भूमावेवार्थेक्षमायाःछःस्यात् नान्यत्र। छमा। अन्यत्र। क्षमाशांतिः। दृक्षोरुछ्छू। उछू स्यासलक्खोपिप क्खो ह्रुक्से। द्वृक्षेस्यात्तुरुक्खोपिवच्छो। स्यात् छोक्षिलक्षीलक्षुरकुक्षिदक्षकक्षाक्षतप्रेक्षणकेचकक्षे। क्षेत्रक्षुधाक्षीणस-मक्षिकाक्षुतक्षुण्णेषुकौक्षेयकवक्षसोश्च। सदृक्षोक्षक्षारकेषुक्षीरक्षारस्तरत्क्षितौ। दशेऽश्चक्षेप्रेक्षणकक्षोण्यक्षक्षपितक्षते। एषुक्षस्यछःस्यात्। अछिः। लछी। छुरो। छुहा खिगितेछइअं खीरमिश्चूसारिक्खवमार्षके। आर्षेप्राकृतेक्षीरेक्षुसादृश्याणामेतान्यपिरूपाणिस्युः। वृत्तस्यचट्टंवुत्तंच। वट्टोवृत्तो॥ प्रासभट्टंपउत्तवत्। प्रासरस्यापिवृत्तस्यएतेरूपेस्तः। पअट्टो पउत्तो

प्रा०चं० स्या न्मट्टिआमृत्तिकायाः ॥ पत्तने पट्टणंस्मृतं । वृन्तस्य वेण्टं वोण्टं च विण्टं । वेण्टं । वोण्टं । विण्टं । दि हीधिईधृतेः । मृषाशब्दे-
१५ मुसामूसामोसा । मुसावाओ । मूसावाओ । मोसावाओ ॥ र्तस्य तुटः स्मृतः । केवट्टो । वट्टी । वट्टुलं । नट्टई । धूर्तादिषु तु । र-
लोपद्वित्वे । धुत्तो । कीत्ती । धूर्तकीर्त्योर्वर्तिवार्तिकार्तवकार्तिके । वर्तिकोत्कीर्तनार्तेषु कर्तरी मूर्ति मूर्तिषु । आनिरस्संप्रनि पूर्वेषु
वृत्तेः शानच्यकानयोः । मुहूर्त्ते कर्तने कार्तस्वरे चर्तस्य नेचटः । आनित्संप्रति एतदुपसर्गपंचकपूर्वाणि वृत्ते रूपाणि शानच् अकअ
न इत्येवंभत्ययांतानि । आवत्तमाणो । निवत्तमाणो । संवत्तमाणो । पवत्तमाणो । निवत्तमाणा । एवं आवत्तओ । आवत्तणमित्यादि ।
अत्रोपसर्गस्य भिन्नपदत्वविवक्षया वलोपाभावः । विसंष्ठुले स्थनि चठः । विसंठुलं । अट्ठी । वाथे स्तीने च तुर्थके । एषु संयुक्त राम
स्यठो वा स्यात् । अट्ठो । प्रयोजनं । अत्थो । धनं । ठीणं । पक्षे स्तस्य थः । थीणं । स्तीनमिति निपातनात्संप्रसारणं । सेनादित्वाद्द्वि १८

नेराजकुले दनुजे च शब्दलुक् । एषु नकाराकारसंघस्य लुक् स्यात् । पक्षे कगचेति कमयोर्लोपः । भाणं । भाअणं । राउलं । राअकुलं ।
दणुराओ । दणुअराओ । दणुवहो । दणुअवहो । दनुजस्यासमासे तु नजशब्दो पि लुप्यते । दणुओ लुग्वा साचो र्व्याकरणे प्राका
रे चागते कगेः । एषाम — हितयोः कगयोर्लुग्वा स्यात् । युक्ताधो मनयां त्राय इति यलोपः । वारणं । पक्षे कलोपे । वाअरणं । सर्वत्र-
लवरामपीति रलोपः । पारो । पक्षे पाआरो । आओ । आअओ । कालायसे किसलये सेहृदये वा यशब्दलुक् । शब्दग्रहणं सावोलो
पार्थं । कालासं । कालाअसं । किसलं । किसलअं । हिअं । हिअअं ॥ दुर्गादेवी पादपीठयोः पादपतने तथा । सावो नादेर्दस्य लु
ग्वा तथैवोदुंबरे पि च । रलोपः गस्य द्वित्वं । दुग्गावी । दुग्गादेवी । पीवः । ठस्य दः । पावीढं । पावीढं । पाअवीढं । पावडणं । पाअव
डणं । उंबरो । उउंबरो । अनादेरित्युक्ते दुर्गाशब्दे न भवति । यावत्तावदेव कुलावर्तमानावटे स्तु च । प्रावारके जीवितैवमेवयो

 उत्थारो उछाहो आश्लिष्टेवापि आलिद्धो। चिह्ने चिण्हं चिन्धमिन्धं। चिण्हं। चिन्धं। इन्धं। भ ष्मो भस्मोपि भस्मनि। बृहस्पतेः॥ भयस्स
 ई। भयप्पई। भयप्फई। बहस्सई। वहस्सई। बहप्फई। बिहस्सई। विहप्पई। विहप्फई। बुहस्सई बुहप्पई। बुहप्फई। वनस्पतेः। बण-
प्पई। वणस्सई। भणप्पुई। भणस्सई। भी ष्मे भिप्फो। अ थसे लिप्सो सोफोपि श्लेष्मणि स्मृतः। ता म्रे तु तम्बिरं तम्बं। आ म्रे त
म्ब तथाम्बिरं। वि ह्वले भिब्भलोपि स्याद् विब्भलो विहलोपि च। स्या दुब्भमुद्धमूर्द्धे। उब्भं। उद्धं॥ का श्मीरे कम्भरोपि कसुमीरो।
कम्भारोपि च। पर्यंतेस्तः पेरंत पज्जंतो। अ छरिअमछरिज्जं स्यादाश्चर्ये ऽछरीअ च। अछअरं चाछेरं। अछरिअं। अछरि
ज्जं। अछरीअं अछअरं। अछेरं। प ल्लंको थापि पल्लिअंको। बाष्पो बप्फो॥ बाहो ऽश्रुणि। तू हं तित्थमपि तीर्थे। कार्षाप
णस्य तु कहावणः काहावणोपि च। दुः खे दुहं च दुक्खं॥ द क्षिणे दाहिण दक्खिणो। ब्रह्मचर्ये वम्हचेरं स्यात् ब्रह्मचरिअंत

था। श य्यायां सेज्जा स्यात्। वल्ल्यां वेल्ली च। मेत्तमपि मात्रे। खणमेत्तं। एद्दहमेत्तस्थणिआ। एतावन्मात्रस्तनीत्यर्थः। त्ति अते
त्ति अजेत्ति अकेत्ति अमेतत्तदोर्यदश्च किमः। एतावदादीनामेते निपाताः। एतत्परिमाणमस्य इत्ति अंतेत्ति अंजेत्तिअं। केत्तिअं
॥ एद्दह तद्दह जद्दह कद्दह इत्यप्येवेहि परिमाणे छ चिन्नांतर्गतादिषु। अंतग्गाअं। अंतोविसंभवासिआण। अंतेइत्थं तरः प्रोक्तं।
अंतेउरं। अतश्चारी अंतेआरी॥ सौ दर्ये सुंदरं सुंदरिअं। तूरमपि तौ शौ टीर्ये सोडीरं। धैर्ये धीरं धिज्जं च। सौ कुमार्ये सोअम
ल्लं। मांड्या कोहंडी कोहली ति च॥ मा र्ज्जारे। मज्जरोपि च मंजारो मंजरो वंजरोपि च। यु धिष्ठिरे जऊठ्ठिलो जहिठ्ठिलोपि। वृश्चि
के। विछिओपि विञ्छुओ। ह रे हरोपि हीरओ। महाष्ट्रे मरहट्ठो महरठ्ठो। थेरो ट्ठेरोपि वास्थविरे। पू र्घे उरिमो पुघो। प्र स्तावे प
त्थवोपि पत्थावो। प द्मे पद्मं पिद्मं। आदर्शे। स्यादाअरिसोपि आअंसो। भिं दिपाले दस्य उत्वं। भिंडिवालो। प्रभावे कृत्स्वतापि वा।

प्रा० चं० पयाहो । श्मष्मस्मह्मां पक्ष्मणश्च ह्मः । एषां संयुक्तमकाराक्रांतो हः स्यात् । कुश्मानः । कुम्हाणो । ग्रीष्मः । गिम्हो । ऊष्मा । उम्हा । अस्मा-
१८ दृशः । अम्हारिसो । विस्मयः । विम्हओ । ब्रह्मा । बम्हा । सुह्मः । सुम्हो । पक्ष्मलः । पम्हलो । पम्हलच्छी । न रश्मिस्मरादिषु । रस्सी । स-
रो । सम्भारिअं । श्नष्णस्नह्नह्णक्ष्ण एषां ण्हः स्यात् ॥ प्रश्नः । पण्हो । शिश्नः । सिण्हो । विष्णुः । विण्हू । उष्णः । उण्हो । कृष्णः ।
कण्हो । स्नातः । ण्हाओ । प्रस्नुतः । पण्हुओ । वह्निः । वण्ही । जाह्नवी । जण्हवी । पूर्वाह्णः । पुवण्हो । तीक्ष्णं । तिण्हं । श्लक्ष्णं । स-
ण्हं ह्मस्यम्भ इत्यपि । बम्भणो । सूक्ष्मे तु सण्हं सुण्हं वेति कीर्त्तितं ॥ आचार्यस्यात्ताअरिओ भवेदाइरिओपि च । उपाध्याय-
उवज्झाअ ओज्झाओ ज्झाअ इत्यपि । उवज्झाओ । आज्झाओ । उज्झाओ । आर्द्रशब्दे त्वल्लमोल्लमद्दमोद्दं च कीर्त्तितं । अल्लं । राम
ओल्लं । अद्दं ओद्दं । विम्लौ कृष्णस्य कण्हः स्यात् । कण्हो । कसणो कसिणोऽसिते । श्यामगुणवाचिन एतावित्यर्थः ॥ गुडे तु गु- १८

ले क्रसे थिण्णं ठिण्णं । चउट्ठो । चउत्थो । ष्टस्य ठोऽनुष्ट्रसंदष्टेष्टासु । उष्ट्रादिवर्जेषु ष्टस्य ठः स्यात् । सुट्ठी । दिट्ठो । इट्ठो । उष्ट्रादौ तु । प-
रलोपो । उट्टो । संदट्टो । इट्टा । गर्ते तु डः स्मृतः । गड्डो । गड्डा । पृष्टस्य पिट्ठी पट्ठी च वट्ठं सप्राक्पदस्य तु । उत्तरपदभूतस्य पृ-
ष्ठस्य वट्ठ इत्यादेशः । महीवट्ठं । संमर्द्दछर्दिविछर्दकपर्दकवितर्द्दिसुमर्द्दिते र्दस्य डः स्यात् । समड्डो । छड्डी । विछड्डो । कवड्डुओ ।
विअड्डी । मड्डिओ । गर्द्दभे र्दस्य डस्तु वा । भोहः । गड्डहो । गद्दहो ॥ स्तब्धस्य वड्ढः । वड्ढो ॥ वृद्धस्य वुड्ढो विद्ध इति द्वयं । वुड्ढो । प-
वर्गीयादिः । विद्धकइणिबूविअं । वृद्धस्य ड्ढ इति क्तक्त्यंतयोरेकदेशानुकरणं अकार उच्चारणार्थः । तेन वृद्धैरपि वुड्ढि विद्धिरिति स्यात् ।
विदग्धदग्धयोर्द्दत्वं । विअड्ढो । दड्ढो । ध्वजस्य तु झओ धओ । श्रद्धामूर्धार्धर्द्धेर्वा सड्ढा मुड्ढाऽड्ढइड्ढयः । एषामेते क्रमाद्वा स्युः ।
सड्ढा । सद्धा । मुड्ढा । मुद्धा । अड्ढं । अद्धं । इड्ढी । रिद्धी । मन्योर्मन्नू वमण्णू च । स्तवस्य तु थवो तवो । पर्यस्ते पल्लत्थो वा पत्थोल्लाहे ।

प्रा॰चं॰ तत्पूर्वइद्वास्यात् । अमर्शः । अमरिसो । दर्शः । दरिसो । हर्षः । हरिसो । परामरिसो । हर्षःपरामर्शसधर्षघर्षकाअमर्शसंकर्षणतर्षसर्ष
१९ पाः । प्रकर्षवर्षायतुतर्षकश्चसंघर्षासुवर्षादिषुनियमिःस्मृतः । आकर्षकआआसहआकासअआगरिसओपिस्यात् । आआ
सओ । आकासओ । आगरिसओ । वर्षेवरिसंवासं । वासावरिसाचवर्षासु । स्पर्शेफरिसोफंसो दंसणमपिदरिसणंदर्शे । दर्शे
कृतगुणेच दृशधातोरूपेतेनदंसओ । दरिसओ दंसणीअं । दरिसणीअं । चौर्यसूर्यस्थैर्यधैर्यभार्यागांभीर्यवीर्ययोः । सौंदर्या
चर्यवर्यादौर्यस्यात् रिअइत्ययं । चोरिअं । सूरिओ । थेरिअं । धीरिअं । भारिआ । गंभीरिअं । गहीरिअं । सुंदरिअं । आआरिओ । व-
रिओ । अर्हेअरिहो अरुहो । पद्मेतुपउमपोम्मौस्तः । पउमं । पोम्मं । पोम्मराओ । छद्मनिछउमछद्दा । भ्रमरेभसलोपिभरोपि । राम
भसलःसंस्कृतोपास्ति । द्वारेदेरंदारंवारंदुआरमपि । जीआज्या । जीआ । घस्मराद्मरवेश्मादौयुक्तस्यातत्पूर्वमुर्हलः । एवंप्रकारेषु १९

संयोगस्यांत्यव्यंजनात्पूर्वमुत्वंस्यात् । घसुमरो । अदुमरो । वेसुमं । सद्म । सउमं । स्वश्वःस्वोःसुवोःसमासे । असमस्तयोः स्वसश्वस
इत्येतयोःसुवइत्यादेशेःस्यात् । श्वःकृते । सुवेकअं । स्वजनाः । सुवेजणा । समासेतु । स्वजनः । सजणो । स्त्रियाइत्थीचत्थीइति ।
वनितायास्तुविलया । हलुअंलहुअंलघोः । हरिताले हलिआरो हरिआलस्यात् कूदेकूओपिदहो ॥ आलवेलालानालं । वैडूर्येस्या
त्तुवेतुलिअं । दंष्ट्रायाअपिदाढा । अचलपुरेस्यादचलपुरं । वाराणस्यांकरेणोचव्यत्ययोरणकारयोः । वाणारसी । कणेरू । स्तोक
स्यथोक्कं थोवंचथेवथोअंचकीर्तितं । दुहितुर्धूआदुहिआ ॥ बहिणीभइणीभगिन्याःस्यात् । मातृष्वसुर्माउसिआ माउच्छा । स्वा
सिउसिआ पिच्छि । पितृष्वसुरितिशेषः ॥ मलिनेमइलं । उभयेअवहंउवहंच ॥ उभहंच । शुक्तेःसिप्पीसुत्ती । छुप्तेछिक्कोपि
छुत्तोपि । आरब्धेतु । आरद्धो आढत्तोस्यात् ॥ पदातेस्तु ॥ पाइक्कोपि पआई बहिसोवाहंचवाहिरंचस्यात् । अधसोहेट्ठं । तिर

प्रा॰चं॰ सस्तिरिछितिरिआइतिल्तार्षे॥ तिरछिपेछइ। तिरिआगछइ। स्यालिआ। स्यादित्यस्यसिआदेशःस्यात्। सिआघृर्छं। ईषतस्त्वीसि।
२० ईषदित्यस्यईसीस्यात्। ईसिचुंबिआई। कूरोवास्योपसर्जने। गोणत्वेइषदित्यस्यकूरआदेशोवास्यात्। विच्चकूरपिका। विच्चच
इषत्पक्का पक्षेइसिपिक्का। निर्माल्येओमालंनिमाल्लमपि॥ लु कूपदादपेर्वाऽदेः। पदात्परस्यापेरव्ययस्यादेर्लुग्वास्यात्। तंपि।
तमवि। किंपि। किमवि। केणवि। केणावि। इहअपिशब्दस्यअलोपोअइमअणिएइतिसिद्धं। संबोधनेचऐइतिनिपातांतरमे
व। ऐवीहेमि। ततश्चअइशब्दस्यऐअइइत्यादेशोनविधेयो। ति स्यादितेःरतिशब्दस्यतिइत्यादेशःस्यात्। किंति। दिट्ठंति।
स्वरात्। द्वित्तस्य। इतेस्तकारस्यस्वरात्परास्यद्वित्वंस्यात्। तहत्ति। णइत्ति। पिउत्ति। पुरिसोत्ति। स्वरात्किं। णज्जुत्तंति॥ अ राम
थादेस्त्वितेरिअःप्रोक्तः। वाक्यस्यादौस्थितस्येतेःस्थानेइअरत्यादेशःस्यात्। इअराअसिरिप्पवरसेणविरइएरावणवहेमहा २०

छोगोछोपि। मिलिछोम्लेछईरीतिः। मृ दंगेमिइंगोमिअंगोमुइंगोमुअंगो। मृ गेस्यान्मओथोमिओपि। तडाकेतलाओतडाओ। अ
थवाओभवेस्त्यागशब्दे मु रुक्खोपिमूर्खे। अपिशब्दात्पक्षेमुक्खो। उपयोगेसुजोओओजोओस्यात्तथैवउवजोओ। खल्वाटेखल्लीटो।
धिट्ठोधट्ठोपिधृष्टेस्यात् अग्नेरागण्यगिण्यग्गि। अगणी। अगिणी। अग्गी। शार्ङःशारङ्गमीरितं। श्लाघायांतुसलाहास्यात्
। रत्नेतुरअणंस्मृतं॥ स्ने हेतुणेहोसणेहोसिणेहोपिप्रकीर्तितः। कृत्स्नेतुकसिणोज्ञेयः। क्रियायांकिरिआकिआ। तस्तेतुवि
ओतत्तो। वज्रेवइरंचवज्रंच। भव्येभविअं। चैत्येचइओचेइअत्त। चइओ। चेइओ। दिट्ठिआदिष्ट्या। श्रीह्रीर्हेत्स्याद्
लःप्रागित्। एषुसंयोगेषंत्यात्हलःपूर्वमिकारआगमःस्यात्। सिरी। हिरी। अर्हति अरिहइ। अरिहो। लां तेच। लकारांते
चसंयोगेस्याद्लःपूर्वमित्स्यात्। क्लिष्टः। मिलिट्ठो। म्लानंमिलाणं। क्लांतः। किलंतो शर्षयोस्तुवा। अनयोःसंयोगयोरंत्या

स्यात् मइओ मउओपि च। विसमइओ। विसमउओ। सा साणश्वशुनः। सासाणो। वि श्चक विसंस्याच्च। ध्वनेर्झुणी। चंडेचण्
डोपि चुडो। खं डितशब्देतु खणिओ खुडिओ॥ गवये गउओ। गवयी। गउआ। अ रण्यालाब्वोरादेरतोलुग्वा। अरण्य आला
बु एतयोरादेर्लुग्वास्यात्। यलोपः। द्वित्वं। रण्णं। अरण्णं। वलोपः। लाऊ। अलाऊ। लाउं। अलाउं। न मस्कारेनमोक्कार। पर
स्परेपरोप्परं। अप्प ओप्प श्चार्पयतेः। अर्पयतेर्धातोरे तौस्तः। अप्पइ। ओप्पइ। अप्पिअं। ओप्पिअं॥ स्यपेः॥ सोवसुवौ-
स्वृतौ। सोवइ। सुवइ। सोविउं। सुविउं। पु नः शब्देपुणाइत्याद्युणा पुण पुणो इति। नञ्पूर्वस्यतु अनादित्वात्यलोपे णउ णाइ।
णउण। णाउण। णउणो। वाव्ययेषु ह्रस्वआतः। जह। जहा। तह। तहा। अहव। अहवा। व। वा। ह। हा। नव। नवा। नाण। ना
णा। सघह। सघहा। नि त्यंत्वितरथान्यथा। अमात्तरादिना माङिन्दृथासुधपुरादिषु। इअहर। अणहइत्यादि। गो त्खाते चामरे-

तालवृंते नाराच खादिरे। कुमारकालकबलाकापारेवत हालिके। ब्राह्मणेस्थपितेपूर्वाह्णे हारिद्रे च मागधे। उत्खातादिष्वादेराकारस्य
ह्रस्वोवास्यात्। उक्खअं। उक्खाअं। चमरो। चामरो। तलवेण्टं। तालवेण्टं। तलवोण्टं। तालवोण्टं। नराओ। नाराओ। खइरं। खा
इरं। कुमरो। कुमरी। कुमारी। कलओ। कालओ। बलका। बलाआ। परेवओ। पारेवओ। हलिओ। हालिओ। बह्मणो। बाह्मणो। विधि-
बलात्संयोगेह्रस्वतान। गविओ। गाविओ। संगविओ। संगाविओ। पुवण्हो। पुव्वाण्हो। हलद्दो। हालद्दो। मगहो। मागहो। चडू। चा
डू। दवग्गी। दावग्गी इतिशब्दभेदादेवसिद्धं। घ ञंतस्यादुपांत्यस्यवा। अदुपधस्य घञंतस्यातोह्रस्वोवास्यात्। पवाहो। पवहो।
पआरो। पअरो। व्यवस्थितवात्वान्नेह पाकः पाओ। रागः। राओ। अदुपधस्यकिं। रंजेः रागः। राओ। भामक्रोधो। भामो। श्या
मकस्यसामओ। स दातदैकदासर्वदाकूर्पासनिशाचरे। सुभांजलप्रभृतिषुतइत्वंविभाषया। सइ। सआ। तइ। तआ। कुप्पिसो।

प्रा०चं० कुप्पासो । णिसिअसो । णिसाअरो । सुप्पिंजलो । सुपांजलो । सा स्नायां सुण्हा स्यात् । थु थओ पि स्ताचके प्रोक्तः । उ त्सिंचे उच्छिं
२२ चः स्यात् ऊसिंचश्च विज्ञेयः । उच्छिंचइ । ऊसिंचइ । उत्सेचकः । उच्छेअओ । ऊसेअओ । आ सारे ऊसारो पि । अपिशब्दात् आसा
रो इत्यपि । अ ज्जूः श्वश्र्वां तथार्यायाः । आर्याशब्दस्य अज्जू इति स्यात् । श्वश्रूश्चेद्वाच्या । अज्जू । श्वश्र्वां किं । अज्जा पा
रे व ओ स्यात् सारा व ओ पि पारापते स्मृते । प ङ्क्तावाल्याभवे दोली । पंक्तौ किं । सख्यां । आली । संयोगे वा तु एदितः । संयोगे
परे इत एत्वं वा स्यात् । पिण्डं । पेण्हा धम्मिल्लं । धम्मेल्लं । सिंदूरं । सेंदूरं । विल्लं । वेल्लं । मे रा मिरायां । किंसुअं केसुअं चापि किं
शुके । पथः पहो अथ नीडे तु णेड्डुं णीडं च नीडवत् । णेड्डुं णीडं । नीडं । मू षिके मूसओ ज्ञेयः प्रतिश्रुति पडंसुआ ॥ इंगुदे- राम
अंगुअं वा स्यात् । पक्षे इंगुअं । तित्तिरो तित्तिरः स्मृतः । कृत्रिमे कृत्रिमे वापि मज्जो नेरव्ययस्मृतुः । णमज्जइ । णुमणो । २२

फल्ले । आ देर्दीर्घो वा समृद्धिप्रतिपत्प्रतिसिद्धिषु । अस्पर्शे च प्ररोहे च तथा वर्णशते पि च । प्रसिद्धौ प्रकटे चैव चतुरब्धिप्रसुप्तयोः
। मनस्विन्यभिजातौ च प्रतिस्पर्धि प्रवासिनोः । परकीये प्रवचने सदृक्ष चतुरन्तयोः । ऋत इत् । समिद्धी सामिद्धी । तोउः । पडिवआ ।
पडिसिद्धी । आफंसो । परोहो । पारोहो वण्णसअं । वाणसअं । पसिद्धी । पासिद्धी । पअडं । पाअडं चउरद्दी । चाउरद्दी । पसुत्तो
पासुत्तो । मणंसी । माणंसी । मणंसिणी । माणंसिणी । अहि आइ । आहि । आइ । पाडिप्पद्धी । पाडिप्फद्धि । पवासू । पावा-
सू । परकेरं । पारक्कं । पवअणं पावअणं । सरिछं । सारिछं । चउरंतं । चाउरंतं । व्या ळीके अपि अलिअं प्रोक्तं । ह्यशब्दे व्यत्ययो
ह्लोः । व्यत्ययो वैपरीत्यं । गुह्यं । गुय्हं । सह्य । सय्हो । सज्झो ॥ व्य जने विअणं प्रोक्तं । कृ पणे किविणो मतः । उत्तमे तु त्ति
मं ब्रूयात् मरीचे मिरिअं स्मृतं । दत्ते दिण्णं च दत्तं च । कतमे कइमो भवेत् । सप्तपर्णे छत्तिवण्णो छत्तवण्णो पि कीर्तितः । मयटः प्रत्ययस्य

प्रा० चं० कऊहल्लंच कोउहंचेतिविनिर्दिशेत् । कीदृशेदृशपीयूषेष्वीत एतत् । एषामीकारस्य एत्वंस्यात् । केरिसो । एरिसो । वातुपीव्के । स्वार्थेकः । पी

२२ ठशब्देईत एद्वास्यात् । पेढं । पीढं । गु डूच्यांतु गलोईस्यात् । गुर्व्यांतु गरुईभवेत् । आदेरुतो,त्वंमुकुले मुकुरे मुकुले गुरौ ॥ चुलुकेमुकुतौ

वापि । मउरोइत्यादिगुण एवेष्यते । गुरू एसोपहाणो । गुणादन्यत्रतु अत्त्वाणं । गुरूजणवक्को । गुरोःकप्रत्ययेतुवा । स्वार्थेकप्रत्ययेप-

रेगुरोरुतोत्वंवास्यात् । गरुओ गुरुओ । उ परेरवरिसुवरिं । अवरिं । उवरिं । उ द्व्यूदेउव्वीढमुव्वूढं । भिउडिस्मृताभ्रुकुट्यां । भुविभुमयाचापि

भमयाच । स्या सोरुषेउपरिसं । पुरुषेपुरिसोपिच्चा । छीअंक्षुते । अथमुशलेमूसलंमुसलंद्वयं । दुकूलेदुअल्लंदुऊलंदुगुल्लं । दुगु

ल्लमित्यर्थे । पशौसिंहशब्दस्यसीहोपिसिंघो । पशोर्किं । सिंघदत्तो । सिंघराओ । अपिस्त्तेनशब्देस्मृतोथेणथूणो । थेणोथूणो । स राम

इणंवसिण्णंवसेण्णंचसैन्ये । सैंधवंसिंधवंविद्यात् । शनैश्चरेसणिछरो । देवरोदिअरोपिस्यात् । अपिशब्दात् देअरो । केस २३

रंकिसरंद्वयं । हनूमतिहनूमन्तो । वातूलेवाउलोभवेत् । मधूकंमऊअंचापिमधूकेसंप्रकीर्तितं । नूपुरेनूउरंप्रोक्तं णेउरंनिउरंत्र

यं । तांबूलेस्यात्तुतंबोलं । तुंबुलंमउरंतथा । पुंश्चल्यांछिंछई प्रोक्ता कूर्परेकोप्परंभवेत् । स्थू णाथूणावथोणाच । तूणेतोणंचतूण

वत् । मूल्येतुमोल्लंमुल्लंच कंडूयेकंडुअस्मृतः । कंडुअइ । कंडुआ । ऋ तोत्स्यात् । ऋकारस्यात्स्यात् । घृतं । घअं । तृणं । तणं ।

कृतं । कअं । केवलस्य ॥ केवलस्यव्यंजनासंपृक्तस्यऋतोरिःस्यात् । ऋद्धिः । रिद्धी ॥ ऋक्षः । रिछो । वृषभेवसहोसहो ॥ व

सहोउसहो । रिसहोसहोत्वृषभे । ऋषभशब्देतुएतौस्तः । रिसहोउसहो ॥ ऋणेऋणमणंतथा । रिणं । अणं । ऋजौरिज्जूउ

ज्जूच । ऋतोरपिरिऊउऊ । सौरसेन्यांतुरिदू । उदू ॥ वेअणाविअणापिस्यात् । ऋषेरपिरिसीइसी । निवृत्तवृंदारकयोरुत्वम

त्वंभवेदतःणिउत्तं । णिअत्तं । वुंदारआ । वंदारआ । मृगांकमृत्युशृंगेषुमसृणेचऋतोऽदितो । एषामृकारस्यअत्वमित्वंच-

प्रा० चं० स्यात् । गलोपः ॥ संयोगेह्रस्वता ॥ मअंको । मिअंको । त्यस्यचः । मच्चूमिच्चू । संगं । सिंगं । मासिणं । मसणं । मृदुकस्यतुमाउक्कंम-
२४ उअंचप्रकीर्तितं । मृदुत्वस्यभवेन्माउत्तणंचापिमउत्तणं । कृशायांतुकिसाकासा ॥ दृप्तेतुदरिओमतः । दरिअसीहेणा । क्लृप्तेकिलि
त्तं । किलित्तकुसुमोवआरेसु । क्लांतेतुकिलंतं । धाराकिलंतवंतं आदृतेदढि । आदृतशब्देदृदत्यस्यदिरादेशःस्यात् । आढि
ओ । कश्चिन्क्तांतस्यतुदृशेर्दृशब्दस्यरिरिष्यते । सदृशःसरिसो । सदृक् । सरिदेयाण । सरिरूवो । सदृक्ष । सरिछो । एवंता
रिसो । एरिसो केरिसो । अण्णारिसो । अम्हारिसो । दृष्टोविठ्ठीवुठ्ठीच । दृष्टेवुष्टंचविठ्ठवत् । नष्टकेणत्तिओपिस्यात् । णत्तु
ओपिप्रकीर्तितः ॥ ऋतःपूर्वपदांतेउत् । पिउहरंपिउवणं जामाउहरं । इत्वमुत्वंमातरि । माइहरं । माउहरं । माइमंडलं । मा राम
उमंडलं । प्राकृतेपअअंपाअअंस्यात् पउअ पाउओ ॥ प्राकृतशब्दस्यैतेचत्वारःस्युः । पअअं । पाअअं । पउअं । पाउअं । २४

मज्जोकिं । निवउर । द्विधेत्यस्यदुहादोहाकृञ्योगे । दुहाकिज्जई । दोहाकिज्जइ । दुहाइअं । कृञ्योगइतिकिं वलोपः दिहागअं ।
केवलस्यच० । केवलस्यधातुनाऽसंयुक्तस्यापिद्विधाशब्दस्यैतौस्तः । दुहाविसोसुखदूसत्थो । प्रवासिनिपवासूस्यात् । समृध्यादि
त्वाद्वादीर्घः । पवासूपावासू । जीर्णेजुण्णो कश्चित्तुजिण्णो । जिण्णेभो । हीनेहूणोपिहीणोपि । विहीनेप्येवमीरितं । विहूणो । विहीणो ।
वेरेवोपसर्गात्तान्यस्मादितिनियमार्थमिदंतेनहन । पहीण परिअणा । ईतंइत्वंचातुपानीयोपनीतालीकजीवितो । प्रदीपितक-
रीषेषुतूस्लीकेचनिरीक्षिते । अवसीदत्प्रसीदत्त्रीडितेष्वपिशिरीषके । द्वितीयेचतृतीयेचतदानीमिगृहीतके । निलीयानीतवल्मी
कगभीरक्रीतपूर्वके । पाणिअं । उवणिअं । अलिअं जिअइ । जिअऊ । जीवतापितितंत्रेणतिप्तुबंतयोरनुकरणं । पक्षेपाणीअं
उवणीअ । जीअइकरीसो । अत्रव्यवस्थितवात्सादेष विकल्पोन्येषुतुनित्यं । कुतूहले कोऊहलं कोऊहल्लं कुऊहलं । कोहलं क-

प्रा॰ चं॰ त्केच पित्तकादिषुचेष्यते । उऊ । परामुट्ठो । पउट्ठो । पाउसो । भुईइत्यादि । ऐत एत् । सेलो केळासो वेज्जो । औ तरत् । जो
२५ वणं कोमुई । कोत्थुहे । उच्चैर्नीचैसोष्टेर अस्मृतः । अनयोष्टेर अइस्यादेशः स्यात् । उच्चअं । नीचअं । उच्चक नीचक शब्दाभ्यांस्ति
ढेपि उच्चैनीचैसोरूपांतनिवृत्त्यर्थवचनं । अ इदैत्यैश्वर्यदैन्यस्वैरभैरवसैनिके । वैदर्भचैववैशाखेवैदेशेवैणिकेतथा । वैश्वर्यवैभ
वेवैधवैणवेदंडवैपुले ॥ नैसर्गिकेनैकृतिकेस्वैरिणीशैत्यवैकृते । वैकर्तनोचदैवज्ञे ऐकारस्यभवेदइः ॥ दइच्चोअ इसरिअं
दइन्यं । सइरं । भइरवं । सइणिओ इत्यादि । वै रेतथाकैरवकैतवेवैशंपायनेवैश्रवणेचदैवे । कैळासवैकोशिकदैवतेषुवै
देहवैताळिकवैशिकेषु । वैकुंठवैश्वानरवैजनन्यवैशाळवैकर्तनगैरिकेषु । वैतालिके शैशवकैटभेच शैलेयमैरेयसहैलजैने । राम
जैवातृकेवैजयनेचचैरेयेसनैषधेवैजननेचचैत्रे । त्रैलोक्यवैनानिकवैजयंतीवैषंधमुख्येषु अइर्विभाषा । पक्षेएत्तं । वइरं । वैरं इत्यादि २५

॥ अ णोण्णमण्णण्णमण्णुण्णंचान्योन्यपदेभवेत् । अणोण्णं । अण्णण्णं । अण्णुण्णं । अ कोष्ठेस्यात्सवट्ठोपि पउट्ठोपि प्रकीर्तितः ।
आ तोद्येस्यात्तु आवज्जमाउज्जंचनिगद्यते । आवज्जं । आउज्जं । म नोहरेमनहरंमणोहरमितिद्वयं । स रोरुहेसररुहमपरंचसरोरु
हं ॥ अ पिभवतिसिरोविअणासिरविअणाचद्वयंतुल्यं ॥ शिरोवेदनाशब्देइतिशेषः । सो च्छ्वासेस्सूसासो । गो गउगाअश्चनिर्दिष्टः
। गउओएसो । गउआएसा । गाओहरस्स । एसागाई । स्त्रियामीप् । सौ राष्ट्रमौंजायनशौंडदौवारिकाश्चसौगंधिकसौमनस्ये । सौ
गंध्यसौवर्णिकशौंडिकाः पौलोमीचशौद्धोदनिरेषुऔदुत् । एषामौकारउत्स्यात् । सर्वत्रेतिरलोपः ष्टस्यठः द्वित्वं । संयोगेह्रस्वता
॥ सुरट्ठो । मुञ्जाअणो । सुण्डो ॥ दुआरिओ । इत्यादि । कौ क्षेयकेभवेत्कुच्छेअअंकोच्छेअअंतथा । कउच्छेअअमित्येवंत्रयं ।
नवातुनौपदे ॥ नावाएसा ॥ नावागच्छइ । पौ रवकौरवमौनेषु सैधपौरवपौरवे ॥ गौउकौशलकौलेया सौरेमौलौच औअउः । एषामै

 कारस्यअउरित्यादेशःस्यात्। पउरो। पोरो। कउरवो। कोरवो। मउली। मोळी॥ गो रचेगारवंविद्यात्तथागउरवंविदुः। वे इल्लं विअइल्लं

 चद्वयंचिवकिलेभवेत् अ यस्कारेतुएक्कारो॥ के लंचकअलंसमं। पू तरेपोरइत्युक्तं। पोरो॥ दधिकीटः। बो रेतुबदरेस्मृतं। बो

रंबोरी। नवमालिकातुणोमालिआमता॥ पोप्फ ळंतु पूगफले। पोप्फलं। पोप्फली। हलिआनचफलिकार्यांच। निषण्णेणुमण्णो

पि। अपिशब्दात्निसण्णोपि। ल वणेलोणंलअणं। म ऊहमोहोमयूखेपि। मोहो। मऊहो। सु कुमारेसोमालंसुउमालं। मउ

रमोरौच। मयूरशब्देएतौस्तः। मउरो। मोरो। च तुर्द्वारेवाचोघारो। पक्षे। चउघारो। चो ग्गुणोपिचतुर्गुणे। पक्षे। चउग्गुणो

चउत्थचोत्थौचतुर्थे। चतुथो। चोत्थो। उ क्खलंवाउदूखले। पक्षेउऊहलं। उल्लूखलस्यतु। उल्लूहलं॥ वा ऽवापो तस्यसर्वस्यौ

स्यात्। अवअपउतइत्येतेषांभवयानांसर्वस्यस्थानेओत्वंवास्यात्। अवतरति। ओअरइ। अवअरइ। अपसरति। ओस

ऋ इस्यात्कृपाहृदयदाढ्यूषीवितृष्णादृष्टेषुदृष्टिनृपतप्रसकृतश्रृगाले। कृत्याकृशानुकृशरासुसमृद्धिऋद्धिकृछातिकृष्ट्रकृषिते

कुसृतौकृशेन्च। कृत्याकृतिप्रकृतिकृत्यकृपीदृष्टीदृष्टेषुकृत्रिमकृपेकृपणेकृपाणे। वृत्तकृत्तिकासकृत्ककलासदयानृसिंहभृंगारनि

कृतिनृशंसविसृत्वरेषु। शृंगारसृष्टिवृत्तगृष्टिकृपोसदृक्षेस्यात्कृत्तिवासमृगुभृंगविसृत्वरेषु। सव्याहृतेतृषितदृप्तिवृकेनिकृष्टे

वृष्येवृषेचमृगराष्टृथुलेवृथैोच॥ २॥ वृक्षेपिकेचनजगुर्धृतिभृत्यभृत्यावृत्तेषुबृंहितयुतेषुयदृच्छयाच। किंचाहिअअं। विद्दी

विसी। विइण्हो। नृप। निवो। तृप्त तिप्पं। कृष्ट्र। किठं। इत्यादि। मृ ष्टेमट्ठं। रसेमिट्ठं। पिढी उपुढीचपृथ्विका। पृथ्वीशब्दे

परतः। उ त्कऋतुपरा। मृषप्रवृष्टस्पृष्टप्रावृषि। भृतिप्रवृत्तिप्रभृतिनिभृतप्रावृतेषुच। वृत्तांतेसंवृतेचैवविवृतेनिष्टतेतथा।

निवृत्तौनिर्वृतेवृंदेवृंदावनमृणालयोः। जैवातृकेपरभृतेसंभृतेप्राभृतेतथा। वृतौमृषेमृष्येमातृकायांचमातृके। जामातृकेभ्रा
मृतौ

स्यकेरःस्यात् । युष्मदीयः तुम्हकेरो । अस्मदीयः । अम्हकेरो ॥ तद्धितस्य भवेत् । तुम्हेच्चयं तु यौष्माके । युष्माकमिदं यौष्माकं । तुम्हेच्चयं । अस्माकीऽम्हेच्चयं विदुः । आस्माकं । अम्हेच्चअं । अम्हेच्चअं । परकीये पारक्कं पारिक्कं पारकेरं च । अक्कं राइक्कं कीयां ते राज्ञि राअकेरं च । राजकीयशब्दे एते त्रयः स्युः ॥ तेर्द्दिरुक्तो वः । तेन तुल्येवतिर्विहितस्तस्य द्विरुक्तो वः स्यात् । वाणारसिव्वमहुरा ॥ महुरव्व पाटलिउत्ते पारो ओ । र्वंगीणे सव्वंगिअं भवेत् । सव्वंगिओ । थे तु पहिओ नित्यं । पथिकशब्दस्य पहिओ द्वि ति सिध्यत्येव पांथशब्दस्य त्वनिष्टप्रयोगनिवृत्त्यर्थं वचनं । अत एव नित्यग्रहणं । त्तीये ऽप्पणं भवेत् । तीयस्य इज्जं वा । द्वितीयं विइज्जं । तिइज्जं । स्य डिमात्तत्तणइत्यमी । पीनत्वं । पीणिमा । पीणत्तं । पीणत्तणं । पीणें ताइत्यस्य तु तलोपे पीणआ । माशध्यां तु पीणता ॥ डेल्लस्तैलस्य नांकोगत् । अंकोठं हित्वान्यस्मात्सदा परस्य क्तस्याक्तस्य वा तैलशब्दस्य डेल्ल इत्यादेशः स्यात् ।

स्नेहे तैलं च । तिलानां स्नेहः तिलतैलं । तिलेल्लं । कडेल्लं । डिसाद्दिकुर । अंकोठात्तु । अंकोल्लातेल्लं । त्तोतस्प्रत्ययस्य वा । सर्वतः सव्वदो । सव्वत्तो । एगदो । एक्कत्तो । अण्णदो । अण्णत्तो । पक्षे सव्वओ इत्यादि । त्वाभिमुखयोर्ऊत्तं । क्रियाभ्यावृत्तौ विहितस्य कृत्वसुचः प्रत्ययस्य अभिमुखशब्दस्य वऊत्तमित्यादेशः स्यात् । दहऊत्तं । दशकृत्वः । सअऊत्तं । प्रियस्याभिमुखं । पिअऊत्तं । निपातं मे निरेपरे । आभिमुख्यार्थे ऊत्तमिति निपात एवायमस्ति नादेश इति केचित् ॥ मतो स्थाने इल्ल उल्ल आल आलु इरो मणः । वन्तो मा मन्त इंत्तश्चेयथा लक्ष्यं दश स्मृताः । शोभावान् । सोहिल्लो । जामइल्लो । विकारवान् । विआरुल्लो । मंसुल्लो । दप्पुल्लो । श्रद्धावान् । सद्धालो । जडालो । रसालो । जोण्हालो । स्नेहवान् । णेहालू । दयालू । ईसालू । लज्जालू । गर्ववान् । गव्विरो । रेहिरो । धनवान् । धणमणो । पुत्तमणो । भक्तिमान् । भत्तिवन्तो । धणवन्तो । हनुमान् । हणुमा । हणुमन्तो । पुण्णमन्तो । मानवान् । माणइ

प्रा॰चं॰ न्तो। कयरन्तो। मतोः किं। नधणी। अत्थिओ। यावतोजेत्तिअंजित्तिअंजितिल्लंचजेद्दहं। तावतस्तेत्तिअंतित्तिअंतितिल्लंचत
२८ द्दहं। एतावतोप्येत्तिअंइन्तिअंइत्तिल्लमेद्दहं। कियंतःकेत्तिअंप्रोक्तंकित्तिल्लंकेद्दहंत्रयं। इदमस्त्वियतोपिस्यादेत्तिऐत्तिल्लएद्दहः
। इदम्शब्दप्रकृतिकस्येयच्छब्दस्यएत्तिअंएत्तिलएद्दहंइतित्रयंस्यात्। त्रलूप्रत्ययस्यहत्थोहिः। अस्यैतेत्रयआदेशाःस्युः। यत्र।
जह। जत्थ। जहि। तत्र। तह। तत्थ।। तहि। अन्यत्र। अणह। अणत्थ। अण्णहि। वैकाद्दःसिंसिअंइआ। एकशब्दात्परस्यदाप्र
त्ययस्यएतेत्रयःस्युः। एकदा। एकस्सिं। एक्कसिअं। एक्कइआ। पक्षेएकआ। इल्लुदुल्लौतत्रभवे। तत्रभवइत्यर्थेएतौप्रत्ययौस्तः
। ग्रामेभवोगामिल्लो। गामिल्लिआ। पुरिल्लं। हेट्ठिल्लं। उवरिल्लं। अप्पुल्लं। अंसुल्लं। आलुआलावपिस्मृतो। गामालु। गामालो। राम
स्वार्थेप्येतेस्मृताः कश्च। निज्जिआसो अपल्लविल्लेण। मउत्तणइल्लं। मृदुत्वं। पुरिल्लं। पुरा। पुरोवा। महपिउल्लओ। ममप्रियः। २८

सरइ। अवसरइ। उतगच्छति ओगच्छइ। उअगच्छइ। उदोचोपस्यवागतेः।। गतिसंज्ञस्योपस्यैतौवास्तः। उहसिओ। ओहसि
ओ। उवहसिओ। ऊसाओ। ओसाओ। उवसाओ। गतेःकिं। उपकुंभं। क्रियायोगएवगतिसंज्ञोक्ता॥ नापप्सृत्यावपस्मारेनाप
स्मृत्यपशब्दयोः। नैवापराजितायांनोपपत्त्यवगतादिषु। अवमिच्चू। श्मष्मस्मह्मांपक्ष्मणश्चत्मइतिह्मः। अवत्मरो। अवत्मई। अ
वसद्दो। अवराजिओ। उववई। अवगअं। अस्तस्यहिस्थतद्वद्दस्थाः। हित्थं। तद्दं। तत्थं। शिष्टस्यठूटमपिखित्तं। एत्ताहे-
च इआणिंएह्निंचस्यादिदानीमः। कर्णिकारेकण्णिआरो(कणिआरोअ)भवेत्तथा। कण्णेरोपिकणेरोपि। अस्यकणेरादेशोवाणस्यचक्षद्द
येपिद्वित्वंवानिपात्यते॥ धृष्टद्युम्नेभवेत्धट्ठज्जुणोद्वित्वंतुणस्यन। म्नस्यणादेशोनिपात्यतेतस्यशेषादेशयोरितिप्राप्तंद्वि
त्वंचनिषिध्यते। निपातनस्यैवायंप्रपंचः॥ ॥ तद्दिनस्याथकेरस्यादिदमर्थेकृतस्यतु। तस्येदमित्यर्थेकृतस्यप्रत्यय-

प्रा॰चं॰ अबुधबइल्लाणघरे मरघमासामिणीहोच। अक्षुआऊइतिस्मृतं। व्युत्सर्जनेयोत्सीरणं।व्युत्सर्गे विउसगावाक्। विउसग्गो॥ क

२९ चित्कत्थइ। क्वचित् शब्दे कत्थइइ तिप्रयोज्यं। अपस्मारे अवत्मारोपिवत्मलो। उद्वहता उघहइ।उघहइधरणिं। भवेन्मुघहई

तिच। मुघहइ। निलेहनंस्यान्निलये। चर्चिक्कं स्थासके स्मृतं। महान्महंतो। अथभवान्भवन्तो। जन्मजम्मणं। मघवातुमघो

णःस्यात् मघोणो। सा।क्षिणिस्यात्तुसक्खिणः। सक्खिणो। आशिषिस्यात्तुआसीसा॥ क्षुल्लकेखुडुओभवेत्। धिग्धिगि-

त्यस्यछिछिस्यात्। धिगस्त्विति धिरत्थुच। हा।ढीहद्धीहाधिगर्थेनिर्वेदे। धिकिधाहच। धिगित्यस्यार्थेधाइतिनिपातः। धाह। हा

धाह्धाह। प्रतिस्पर्धापाडिसिद्धीपडिसिद्धीचकीर्यते॥ बृहन्तरंवडुअरांबृहन्नवडुवढोपिच। गायनेघायणोपिस्यात्। राम

ककुदेककुधंतथा। स्यादकांडेरुअत्थक्कं। कार्पासेफलहीमता। समर्थेपक्कलोज्ञेयः शाखायांसाकुलीस्मृता। पंडितेपंडि २९

ओणेलछोपि। लज्जावत्यांवेल्लज्जालुइणी।उज्ज्वलंहठे। खेखेडुं।श्मशानेतुमसाणं करसीतिच। तिंगिच्छिकुदिनअल्लं

पौष्पेरजसिस्मृतंह्येतत्। गोदावर्यांभवेत्गोला॥ शेषमूह्यंप्रयोगतः। अत्रानुक्तलक्षणंलोपागमवर्णविकारादिप्रयोग

दर्शनादुन्नीयबऊलग्रहणात्समाधेयं। वीप्सायांप्राक्पदेंतस्यस्याद्मोवास्वरेपरे। एकमेक्कं। एक्कमेक्केण। अंगेअंगे।

अंगमंगम्मि। पक्षेएक्केक्कं। अंगगम्मि इत्यादि। अव्ययानि। इतऊर्ध्ववक्ष्यमाणान्यव्ययानि।ज्ञेयानि उअपश्यार्थे।

उअइत्यव्ययंपश्येत्यर्थेवर्तते। उअणिच्चलणिप्फन्दा॥ नंतिअसघंदिमोकवं। आमस्यादभ्युपगमे। आमवहलावणाली।

वैपरीत्येणविस्मृतं। णविहावणो। हंदिहंदग्रहाणार्थे। हंदपलोएसुइमं। हंदितंबोलं। ग्रहाणेत्यर्थः। जेणतेणवलक्षणे। भ

मरतुअंजेणकमलवणं। एवंतेण॥ X तंवाक्योपक्रमेस्मृतं X हदिखेदेविकल्पेपश्चात्तापेनिश्चयेऋते। विषादेहंदिच

प्रा॰ चं लणेणओसोणमाणिओ हंदि दुअइत्ता होहंदि नहो हें भणिरीसा सिजइ। हंदितु हकज्जे। हंदिभणत दिसत्यमित्यर्थः। इ वेत्यर्थे मिवपि
३० वविवद्यवियवे वच। कुमुअंमिव। वंदणंपिव। हंसोव्वि। साअरोव्व। कमलंविय। सेसस्सवणिम्मोओ॥ णीलुप्पलमालाइव।
ण इचेअचिअच्चाःस्युर्द्विचा अप्यवधारणे। चत्वारएते अवधारणे प्रयोज्या अंत्यास्तु त्रयो द्विभूतचकारा अपिशब्दादेक चकारा अपि प्रयुज्यंते। गईएणइ। जंचेअअदंसणं तंचेअमरणं। अंधआरंचिअलोअणाणं॥ सच्चसीलेण। द्विचायथा। तेच्चिअधण्णाः तेच्चेअसुउरिसा। आ नंतर्थेतु नवरि। नवरिअसेरघुवइणो। अनतरं चेत्यर्थः। केवलेण वरस्मृतं। रक्खवइ रामेण वरभुअणाणि। मु धेत्यर्थे। मोरउल्ला। एकनिपातः। मि धरिरेनिश्चयेवले। वलेपुरिसोधणंजओ रवत्तिआणं। बलेसीहो। सिंहएवेत्यर्थः। कि लार्थे राम
चाकिर हिर इर। कलंकिर रवरद्धिअओ। तस्सहिर पिअवअंसो। सोइरदिट्ठोज्जण अणेहिं। पक्षेएवंकिल तेणसिविण एभणि- ३०

हत्थुल्लो हस्तः। वाशी। वासुल्लो। वोढा। वोढाल्लू। वोढालो। कः। चंदओ। गअणअं। गिरिओ। वकुअं। आलेडुअं। आश्लेष्टुं। बाऊल
काद्विदुलोपः। कांताद्द्वितीयोपिकोभवति। वकुअअं। पक्षे चंदो। गअणं गिरी। वहू। आलेडुं। कु त्वादेःकः ससंस्कृतवदेवसिद्धः॥ स्वार्थिकस्तुकोयावादिभ्य एवविहित इति कवचनं। न वैकाल्लोपिवास्मृतः। नवएकआभ्यां स्वार्थे द्विरुक्तो लोवास्यात्। नवल्लो
एकल्लो। पक्षे। नवो। एको। एओ। उपरेः संव्याने अ वरिल्लमिति तु स्वार्थे विहिते न डिल्ले नैवसिद्धं॥ डि अंशनैसः। शनैस्शब्दस्या स्वार्थे डिअं प्रत्ययः स्यात्। डित्वाट्टिलुप्। सणिअं जंप। म नाकोमणिअं मणअं मणो। एतेत्रय आदिश्यंते। मि श्रेमीसालिअं मीसं॥ दी
र्घस्तो दीहदीहरो। दीहं। दीहरं। अं धेलंधो अंधलोपि। पत्रेपत्तंचपत्तलं। गोर्गोणःस्यात्। गोणो। स्त्रियां। गोणीगोणा। गावीच
गाईच। गाई। गावः। गावीओ। गाईओ। बलीवर्देबइल्लःस्या। बइल्लो। विण्णाणगुणमहग्धेपुरिसेदासत्तणंपिरमणिज्जं।

 ता क्रोशे संभाषे च हिरे इति। हरे णिल्लज्ज हरे वरुवल्लह। हरे पुरिसा। थू कुत्सायां। थू निल्लज्जो लोओ। ओ तु यार्थे पश्चात्तापे च सूचने। वा
 र्थे विकल्पे ओ विरएमि णह अले। ओ ण मए तइ गाट मालिट्ठो। ओ अविणीद। अ नुकंप्ये विकल्पे च निश्चये स्याद् णइ इति। दासो वणे न
मुच्चइ। दासोनुकंप्यो नत्यज्यते। होई वणे न होइ। भवति वा न भवति। वणे देमि। निश्चयं ददामि। म णे विमर्शे। मणे सूरो। किंस्वित्सू
र्यः। आ श्चर्ये ऽम्मो। अम्मो कह पारिज्जइ। अ प्पणो स्वयमर्थके। अप्पणो वि अ संति कमलाइं। पक्षे। स अंचे अमुणसिकरणिज्जं।
प्र त्येकमि पत्ते अं पाडिक्कं पाडिएक्कं च। प्रत्येकमित्यर्थे त्रयं। ए क्कसरिअं च संप्रति शैध्र्ये च स्यात्। एक्कसरिअं। सांप्रतं शीघ्रं वा॥ इ त
रथा इहरा। पक्षे इअरहा। अ व्वो संभाषणे दुःखे विषादे विस्मये भये। पश्चात्तापे पराधे च सूचनादरयोरपि। अव्वो किमिणं किमिणं।
अ व्वो रउति हिअअं। अव्वो किं एयं दे व्वेण कअं॥ अव्वो हरंति हिअअं। इत्यादि। कि णो प्रश्ने। किणो धुवसि। पिवी एवे। नियमार्थे

पि य एतौ स्तः। पि वि अप्पर्थे। इ जेराः पादपूरणे। अइ वच्चामि इगामं॥ तत्थ अपेक्खामि पि अ अणंजे। अणुहो मिर न अणसुहं करेमि जी
अ क अर्त्थं अ इह पुनरुक्तमिति क्लृत करणे इति न पठ्यते पुनरुक्तशब्दादेव सिद्धेः। ऊं दान पृच्छा निवारणे। उ गर्हाक्षेप विस्मय सूचने।
रे अरे संभाषणे रति कलहे च॥ दरार्धाल्पे इत्यादि तु न पठनीयं। संस्कृत समत्वात् अव्ययानामनेकार्थत्वात् अर्थांतरे पि प्रयोक्तुं सुश
कत्वादिति संक्षेपः॥ ॥ इत्यव्ययानि ॥ एवं प्रकृतिषु संस्कृतासु ताभ्यः स्यादयो योज्यंते। तत्रादौ तदुपयोगि संगृह्यते॥ ॥
टा मोर्णस्य सुपो हे त्त्वा श्च्वांते वा बिंदुरागमः। टाया आम श्चादेशो यो णः यश्च सुप् सप्तमी बहुवचनं यश्च हिः भिसादेशः त्त्वाच प्रत्यय ए
षामंते बिंदुरागमो वा स्यात्। देवेणं कअं। देवेण। देवाणं गामो। देवाण। देवेसुं। देवेसु॥ देवेहिं। देवेहि। त्त्वा। दट्ठुणं। दट्ठुण
॥ ॥ अ त एभ्सिसुपोः॥ ॥ अकारस्य एस्याभिस्सिसुपि च परे। देवेहिं। देवेसुं॥ या तु हिन्तो सुन्तो हि षु भ्यसः॥ ॥ भ्य

प्रा॰चं॰ सआदेशेषुहित्तोप्रभृतिषुअतएत्वंवास्यात्। गामेहित्तोगामाहित्तो। गामेसुत्तो गामासुत्तो। गामेहि। गामाहि। भ्यसःकिं। ङसेस्तु।
३२ गामाहिन्तो॥ ॥ दीर्घो ङसौ तोदोमरवे॥ ङसेस्तोदोदुहित्तोहिलुकः सुत्तोन्तिमाभ्यसइतिवक्ष्यति। तेषुदोप्रभृतिषु परेषुअकारस्यदी
र्घःस्यात्॥ गामादो॥ गामादु। इत्यादि॥ अन्येषांस्यामजस्शस्लुक्हिसुप्स्वपि। अदंतादन्येषामिदंतादीनांसोआमिजस्श
सोश्चलुकिभिसादेशेहोसुपिचदीर्घःस्यात्· अपिशब्दात्दोसुखेषदीर्घःस्यात्। कईदो। कईदु॥ कईहिंतो॥ कई। कईणं।
कईएदे। कईहिं। कईसु॥जस्शसोर्लुकीतिकिं। हरिणो। हरिओ। चिट्ठंतिपेच्छवा। एतत्सर्वंयथास्थानंस्फुटयिष्यते। त
त्रादंतात्रामशब्दात्सौपरेरामस्इतिस्थितेसोःसर्गोन्तेऽघोषशरन्ययोरितिविसर्गेकृतेरामःइतिसिद्धरूपे। सर्गेऽताडो। राम
अदंतात्परस्यविसर्गस्यस्थानेडोइत्यादेशःस्यात्। डित्वाट्टिलोपः। रामो। सर्वतः। सव्वओ। कुतः। कुदो। ॥ सषयोर्वा। तदे ३२

अं। संभावनेअइ। अइदिअरकिंनपिच्छसि आयासंकिंसुधापलोएसि। निवारणे अलाहिस्यात्। अलाहिकिंवाइएणलेहेण।
अणणाइंनञोर्थके। अणचिंतिअं। णाइंकरेमिरोसं। माइंमार्थे। माइंकाहीअरोसं। माकार्षीद्रोषं। वेव्वेव्वेभयामंत्रणवारणे। वे
व्वपिअसाहि। वेव्वेमुरलेवहसिपाणीअं। देआभिमुख्ये। आभिमुखीकरणेर्थेदेइतिप्रयोज्यं। देपसिअसुंदरि। सख्यामंत्रणेमामि
हलाहले। सख्याआमंत्रणेएतेस्युः। मामिसरिसक्खरणविअछिविसेसोनयप्पिअवाणं।। णेहभरिआणअणोअणोउणरोहभ
रिआणं। हलापेछपेछ। अण्णोकोविसहाओवम्महसिहिणोहलेहआसस्स। णिद्धाइणीससाणं हिअएसरसाणपज्जलइ। पक्षे।
सहिसउणिए। संभावनेविस्मयेचवितर्केनिश्चयेऊखु। संभावने। तरिउंणऊनवरइमं। एअंखुहसइ। विस्मये। कोऊएसो। कोखुए
सोदससिरो। वितर्के णऊएसासंगहिआ। मेहोखु। धूमोखु। वाऊलकादनुस्वारात्परोऊर्नप्रयुज्यते। किंखुएदं। पक्षे यसुर

प्रा० चं रयोः टा आम् इत्येतयोर्णइत्यादेशः स्यात् । टाग्रहणमादंतार्थं । हाहाण । रामाणं । रामाण । ङि भ्मिवा । स्वरात्परस्यसप्तम्याङेः भ्मिइति
३३ ङिमकार आदेशः स्यात् । रामभ्मि । हरिम्मि । गुरुम्मि । पक्षेरामे । ङ सेस्तोदोदुहित्तोहिलुकः ॥ ङसेः पंचम्याः स्थानेषडादेशाः स्युः । रा-
मत्तो आगदो । दीर्घोतोदोसुखेइतिदीर्घः । कगचेतिदलोपः । रामाओ । रामउ । सौरसेन्यांतुद एव । रामादो । रामादु । रामाहिंत्तो । रामा
हि । लुकिदीर्घे । रामा । सु त्तोत्तिमाभ्यसः । अतःपरस्य भ्यसः तोप्रभृतयः षडादेशाः लुकमुद्धृत्य तस्यस्थानेसुत्तोइति निमायप्रयोज्याः ।
रामत्तो । रामाओ । रामाउ ॥ सौरसेन्यां । रामादो । रामादु । वातुहिंतोसुत्तोहिषुभ्यसइत्येत्वंवा । रामोहित्तो । रामेहि । रामाहि । रामेसुत्तो
। रामासुत्तो । षष्ठीतु साधिता ङिःम्मिवा । रामम्मि । रामे । अतएभ्सिसुपोरित्येत्वं । वाबिंदुः । रामेसुं । रामेसु । एवं केशवमाधव राम
गोविंदादयः । अतइतितपरत्वान्नडोडेत्वे । ओ पोंसोहल् । हाहा । हाहा । हाहा । संबोधनेप्येवं । हेप्रयोगोपिनावश्यकः । हाहां । ३३

शसिहाहान् । हाहाःइतिसिद्धेऽस्यलोपः । हाहाद्वयोरप्येवं । टामोर्णः । वाबिंदुः । हाहाणं । हाहाण । तपरत्वान्नातएत्वं । हाहाहिं । हा
हाहि । चतुर्थ्याः षष्ठी । संयोगेह्रस्वताइतिह्रस्वः । हाहस्स । हाहाण । हाहाणं । ह्रस्वः । हाहत्तो । हाहाओ । हाहादो । हाहाउ ॥ हाहादु ।
हाहाहितो । हिलुकोप्राप्तयोः । ना दंतादेर्ङसिभ्यस्हिङस्लुकौ । आकारांतादेःपरयोःङसिभ्यसोर्हिः ङसश्चलुक्नस्यात् । तनङसेः
त्तोदोदुहित्तोइतिचत्वारएव । भ्यसोपितएवसुत्तोधिकाःपंच । हाहत्तो हाहाओ । हाहादो । हाहाउ हाहादु । हाहाहित्तो । हाहासुत्तो
। अतइत्युक्तेर्वैत्वंन । षष्ठीप्राग्वत् । ङेः भ्मि । आदंतादेःपरस्यङेःसप्तम्याःभ्मिरेवनित्यंस्यान्नतुविकल्पइत्यर्थः । ह्रस्वः । हाह
भ्मि । तपरत्वान्नअतएवाबिंदुः । हाहासुं । हाहासु । ङा शसः । आदंतात्परस्यशसोडास्यात् । आतोधातोरित्यालोपेप्राप्तेऽयंवि
धिः । सोमपापेक्षव । शेषंहाहावत् एवंकीलालपाप्रभृतयः । मा गध्यामतएत्वंसोपुंसि । मागध्यांप्राकृतेसोपरे ऽतएत्वंस्या

प्रा०चं० स्मि। एशेपुलिशे। पुसिकिं। जलं। अतः किं। हाहा। गिळी। ड हस्सुवाङसः। अतोङसोडाहोवास्यान्मागध्यां। डित्वाट्टिलोपः। काह
२४ गामो। पक्षेकस्स। आ मोवाडाहनासिक्यः। अदंतात्परस्यामोवाडाहः स्यात्सचानुनासिकांतः। शयनाहं।। घराहं। अम्हाहं। तुम्हा
हं। सरिआहं। कम्माहं। पक्षे। सयणाणमित्यादि। स्या दहंवयमोर्हगे। अहंवयमित्येतयोः स्थानेहगेइत्यादेशः स्यात्। हगेसक्काव
दालतित्थणिवासीधीवले। हगेराआणो। अ तोङसेस्तुपैशाच्यांडातोडातुप्रकीर्तितौ। पैशाच्यामतःपरस्यङसेरेतौस्तः। तुमातो।
तुमातु। मामतो।। ममातु। ट यातदिदमोर्नेन। तृतीयैकवचनेनेनसह तदिदमोः स्थानेनेनस्यात्। नेनकयं। ना एतुस्यात्स्त्रियां
तयोःपैशाच्यांतयोस्तदिदमोःटाप्रत्ययांतयोः स्त्रियांनाएइत्यादेशः स्यात्। पूजितोचनाएकुसुमप्पअरेण। अनयोरन्येविशेषाव राम
क्ष्यंते। शेषंप्राग्वत्। इ रिउरुभ्यांसोस्यामजस्शस्लुक्ङहिसुप्स्वपीतिदीर्घः। ङोर्यो सोहलूइतिसिलोपः। हरी। गुरू। धे दीर्घो २४

ततशब्दप्रभवयोःसएषइतिरूपयोः संबंधिनोविसर्गस्यडोवास्यात्। सदेवो। सोदेवो। एसरामो। एसोरामो। धे र्वा।। अतः
परस्यधेः संबुद्धेर्डोवास्यात्। हेरामो।। पक्षे। ङोर्यो सोहलूइतिसलोपः। हेराम।। दी र्घोत्रवास्वरः। अत्रधिविषयेस्वरः सर्वएवदी
र्घोवास्यात्। हेरामा। स्वरग्रहणान्नातएव। तेनहेहरीहेहरि। हेगुरूहेगुरु। द्वयोर्बहुवचनमेव। रामास्इति सिद्धेरूपेङो
र्यो सोहलू। रामा। मोनुस्वारः।। रामं।। श सोडे। अतःपरस्यशसोडेस्यात्।। डित्वाट्टिलोपः। रामेपेक्खव। टायांसिद्धमेव।
रामेण। टामोर्णस्यसुपोहेःस्त्वाश्चांतेचाबिंदुरागमइतिपक्षेबिंदुः। रामेणं। भि सस्स्वरात्हिःस्यात्। स्वरात्सर्वस्मादपिभिसोहिः
स्यात्। अतएभिस्सुपोरित्येत्वं। वाबिंदुः। रामेहिं। रामेहि। स्वरोक्तेःहरीहिं। गुरूहिं। चतुर्थ्याःषष्ठी।। स ङस्। षष्ठ्याङस्
इत्यस्यङिसकारश्चादेशःस्यात्। रामस्स। हरिस्स। गुरुस्स। तादर्थ्यङेस्तु पक्षेरामाअ। हरएइत्याद्यपि।। टा ङ्मोर्ण। स्वरात्

प्रा॰चं॰ नतोपिदीर्घः। हरीओ। हरीदो। हरीउ। हरीदु। हरीहिन्तो॥ र्नांतादेरितिहिलुकोर्निषेधः। भ्यसि। हरित्तो। हरीदो २। हरिदु २। हरीहि
३५ न्तो। हरीसुन्तो। नादंतादेरितिहिर्न। षष्ठीप्राग्वत्। हरिम्मि। हरीसुं २। एवंगुरोरप्यूह्यं। एवमग्निभान्वादयः। क्ली बेऽध्यमस्योरिंदु
बिंदू क्लीबेवर्तमानस्यनाम्नोंते इंदुरनुनासिकोबिंदुरनुस्वारआगमःस्यात्। असंयुक्तौसो। अमिचपरे। वणं। धणं। पेम्मं। दहिं। म
हुं। चिह्नदिपेछवा एवमनुनासिकेप्युदाहार्य। अधीतिकिं। हेवण। हेदहि। हेमहु। जस्शसोर्वात्रलुक्लुकामः। क्लीबाज्जस्शा-
सोः इंदुबिंदूवास्तः। तत्रचकृतयोर्नुमोलोपश्चस्यात्। सन्नियोगशिष्टत्वाल्लोपाभावपक्षेनेन्दुबिंदू। वणाइँ। वणाइं। वणाणि। चिह्नं
तिपेछवा। एवंदहीइँ। दहीइं। दहीणि। महूइँ। महूइं। महूणि। शषंरामवत्। तदयंनिगर्वः। वणं। वणँ। धेर्लुकालुप्तत्वान्न राम
डोदीर्घो। अधाविस्युक्तेनेंदुर्बिंदू। हेवण। वणाइँ। वणाइं। वणाणि। वणं। वणँ। शासिजस्वत्। वणेण। वणेणं। वणेहि। व ३५

णेहिँ। वणस्स। वणाण। वणाणँ। ङसौ। वणत्तो। वणादो। वणाओ। वणादु। वणाउ। वणाहित्तो। वणाहि। वणा। भ्यस्यपि। व
णत्तो। वणादो। २। वणादु २। वणाहित्तो। वणेहित्तो। वणाहि। वणेहिं। वणासुन्तो। वणेसुन्तो। षष्ठीतूक्ता। वणम्मि। वणे। वणेसुं।
वणेसु। दणेहिँ। दहिं। हेदहि। दहीइँ। दहिइं। दहीणि। दहिँ। दहिं। शासिजस्वत्। दहिणा। दहीहिं। दहिहि। ङसि। दहिणो। द
हिस्स। दहीणं। ङसो। दाहिणो। दहित्तो। दहीदो। दहीओ। दहीउ। दहीदु। दहीहिन्तो। भ्यसि। दहीसुन्तोइत्यधिकं। षष्ठीप्राग्वत्। द
हिम्मि। दहीसुं। दहीसु। एवंमहु॥ स्त्रियांबुद्धिधेनुभ्यांसेर्डेप्योर्योह लूइतिलोपः। अन्येषांस्यात्जसीतिदीर्घः। बुद्धी। धेणू। अक्की
बइत्युक्तेधौवादीर्घः। हेबुद्धी। हेबुद्धि। हेधेणू। हेधणु। स्त्रियांतुजस्शसोःसप्राकृदीर्घाओदुल्लुकस्त्रयः। तकारोऽसंदेहार्थः। बुद्धीओ
बुद्धीउ। बुद्धी। धेणूओ। धेणूउ। धेणू। स्त्रियहणंजसओवोउवान्तयोरित्यस्यबाधनार्थं। स्त्रियांकिं। हरिवो दहीइँ। बुद्धिं। धेणुं।

शस्यपिजस्वत्। टाङ्ःस्ङीनामदादेदित्त्सप्राग्दीर्घाः जसेस्तुवा। एषांप्रत्येकंअत् आत् एत् इतिचत्वारआदेशाःस्युः। पूर्वस्यदीर्घश्च। ङः
सेस्त्वेतेवास्युः। तकारोऽसंदेहार्थः। बुद्धीअ। बुद्धीआ। बुद्धीए। बुद्धीइं। कअं। धेणूअ। धेणूआ। धेणूए। धेणूइ। गअं। बुद्धीहिं २।
धेणूहिं २। चतुर्थ्याःषष्ठी। तत्रङ्ःस्। टावत्। बुद्धीणं। धेणूणं। ङःसिरपिटावत्। पक्षेबुद्धित्तो बुद्धीओ। बुद्धीदो। बुद्धीदु॥ बुद्धीउ।
बुद्धीहिंतो। एवंधेनोरपि। भ्यसि। बुद्धीसुंतोइत्यधिकं। ङःस् टावत्। बुद्धीणं। धेणूणं॥ बुद्धिम्मि। धेणुम्मि। बुद्धीसुं २ धेणूसुं २
सिलोपः। बाला। णई। वहू। धा या प एद्वा। संबुद्धोपरे आपएत्वंवास्यात्। हेवाले। हेबाला। आपः किं। हेमाउछा। हेपिउछा। हे
अत्ता। मातृष्वसृपितृष्वसृश्वश्रूणां एते आदंतानिपाताः। केचिध्धावापओमपीछंति। अइदीहराइं सुण्हेसीसेदीसन्तिचंसप
त्ताइं। अम्मोभणामि भणिएतु ल्पाणविर्पंडरासुद्धी। ईदूतोह्रस्वः। धोइत्येव। हेणइ। हेलछि। हेग्गामणि। हेवहू। हेखल

वेदुतोंक्लीबे। हेहरी। हेहरि। हेगुरू। हेगुरु। अक्लीबेकिं। हेदहिं। हेमहु॥ जसओवोउवाऽत्तयोः। इदुद्भ्यांपरस्यजसओवोउइति
त्रयःस्युस्तत्संनियोगेचतयोरिदुतोःस्थाने अत्वंचवास्यात्। हरिओ हरओ। हरिवो। हरवो। हरिउ। हरउ॥ ॥ जस्शसोर्णो-
लुकौवाथास्त्रियांङःसिङःसोश्चणो। इदुद्भ्यांपरस्योर्जस्शसोः णोइत्यादेशःपक्षेलुक्वास्यात्। स्त्रीलिंगेतुङःसिङःसोरपिणोवास्यात्
। चाग्रहणात्पक्षे यथाप्राप्तमपि। हरिणो गुरुणो। लुक्पक्षे। अन्येषांस्यामूजस्शस्लुक्हिसुप्स्वपिइतिदीर्घः। हरी। गुरू। हरिं। गुरुं।
औशसोः। हरिणो। हरी। गुरुणो। गुरू। सिद्धरूपे। हरिणा। गुरुणा। अन्येषामित्यादिनादीर्घः। वाबिंदुः। अरीहिं २। गुरूहिं २। चतुर्थ्याः
षष्ठी। अस्त्रियांङःसिङःसोश्चेतिणो। हरिणो। गुरुणो। पक्षेस्सः। हरिस्स। गुरुस्स। अन्येषामितिदीर्घः। हरीणं २। गुरूणं २। अथास्त्रि
यामितिणोवा। हरिणो गुरुणो। पक्षेङःसेः तोदो दुहित्तो। हरित्तो। अन्येषांस्याम् जस् शस् लुक्हिसुप्स्वपीत्यपिशब्दोद्दोसुरवेष

णईणं। २। बहूणं २। ङसेरपिटावत्। भ्यसिपक्षेत्तो प्रभृतयोपि। षष्ठीतूक्ता। संयोगेहृस्वताइतिह्रस्वः। बालम्मि। णइम्मि। बहुम्मि। ईबापौनिरंकुशौ। स्त्रियांविहितावीबापृप्रत्ययावनियमेनस्यातां। बहुलमितियावत्। काइ। कीअ। काया। जाइ। जीअ॥ यया। तीइ। तीए। तया। इमाइ। इमीए। अनया। कुरुवरी। कुरुवरा। साहणी। साहणा। सुप्पणही। सुप्पणहा। हसमाणी। हसमाणा। इत्यादियथादर्शनमूह्यं॥ हरिद्राछाययोरीबा। हलद्दी। हलद्दा। छाही। छाहा। स्वस्त्रादीनांतुडास्मृतः। डित्वाट्टिलोपः। ससा। णणंदा। दुहिआ। जाआ। बालावद्रूपंनेयं। स्यादावारऋतः। स्यादौपरेऋतआरःस्यात्। सर्गेऽनोडो। कत्तारो। कत्तारा। कत्तारं कत्तारे। कत्तारेणं २ कत्तारेहिं २ कत्तारत्तो। कात्ताराओ २ कत्ताराउ २ कत्ताराहिन्तो। कत्ताराहि। कत्तारा। भ्यसि। कत्तारासुन्तो। कत्तारेसुन्तो। कत्ताराहिन्तो। कत्तारेहिन्तो। कत्ताराहि। कत्तारेहि इत्यधिकंलुग्वर्जं। कत्तारस्स। कत्ताराणं। कत्तारम्मि। कत्तारे। कत्तारेसुं २ रामवद्रूपंनेयं। एवंभर्तृहर्तृनेत्रादयस्तृजंताः। लुप्तस्यादिविवक्षयाभत्तारविहिअं। पित्रादेस्त्वरः। पितृमातृभ्रातृयातृजामातृदुत्रादीनामौणादिकानांऋतस्यादावरःस्यात्। आरस्यापवादः। पिअरो। पिअरा। पिअरमित्यादि। सौतुआनवा। सौतुपरेऋकारमात्रस्यआत्वंवास्यात्। कत्ता। पिआ। जामाआ। भाआ। पक्षेकत्तारो। पिअरो। जामाअरो। भाअरो। धौत्वद्वा। संबुधौतुपरेऋतोऽद्वास्यात्। हेकत्त। हेदाअ। हेपिअ। हेभाअ। पक्षे। हेकत्तार। हेदाआर। हेपिअर। हेभाअर। अरंचपित्रादेः। अस्यधौअरंइत्यप्यादेशः। हेपिअरं। पक्षे। हेपिअ। हेपिअर।। हेपिअरा। उद्दतामस्यमौसुवा। सिअम्औएतद्वर्जेषुस्यादिषुपरतःऋतउत्स्याद्वा। जस्। कत्तू। कत्तुणो। कत्तउ। कत्तओ। कत्तवो २। शसि। कत्तू। कत्तुणो। टा। कत्तुणा। भिस्। कत्तूहिं २ ङसि। कत्तूत्तो। कत्तूदो २। कत्तूदु। कत्तुहिन्तो। कत्तूहि। कत्तू। एतान्येवसुत्तोधिकानि लुग्वर्जा-

 निभ्यसि। ङस्। कत्तुणो। कत्तुस्स। आमि। कत्तूणं २। ङि। कत्तुम्मि। सुप्। कत्तूसु। पक्षेआरादेशे। कत्तारो पिअरो इत्यादि। एवं पिउणो

 । जामाउणो। भाउणो। पिउणे त्याद्यपि। अस्यमौषु किं। सि। पिआ। कत्ता। अम्। पिअरं। कत्तारं। औ। पिअरा। कत्तारा।

मातुर्जनन्या माईउ। जनन्यर्थस्य मातुर्ऋतः स्यादौ परे आईऊ इति त्रयः स्युः। माआ। माई। माउ। माआओ। माओ पक्षे मा

अरा। माअरमित्यादि। माईणं। माऊणं॥ माईए। माऊए। देवतार्थे त्वराभवेत्। देवतावाचिनो मातुर्ऋतः अराइत्यादेशः

स्यात्। नमो माअराणं। स्यादावित्येव। माइगणो। माइदेवो। सर्वादेः सव्वो। हेसव्वो। हेसव्वा हेसव्व। जसितु। सव्वे। अण्णे।

। जे। ते। के। कअरे अपरे। एक्के। एएइति सिद्धरूपाश्रया देवसिद्धं। तेन अतः सर्वादेर्डेर्जस इति नारभ्यते। अपवादा

भावे उत्सर्गस्यैव न्याय्यत्वात्। शसो डे। सव्वे। जे। ते। के। सव्वेण। जेण। सव्वेहिं २ जेहिं २। चतुर्थ्याः षष्ठी। सव्वस्स। जस्स। क

उ। सर्वत्र तु क्विपः। क्विप्प्रत्ययांतस्य तु नाम्न ईदूतोः सर्वत्र ह्रस्वः स्यात्। गामणिणा। खलपुणा। गामणिणो। खलपुणो। गामणिकु

लं। खलपुघरं। जसि तु। बालाओ। बालाउ। बाला। णइओ। णईउ। णई। वहूओ। वहूउ। वहू। स्त्रियां तु जस्शसोः समाक्

दीर्घा ओदुत्लुक स्त्रय इति आदेशाः। स्त्रियां स्वरस्य ह्रस्वोऽमि। अमि परे स्वरमात्रस्य ह्रस्वः स्यात्। स्वरोक्तिरीदूतोर्निवृत्त्यर्था। बालं।

णइं। वहुं। गामणिं। ईत आवा सिजस्शसां। इदंतात्परेषां सिजस्शसां स्थाने आ लं वा स्यात्। एसा हसन्तीआ। सहीआ आअच्छ

ति। गोरीआ तरुणीआ चिट्ठंति। पेच्छ वा। पक्षे यथाप्राप्तं। शसि। बालाओ। बालाउ। बाला। एवं णई वहू शब्दयोरपि। नातष्टा

ङसिङस्ङीनामात्। टाङस्ङसिङीनामदादेदिदेत् प्राग्दीर्घोङसेस्तु वेति प्राप्त आकार आदंतान्न स्यात्। बालाअ। बालाए। बालाइ।

आतः किं। णईअ। णईआ। णईए। णईइ। वहूअ। वहूआ। वहूए। वहूइ। कअं। चतुर्थ्याः षष्ठी। तत्र ङसेष्टावत्। बालाणं।

प्रा० चं० मादंतादपि । कस्याः कास । जास । तास । पक्षे । काए । जाए । ताए । स्सा सेवास्तइदंनतः । इदंतेभ्यस्तु किमादिभ्योस्सासेइत्यादे
३९ शौवास्तः । आबीपौनिरंकुशावितिईप्पक्षे । ऋस्वस्तु उक्रपरः । संयोगेऋस्वता । किस्स । कीसे । पक्षे । टाङस्ङीनामदादेदित्
कीअ । कीआ । किए । कीइ । जिस्सा । जीसे । जीअ । जीआ । जीए । जीइ । तिस्सा । तीसे । तीअ । तीआ । तीए । तीइ । किंतद्भ्यांडा
सडेसिंणाआमः । कास । केसिं । काण । तास । तेसिं । ताण । किंतद्भ्यांकिं । जेसिं । इमेसिं । त्म्हावायदोङसेः । जम्हा । पक्षे । जाओ ।
जाउइत्यादि । किमोङसेर्डिणोडीस त्म्हावा । पक्षेत्तोदोप्रभृति । किणो । कीस । कम्हा । कत्तो । कादोइत्यादि । सो । ते । तं ॥ ॥ डो
म्हातदोपिवा । तदः परस्यङसेर्डोम्हाइत्येतावपिवास्तः । पक्षेदोप्रभृति । तो । तम्हा । ताओ । ताउ । किंयत्तद्भ्यस्तुङेः कालेडाळाइ- राम
आववा । पक्षेहिंस्सिम्मित्थ । कस्मिन्काले । काहे । काळा कइआ ॥ कहिं । कस्सिं । कम्मि । कत्थ । जाहे । जाळा । जइआ ३९

ताहे । ताळा । तइआ । ताळाजा अंतिगुणाजाळातेसहिअएहिंघेप्पंति । रइकिरणाणुग्गहिआइहोन्तिकमलाइंकमलाइं । स्या
दौतदस्तुणः क्वापि । क्वापियथालक्ष्यं । णंपेछ । तंपश्येत्यर्थः । स्त्रियामपि । हत्थुंनामिअसुहीणंतिअडा । तांत्रिजटेत्यर्थः । णेण-
भणिअं । तेन । भणिअंचणए । तया । णेहिकअं । तैः । णाहिकाअं । ताभिः । किमःकस्त्रतसादिषु । त्र । कत्थ । तस । कओ । क
त्तो । कदो । स्यादौतुसंस्कृतवत्सिद्धं । को । के । कं । स्या दाविदमिमः । इदम्शब्दइदमरूपमापद्यतेस्यादौपरे । इमो । इमा । सौवा
पुंस्ययंचेमिआस्त्रियां । इदमःसोपरेपुंसिअयमित्यादेशोवा । स्त्रियांतुसौइमिआइत्यादेशोवास्यात् । अहवाऽयंकअकज्जो
। इमिआवाणिअभूआ । पक्षेइमोराआ । इमाबम्हणी । इमेचिट्ठंति । इमाओ । इमाउ । इमाअजुवइओ । स्यम्भ्याम्सहेदमः
क्लीबेस्यादिदंइणमोइणं । इमापवादः । इदंवणं । इणमोराउलं । इणंघरं । चिट्ठदिपेछवा । द्वयोरमेणंणमिमं । स्त्रीपुंस

 योरिदमोमासहत्रयएतेस्युः। इणं। णं। इमंवापेछ॥ शस्टाभिस्सुत्थिमोणेच। शसाद्यंतस्येदमइमेणेइत्येतौस्तः। णेपेछ।
 इमेवा। णेणकअं। इमेणवा। णेहिकअ। इमेहिंवा। भिस्सुप्स्सस्सिषु वाअच्च। तइद। एहि। आहि। पक्षेणेहि। इमेहि।
ङःसाम्भ्यांवास्यतेसिमो। ङःसा आमाचसहितस्येदमः क्रमात्सेसिंइत्यादेशौस्तः। सेगुणा। अस्येत्यर्थः। सिंसीलं। एषामित्यर्थः। केचिद
मापिसहसेआदेशमाऊः। स्त्रियामपिपक्षेअस्य। इमस्स। इमेसिं। इमाण। ङ्मंतस्यविह। सप्तम्येकवचनांतस्येदमइहइत्यादेशोवा
स्यात्। इहसंस्कृतसमं। पक्षे। नत्थोङेः। इदमोङेःस्थानेङेःस्सुसिम्मित्थहिंततइतिप्राप्तःत्थोनस्यात्। हिंचनास्येदमेतदोः। अन-
योर्ङेःहिमादेशश्चनस्यात्। तेनइदमःसिम्मिएव। अस्सिं। इमस्सिं। इमम्मि। एसु। इमेसु। सिनासहेतदोवास्यादिणमोइण
मेसच। इणमोराआ। इणं। सैषयोर्वेति। वाजो। एसो॥ एस। संस्कृतवदेव एसेतिसिद्धे एसादेशकरणंक्लीबार्थं। एससिरं।

स्स। वास्सर्वादेर्ङसिमामः। अवर्णांतात्सर्वादेरामोङेसिंइत्यादेशोवास्यात्। सव्वेसिं। अण्णेसिं। जेसिं। केसिं। पक्षे। सव्वाण
जाण। काण। तपरत्वाभावातस्त्रियामपि। सव्वेसिं। अण्णेसिं। सव्वासां। अन्यासामित्यर्थः। ङसेस्तोदो सव्वत्तो। अस्मत्तो। स
व्वाओइत्यादि। भ्यस्यपिप्राग्वत्। षष्ठीतूक्ता। ङेःस्सुस्सिंम्मित्थहिंततः। अवर्णांतात्सर्वादेःपरस्यङेः एतेचत्वारःस्युः। सव्वस्सिं
सव्वम्मि। सव्वत्थ। सव्वहि। अण्णस्सिं। अण्णम्मि। अण्णत्थ। अण्णहिं। किंयत्तद्भ्यःस्त्रियामपि। पक्षे। काए। कीए। जाए। जीए
। ताए। तीए। आवीयोनिरंकुशाविद्याबीपो। किमःकः। को। के। कं। के। किंयत्तदिदमेतत्भ्योऽवंतेभ्यष्टातुवाडिणा। किणा।
केण। जिणा। जेण। तिणा। तेण इमिणा। इमेण। एदिणा। एदेणा। भिसि। केहिं। जेहिं। तेहिं। चतुर्थ्याःषष्ठी। किंयत्त-
द्भ्योङसोवासः॥ एभ्योङसः स्थाने आसइत्यादेशोवास्यात्। पक्षेस्सः। कास। कस्स। जास। जस्स। तास। तस्स। स्त्रिया

प्रा० चं० विहितेत्थेपरे एतदस्तशब्दस्यलुक्स्यात्। एतस्मिन्इति एत्थ। एअस्सिं। एअम्मि। म्मौत्तेरदीद्वा। एतदएकारस्य अत्ईच्चवास्तोम्मि
शब्देपरे। अअम्मि। ईअम्मि। पक्षेएअस्मि। हिंचनास्येदमेतदोरितिहिंनभवति। कालेडेःत्तेत्ताहे। कालेवाच्येङ्यंतस्यएतदएत्ताहेइ
४१ त्यादेशोवानिपात्यते। एतस्मिन्काले एत्ताहे। पक्षेस्सिम्मित्थाः। एकतस्त्विआ। एकशब्दात्ङेःरिआदेशःस्यात्। एकस्मिन्काले। एक्क
इआ। पक्षे। एकस्सिं। एक्कम्मिं। एकत्थ। एक्कहिं। शेषंसर्ववत्॥ वादसोऽहसिनानान्यत्। सिनासहितस्यादसःअहइत्यादेशोवास्या
त्। तच्चकृतेअतःसेर्डोस्त्रियामाप्क्लीबेत्वमस्योरिंदुबिंदूइत्येतन्नभवति। अहपुरिसो। अहब्रुवई। अहवणं। असौअदःपक्षे।
स्यादौसुः। स्यादौपरेऽदसोसुःस्यात्। स्याम्जस्शस्लुक्हिसु—पीतिदीर्घः। अमूपुरिसो। अमूमाला। असुंवणं। शेषंगुरुधेनुमधु राम
वत्। म्मावयअवा। ङ्यादेशेम्मिशब्देपरेदसःअअ इत्यादेशोवास्तः। अमुष्मिन्इति। अअम्मि। पक्षेअमुम्मि। संग्रहश्च। सो। अ ४१

ह। अमू। जसि। अमुओ। अमओ। अमवो। अमुउ। अमउ। अमुणो। अमू। स्त्रियांतु। अमूउ। अमूओ। मालाओ। अमि। असुं।
शसि। असुणे॥ स्त्रियांतु। अमूओ। अमूउ। अमू। टायां। असुणा। स्त्रियांतु। अमूअ। अमूआ अमूए। अमूइ। अमूहिं २ ङःसुटा
वत्। अमूणं २ ङःसिरपिटावत्। पक्षेअसुत्तो। अमूओ। अमूउ। अमूहित्तो। भ्यसि। अमूसुत्तोइत्यधिकंङःस्। असुणो। असुस्स। अ
मूण्णं। ङि अअम्मि। इअम्मि। असुम्मि। अमूसु। युष्मदस्तुसिनासाकंतंतुवंतुंतुहंतुमं। अस्येतेपंच आदेशाःस्युः। तं। तुवं। तुं।
तुहं। तमं। दिट्ठो। तुज्झेतुम्हेतुम्हतुंभेतुंभतुप्फेच तेजसा। जसासहितस्ययुष्मदएतेष्टौस्युः। तुज्झेराआणो। तुम्हे। तुम्ह। तु
भे। तुंभ। तुप्फे। चोतुक्तसमुच्चयार्थः। तेनतुप्फेते। यूयमित्यर्थः। तुएतुमेतुमंतुंतंतुवंतुहभवेदमा। अमासहितस्यसप्तैतेस्युः। तु
एवंदामि। तुमे। तुमं। तुं। तं। तुवं। तुह। त्वामित्यर्थः। वोतुभतुभेतुप्फेभेउप्फेतुज्झेतुम्हेशसा। शसासहितस्यैतेष्टौस्युः। वोपक्षा

प्रा॰ चं॰ मि॥ तुब्भ। तुब्भे। तुय्हे। भे। उय्हे। तुज्झे। तुह्मे। युष्मानित्यर्थः। भे दे दि ते तइ तए तुमए तुमाइ कार्या स्तु मे तु मइ टा सहिते तुमं च भे भ
४२ णिअं। दे। दिते। तइ। तए। तुमए। तुमाइ। तुमं। त्वयेत्यर्थः। तु ब्भेहि तुज्झेहि तुय्हेहि तह्मे तुय्हेहि तुय्हेहि तु अं भिसा ते। भिसा सहि
तस्य युष्मदस्मदस्ते त्वा अष्टौ आदेशाः स्युः। तुब्भेहि मक्तिअं। तुज्झेहि। तुह्मेहि। तह्मेहि। उय्हेहि। तुआंते। युष्माभिर्मंत्रितं। त इ तुव
तुम तुह तुब्भा तुज्झस्तुह्म श्च जायते स्य ङसौ। ङस्यंतस्यात हिं तो तु ब्भस्तुज्झश्च तुह्मश्च। ङसौ परे ऽस्य युष्मदः सप्तैते स्युः ङसेस्तु यथा
प्राप्ताः त्तोदो प्रभृतयः स्युः पक्षे ताहिं तो प्रभृतयश्चत्वारो ङसिना सहितस्य स्युः। तइत्तो। तईदो। तलोपे। तईओ। तईदु। तईउ। तइ-
हित्तो। नादंतादेरिति हि लुकोरभावः। एवं तुवादेष्यूह्यं। वलोपे तु अत्तो। ङस्यंतस्यादेशपक्षे तु। तहित्तो। तुब्भ। तुज्झ। तुह्म। तु राम
ब्भस्तुज्झस्तुह्मस्तु ह्श्चेति भ्य सी ह चत्वारः। प्रागुक्तास्तो दो दु हि हि त्तो सु त्तो भ्यसो पि संयोज्याः। पंचम्याभ्यसि परे युष्मदस्तु ब्भादयः ४२

स्त्रियामपि पक्षे आपो ऽभावार्थं च। सव्वस्स वि एस गई· सव्वाण वि पत्थिवाण एस महि। पक्षे संस्कृतवत्। एसा चतुरिआ। एसो पु-
रिसो। एअं राउलं। एदे तदोः स्तस्य सो ऽक्लीबे सावितित्तु नारभ्यते। तदोः सः सावनंत्ययोरिति संस्कृतवदेव सिद्धेः। क्लीबे तु सो लुका
लुप्तत्वात्तत्त्वं न भविष्यति। जसि। एए धण्णा। एआओ महिलाओ। एआइँ वणाइँ। अमि। एअं। एदं। शसि। एणं दया। किंयत्त
दिद मेतद्भ्योदं तेभ्यष्टा तु वाडिणेति डिण्णा वा। एदिणा। एदेणं। भिसि। एदेहिं २। चतुर्थ्याः षष्ठी। तदेतदोश्च वास्यातां ङसाभ्यां स
ह से सिमौ। एतयोराभ्यां सह क्रमात्से सिं रतौ स्तः। से अहिअं। एतस्येत्यर्थः। पक्षे। एअस्स। एएसिं। एतेषां राज्ञां। पक्षे एआणं। त्थे
तदो ङसिना एत्तो एत्ताहे। ङसिना सहैतद एतावादेशौ वा स्तः। एत्तो गामादो। एत्ताहे वा। पक्षे। एआओ। एआउ। एआहिं। एआ।
भ्यसि। एअत्तो। एआओ। एआउ। एआहिं त्तो एआहिं। एआसुंत्तो। षष्ठी तूक्ता। त्थे न शब्दलुक्। ङेः स्सि म्मि त्थ हिं त त्तइति

 तुम्हतुम्भोतुज्झतुवोतुमोतुहडौपरे। युष्मदोङौपरतएतेसप्तस्युः। ङेःस्तुयथाप्राप्तं म्मिप्रभृति। तुम्भम्मि। तुम्हम्मि। तुज्झम्मि॰ तुव
 म्मि॰ तुम्मि। तुमम्मि। तुहम्मि॰ पक्षेतुम्भेइत्यादि। सुप्येते एतुवातुम्भातुज्झतुम्हा त्तिमस्यवा॥ त्सुप्यपिपरेए तेतुम्भादयःस्युःते
सुचपरेषु अतएभिस्सुपोपिरिस्युक्तमेत्वंवास्यात्। तुम्भादित्रयाणांत्वंत्यस्यआत्वंचवास्यात्। तुम्भसु। तुम्भेसु। तुम्हसु। तुम्हेसु॰
तुज्झसु॰ तुज्झेसु। आत्वपक्षे। तुम्भासु। तुम्हासु। तुज्झासु। तवसु। तवेसु। एवंपरेषामपि। सिनासहास्मदोहम्मिअम्माह्मि अह
यंअहं। सिनासहितस्यास्मदएतेषडादेशास्युः। हंवत्सणोम्मि॰ अम्मि॰ अह्मि॰ अहयं अहं॥ जसासहत्वम्हअम्हेअम्होमेभेवयंतथा
।जसासहितस्येतेषट्स्युः। अम्हभणामो। अम्हे। अम्हो॰ मे॰ भे॰ वयं। ममंमिममहंमिणेर्णमंम्हाम्हअम्ममा। अमासहितस्येतेआ राम
देशाःस्युः। ममंपठ। मिमं। अहं। मं। मि। णेणं। मम्ह। अम्ह। अम्मि। मामित्यर्थः। अम्हेअम्होअम्हणेवचत्वारःस्युःशसासह ४३

अम्हे। अक्खव। अम्हो। अम्ह। णे। अस्मान्रक्षेत्यर्थः। ममाइममएमेमिममंमइमयाइणे। मंएटांतस्यास्मदोनवैतेस्युः। ममाइक
अं। ममए। मे। मि। ममं। इम। मयाइ। णे। मए। मयेत्यर्थः॥ अम्हेहिअम्हाअम्हेअम्हणेभिसा। भिसासहितस्यास्मदएतेचत्वारःस्युः
। अम्हेहि। अम्हाहि। अम्हे। अम्हणे। अस्माभिरित्यर्थः॥ ङःसौमइम मैमज्झमहो। पंचम्येकवचनेङःसोपरत्तोस्मदएतेचत्वारःस्युः। ङ
सिस्तुयथाप्राप्ताःत्तोदोप्रभृतयः। मइत्तोगदो। ममत्तोमज्झतोमहत्तो। महतगतइत्यर्थः। एवंदोप्रभृतिष्वपूर्ह्यं। अम्हममोभ्यसि। भ्य
सितुपरेएतौस्तः। भ्यसस्तुयथाप्राप्ताः। अम्हत्तो। एवंदोदुहित्तोहिसुत्तोष्वप्यूह्यं। ङःसाम्हाऽम्हंमज्झमज्झंमहंमहच्चमेमइ। षष्ठेकवचने
नसहितस्यास्मदएतेष्टौस्युः। चकारोनुक्तसमुच्चयार्थस्तेनममइत्यपि। अम्हधणं। अम्हं। मज्झ। मज्झं। महं। मह। मे। मइ। ममेत्य
र्थः। आमासहत्वम्हअम्हअम्हेअम्होमहाणच। अम्हाण। मज्झमज्झाणणोचणेचममाणच। अम्हजुज्झं। अहंअम्हेअम्हो। महाण

 अह्माण ॥ मज्झं । ज्झाण । णो । णं । ममाण । अस्माकमित्यर्थः । ङि॰ ना सह मए मे मि ममाइ मइ पंचकं । ङि॰नासहितस्यास्मद एते पंचस्युः । म
 मएहिद । मे । मि । ममाइ । मइ । मयीत्यर्थः । म हमज्झ ममाह्माङौ । ङौतुपरेऽस्मद एतेचत्वारः स्युः ङेस्तुयथाप्राप्तं । मह मिह्नि अं । मज्झ-
म्मि । ममम्मि । अह्मम्मि ॥ पक्षेमहे । मज्झे । ममे । अह्मे । सु प्पेद्दा । सुपिचपरेऽस्मदो महादयः स्युः । तेषु च कृतेषु अत एभि स्सुपो
रितिप्राप्तमेत्वंच वा स्यात् । महेसु । महसु । ममेसु । ममसु । अ त्मस्य आत्वं वा । सुपि परेस्मदादेशस्यात्मशब्दस्य आत्वं वा स्यात् । अह्मा-
सु । पक्षे । अह्मेसु । अह्मसु । अ नआणः पुंसि वा । अन्नंते षन् शब्दस्य आण इत्यादेशो वा स्यात् । अदंतत्वात्सर्गेऽतोडोइत्यादिकार्यं
लेभ्रेन् । बह्मणो । हेबह्माणा । जसि बह्माणा । बह्माणं । बह्माणे । बह्माणेणं २ । बह्माणेहिं २ । बह्माणत्तो । बह्माणओ । बह्माणाउ । ब
ह्माणाहित्तो बह्माणाहि । बह्माणा । भ्यस्यपि बह्माणेहित्तो । बह्माणेसुत्तो । बह्माणेहि । एत्वाभावे बह्माणाहित्तोइत्यादि । बह्मा

स्युः भ्यसश्च स्थाने त्तो दो प्रभृतयः सामान्ये नोक्ता आदेशाः प्रयोक्तव्या इति सौकार्यार्थं स्मार्यते । तुभत्तो । तुज्झत्तो । तुह्मत्तो । तुह्नत्तो ।
एवं दोदादिसु पि तुब्भादोइत्याद्युदाहार्यं । उ॰ सा तइ तु ते तुम्म तुहं तुह तुमे तुम । तुमाइ तव तुब्भो भोप्फो त्म तुज्झ दि दे इ ए । ङ॰सास
हितस्ययुष्मद एकोनविंशतिरेतेस्युः । तइ धणं । तु । ते । तुम्ह । तुहं । तुत्तं च तुज्झं च तुमाण तुभं । तुज्झाण उम्हाण तुहाण भे वो व
तुज्झ तुह्मः सहितस्य आमा आमासहितस्यैते षोडशस्युः । तुभाण कलहो । तुह्माण । तुवाण । तुभं तुम्मं । तुज्झं च तुमाण॰ तुभ । उज्झाण-
उह्माण । भे । वो॰ तु॰ तुज्झ॰ तुह्म । युष्माकमित्यर्थः । टामोर्णस्येति पक्षे बिंदौ॰ तुभाणं॰ तुह्माणं॰ तुवाणं॰ तुमाणं तुज्झाणं । उह्मा
णं तुहाणं । एवं त्रयोविंशतिरूपाणि । तु मे तुइ तुमए तए तइ ङिनासह । ङिनासहितस्य पंच ते स्युः । तुमेडिअं । तुमाइ । तुमए । तए
तइ॰ त्वयीत्यर्थः X तुह । तुमे॰ तुम॰ तुमाइ॰ तुव॰ तुभ॰ उभ॰ उम्ह उह्म॰ तुज्झ॰ दि॰ दे॰ इ॰ ए॰ तवेत्यर्थः । तु भाण तुह्माण तुवाण तुह्मं X ५

प्रा॰ चं॰ राआ।हेराआ।हेराअ।जसि। णोणाङ्गौराइ राज्ञोवा। राज्ञोराइइत्यादेशोवास्यात्। णोणाङिपरेषु। राइणो। पक्षेराआणो। राअः मामृभ्यां

४५ राइणंचवा। अमा आमानसहितस्यराज्ञोराइणंइत्यादेशो वास्यात्। राइणंपेक्ख। रणणाष्टाङसिङसां रणा। राइणा।राएण।राआणेण। राई

वाभिस्भ्यसाम्सुपि। भिसादिचतुर्षुपरतोराज्ञोराईइत्यादेशोवास्यात्। राईहिं २ पक्षेराएहिं २। राआणेहिं। २ चतुर्थ्याःषष्ठी। राइणोध

णं। रण्णो।राअस्स। राआणस्स। राआणत्तो। इत्याद्यपि। भ्यसि। राईओ राईउ। राईहित्तो। राईहि। राईसुन्तो। पक्षेराअत्तो। राआहि

त्तो। राआसुन्तो। राआहित्तो। राएसुन्तो। एवंराआणेसुन्तो। राआणासुन्तो। इत्याद्यप्यूह्यं। षष्ठीतूक्ता। राअम्मि। राआणम्मि। राए। रा-

आणे। राईसु। राएसु। राआणेसु। आत्मनःस्यादप्प अत्त ॥ आत्मन्शब्दस्य अप्प अत्तइत्यादेशौस्यातां ॥ अप्पा। अप्पो। हेअ- राम

प्पा। हेअप्प। जसि। अपाणो। अप्पा। अपाणं। अप्पाणे। अप्पे। अप्पा। अप्पणा। टायावाणइआणिआ। आत्मनष्टाइत्यस्यैतौ ४५

वास्तः। आप्पणइआ। अप्पणि। आकअं। पक्षेआप्पणा। अप्पाणेण। अप्पेहिं २ अप्पणो। अप्पस। अप्पाणं। जसो। अप्पणो।

अप्पाओ॥ अप्पाउ। अप्पाहिंतो। अप्पाहि। अप्पा। भस्यप्येवं। विशेषस्तु। अप्पासुंतो। हित्तोसुन्तोहिष्वेत्वविकल्पश्च। अप्पम्मि।

अप्पे। अप्पेसुं २ अणादेशपक्षेतु अप्पाणो। अप्पाणाइत्यादिरामवत्। एवंअत्ताआत्तो। अत्ताणोइत्याद्यप्यूह्यं॥ ॥ अथसंख्या

निरूप्यते। एकस्मिन् कस्यगत्वद्विर्लोपाःशेषंतुसर्ववत्। एगो। एक्को। एओ। हेएगो। हेएग। जसि। सर्वादित्वात् एगे। एगं। ए

गे। एगा। एगेण २ एगेहिं। एगस्स। वात्सर्वादेर्डेसिमासः। एगेसिं। एगाणं २ एगत्तो। एगाओ। एगाउ॥ सौरसेन्यां। एगादो। ए

गादु। इत्यादि। भ्यस्यप्यूह्यं। एगस्सिं। एगम्मि। एगत्थ। एगाहं। एगेसुं। २॥ एवंएक्कएअयोरपिरूपमुन्नेयं। द्विशब्दएकवच

नाभावः। द्विवचनस्यचबहुवचनमेव॥ जस्शस्भ्यांसहितस्यद्वेर्दुवेदोदोण्णिवेण्णिवे। पंचैतेस्युः। दुवेचिट्ठंति पेच्छवा। दो। दो-

प्रा० चं० ण्णि । वेण्णि । वे । संयोगेह्रस्वतादइतिह्रस्वत्वे । दुण्णि विण्णि । उच्चारणसामर्थ्यादुभयमित्येके । तदेवंसप्तरूपाणि । तृतीयादौतुदोवे । भि-
४८ सादेस्तुयथाप्राप्तमादेशाः । दोहिं २ वेहिं २ । द्व्यादेस्त्वामोण्हण्हमिष्यते । द्व्यादेःसंख्यायाः परस्यामो ण्हण्हंइत्यादेशौस्तः । दोण्ह । दोण्हं
वेण्ह । वेण्हं । ह्रस्वत्वपक्षे । दुण्ह । दुण्हं । विण्ह । विण्हं । उभयमपीष्यते । भ्यसि । दोत्तो । दुत्तो । दोओ । दोउ । सौरसेन्यां । दोदो । दोदु । दोहि
त्तो । दोसुन्तो । षष्ठीवूक्ता । दोसुं । दोसु । एवंवेत्तो । वित्तो । वेओ । वेउइत्याद्युन्नेयं । त्रिशब्दोबहुवचनांतएव । जस्शस्भ्यांसह । ति-
ण्णि । त्रेः । तिण्णिचिट्ठंति · पेछवा । तृतीयादिषुतीस्मृतः । भिसोहिः । तीहिं । तीहि । चतुर्थ्याःषष्ठ्यामाम् । ण्हण्हंह्रस्वः । तिण्ह ।
तिण्हं । भ्यसि । सित्तो । तीओ । तीउ । सौरसेन्यां । तीदो । तीदु । तीहित्तो । तीसुन्तो । षष्ठीवूक्ता । तीसुं । तीसु । चतुरशब्दस्यचत्तारिच राम
त्तारो चउरोतथा । तथेतिजस्शस्भ्यांसहितस्यचतुरएतेत्रयःस्युः । चत्तारिचिट्ठंति · पेछया । चत्तारो । चउरो । भिसादिषु । लोपोंत्यहलः ४८

णस्स । बह्माणाणं । बह्माणम्मि । बह्मणे । बह्मणेसु । २ एवंयुवन्मघवन्श्वन्नादयः । पुंसिकिं । शर्मन् । सम्मं । कम्मं । अणाभावपक्षे ।
सौत्वाद्वा । आनःसौपरेआत्वंवास्यात्डोपवादःसिलोपः । वह्मा । पक्षेडो । बह्मो । नित्यंतुजस्शसोः । अनयोःपरयोरनआत्वंनित्यंस्या
त् । बह्माचिट्ठंति । जस्शस्ङःसिङःसांस्थानेणोवा । एषांस्थानेणोवास्यात् । आत्वं । बह्मणो । चिट्ठंति । बह्मणो । पेछ । अमिसिद्धरूपात्रे
येण । बह्माणं । बह्मणे । बह्मे । बह्मा । टायास्तुणास्मृतः । टाइत्यस्यणाइत्यादेशःस्यात् । बह्मणा । राआणा । बह्मेहिं २ बह्मणो । बह्मत्तो
बह्माओ · बह्माउ । बह्माहित्तो । बह्माहि । बह्मा । भ्यस्यपितद्वत् · बह्मसुन्तो · बह्मणो बह्मस्स । बह्माणं । बह्मम्मि । बह्मेसुं २ । एवंजु-
वाजुवाणो । जुवाणजणो । अद्धा । अद्धाणो । उच्छा । उच्छाणो । पूसा । पूसाणो । तक्खा । तक्खाणो । श्वन् । सा । साणो । सुकम्मा । सु
कम्माणो । गावा । गावाणो । राजन् · रायाणो ॥ हेराआण । हेराआणा । अदंतत्वात् । रामवद्रूपं । आणाभावपक्षेसौत्वाद्वा ।

प्रा०चं० ह। दस। दहसुंहो। दसमुहो। दहरहो। दसरहो। दहहिं। दहत्तो दहाओ। दहाउ। दहासुन्तो। दहण्हं। दहण्ह। दहसु। प्रायोग्र
४७ हणात्क्वचित् नभवति। दसमी अवस्था। दससु दिसासु॥ संख्यादेस्तुरहः स्मृतः। संख्यापूर्वस्य दशनोरह इत्यादेशः स्यात्। एगा-
रह। एआरह। द्वेर्बा। पूर्वपदस्य द्विशब्दस्य बा इति पवर्गीयादिरादेशः स्यात्। बारह चिह्नं तिति पेछवा। पूर्वपदस्येति बाऊलका
लुभ्यते। त्रेत्रयसः। पूर्वपदभूतस्य त्रयस इत्यस्य ते इत्यादेशः स्यात्। तेरह॥ पंञ्चः पंचाशद्भिः पण्णच। पंचन्शब्दस्य पण इत्यादेशः
स्यात् पंचाशच्छब्दे दशन्शब्दे च परे। पण्णरह। पंचदशेत्यर्थः। चतुरश्चो चउत्तौ दशनो द्दह। चतुरशब्दस्य द्विदकारादिर्दह इत्यादेशौ
स्तः संख्यायां परपदे चतुरशब्दाच्च परस्य दशन्शब्दस्य द्विदकारादिर्द्दह इत्यादेशः स्यात्। चोद्दह। चउद्दह॥ सोळह। षोडशेत्यस्य नि-
पातनमेतत्। दशनोरहाभावे दस्य ळत्वं शस्य हः षषः सत्वाभावस्तु निपातनाल्लिङ्गः। सोळह राआणो। सप्तनः पलोपे तद्द्वित्वे दशनोरहः ४७

दशविंशेत्याच्चं सत्तारह। ष्टस्य ठः द्वित्वं। अट्ठारह॥ स्युर्वीसत्तीसचाळीसा विंशत्यादित्रयेक्रमात्। विंशतित्रिंशत् चत्वारिंशदित्येतेषां
क्रमाद्वीस तीस चाळीस इत्यादेशाः स्युः। एओणवीसा। एगोणवीसा। ऊनविंशतेः। ऊणवीसा॥ वीसा। एअवीसा। बावीसा। तेवीसा।
चोवीसा। चउवीसा। पंचवीसा। छवीसा। युक्ताद्या इति पलोपे शेषादेशे तस्य द्वित्वं सत्तावीसा। ष्टस्य ठः द्वित्वं। अट्ठावीसा। एओण त्तीसा।
ऊनत्रिंशत्। ओणत्तीसा। सातिरिक्तेषु पृथक्पदविवक्षया तकारस्य द्वित्वं नेत्येके। तीसा। एकत्तीसा। द्वात्रिंशत्। द्वेर्बा। त्तीसादेशे
कृते ङ्कस्वः। बत्तीसा। तेत्तीसा। चोत्तीसा। चउत्तीसा। पंचत्तीसा। छत्तीसा। अट्ठत्तीसा। बत्तीसातिरिक्तेषु पृथक्पदविवक्षया तकारस्य
द्वित्वं नेत्येके। एगोणचाळीसा। ओणचाळीसा। चाळीसा। एअचाळीसा। एगचाळीसा। चलोपोपीत्येके। एगआळीसा। द्विचत्वारिंशे।
द्विमुखश्च द्विकृत्वश्च द्विवारं द्विविधो द्विपात्। द्विमात्रं च द्विवचनं द्विजातिश्च द्विवार्षिकः। इत्यादि: कलः परः पादश्चत्वारिंशो गुरुर्लघुः। पं

प्रा० चं० चाशत्सप्ततिषष्टिर्नवतिर्द्विसहस्रवत्। सद्विरेफद्विजिह्वद्विहस्तादौद्वेर्दुरित्यत्वे द्विधाद्वितीयद्विगुणद्विदलेषुतुवाभवेत्। चलोपः। दुआली
४८ सा। तेआलीसा। चोआलीसा चउआलीसा। छआलीसा। सत्तआलीसा। अट्ठआलीसा। अष्टाचत्वारिंशेप्येतदेव। दीर्घह्रस्वौसमासे-
वामितिवचनादित्याऊः। एकोनपंचाशत्॥ ×पंचआलीसा× लोप्योंत्योहलइतिलोपः। शषयोःसः। स्त्रियामाप्। पञ्चःपंचाशद्दि रिन-
पण्णचेतिपण्णादेशः। एओणपण्णासा। पण्णासा। दशविंशेसप्तनआ पंचाशीत्येकपंचनोः। सप्ताष्टनोश्च। सप्तनआत्वंस्याद्दशविंश
तिशब्दयोःपरयोः पंचाशच्छब्देतुपरे एकपंचसप्ताष्टानामात्वंस्यात्। पञ्चोवापण्णाः। पंचाशतिपरे पंचन्शब्दस्यपण्णादेशोवास्यात्।
दीर्घाच्चपस्यवः। दीर्घात्परस्यपण्णादेशस्यपस्यवःस्यात्। एआवण्णासा। एगावण्णासा। पंचाशतोवासंख्यादेःशस्यलुक्। एआवन्न राम
ण्णा। एगावण्णा। एकावण्णा। बावण्णासा। बावण्णा। द्विपंचाशतस्तु। दुपण्णासा। दुपण्णा। तेवण्णासा। तेवण्णा। चोव- ४८

कगचेतितलोपः। भिसोहिः। दीर्घोवाचतुरोऽनामि। आम्वर्जेषुस्यादिषुपरेषु चतुरोंत्यस्यदीर्घोवास्यात्। चऊहिं। चउहिं २ चऊहित्तो।
चउहित्तो। चऊसुत्तो। चउसुत्तो। चऊसुं। चउसुं। अनामिकिं। चउण्ह। चउण्हं। पंचादिषुजस्शसोःसंस्कृतवत्। पंचचिट्ठंति। पेछवा।
पंचादेशशतान्नएत्। अतएभि — पोरितिविहितमेत्वं पंचादिषुशतपर्यंतेषु नस्यात्। अनदंतत्वादेवसिद्धे षट्सप्तसु अनुवादोयंस्प
ष्टार्थः दशैहेतुविध्यर्थः। पंचहि २ पंचत्तो। पंचाओ। पंचाउ। पंचाहि। पंचासुत्तो। पंचण्ह। पंचण्हं। पंचसु। पंचसुं। षट्शब्दस्य-
छादेशोंत्यलोपः। छचिट्ठंति पेछवा। छहिं २ छत्तो। छाओ छाउ। छासुत्तो। छण्ह। छण्हं। छसु २॥ सप्तन्शब्दस्ययुक्ताद्याइतिप
लोपेतस्यद्वित्वं। सत्तचिट्ठंति। पेछवा। सत्तहि। सत्तत्तो। सत्ताओ। सत्ताउ। सत्ताहित्तो। सत्तो। सत्तासुत्तो २ सत्तासु २। अष्टनो
नलोपेष्टस्यठः। शेषादिनाद्वित्वं। ट्ठ। अट्ठ २ अट्ठहिं। अट्ठण्हं। अट्ठण्ह। अट्ठसुं २ एवंनव॥ दशनोदहवाप्रायः। दह। द

अन्येषांस्याम्जस्शस्ङुकहिसुप्स्वपीतिदीर्घः। दीर्घह्रस्वौसमासेवामितिपूर्वपदांतस्यदीर्घः। एगाणवई। एक्काणवई। बाणव
ई। तेणवई। चोणवई। चउणवई। पंचाणवई। छाण्णवई। सत्ताणवई। अट्ठाणवई। एओणसअं॰ सअं। शतस्यतलोपेवनवद्रूपं।
एवंसहस्रादेरप्यूह्यं॥ ॥ इतिसामान्यतस्सिद्धाअपिकेचिन्निपातिताः। निपातनप्रसिद्धाश्चविशेषेणापिलक्षिताः॥ १॥ सकृदु
क्तौमंदधियांसंदेहोमास्मभूदिति। सामान्यतःसिद्धमपिपर्यायेणसमुच्चितं॥ २॥ निपातनेषुपर्यायसौकर्यप्रतिपत्तये। एव-
मुच्चावचमिहसमाधेयंसुधीवरैः॥ ॥ ३॥ ॥ इतिश्रीप्राकृतचंद्रिकायांस्याद्यंतप्रकाशःसंपूर्णः समाप्तः॥ ॥
श्रीशुभमस्तु॥ ॥ श्री॥ श्रीभैरवाय॥

५०

ण्णासा चउवण्णासा। चउवण्णा। पंचावण्णासा। पंचावण्णा। पण्णपण्णासा। पण्णपण्णा॥ छपण्णासा। छपण्णा। सत्तावण्णा
सा। सत्तावण्णा। अट्ठावण्णासा। अट्ठावण्णा। अष्टापंचाशेप्येवं। षष्टेःछः ह्रस्यठः। द्वित्वं। एओणछट्टी। छट्टी। एकछट्ठी। बाछट्ठी।
द्विषष्टेः दुछट्टी। तेछट्टी। चोछट्ठी। चउछट्ठी। पंचछट्ठी। छछट्ठी। सत्तछट्टी। अट्ठछट्टी। एकोनसप्ततौ। सप्ततौरितेः। सप्ततिश-
ब्देतिशब्दस्यरिआदेशःस्यात्। एकोन। ओणसत्तरी। सत्तरी। एअसत्तरी दुसत्तरी। बासत्तरी। तेसत्तरी। चोसत्तरी। चउसत्तरी। पंचस
त्तरी॥ छसत्तरी। सत्तसत्तरी॥ अट्ठसत्तरी। संख्यादेः सप्ततेःसस्यहत्वमिछंतिकेचन। तेनएगहत्तरी। बाहत्तरीइत्यादिउदाहरंति।
अशीतेःशस्यसत्वे कगचेचेतितलोपेचोद्धृत्तइतिनित्यंइकारयोःसंधौसवर्णदीर्घेएगासी। बासीदीर्घह्रस्वौसमासेवामिति। आकारस्य-
दीर्घः। तिआसी। चोआसी। चउआसी। चउआसी पंचासी। छासी। सत्तासी। अट्ठासी। एओणवई। णवई। नवतेस्तुलोपे-

प्राकृतचंद्रिकातिङंतप्रारंभः

प्रा॰ चं॰ ॥ ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अथतिङंतेनिरूप्यंते ॥ ॥ धातोर्हलंतस्यादंतः । हलंतस्यधातोरंतेअकारःप्रयोक्तव्यः ।
१ भमइ । उवसमइ । रुधइ । कुणइ । किणइ । हणइ । हलंतस्यकिं । होइ ॥ जम्भाइ । लोप्याविकरणाः क्वचित् ॥ संस्कृतेसिद्धरूपेप्रा
कृताः शबादयो विकरणा निवर्त्याः । होइ । रुधइ ॥ सुमइ । मरइ । करइ । क्वचित्किं । जपइ ॥ अद्धातिङ्यनदंतेभ्यः । अदंत-
भिन्नाजंतेभ्योधातुभ्यः अकारआगमोवास्यात्तिङिपरे । पाइ । पाअइ । धाइ । धाअइ । जंभाइ । जंभाअइ । विक्केइ ॥ विक्कअ
इ । होइ । होअइ । अनदंतेभ्यः किं । हसइ । भमइ । गुणः सर्वत्र । सर्वत्रप्रत्ययमात्रेक्ङिद्विषयेपिअजंतस्यगुणःस्यात् । नेइ । नेत्ति ।
नेऊण जेउण । सोऊण । मोइअ । नक्वचित् । णीओउड्डीणो । ऋतस्त्वरः । ऋकारस्यअरइत्यादेशःस्यात् । तकारउच्चारणार्थः । राम
करइ ॥ धरइ ॥ तरइ ॥ वृषादीनामरिः । वृषादीनामकारस्यअरिइत्यादेशःस्यात् । वरिसइ । मरिसइ । हरिसइ । येषामरिरादेशोदृ १

श्यते ते वृषादयो ज्ञेयाः ॥ दीर्घोरुषादिषु । रूसइ । तूसइ । दूसइ । इत्यादिसदृशारुषादयः । चिजिश्रुहुस्तुलूपूधूञ्भ्योणोह्र
स्वश्च । चिञ्चयनइत्यादिभ्योणइत्यागमः धातोश्चाचोह्रस्वःस्यात् । चिणइ ॥ जिणइ । सुणइ । हुणइ । थुणइ । लुणइ । पुणइ । धु
णइ । वाक्वचित् । एषुकेषांचिद्वास्यात् । उच्चिणइ । उच्चेइ । जयइ । जिणइ । जेऊण । जिणिउण । सोउण । सुणिऊण । ओरवः । धातो
रुवर्णस्यावादेशःस्यात् । निह्नुते । निन्हवइ । च्यवते । चवइ । रौति । रवइ । प्रसूते । प्रसवइ । खादधावोस्तुखाधैकत्वे । खादृभक्ष
णे । धाउगतिशुद्ध्योः अनयोःक्रमात्खाधाइत्यादेशौस्तः एकवचनेपरे । खाइ । खाउ । खाहिउ । धाउ । धाहिइ । एकत्वेकिं । खादंति । धा
वंति । बाहुलकात्क्वचिन्न । धावइ ॥ सृजेःसिरः । सृज्धातोःसिरइत्यादेशःस्यात् । निसिरइ । द्विसर्गस्यशकजिम्लग्मग
कुप्नश्यलट्लुटा । तुट्नट्सिजादेः सक्कइ । जिम्मइ । इत्यादि ॥ प्रादेर्मीलेः । पमील्लइ । पमीलइ । प्रादेःकिं । मीलइ । वा च

प्रा० चं० चलस्फुटोः। अनयोरंत्यस्यद्वित्वंवास्यात्। चल्लइ। फुट्टइ। फुटइ। दि देस्तः प्रथमाद्यस्य वचनस्य। तिङां प्रथमपुरुषैकवचनस्यस्थाने
२ दिदे आदेशोस्तः। हसइ। वेवइ। होइ। कगचेचेतिदलोपः। सहए। वेवए। दकारोच्चारणंसौरसेन्यादौश्रवणार्थं। यथाचिन्तेचऊ द्दिन
खुद्दिसाउणेसु सेज्जासुलोट्टदिविसद्ददिदिस्मुहेसुं। वेलम्भिव द्दिपवद्दिक घवंधेस्राणेन तुद्द विरंतरूणीतरट्टी। क्व चिल्लिरे।
प्रथमैकवचनस्य क्वचित् इरे इत्यादेशः स्यात्। सूसइरे गामविक्खवल्लो। शुष्यति ग्राम कर्दमः। अ दंतादेवदेशेस्तः। योयमुक्तः प्रथमाद्य-
स्यदे आदेशो यश्चवक्ष्यते से आदेशः द्वावपि अदंतादेव धातोस्तः। नान्यत इति नियम्यते। हसए। हससे। अदंतादेवेतिकिं। होइ। होसि।
वाइ। वासि। इ रेन्तिन्तेवऊ ष्विह। प्रथमपुरुषबहुवचनस्यैते त्रयः स्युः। दोण्णिविण पहुप्पिरे बाहू। द्वावपिन प्रभवतो बाहू। विछुहिरे। राम
विक्षुभ्यंतीत्यर्थः। होन्ति। वेवन्ति। गज्जंति। गज्जन्ते रवेमेहावीहं तेरु क्खवसाणंच। उप्पज्जंते कइहि अअसा अरेच्चर अणाइ। २

141/14 (B)

141/14 (B)

प्राकृतचंद्रिकातिङंतप्रारंभः

हसम। अतइत्येव। होमो। ठामो। लट्लोट् शतृषुवाएत्वं। एषुपरेष्वतएत्वंवास्यात्। हसइ। हसेइ। हसन्ति। हसेन्ति। हससि। हसेसि
हसमो। हसेमो। हसामो। हसिमो। हससु। हसेसु। हसासु। हसिसु। एवंहसेसुइत्यादि। लोट्। हसउ। हसेउ। एवंसर्वत्र। शतृ। हसं
तो। क्वचिच्चात्वं। लडादौअतआत्वमपिक्वचित्स्यात्। सुणाउ। सुणादुभवं। पक्षेसुणेदु। क्वचित्तुन। एत्वंमात्वंचक्वचिन्नस्यात्। ज
अइ। जअउ। जअन्तो। लट्तिङ्लोट्लृटांज्जज्जावास्तएच्चतयोरतः। वर्तमानार्थस्यलटः विध्याद्यर्थयोश्चलिङ्लोटोर्भवि
ष्यदर्थयोलुट्लृटोश्चस्थानेजज्जइत्यादेशौवास्तः। तयोश्चपरयोरतएत्वंवास्यात्। हसेज्ज। हसेज्जा। सुणेज्ज। सुणेज्जा। एवं
सर्वपुरुषेषुसर्ववचनेषुचउदाहार्यं। पक्षेहसइ। सुणइ। हसन्ति। हसेन्ति। हसेसि। हसित्था। हससि। हसामि। हसेमि। हसिमो राम
हसामो। हसमो। हसिमु। २। हसिम। ३। इत्यादिमागुक्तं। एवंलिङादावपि। हसेज्ज। हसेज्जा। अहसि ष्यदिति। लङ्लु २

ङ्लिट्लिङ्लङामप्यर्थेऽविशेषेणादेशानाङ्कः। अजंतानातुमध्येपिजज्जावास्तोलडादिषु। अजंतानांलडादिषुपरेषुज्जज्जा
इत्येतौविकरणवन्मध्येवास्तः। अपिशब्दाल्लडानांस्थानेपिवास्तः। लिटिहोज्जइ। होज्जाइ। होज्ज। होजा। पक्षेहोइ। होज्जसि। हो
ज्जासि। होज्ज। होज्जा। पक्षे। होसि। होज्जमि। होज्जामि। होज्ज। होज्जा। पक्षेहोमि। एवंबहुवचनेष्वुदाहार्यं। लिटिलोटोः।
होज्जउ। होज्जाउ। होज्ज। होज्जा। पक्षे। होउ। भवतुभवेद्वाइत्यर्थः। एवंपुरुषांतरेवचनांतरेपि। लुट्लृटोः। होज्जहिइ। होज्जा
हिइ। होज्ज। होज्जा। पक्षे। होहिइ। भविता। भविष्यातीत्यर्थः। एवंपुरुषांतरेवचनांतरेपि। अजंतानांकिं। हसेज्ज। हसेज्जा
तुवरेज्ज। तुवरेज्जा। लिट्लोटोरेकवचस्तांक्रमात्दुसुसु। अथमापुरुषाद्येकवचनानाक्रमादेतेत्रयआदेशाःस्युः। दिदेसिसे
मोसुमानामपवादः। कगचादिनादलोपः। हसउसा। होउएघं। हसेत्भवेत्इत्यर्थः। दकारोच्चारणंसौरसेन्याद्यर्थं। एदुएदुपिअ

प्रा० चं० सहि। हससुतमं। इत्वालेमोसुमेषुवा। हसिसु। हसासु। अहं। हि श्वसौ। मध्यमैकवचनादेशस्यसोर्विषयेहिः स्याद्वकारात्सुरपि

४ ।होहि। होसु। देहि। देसु। अतःपरस्यसीस्त्विज्जस्विज्जहीज्जेलुक श्चवा। अदंतात्परस्यमध्यमैकवचनस्यस्थानेइज्जसुइज्जहिइज्जे

लुक्कादेशावास्युः। तुमहसेज्जसु। हसेज्जहि। हसेज्जे। हस। अइएइस्येवं। पक्षे। हससु। अतःकिं। होसु। वासु। बह्वर्थानांतुवचसो

लिङ्लोटोःतुहमोक्रमात्। लिङ्लोटोर्बहुवचनानांस्थानेक्रमात्तुहमोइत्यादेशाःस्युः। हसतु। हसइ। हसामो। हसिमो। हसेयुः हसे

त। हसेमइत्यर्थः। एवंतुवरतु। तुवरह। तुवरामो तुवरिमो लोटोथेतान्येवरूपाणिकिंतुलट्लोट्शतृषुवाएत्वमित्येवंविशेषः। तद्य

था। हसेउ। हसउ। हसेतु। मध्यमस्यैकत्वे। हसेसु। हससु। हसेन्ति। हसेहि। हसिसु। हसेज्ज। हसेज्जहि। हसेज्जे। हस। राम

बहुत्वे। हसेह। हसह। ×हसन्तु× उत्तमस्यैकत्वे। हसेमु। हसमु। इत्वालेमोसुमेषुवा। इत्वालेत्वे। अपि। हसिमु।। हमासु। ह ४

सि सेस्तोमध्यमस्यादेः। मध्यमपुरुषैकवचनस्यसिसेएतौस्तः। हससि। हससे। वेवसि। वेवसे। अदंतादेवदेसेस्तइतिनियमान्नेहसे।

होसि। ठासि। इत्थाहच्चबहुष्विह। इहमध्यमेबहुवचनस्यैतौस्तः। हसित्था। हसह। वेवित्था। वेवह। [illegible] सूत्रद्वयसंदंशपाग

त्इत्थाप्रथमैकवचनस्यापीष्यते। जंजत्तेरोइत्था। यद्यत्तेरोचते। हच्चश्चाकारोविशेषणार्थः। मि बिंदूउत्तमस्यादेः। उत्तमपुरुषैकवचन

स्यैतौस्तः। होमि। हसामि। वेवामि। बहुजाणहरूसिउंसक्कं। शक्नोमीत्यर्थः। नमरं। नम्रियेइत्यर्थः। बहुष्वस्यतुमोमुमाः। अमो-

त्तमस्यबहुष्ववचनस्यैतेस्तः। हमामो। हसासु। हसाम। तुवरामं। तुवरामु। तुवराम। मौ परेत्वतआत्वंवा। उत्तमैकवचनादेमिशब्दे

परेअतआत्वंवास्यात्। हसमि। हसामि। जाणमि। जाणामि। लट्लोटोरुवेत्वमपिवक्ष्यते। हसेमि। जाणेमि। अतःकिं। होमि। इत्वाले-

मोमुमेषुवा। एषुपरेष्वतइत्वमात्वंचवास्यात्। पक्षेइदंतत्वमौत्सर्गिकं। भणिमो। भणामो। पढिमु। पेढामु। पढमु। हसिम। हसाम।

प्रा०चं लुट्लृट्क्तातव्यतुम्सुतु । लुडादिषुपरेष्वतइत्वमेत्वंचपर्यायेणस्यात् । हसिहिइ । हसेहिइ । हसिऊण । हसेऊण । हसिअव्वं ।
५ हसे । अव्वे । हसिउं । हसेउ । अतः किं । होहिइ । काहिइ । काउण । धातोर्हिलुट्लृटोः । लुट्लृटोःपरयोर्धातोःपरोहिर्विकरणःस्यात् ।
होहिइ । भविता भविष्यतिवा । होहिन्ति । होहिसि । होहित्था । एवंहसिहिइ । हसेहिइ । काहिइ । उत्तमेतु । वा तुस्साहास्तोमिममोमु-
षु । उत्तमादेशेष्वेषुपरतः स्साहइत्येतौस्तः । पक्षेहिरपि । होस्सामि । होहामि । होस्साम । होहाम । होस्सामो । होहामो । होसामु । होहा
मु । पक्षेहोहिमीत्यादि । मिःस्संवा । लुट्लृटोरुत्तमैकवचनादेशस्यमेः स्थानेस्समित्यादेशः स्यात्वा । अहंहोस्सं । हसिस्सं । कित्त
इस्सं । कीर्तइष्यामिइत्यर्थः । पक्षेहोहिमि । होस्सामि होहामि । कित्तइहिमि । वा कृदोर्हं ॥ कृञोदाभश्चपरस्यलुट्लृटादेशस्यमे राम
र्हमित्यादेशःस्यात्वा । काहं । दाहं । करिष्यामिदास्यामीत्यर्थः । पक्षेकाहिमि । कास्सामि । दाहिमि । दास्सामि । दाहामि । वा हिस्सा ५

हित्थाममोसुषु । षष्ठ्यर्थेसप्तमी । लुट्लृटोरुत्तमपुरुषेबहुवचनादेशानामेषांमितौवास्तः । होहिस्सा होहित्था । पक्षेहोहिम । होस्सा
म । होहाम । एवंमोमुअनयोरप्यूह्यं । एवंहसिहिस्सा । हसेहिस्सा । हसिहित्था । हसेहित्था । जज्जादेशपक्षेतु । हसेज्ज । हसेज्जा ।
सा । दे । तुमं । तुह्म । अहं । अह्मेवा । एवंपढेज्ज । पढेज्जा । अजंतानांतु । होज्जहिइ । होज्जाहिइ । होज्ज । होज्जावा । पक्षे । हसि ।
हिइ । हसेहिइ । होहिइ । इत्यादि । जज्जा लृङः सर्वपुरुषवचस्स्वत एतयोः । लृङः सर्वपुरुषवचनानांस्थाने ज्जज्जाइत्यादेशौ-
स्तः । तयोश्चपरयोरतएत्वंचस्यात् । होज्ज । होज्जा । अभविष्यदित्यर्थः । हसेज्ज । हसेज्जा । न्त माणावपि तस्यस्तः । तयोश्च
स्थाने सर्वत्रन्तमाणइत्येतावादेशौस्तः । होन्ता । होमाणो । हिसन्तो । हसमाणो । अभविष्यात् । अहसिष्यादित्यर्थः । अस्तेस्या-
दत्थितिबादिभिः । तिबादिभिर्विभक्तिभिःसहितस्यास्तेःस्थानेअत्थिइत्यादेशःस्यात् । अत्थिसोराआ । अत्थिराणो । अत्थितुमंतु

त्मे । अहं । अह्मेवा । सि र्थोसिसेभ्यां । मध्यमपुरुषैकवचनादेशाभ्यां सहितस्यास्तेः स्थानेसिरादेशोवास्यात् । णिच्चित्तोदाणिंसितु-
म । ह्मि ह्मोह्मावा मिमोमेः क्रमात् । उत्तमैकवचनादेशेनमिनासहितस्यास्तेःह्मि । बहुवचनस्यादेशेनमोइत्यनेनसहितस्यह्मो । मइत्य
नेनसहितस्यतु ह्मइत्यादेशोवास्यात् । एसह्मि । एषास्मि । गअह्मो । गअह्म । गतास्मः । अत्थिअहं । अत्थिअह्मे । नमुः । उत्तमब
हुवचनस्यविहितोमुरस्तेर्नप्रयोक्तव्यः । तथात्वदाहृतं । एवंलिङ्-लोटोःलुट्लट्लङ्लृङ्क्ष्वपिरूपाणिज्ञेयानि । लङ्लुङ्लिङ्
भिस्सुसहितस्यास्तेरासिअहेसिच । लङाद्यंतस्यास्तेरेतौस्तः । आसिओराआ । राआणो । तुमं । तुह्मे । अहं अह्मेवा । आसीत् । अ
भूत् । बभूवेत्यर्थः । एवंआसन् आसीः आस्त । आसं । आस्मेत्याद्यर्थेपियोज्यं । अहेसिसो । ते । तुमं । तुह्मो । अहं । अह्मेवाइत्यादि ।
शेषंद्रुत् । श्रृणोतेः । लिटि । सुणइ । सुणेइ । सुणए । सुणन्ति । सुणन्ते । सुणिरे । सुणि । सुणेसि । सुणित्था । सुणह । सुणं । सुणेमि ।

हसेत्मी । हसमो । हसामो । यदतु । लट्लिङ्लोट्लुट्लटांज्जज्जावास्त एच्चतयोरतइति । प्रवर्तते । तत्रपक्षे । होज्जउ । हसेज्जा । एवं
सर्वपुरुषवचनेषु । अजंतानांतु मध्येपि ज्जज्जावास्तोलडादिषु । इतिपक्षे । होज्जउ । होज्जाउ । होज्ज । होज्जा । होज्जतु । ज्जापक्षेपिसं-
योगेह्रस्वेतेतिह्रस्वः । होज्जसु । होज्जासु । होज्जहि । होजाहि । होज्ज । होज्जा । होज्जउ । होज्जाउ । होज्ज । होजा । होज्जसु । होज्जासु ।
होज्ज । होज्जा । होज्जमो । होज्जामो । होज्ज । होज्जा । लि ङादेशस्यजस्याग्रेइकारोवाप्रयुज्यते । होज्जइ । होज्ज । भवेदित्यर्थः । एवंस
र्वपुरुषवचनेषु । त राल्लङ्लुङ्लिटांसीहीहीअ । स्वरांताद्धातोःपरेषामेषामेकैकस्य त्रयःस्युःसर्वपुरुषवचनेषु । अविशेषात् । कासी ।
काही । काहीअ । अकरोत् । अकार्षीत् । चकारइत्यर्थः । वासी । वाही । वासीअ । होसी । होही । होहीअ । सा । अहंवा । ई अहलंत
तः । हलंतात्तुलङादेःइअइत्यादेशःस्यात् । हुवीअ । अभवत् । अभूत् । बभूवया । एवंहसीअ । गेराहीअ । धा तोरतइदेच्चास्य

प्रा०चं० णयोः पक्षेसुणन्तो । सुणमाणो । अश्रोष्यदित्यर्थः । लुङ्‌ऌटोरपरोविशेषः । श्रु वःसोच्छ गमेर्गच्छ तुदेरोच्छ दशार्द्दच्छ विदेर्विच्छ सुचे-
७ र्मोच्छ वचेर्वोच्छ न्न लुङ्‌ऌटोः॥ छिदेःछेच्छ भिदेर्भेच्छ भुजेर्भोक्षादिलुक्कवा । लुङ्‌ऌटोःपरयोः श्रुणोत्यादीनांसोच्छादय आदेशाःस्युः
तेषुकृतेषु लुङ्‌ऌटोर्हिरितिविहितस्यहेर्लोपश्चवास्यात् । सोच्छिद । सोच्छिहिइ सोच्छिन्ति सोच्छिहिन्ति । सोच्छिसि सोच्छिहिसि ।
सोच्छित्था सोच्छिहित्था सोच्छिह । सोच्छिहि । सोच्छिसि सोच्छिहिसि । सोच्छिसामि । सोच्छिहामि । सोच्छिस्सं । बिंद्वादेशपक्षेसोच्छं । सो
च्छामो । सोच्छिमो । सोहिच्छिस्सामो । सोच्छिस्सामो । सोच्छिहामो । सोच्छित्था । सोच्छिहित्था । एवंसुमयोरपि । गच्छिइ । गच्छिहिइ । ग
च्छिंति ॥ गच्छहिन्ति । गच्छिसि । गच्छिहिसि । गच्छित्था ॥ गच्छिहित्था । गच्छिह । गच्छिहिह । गच्छिमि । गच्छिहिमि । गच्छिसामि । गच्छि-
हामि । गच्छिस्सं । बिंद्वादेशे । गच्छं । गच्छिमो । गच्छिहिमो । गच्छिसामो । गच्छिहामो ॥ गच्छिस्सा । गच्छित्था । एवमुमयोरपि । एवंतु ७

दादीनामप्युन्नेयं । पक्षेसुणिहिइत्यादिप्रागेवोदाहृतम् ॥ ॥ ना मधातुषुप्रायःक्यङ्‌क्यषोर्वायशब्दलुप् । अनयोर्यशब्दस्यलो
पःस्यात् । गुरुकइवाचरतिगुरुकायते । गुरुआइ । पक्षेयमात्रलोपः । गुरुआअइ । क्यप् । लोहिआइ ॥ लोहिआअइ ॥ ॥ णेः
स्याददेदावआवे । धातोर्णिःअेरणइतिविहितस्यणेःस्थानेचइत्थारएते आदेशाःस्युः । दरिसइ । दरिसेइ । दरिसावइ । दरिसावेइ ।
कारइ । कारेइ । करावइ । करावेइ । सुणइ । सुणेइ । सुणावइ । सुणावेइ । कारन्ति । कारेन्ति । करावन्ति । करावेन्ति । इत्यादिपूर्वप्रक्रि
योन्नेया । ज्ञा ज्ञावोदरेत् । ज्ञावबोधनइत्यादेःपरस्यणेरेत्वंनस्यात् । जाणइ । जाणावइ । जाणावेइ । छ चिच्चनात् । छचि-
ण्णेरात् मस्यात् । पावइ । पावेइ । भावइ । भावेइ । गु र्वादेर्णेस्त्वविर्वास्यात् । सोसविअं । सोसिअं । शोषितं । तोसविअं ।
तोसिअं । तोषितं । भ्र मेर्ण्यंतेभमाडवा । ण्यंतस्यभ्रमेःस्थानेवाभमाडइत्यादेशःस्यात् । भमाडइ । भमाडेइ । पक्षे । भामे

प्रा॰चं॰ इ। भमावेइ। भमावइ। भावकर्मार्थेषु तिङ्क्षु क्ते च स्यादाविलुक् णेः॥ ॥ णेः आविइत्यादेशः स्यात्सति लुक्। कारिअइ। करावी-
८ अइ। कारिज्जइ। कराविज्जइ। हासीअइ। हसावीअइ। हासिज्जइ। हसाविज्जइ। क्ते। कारिअं। कराविअं। खामिअं। खमाविअं।
अ तआत्समदे लुक्षु णेः स्थाने विहितेषु अत् एत् लुक् एषु कृतेषु रत आत्स्यात्। कारइ। कारेइ। कारिअं। हासइ। हासेइ। हासिअं।
संसामइ। संसामेइ। संसामिअ। आ तोच्चावादिषु क्वचित्। अव आवे आविइत्येतेषु तु परेषु धातोरातः अत्वं च स्यात् वादात्वं-
च। क्वचिद्ग्रहणं प्रयोगानुसारार्थं। तेन अवादेशे नित्यं। करावइ। उवसमावइ। आवे आव्योस्तु वेच्छंति। करावेइ। कारावेइ। करा-
विअं। काराविअं। हसावेइ। हासावेइ। हसाविओ। हासाविओ। सिद्धरूपापेक्षयोपधाकारस्यात्वं विधीयते। आतः किं। तो
सवइ। दूसवइ। हे अइज्जौ यक्यो वास्तः। भावकर्मणो विहितस्य यकः स्थाने एतावादेशौ वास्तः॥ हसीअइ। हसिज्जइ। हस्य राम ८

सुणामि। सुणमि। सुणिमो। सुणामो। सुणेमो। सुणिमु। सुणामु। सुणेमु। सुणिम। सुणाम। सुणेम। ज्ज ज्जादेशपक्षे। सुणेज्ज। सुणेज्ज
इ। सुणेज्जा। एवं सर्वपुरुषवचनेषु। लिङि सुणऊसा। क्वचिच्चात्वं। सुणाउ। सुणन्तु। सुणसु। सुणेज्जसु। सुणेज्जहि। सुणेज्जे। सु
णेचातुमं। सुणहतुत्से। सुणिसु। सुणासु। सुणेमो। सुणिमो। लोटोप्येवं। एत्वं विशेषः। सुणउ। सुणेउ। सुणाउ। सुणेत्तु। सुणत्तुइ-
त्यादि। उभयत्र ज्जज्जादेशपक्षे। सुणेज्जसु। सुणेज्जाइत्यविशिष्टं सर्वपुरुषवचनेषु। लङ् लुङ् लिट्सु तु। ईअ हलंततः। सुणीअ-
सा। अशृणोत्। अश्रौषीत्। शुश्रावया। एवं सर्वपुरुषवचनेषु। लुङ्लटोस्तु। सुणिहिइ। सुणिहिन्ति। सुणिहिसि। सुणिहित्था।
सुणिहिह। सुणिहिमि। सुणिस्सं। सुणिस्सामि। सुणिहामि। बहुवचने तु। सुणिहिमो। सुणिस्सामो। सुणिहामो। सुणिहिस्सा। सुणिहि
त्था। एवं सुभयोरप्यूह्यं। एत्वपक्षे सुणेहिइत्यादि द्यपि ज्ञेयं। जज्जादेशपक्षे तु। सुणेज्ज सुणेज्जाइत्येव सर्वत्र। लङ्ङप्येवं। नमा-

प्रा॰चं अनयोरंत्यस्य द्विरुक्तो मो वा स्यात् यको लुक्। हम्मइ। खम्मइ। पक्षे हणीअइ। हणिज्जइ। खणीअइ। खणिज्जइ। हणिहिइ।
९ खणिहिइ। ब्भ ऊलं हनः। हन्तेः र्मो तादेशो बऊलं स्यात्। भावकर्मणोरुक्तः क्वचित्कर्तर्यपि। हम्मइ। हंतीत्यर्थः। क्वचिन्न भवति। ह
तव्वं। हन्तूण। हओ। दुहेर्दुब्भ। भावकर्म्मणोर्वा यको लुक् इत्याप्रकरणांतमनुसंधेय। अनेकव्वर्णादेशादन्यत्रांत्यस्येति च।
दुब्भइ। दुह्यत इत्यर्थः। पक्षे दुहिज्जइ। लिहेर्लिब्भ। लिब्भइ। लिहिज्जइ। वहेर्वुब्भ निपात्यते। हस्वबः अत उत्वं च वा वहेर्नि
पात्यते। वुब्भइ। वहिज्जइ। रुधेरुब्भ। रुब्भइ। रुंधिज्जइ। अथ ससुपानुभ्यो रुज्झो पवेष्यते। सरुज्झइ। उवरुज्झइ। अ
णुरुज्झइ। अणुरुज्जइ। पक्षे संरुब्भइ। संरुज्जइत्यादि। वधेर्वज्झ। वज्झइ। वधिज्जइ। दहेर्डज्झ। डज्झइ। डहिज्झइ। वा
हिप्प आल्हनः स्मृतः। वाहिप्पइ। वाहरिज्जइ। व्यवक्रियत इत्यर्थः। द्विरंत्यो गमहसरुच्भणलभ्कथभुज्स्पृशां। गमादी राम ९

नामंत्यो वर्णो द्विरुच्यते वा यको लुक्। गम्मइ। हस्सइ। रुचेति कृतवा तादेशो रुदिर्निर्दिश्यते। रुद्दइ। भण्णइ। लब्भइ। भुज्जइ
छुप्पइ। छिप्पइ। पक्षे गमिज्जइ इत्यादि। तॄज्॒हृहृक्रृ तामीरः। एषामृकारस्य इरस्याद्वा यको लुक्। तीरइ। तरिज्जइ। जीरइ। ज
रिज्जइ। हीरइ। हरिज्जइ। कीरइ। करिज्जइ। सिप्पः स्निहसिचोः स्मृतः। सिप्पइ। स्निह्यते सिच्यते इत्यर्थः। डिर्जेर्विटप्पवि
ढप्पः। विटविज्जइ। आढप्प आरभेः। आढप्पइ। आढवीअइ। आढविज्जइ। घेप्पस्तु ग्रहेः। घप्पइ। गेहिज्जइ। ज्ञानाना-
नातेर्णघणज्जौ स्तः। णव्वइ। णज्जइ। पक्षे जाणिज्जइ। मुणिज्जइ। स्पृशते छिप इत्यपि। छिप्पइ। पक्षे छिविज्जइ॥ ॥ इति
भावकर्मविधिः॥ ॥ इषुगम्यमां छों तः। एषां छो तादेशः स्यात्। इच्छइ। इच्छिहिइ। इच्छिउ। गच्छइ गच्छिहिइ। जच्छइ। जच्छि
संयोगे ऊस्वता। अच्छइ। अच्छिहिइ। छिदूभिदोस्तु नुमागमः। अंत इत्यधिकारः कथेतियावत्। छिंदइ। भिंदइ। छिंदिहि

 इ। भिंदिइ॥ बुधयुधकुधसिधसुहाझोंन्तस्यस्याद्विधोदितः। एषामंत्यस्याद्विरुक्तो ज्झःस्यात्। बुज्झइ। जुज्झइ। सिज्झइ। इसि
 ज्झइ। मुज्झइ॥ ॥ मृधेर्गिज्झः॥ ॥ अस्यायंनिपात्यते। गिज्झइ। रुधेरुंधरुंधऊतुज्झा। रुंधइ। रूंधइ। तुज्झइ। तुज्झिहिइ।
डःसटपतोः। अनयोर्डोंतादेशः। सडइ। पडइ। वेष्टेर्वेढः। वेढइ। समोवेल्लः। संपूर्वस्यवेष्टेर्वेल्लःस्यात्। संवेल्लइ। उत्पूर्वस्यतु
ताबुभौ। उत्पूर्वस्यवेष्टेर्वेढ वेल्लइ इतिद्वावपिस्तः। उदोदलोपेशेषादेशोतिवस्याद्वित्वं। उवेल्लइ। उवेढइ। उद्विज्जेउव्विवः। उव्विव
इ। उव्वेवो। ब्रजनृतमदोवोच्चिः। एषांद्विरुक्तःवोतादेशः। वच्चइ। णच्चइ। मच्चइ। यतुब्रनमोः। अनयोर्वोतादेशःस्यात्। तु
वट्टणवइ। संपद्यतिखिदादीनांद्विरुक्तोजोंतिमोभवेत्। संपज्जइ। सिज्जइ। सर्वत्रलवरामितिवलोपः। सघंगसिज्जिरीए। स्वे
दशीलायामित्यर्थः॥ ॥ कथेस्तुवज्जरोप्यालपज्जरापिसुणोवचः। वोल्लसंघोउल्लजंपसीससाहाभवंतिवा। कथेरेकादशा

ते। करीअइ। करिज्जइ। पक्षे। मएनवेज्जा नवेज्जेज्ज। तेणलहेज्जालहेज्जेज्ज। ईःसदुष्चौतुदशदृशोः। अनयोरेतौक्रमा-
त्तः। उित्वाट्टिलोपः। दीसइ। दुसइ। इअइज्जयोरपवादः। द्विरुक्तोवोजिश्रुदुस्तुधूपूर्त्वांवाचलुकूयकः। जिश्र्वादीनांद्विरुक्तो
वकारोत्रआगमस्तत्रचकृतेयकोलुक्कास्यात्। यकूप्रकरणाद्भावकर्मणोरितिगम्यते। पक्षे। यथाप्राप्तावीअइज्जौ। जिव्वइ। जि-
णीअइ। जिणिज्जइ। सुव्वइ। सुणीअइ। सुणिज्जइ। हुव्वइ। हुणीअइ। हुणिज्जइ। थुव्वइ। थुव्वीअइ। थुविज्जइ। संयोगेह्रस्वता।
धुव्वइ। धुणीअइ। धुणिज्जइ। पुव्वइ। पुणीअइ। पुणिज्जइ। लुव्वइ। लुणीअइ। लुणिज्जइ। लिङ्लोटोः। जिव्वउ। जिव्वेउ। जिवे-
ज्ज। जिव्वेज्जा। लङ्लुङ्लिट्सुतु। जिव्वीअ। लुट्लृटोस्तु। जिव्विहिइ। इत्यादिपुरुषांतरेवचनांतरेचोह्यं। चेर्म्मघश्च
॥ चिञ्चयनइत्यस्यद्विरुक्तोमकारचकारावागमौवास्तस्तत्रयकोलुक्च। चिम्मइ। चिव्वइ। चिणिज्जइ। रधनहस्योर्म्भोंत्यस्य।

प्रा०चं हइत्यादेशः स्यात्। सद्दहइ। श्रद्धातीत्यर्थः। जीअत्तिणसद्दहिअं। सद्दहमाणो जीवो। पिबतेः स्युः पिज्जडल्लपट्टघोट्टा विभाषया
११ पिज्जइ। उल्लइ॥ पट्टइ। घोट्टइ। पक्षे। पिअइ। उद्वातेर्वसुआओतुम्भ॥ उत्पूर्वस्य वा गति गंधनयोरित्यस्य एतौस्तः। वसुआइ।
ओतुम्माइ। समः स्त्यायतेस्तुखा। समः परस्य स्त्यै स्त्यै शब्दसंघातयोरित्यस्य स्वाइत्यादेशः। संखाइ। संखाअं। निद्रातेरूघओ
हीरो। निपूर्वस्य द्रातेरेतौस्तः। उघइ। ओहीरइ। आङ्ग्घा जिघ्रतेस्तुवा। आइग्घाइ। अग्घाअइ॥ ॥ निरप्पचिठठाथक्काः
स्थः॥ ॥ तिष्ठतेरेतेचत्वारः स्युः। णिरप्पइ चिट्ठइ। ठाइ। ठाअइ॥ पट्ठाविओ। थक्कइ। बाऊलकात्क्वचिन्न। थाणं। पत्थिओ। उ
त्थिओ। उदःक्कुक्कुरस्य तिष्ठतेरेतौस्तः। उक्कुक्कुरइ। उट्ठइ। ग्लायद्वापौम्लायतेस्तः। वाइ। पव्वापइ। मिलाइ। स्नातेरन्तइ राम
त्यपि। अब्भुत्तइ। एकाइ। ध्यातेर्झिज्जनिनुरो। भिज्जइति। णितुरइ। निर्मो निम्माण निम्मवौ। निपूर्वस्य माङ् मानइत्य ११

स्यएतौस्तः। निम्माणइ। निम्मवइ। छादेर्नुमोम्वालणूमटक्कपच्चालसन्नुमाः। छद अपवारण इत्यस्य ण्यंतस्यैते षडादेशाः स्युः। णु
मइ। ओम्वालइ। णूमइ। टक्कइ। पच्चालइ। सण्णुमइ। छाअइ। निवारिपात्योर्णिहोडः। निपूर्वस्य वृङः पतेश्च ण्यंतयोरयं स्या
त्। णिहोडइ। पक्षे निवारेइ। पाडेइ। मिश्रेर्वीसालमेलवौ। वीसालइ। मेलवइ। पक्षे मिस्सइ। दूङः स्तु दूमः। दूङ् व्यथन इत्य
स्य दूमइत्यादेशः। दूमइ। दूयतइत्यर्थः। पक्षे दवइ। धवलेर्दुमदूमौ विभाषया। ण्यंतस्य धवलयतेरेतौ वास्तः। दुमइ। दूमइ
दूमिअं। पक्षे धवलइ॥ विहोडाहोडौ तुतडेः। विहोडइ। आहोडइ। पक्षे ताडेइ। तुलेरोहामइत्यपि। ओहामइ। तुलइ। ओ
ओलंडोल्लुंडपल्लत्था विरेचेश्च। विपूर्वस्य रिचिर् पृथक्भाव इत्यस्य ण्यंतस्यैते स्युः। ओलंडइ। उल्लुंडइ। पल्लत्थइ। पक्षे विरेअ
इ। स्पृहेः सिंहः। सिंहइ। पक्षे फहेइ। तालिअण्ड भमाणौ स्तो भ्रमेः॥ तालिअण्डइ। भमाडइ। भमाडइ। पक्षे भामेइ। भमा

ड्डेइ। भमावेइ। उग्गास्तुउद्घटेः॥ उत्पूर्वस्य घटेर्ण्यंतस्य उग्गइत्यादेशो वास्यात्। उग्गाइ। उघाडेइ। विप्पगालः पलावश्चहा
रवो नामवो नशे। विउडश्च। ण्यंतस्य नशेः पंचैते स्युः। विप्पगालइ। पलावइ। हारवइ। नासवइ। विउडइ। पक्षे नासइ। दृशे
र्दावदंसदेकवचइत्यपि। दृशेर्ण्यंतस्यैते त्रयः स्युः। दावेइ। दंसेइ। देकवचइ। पक्षे दरिमइ। उद्धूले गुंठः। गुंठइ। पक्षे उद्धूलेइ
। आसंघः संभावेः। आसंघइ। संभावइ। णौ जपेर्जवः। ण्यंतस्य जपतेर्जवइत्यादेशः। जवइ। जावेइ। उ उत्थंघोल्लां
तउप्फेलगुलगुंछाः स्युरुन्नमेः। उत्पूर्वस्य नमेर्ण्यंतस्यैते चत्वारः स्युः। उत्थंघशइ। उल्लालइ। उत्थेकइ। गुलगुंछइ। पक्षे
उन्नामइ। वोक्काउक्कौ विज्ञप्ये। विपूर्वस्य ज्ञाइत्यस्य ण्यंतस्य वोक्क अवुक्कइत्यादेशौ वास्तः। वोक्कइ। अवुक्कइ। पक्षे विण्ण-
वइ। प्रस्थापेः पट्ठवपेण्डवौ। पट्ठवइ। पेण्डवइ। पक्षे पहावइ। अर्पेरल्लिववच्चुप्पपणामाः। अल्लिवइ। वच्चुपइ। प

देशा वास्युः। वज्जरइ। उप्फालइ। पज्जारइ। पिसुणइ। वयइ। वोल्लइ। संघइ। उग्घुक्कइ। जंपइ। सीसइ। साहइ। पक्षे कहइ।
कहेइ। णिघरो दुःखकथने। णिघरइ। दुःखं कथयतीत्यर्थः। ज्ञस्तु जाणमुणौ क्वचित्। जानातेरेतौ प्रायेण स्तः। जाणइ। मुण
इ। प्रायोभिधानात्। जाणिअं। णाअं। ज्ञो णाइति णादेशे पिअं। जाणइ। जाणिऊण। णाऊण। जाणणं। दुगुछश्च दुगंछश्च ज्झुण
श्चस्या ज्जुगुप्सितेः। दुगुछइ। दुगुंछइ। ज्झुणइ। गलोपे दुउछइ। दुउंछइ। पक्षे। जुगुछइ। बुभुक्षेर्नीरवः। णीरवइ। बुभुक्खइ
। वीजेर्वोज्जआचारस्य क्विपः। आचारक्विबंतस्य वीजेर्वोज्जइत्यादेशः। वीजवदाचरति। वोज्जइ। वीजइ। ध्यागोर्ज्झागौ। ध्या
यतेर्गायतेश्च क्रमादेतौ स्तः अदातिज्झनदंतेभ्य इति या ऽकारागमः। ज्झाइ। ज्झाअइ। ज्झाणं। गाइ। गाअइ। गाणं। उदो ध्मस्तु
धुमा। उत्पूर्वस्य ध्मायतेर्धुमाइत्यादेशः। उद्धरइ। उद्धुमाअइ। श्रद्धस्तु सद्दह। श्रत्पूर्वस्य धाइत्यस्य सद्दहइत्यादेशः स्यात्। सद

प्रा॰चं क्कइ। लिक्कइ। ल्हिक्कइ। लिरिग्घइ। णिवुक्कइ। णिलीअइ। पक्षे णिलिज्जइ। विलीङस्तु विरा। विपूर्वस्तु लीङो विराइ इति स्या
१२ त्। विराइ। विलिज्जइ। अल्लीअ आलिङः। आङ्पूर्वस्य लीङ अल्लीम इइति स्यात्। अल्लीअइ। अल्लीणो। आलिज्जइ।
तुक्कतुणतुवा रौतेः। रौतेरेते स्युः। लुक्कइ। तुणइ। तुवइ। श्रुवः सुणहणावपि। श्रु श्रवण इत्यस्यैतौ वा स्तः। सुणइ। हण
इ। भवतेर्होऊवहवाः॥ अस्यैते त्रयो वा स्युः। होइ। होंति। ऊवइ। ऊवन्ति। हवइ। हवन्ति॥ पक्षे भवइ। उद्भुवस्तू भुअ काचि-
त्। उत्पूर्वस्य भवतेः उब्भुवइ इत्यादेशः स्यात्। उब्भुअइ इत्तत्तं। प्रभौ प्रभवतेर्ऊप्पः। प्रपूर्वस्य भवतेर्ऊप्पः स्यात् प्रभौ कर्तरि। अ
गो घे अणपउप्पइ। न प्रभवतीत्यर्थः। दो विणपऊप्पिरे वा दू। पक्षे पहवेइ। दिदेभ्यामितरत्र ऊः। आभ्यामन्यत्र भवते- राम
र्ऊ स्याद्वा। ऊन्ति। होन्ति। ऊवन्ति। इतरत्र किं। होइ। ऊवइ। हवइ। भवइ। निघडः स्यात् पृथक्स्पष्टे कर्तरि। पृथग्भू १२
ति स्पष्टे वा कर्तरि सति भवतेर्निघडः स्यात्। निघडइ। पृथग्भवति। स्पष्टो वा भवति। उक्ते तु ऊरपि। ऊणीअं। हणऊअं। पऊअं। प
क्षे अणुभूअं। कृभः कुणः। करोतेः कुणो वा स्यात्। कुणइ। पक्षे करइ। भूतभविष्यत्क्त्वा तव्य तुमुन्सु का। भूतार्थेषु लङ् लुङ् लि
ट्सु भविष्यदर्थयोश्च लुट् लृटोः क्त्वादिषु परेषु कृभः का इत्यादेशः स्यात् वा। कासी। काही काहीअ। अकरोत्। अकार्षीत्। च
कार वा॥ स्वरात् लङ् लुङ् लिटां सी ही हीअ। काहिइ। कर्ता। करिष्यति वा। धातोर्हि लुक् लृटोः। क्त्वा। कारुण। तव्य। कादवं।
तुमुनि पाणिनीयप्रसिध्या तुमुन् गृह्यते। काउ। काणेक्षिते णिआरो स्य। अस्य कृभः काणेक्षित विषयस्य णिआर इत्यादेशः स्या
त्। णिआरइ। काणेक्षितं करोतीत्यर्थः। श्रमे वावम्पइ इत्यपि। वावम्पइ। श्रमं करोतीत्यर्थः। अवष्टंभे तु संदाणः। संदाणइ।
अवष्टंभं करोति। णिष्टंभे णिड्डुहः स्मृतः। णिड्डुहइ। निष्टंभं करोति। मन्युनो घस्य मालिन्य कृतो निचोल इत्यपि। निचोलइ।

मसृणाभोष्टंमलिनंकरोतीत्यर्थः। निष्पत्ताछोटयोर्णीलुछः॥ ॥णीलुंछइ। निष्पातमाछोटनंवाकरोतीत्यर्थः। शैथिल्येलंब
नेचापयल्लः। पयल्लइ। शैथिल्यंलंबनंवाकरोतीत्यर्थः। गुललश्चटौचटुचाटुप्रियेवाक्येतत्रविषयेक्रभोयंस्यात्। गुललइ।
चाटुकरोतीत्यर्थः। स्मरतेस्युरुरोझसेभरविम्हरपम्हराः। ढढोलटश्चसुमरःपरयश्चसरोदश। रूरइ। झरइ। भरइ। विम्हरइ।
पम्हहइ। ढढइ। ढटइ। सुमरइ। पयरइ। सरइ। विस्मरेर्विसरःपम्हुसश्चविम्हरवीससौ। विपूर्वस्यस्मरतेरेतेचत्वारः
स्युः। विसरइ। पम्हुसइ। विम्हरइ। कोक्कपोक्कौव्याहरतेः। कोक्कइ। पोक्कइ। पक्षेवाहरइ। पचेःसोल्लपउल्लच। सोल्लइ। पउ
ल्लइ। पक्षेपअइ। पयल्लोवेल्लौप्रसरेः। पयल्लइ। उवेल्लइ। पक्षेपसरइ। गंधेमहमहस्तुवा। गंधविषयस्यप्रसरेर्महमहइ-
त्यादेशःस्यात्। महमहइमालई। पक्षेपसरइमालइगंधो। गंधेकिं। पसरइधूमो। निःसरेर्णीहरोणीलोवरहाउश्चवाउच। राम १४

पक्षेपेइ। णिऊवःक्रमेः। स्वार्थेणिजंतस्यक्रमेर्णिऊवइत्यादेशः। णिऊवइ। पक्षेकामेइ। प्रावेरोवालपव्वौ। ओवालइ। पव्वालइ।
पक्षेचढोपपावेइ। कंपेर्वछोलइत्यपि। विछोलइ। पक्षेकंपेइ। प्रकाशेणुवः। णुव्वइ। पआसेइ। ओरोपेर्वलः। वलइ। ओ
रवेइ। रंजेरुरावच। रावेइ। रज्जइ। स्याताम्ओग्गालवग्गोलौवारोमंथयतेरपि। ओग्गालइ। वग्गोलइ। रोमंथइ। विकोशेः
स्यात्पक्कवोडः। पक्कवोडइ। उभावेतौनामधातू। परिवाडोघटेरपि। परिवाडेइ। घटेइ। वेष्टेस्तुपरिआलःस्यात्। परिआ
लेइ। वेढेइ। डोलेरंखोलइत्यपि। रंखोलइ। डोलइ। क्रीञःकिणःस्यात्। किणइ। किणिअ। वेर्वाक्के। वेःपरस्यतुक्रि
ञःद्विककारकःकेइत्यादेशोवास्यात्॥ विक्केइ। विक्किणइ। भियोभावीहभीतिच। भाइ। भाइअं। वीहइ। वीहिअं। भीइ। भी
ओ। लुकलिक्कालिहिक्कलिरिग्घणिज्जक्काणिलीअच। निलीङःषट्। निपूर्वस्यलीङ्श्लेषणइत्यस्यैतेषडादेशाःस्युः। लु

रेतेसमस्सुः। छदुइ। अवहेडइ। मेल्लइ। उस्मित्कइ। रेवअइ। णिर्लुछइ। वेसाडइ। सुअइ। दुःखेतुनिघलः। दुःखविषय
 स्यसुचेः निघलः स्यात्। निघलइदुःखं मुंचतीत्यर्थः। चेहवश्चेलवोजूरवश्चोछमश्चवंचतेः। वेहइवे। चेलवइ। जूरवइ। उछ
मइ। पक्षेवंचइ। रचतेर्विउविहश्चतुगहश्चावहस्तथा। विउविहइ। तुगहइ।। अवहइ। पक्षेअेइ। उवहत्थः सारवश्च
समारः केलअस्तथा। समारवेर्भवंत्येते। उवहत्थइ। सारवइ। समारइ। केलअइ। समाइअइ। वर्द्धेवढः॥ वढइ। द्ध
धेर्वढः। वढइ। अग्घःअज्जः। सहोरीरोरेहोराअश्चराजतेः। अग्घइ। छज्जइ। सहइ। रीरइ। रेहइ। राअइ। मज्जेर्निउड
आउडोवुडुःखुप्पश्चमज्जवत्। निउडइ। आउडइ। वुडुइ। खुप्पइ। मज्जइ। जीहोपिलज्जतेः। जीहइ। लज्जइ। पुंजेर्वमालोऽ
रोलइत्यपि। वमालइ। अरोलइ। पुंजइ। तिजोरोसुल्कइतिच। ओसुक्कइ। तेअइ। पडिअग्गोप्पनुव्रजेः। पडिअग्गश्च

रोसाणोमिज्जश्चेतिदशस्मृताः। उग्धुसइ। लंछइ। पुंछइ। पुंसइ। पुसइ। फुसइ। लुहइ। हुलइ। रोसाणइ। मिज्जइ। भजेस्तु
वेमयः सूरः सूडोमूडश्चनीरजः। मुसमूरः। करंजश्चपंचविरंजोविरस्तथा। वेमयइ। सूरइ। मूडइ। नीरजइ। मुसमूरइ। करं-
जइ। पंरजइ। विरइ। अर्जतेर्विढवः। विढवइ। पक्षे अज्जइ। जुंजजुज्जजुप्पा युजः स्मृताः। जुंजइ। जुज्जइ। जुप्पइ।
भुजेर्भुंजोजिमोजेमः समाणः कम्म अण्हच। वदुश्चचचमढश्चापि। भुंजइ। जिमइ। जेमइ। समाणइ। कम्मइ। अण्हइ। चढइ।
चमढइ। वोपर्भुजेस्तुकम्मवः। भुंजेरित्यागंतुकेनेकारेणनिर्देशानेकः। उपपूर्वस्यभुजेः कम्मवइत्यादेशः स्याद्वा। कम्मवइ। उ
वहुजइ। घटेर्गटः। गटइ। घटइ। संपरस्यगलः। समःपरस्यघटेर्गलः स्याद्वा। संगलइ। संघडइ। हासेस्फुटेर्मुरः।
हासेकरणतयाविवक्षितेस्फुटेमुरइत्यादेशोवास्यात्। मुरइ। हासेनस्फुटतीत्यर्थः। मडेस्तुचिंचिअःचिंचश्चिंचिल्लोरीढइ-

प्रा॰चं॰ स्त्वपि। टिविडिक्कश्च। चिंचिंअइ। चिंचइ। चिंचिल्लइ। रीडइ। टिविडिक्कइ। मंडइ। मंथेस्तु विरोलो घुसुल स्तथा। विरोलइ। घु
१८ सलइ। पक्षे मंथइ। तुडेस्तु तोडस्तुट्टश्च खुट्टश्चापि खुडो क्खुडो। णिलुक्को लुक्क लुक्काश्च उल्लूरश्चपि वा नव। तोडइ। तुट्टइ। खु
ट्टइ। खुडइ। उक्खुडइ। णिलुक्कइ। उल्लुक्कइ। लुक्कइ। उल्लूरइ। पक्षे तुडइ। घूर्णे र्घोलो घुलो घुम्म पहल्लो घुणइत्यपि। घूर्णते
रेते चत्वारः स्यु। घोलइ। घुलइ। घुम्मइ। पहल्लइ। घुण्णइ। ठं सस्तु विवृत्तेः। विपूर्वस्य वृतेः ठसइत्यादेशः स्यात्। ठसइ।
विवट्टइ। अट्टः कटश्च कथतेर्भवेत्। अट्टइ। कटइ। ग्रंथेर्गंठः। गंठइ। गंठी। अव अछो ल्हादेः। अव अछइ। ल्हादते-
ल्हादयति वा। ण्यंताण्यंतयोस्तंत्रेण निर्देशात्। णुमज्जो निषीदतेः। अत्ताएत्थणुमज्जइ। छिदेर्दुहावपि छल्लूरणिल्लू राम
रपि घराः। णिज्झोडश्चापि। दुहावइ। णिछलइ। लूरइ। णिल्लूरइ। णिघरइ। णिज्झोडइ। आछिदेस्त्वो अंदउद्दालइ- १८

णीहरइ। णीलइ। वरहाडइ। वाडइ। पक्षे णीसरइ। जाग्रो जग्गः। जग्गइ। पक्षे जागरइ। व्याप्रियते राअदुः। आअदेइ। वावरेइ
पुछ प्छतेः। पुछइ। संवृणुतेश्च साहट्ट साहरः संवरस्तथा। साहट्टइ। साहरइ। संवरइ। थक्कः फक्केः। थक्कइ। प्रहरतेः सारः
सारइ। पक्षे पहरइ। सन्नाम आदृङः। आद्रियतेः संनामः स्यात्। सन्नामेइ। पक्षे। आदरइ। सिंचसिम्पो सिंचतेश्च। सिच-
इ। सिम्पइ। पक्षे सेअइ। अवतरे रोह ओरसो। ओहइ। ओरसइ। पक्षे ओअरइ। शकेश्च यस्तरस्तीरः पारः सक्कइ तीरिताः।
चयइ। तरइ। तीरइ। पारइ। सक्कइ। त्यजेरपि चयः पारेरपि पारस्तरेस्तरः। एषामेते सामान्य प्रक्रियासिद्धा ज्ञातव्या इति
व्यसाध्यंते। शास्यतेः सलहः। सलहइ। पक्षे सलाहइ। गर्जेर्बुक्कः। गज्जइ। बुक्कइ। टिक्को वृषारवे। वृषकर्तृके गर्जने ग
र्जेः टिक्कइत्यादेशः। टिक्कइ। वृषभो गर्जतीत्यर्थः। मुचेछडुवहेउश्च मेल्लउस्मिक्करे अवो। णिलुंछवेसाड असुसत्त। मुचे

 त्यपि । झंखइ । संतप्पइ । समाप्नोतेःसमाणःस्यात् । समाणइ । समावेइ । चापेस्तोआगइत्यपि । ओअयाइ । चावेइ । क्षिपे
 र्गलत्थःसोल्लश्चपेल्लोणोल्लःछुहोऊळः । अडक्खश्चपरीघत्तःखिवइत्यमीदश । गलत्थइ । सोल्लइ । पेल्लइ । णोल्लइ । ह्रस्वत्वपक्षे
णुल्लइ । छुहइ । ऊलइ । अडक्खइ । परीघत्तइ । खिवइ । उत्क्षिपेर्गुलगुंछःस्यात्छंवोल्लत्थकवुपाः । उब्भत्तश्चउसिक्कश्चउक्खि
वश्चेतिकीर्तिताः । गुलगुंछइ । उत्थघइ । उल्लत्थइ । कंवुपइ । उब्भत्तइ । उसिक्कइ । उक्खिवइ । स्वपेर्लिसःकमवसोलोट्टःसु
वइतीरिताः । लिसइ । कमवसइ । लोट्टइ । सुअइ । वेपेरायंवआयज्जुः । आयंवइः । आयज्जइ । वेवइ । आक्षेपेणीरवःस्मृतः
णीरवइ । अक्खिवइ । लिपेर्लिंपः । लिपइ । विलपतेर्झंषोवडवडस्तथा । झंखइ । वडवडइ । विलवइ । ण्यंतोवहःरूपयतेः ।
रूपाशब्दस्यकरोत्यर्थविहितण्यंतस्यण्यंतोअवहइत्यादेशःस्यात् । अवहावेइ । रूपांकरोतीत्यर्थः गुप्यतेस्तुविरोणडः । गु

प्याकुळत्वइतिदैवादिकस्यैतौस्तः । विरइ । णडइ । गुप्पइ । प्रदीपेस्तेअवसंधुक्कश्चाब्भुश्चैत्तेसंदुमः । तेअवइ । संधुक्कइ ।
अब्भुत्तइ । संदुमइ । पलीवइ । प्रदीप्यतइत्यर्थः । लभेःसंभावइत्युक्तः । संभावइ । लुब्भइ । क्षुभेःखउरपडुहो । खउरइ । प-
डुहइ । खुब्भइ । आङोरभेरंभटवौ । आङःपरस्यरभेःरंभटवइत्यादेशौस्तः । आरंभइ । आढवइ । आरहइ । जृंभेर्जंभाच । जं
भाइ । जंभाअइ । जंभइ । जंभजंभसिं—दं ताइं देगणइरसं । वेस्तुन ॥ वेरुपसर्गात्तुपरस्यजृंभेर्जंभानस्यात् । विअंभइ म-
अणो । उपालभेस्तुपच्चारोझंखोवेलवइत्यपि । पच्चारइ । झंखइ । वेलवइ । उवालहइ । भाराक्रांतोविनमतीत्यर्थेस्यात्निसु-
टोनमेः । णिसुटइ । छुन्दओहावउत्थारआक्रमः । छुन्दइ । ओहावइ । उत्थारइ । आक्कमइ । विश्रमेर्णिवा । णिवाइ । वी
समइ । भ्रमतेःस्यात्टिरिटिल्लोढंढल्लश्चापिढंढल्लः । चक्कम्मभमडभमाडाभम्मणश्चापितलअंटः । तुंटोझंपोभुमगुम

प्रा॰ चं॰ फुसघुसभरीभराः प्रोक्ताः। टिरिटिल्लइ। टंदुल्लइ। ढंढल्लइ। चक्कम्मइ। भमडइ। भम्माडइ। भमंडइ। तलअंटइ। तुंटइ। झंपइ।
१८ भुमइ। गुमइ। फुसइ। दुसइ। भरीइ। भरइ। गमेस्त्वइअइच्छश्च अणुवज्जोप्यवज्जसः। उक्कुसःपच्चडःपच्छंदश्चणिम्महणीण
णी। णीलुक्कापदअश्चाप्यवसेहोऽवहरस्तथा॥ परिअल्लःऽपरिअलो रंभो वोल्लस्तथैवच। णिरिणासश्चणिवहइतितेकोनविंश
तिः। गमेरेकोनविंशतिरेतेस्युः। आईइ। अइच्छइ। अणुवज्जइ। अवज्जसइ। उक्कुसइ। पच्चडइ। पच्छंदइ। णिम्महइ। णीणइ। णीइ। णी
लुक्कइ। पदअइ। अवसेहइ। अवहरइ। परिअल्लइ। परिअलइ। रंभइ। वोल्लइ। णिरिणासइ। निवहइ। अहम्मइ। पहम्मइ। इत्यादितुह-
म्मगताविरस्यभविष्यंति। पक्षेगच्छइ। संगमेस्त्वब्भिडःप्रोक्तः। संगच्छइ। अब्भिडइ। आगमेस्त्वाहिपच्चुअः। अहिपच्चुअइ। आ
अच्छइ। प्रत्यागमेःपलोट्टःस्यात्। पलोटइ। पच्चागच्छइ। उम्मथोऽभ्यागमेः स्मृतः। उम्मत्थइ। अब्भाअच्छइ। पडिसापडि राम १८

सपि। आङ्पूर्वस्यछिदेरेतोस्तः। ओअंदइ। उद्दालइ। पक्षेअच्छिदइ। मृदेर्मलोमडो मृदुश्चदुःपत्ताउएवच। खदुश्चपरिहट्टश्च
। मृद्नातेरेतेसप्तादेशाः स्युः। मलइ। मडइ। मृदुइ। चडुइ। पत्ताडइ। खदुइ। परिहट्टइ। मद्दइ। स्पदेश्चलुचुलस्तथा। चलु
चुलुइ। फन्दइ। निष्पद्यतेनिच्चलःस्यात्। णिच्चलइ। निष्फजइ। शदेस्तुरुडपक्खवडो। रुडइ। पक्खवडइ विसंवदेर्वि
अट्टःस्याद्विलोट्टःफंसइत्यपि। विअट्टइ। विलोट्टइ। फंसइ। विसंवअइ। खिदेर्जूरविसूरौच। जूरइ। विसूरइ। खिज्जइ।
आक्रंदेणीहरोपिच। णीहरइ। अक्कंदइ। क्रुधेस्तुजूरः कुज्झुश्च। जूरइ। कुज्झइ। रुधेरुत्थंवइत्यपि। उत्थंवइ। रुधइ
। हक्कोनिषेधेः। हक्कइ। निसेहइ जाजम्मौजनेः। जाअइ। जम्मइ। थिप्पस्तुतप्यतेः। थिप्पइ। तनोतेस्तुविरल्लःस्या
त्तडस्तदश्च तडुवः। विरल्लइ। तडइ। तड्डइ॥ तडुवइ। तणइ। उपसर्पेरल्लिअःस्यात्। अल्लिअइ। उवसप्पइ। संपतेर्झंखइ

 फिडइ । फुडइ । पक्षेभसइ । न शेस्तु णिरणासस्यात् णिवहो वहरस्तथा । सेहोवसेहः पडिसाणस्सश्चेतिप्रकीर्तिताः । णिरणासइ ।
 णिवहइ । अवहरइ । सेहइ । अवसेहइ । पडिसाइ । णस्सइ । अवकाशेस्तु ओवासः । ओवासइ । अप्याहः संदिशेरपि । अप्पा
हइ । संदिसइ । दृशेणिअछः पिछश्च अवछः सव्ववस्तथा । वज्जोऽवअज्जश्च ओअक्खो देक्खो वअक्खवस्तथा । अवआ
सश्च पासश्च निआच पुलअः पुलो । णिअछइ । पिछइ । अवछइ । सव्वव । वज्जइ । अवअज्जइ । ओअक्खइ । देक्खइ । अव-
क्खवइ । अवआसइ । पासइ । निआइ । पुलएइ । पुलोएइ । निज्झाअइ ध्यायतेः स्पृशतेः फरिसः फंस आस आलुंख आ-
लिहः । अवस्लिहश्चेति । फरिसइ । फंसइ । फासइ । आलुंखइ । आलिहाइ । छिवइ । छिहइ । भवे र्भुक्कः । भुक्कइ । भसइ ।
प्रविशतेरिअः । रिअइ । पविसइ । म्लुसः प्रात मृशि मुष्णात्योः । पम्लुसइ । प्रमृशति । प्रमुष्णाति । प्रातर्कि । मरिसइ । मूस

इ । म्रक्षेश्चोप्पडइत्यपि । चोप्पडइ । मक्खइ । पिषेस्तु निरणासस्यात् निवहः चदुरेवच । रोश्चश्च णिरिणिज्जश्च पंच । णिर
णासइ । णिवहइ । चदुइ । रोश्चइ । णिरणिज्जइ । पीसइ । वंफो वलेरपि । वंफइ । पक्षेवलइ । कृषेरञ्छोऽप्पऽणछश्च आइछश्च अ
अञ्छच । असाद्दः कट्टइतिषट् । अश्चइ । अणछइ । आइछइ । आअञ्छइ । साअट्टइ । कट्टइ । पक्षेकरिसइ । अक्खोडस्त्वसि
कर्षणे । खड्गविषयाकर्षणवाचिनः कृषेरक्खोडइतिस्यात् । अक्खोडइ । कोशादसिंकर्षतीत्यर्थः । गवेषेर्घतदुडुल्लदंढोल्ला
स्थुर्गमेसच । घत्तइ । दुडुल्लइ । दंढोलइ । गमेसइ । पक्षेगवेसइ । श्लिषेः सामग्गअवआसपरिअत्ताः सिलेसच । सम
ग्गाइ । अवआसइ । परिअंतइ । सिलेसइ । कांक्षेराहश्चालिहंघो वफो वहो महः सिहः । विलुंपोऽहिलपश्चैव । आहइ ।
अहिलंघइ । वंफलइ । वहइ । महइ । सिहइ । विलुंपइ । अहिलषइ । पक्षेकंखइ । स्रंसेर्डिंभो ल्हसस्तथा । डिंभइ

परिल्हसइ । पक्षेसंसइ । प्रतीक्षेविरमालःस्यात्विहीरःसामअस्तथा ॥ विरमालइ । विहीरइ । सामअइ । पक्षेपडिक्खइ हसेर्गुंजः । गुंजइ । हसइ । तक्षेर्तच्छचच्छरंपरंफास्तुतक्षतेः । तच्छइ । चच्छइ । रंपइ । रंफइ । पक्षेतक्खइ । विकसेःकोआसवोसट्टौ ॥ कोआसइ । वोसट्टइ । विकसइ । वोज्जवज्जडरास्त्रसेः ॥ वोज्जइ । वज्जइ । डरइ । उल्लसेर्णिल्लसोगुंजोल्लोगुंज्जल्लऊससलः । ऊसंतःपुलअश्चापिआरोअश्चेतिकीर्तिताः । णिल्लसइ । गुज्जोल्लइ । गुंजुल्लइ । ऊसलइ उसंतइ । पुलअइ । आरोअइ । पर्यस्यतेस्तुपल्हत्थःपलोट्टःपल्लट्टस्तथा । पल्हत्थइ । पलोट्टइ । पक्षेपज्जसइ । णिमोणुमोणिस्सइतिन्यस्यतेस्त्रयईरिताः ॥ णिमइ । णुमइ । णिस्सइ । न्यस्यतीत्यर्थः ॥ निश्वसेर्नीससोझंखः । रीससइ । झंखइ । भिसोभासेः । भिसइ । भासइ । ग्रसेर्विसः । विसइ । गसइ । अवात्तुगाहतेर्वाहः । ओवाहइ । ओगाढइ । वलग्गश्चडआरुहेः । वलग्गइ । चडइ । आरुहइ । मुहेर्गुम्म

सामश्चशनेः । पडिसाइ । पडिसामइ । समइ । उच्छल्लउघलेः । उच्छइ । पक्षेउसलइ । रमेउब्भावसंखुदुखेदुमोट्टाअकोट्टमाः णीसरःकिल किंचश्चवेल्लश्चेत्यष्टकीर्तिताः । उब्भावइ । संखुदुइ । मोट्टाअइ । कोट्टमइ । णीसरइ । किलकिंचइ । वेल्लइ । रमइ ॥ पूरेरग्घाडअग्घावअहिरेमांगमोद्धमाः । संध्यकरणमसंदेहार्थं । अग्घाडइ । अग्घावइ । अहिरेमइ । अंगुमइ । उद्धमइ । पूरइ । त्वरेस्तुवरजअडौ । तुवरेइ । जअडेइ । तुवरंतो । जअडंतो । तूरोपियादिशतृषु । त्यादिषुशत्तरिचत्वरेस्तूरोपिस्यात् । पक्षेप्रागुक्तौ । तूरइ । तूरन्तो । तुरोपिस्यादिवर्जे । तुरिओ । तुरत्तो । पक्षेप्रागुक्तं । विगलेःथिप्पणिट्ठुहो । थिप्पइ । णिट्ठुहइ । विगलइ । क्षरेःझरःखिरश्चैवपज्झरःपच्चडस्तथा । णिच्चलोणिट्टुअश्चैव । झरइ । खिरइ । पज्झरइ । पच्चडइ । णिच्चलइ । णिट्टुअइ । खरइ । दलेर्विसट्टइत्यपि । विसट्टइ । दलइ । भ्रंशेश्चुल्लश्चुक्कफुट्टपिट्टाःफिडफुडौतथा । चुल्लइ । चुक्कइ । फुट्टइ । फिट्टइ ।

प्रा॰ चं॰ अद्यं । हसिउं । अतःकिं । काऊण । होऊण । त्कायाःस्युरत्तुं तुं तूणतुआणेरत्तायथागमं ॥ त्काप्रत्ययस्यैतेयथाप्रयोगंषडादे-
२१ शाःस्युः । भमित्ता । भमिअ । रमिअ । तु । वंदित्ता । वंदितु । तुम् । वंदितुं । दट्ठुं । भोत्तुं । तूण । घेत्तूण । काऊण । तुआण । भोत्तु-
आण । सोउआण । इत्ता । वंदित्ता । भमित्ता । कत्तूइतित्वार्षो । कृद्यस्यजोद्विरुक्तोवा । कृत्प्रत्ययसंबंधिनोयकारस्यद्विर्भूतोज्जइ
त्यादेशःस्यात् । पेया । पेज्जा । पेआ । सेआ ॥ अणिज्जवाअनीयरः । भावकर्मणोरनीयरविहितस्य अणिज्जइत्यादेशःस्यात् ।
करणिज्जं । करणीअं । संभरणिज्जं । संभरणीअं शत्रानशोस्तन्तमाणौ । अनयोरेतौप्रत्येकंस्तः । हसन्तो । हसमाणो । वेवन्तो । वेव
माणो । वेवपक्षे स्त्रियांतयोः । स्त्रियांवर्तमानयोःशत्रानशोःस्थानेपक्षेईत्वंचस्यात् । पक्षेन्तमाणौ च । हसई । हसन्ती । हसमा राम
णी । वेवई । वेवन्ती वेवमाणी । आर्वीपोवडूलमि तीप् । तृ नर्थप्रत्ययस्येरः । तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु तृन्विहितः । त २१

समानार्थानांप्रत्ययानामिरःस्यात् । हसनशीलः । हसरो । लज्जिरे । जम्पिरे । नमिरो । कमिरो । केतुस्यादतइत्क्वचित् । के-
प्रत्ययेपरेअतइत्वंस्यात् । हसिअं । पडिअं । रुविअं । हासिअं । पाडिअं । क्वचित्किं । गअं । णअं । अतःकिं । झाअं । लूअं ।
भूअं । क्तेतुङूरपि । अणुहूअं । क्तांतेषु दत्तादिषुतुदिण्णाद्याःस्युर्निपातनात् । दत्तं । दिण्णं । क्षीणं । झीणं । तुदिण्णं । तुण्णं । जी
ण्णं । जिण्णं । तथाहि आक्रांतस्त्वप्फुणः । अप्फुणोआक्रांतः । वोलीणोऽतिक्रांतः । स्फुटंफुडं । स्यादुत्कृष्टंतुउक्कोसं निसुदंतु
निपातितं । स्याद्वोसट्टंविकसितं । विड्ढठंत्वर्जितंस्मृतं ॥ ॥ पल्हुट्टोपिप्रभ्रष्टेस्यात् । स्थापितंनिमिअंमतं । आस्वादितंच
किवअंस्यात् । हेषितंहीसनंतथा ॥ ॥ स्यात्पल्हत्थंतुपर्यास्तंपल्लोटंचतथाविधं । लुक्कोरुग्णः अल्हिकस्तुनष्टः क्षिप्तंसि-
अंस्मृतं । जटत्कक्कं लुअंलूनंस्याद्यूत्वंप्रयोगतः ॥ अनेकार्थ्याचुधातूनांयोज्या अर्थांतरेष्वपि । यथाकलिःसंख्यानेपठि

प्रा॰चं॰ तः । कलइ । ज्ञानेपिवर्तते ॥ रिगिर्गतौ प्रवेशेपिवर्तते । कांक्षेर्वंफ आदेशः खादनेपिवर्तते इत्यादि ॥ ॥ सै षाभाषातिमृद्वंगीमहा
२२ राष्ट्राश्रयामया । लक्षितासर्वभाषाणांबीजंश्टंगारजीवितं । सौरसेन्यामयुक्तस्यतस्यदोनादिवर्तितः । सोरसेन्यांभाषायामसंयुक्त
स्यानादेस्तस्यद्वित्वंस्यात् । कागवेत्यादिलोपापवादः । तदोपूरितपदिञ्जेन मारुतिनामंतिदो । एदुएदुभवं । अयुक्तस्यकिं । हलास
उंतले । सन्नविइ । अनादेःकिं । तेणतथाभणिअं क्वचिद्योगांत्तिमस्यापि संयोगांत्यस्यापितस्यक्वचिद्दत्वंस्यात् । सोरसेन्यामि
त्याप्रकरणात्तमनुसंधेयं । मन्दो । णिघिन्दो । वात्यादेरपितावति । तावच्छब्देत्यादेरपिदत्त्वंवास्यात् । दाव ॥ भवङ्गवदा
दीनांसौनकारस्यमोभवेत् । एदुभवं । भवंअेकुसुमाउहो । मघवंपागसासणो । धौतुवामोनकारस्यासंबुद्धिरूपेसौतुपरेभ राम
वदाद्यन्यसंबंधिनोपिनकारस्यमोवास्यात् । भोराअं । भोवस्सं । सुकम्मं । भअवंकुदवह । पक्षेलोपोंत्यस्यहलइतिनलोपः। २२

इगुम्भौ । गुम्भउइ । गुम्भइ । पक्षेसुम्भइ । सुज्जइ । वहेरालुखोहिउलव । आलुखइ । अहिऊलइ । पक्षेऊहइ । ग्रहेःपंगोव
लोगेण्होनिरुवारोहरस्तथा । अहिपंचुअइत्येते । पंगइ । वलइ । गेण्हइ । निरुवाहरइ । हरइ । अहिपंचुभइ ॥ ॥ इतितिङंत
प्रकाशः ॥ ॥ त्कातुम्तव्येषुघेत्ग्रहेः । त्कादिषुपरेषुग्रहेर्घेदित्यादेशःस्यात् । घेत्तूण । घत्तुआण । क्वचिन्नभवति । गिणि
हअ । तुम् । घेत्तुं । तव्य । घेत्तव्वं । वचेस्तुवेत् । त्कादिषुवचेर्वोत्स्यात् । वोत्तूण । वोत्तुआण । वोत्तुं । वोत्तव्वं । अथांतस्य
तकारोतुदभुज्मुचां । एषामंतस्यतःस्यात् । त्कादौपरे । रोत्तूणरोत्तुं । रोत्तव्वं । भोत्तूणभोत्तुं । भोत्तव्वं । मोत्तूण मोत्तुं । मोत्तव्वं ।
दृशेःत्कादितकारेणसहदठ्ठइतीष्यते । दठ्ठूण । दठ्ठुआण । दठ्ठुं । दठ्ठव्वं । भूतभविष्यत् । त्कातव्यतुमुन्सुकाइतिकृञःकादेशः।
काउण । काअव्वं । काउं । धातोरतइदेत्वंस्याल्लुट्लृट्त्कातव्यतुम्सुतुइतीत्वमेत्त्वंच । हसिऊण । हसेऊण । हसिअव्वं । हसे

प्रा०चं० रंतूण। रंतुआणइत्यादि॥ ॥ क्त भ्रगमोर्ड्दुअस्मृतः। डित्वाद्टिलोपः। कदुअ। गदुअ। पक्षेकरिअ करिदूण। गच्छिअ। ग

२२ च्छिदूण। भ विष्यदूर्थविहितेप्रत्ययोस्सिर्नहिस्सकाः। भविस्सिदि। करिस्सिदि। अ हितोःपरयोर्भस्य वा कोर्मे रागमोभवेत्। अुत्तमिणं।

जुत्तमिणं। किमेदिणा- किंमिदिणा। इ दानीमित्यस्यदाणिं। दाणिंकरेमि। त स्मादित्यस्यतास्मृतः। तासखिसज्जेसुकरणि-

ज्जं। अथनिपाताः। एवार्थेज्जेव। ममज्जेवबम्हणस्स। सोज्जेवएसो। हा माणहेइत्याश्चर्यखेदयोः। हीमाणहेजीवंतब-

च्चामेजणणी॥ हीमाणहेपुणोविपुळोइस्संतंजणं। णं नन्वर्थेणंभणामि। णंभवंमेअगदोवळदि। अ म्महेहर्षे। अम्महेए

आएउम्मिळाएसुपणिगदिदोभवं। हीही विदूषकोक्तिषु। विदूषकस्य वाक्येषुहर्षद्योत्येहीहीतिनिपातः। हीहीभोःसंपण्णाम राम

णोरहाणिअवअस्सस्स। शेषं प्राकृतवज्ज्ञेयं। सौरसेन्यामनुक्तविशेषेषुप्रयोगेषु महाराष्ट्रप्राकृतवदेवकार्यंद्रष्टव्यं। य २२

था॥ अंतावेदीसामिद्धिठइदि। मागध्यांतुनिरूप्यते। र स्यलः। नरः। नले। करः। कले। सस्यशः। हंसः हंशे

पुरुषः। पुलिशे। अ ग्रीष्मे संयोगाद्योः सषो स्तुसः। ग्रीष्मशब्दादन्यत्रसंयोगादिस्थयोःसकारषकारयोःसस्यात्। पस्खलदि। बृह-

स्पदी मस्कली। शुष्कं। कष्टंनिस्फलं॥ धनुस्खंडं। ग्रीष्मेतु। गिम्हआले। ट्ट ष्ठयोः ष्टः। द्विरुक्तस्यटस्य ष्टस्यच ष्टइत्यादेशःस्या

त्। पट्टः पष्टे। भट्टिणी। भष्टिणी। सुष्ठु सुष्टुकअं। कोष्ठागालं। स्थ र्थयोःस्तः। स्थ। उवस्तिदे। र्थ। अस्तवदी। शस्तवाहे। ज

द्य।
द्ययोर्यः। ज याणदि यणवदे। अय्युणे। गय्यदि। मय्यं। अय्याकिलविय्याहले आगदे। न यस्यजः। आदेर्योजइति विहितो

जोमागध्यांनस्यात्। यदि। यधा। याणं। यवणे। न्य ण्यज्ञञ्जांञ्ञः। एषांद्विरुक्तोञ्ञकारःस्यात्। अञ्ञादिशे। अहिमञ्ञु

कञ्ञका। ण्य। पुञ्ञं। पुञ्ञवन्तो। अबम्हञ्ञं। ज्ञ। पञ्ञाधत्ते। सव्वञ्ञे। अवञ्ञा। ञ्ज। अञ्जली। धनञ्जय। पञ्ञलं

प्रा०चं० । ञ्र जेञ्ञजस्य । ञ्जः स्यात् । वञ्जदि । श्च छस्य गश्चदि । गञ्च । पिच्छिले तिरश्चिपेश्चदि । ना दितः । आदौ स्थितस्य छस्य श्चो न स्यात्
२४ छले । छिंदइ । क्ष स्यक्कः । यक्षः यष्के । लक्षणः लष्कणे । नादित इत्येव । प्रे क्षि आचक्ष्योऽस्कः स्यात् । पेस्कदि ॥ आचस्कदि । चिष्ठ
स्तु तिष्ठेः । चिष्ठर । शे षं तु सौरसेनीवत् । मागध्यां यद्विशिष्य न लक्षितं तत्सौरसेनीवज्ज्ञेयं । यथा तस्य दः । एदे राउले । भोराअं भो
कंचुकिअ । इत्यादि । तत्रापि शेषं प्राकृतवदित्यनुवर्तत एव । स्या दिकार्यं पुरोदितं । मागध्यामतएत्वं सौ पुंसि जाउस्सु वा उसः । आमो
वाडाह ना सिक्यः स्यादहं वयमोर्हगइति स्यादिषु विशेषकार्यं स्यादिप्रकरण एवोक्तमिति न निरूपणीयमवशिष्यत इत्यर्थः । पै शा-
चिके पिञ्ञो ञ्ञा स्यात् । मागध्यामुक्तः पैशाच्यामपि स्यादित्यपेरर्थः । पञ्ञा । सञ्ञा ञ्ञाणं । रा ज्ञस्तु ज्ञस्य वा चिञः । राचिआल राम
पितं । राञ्ञा वा । राचिञोधनं राञ्ञो वा । ज्ञस्य किं । राजा । न्य ण्योर्ञ्ञः । कञ्ञका । अहिमञ्ञु । उञ्ञकम्मो ॥ । पुञ्ञाहं । णस्य नः २४

भोराआ भोब्रत्स भअवऊदवह् । ने न्नं ते नस्य आतुया ॥ इन्नंते नकारस्य भौ नस्यात् आत्वं तु वा स्यात् धौ परे । भोकंचु इ आभोत
वस्सिआ ॥ पक्षे भोकंचुइ । भो तवस्सि । मोमणस्सि । र्य्य स्य य्यो वा । युजां च य्यर्यारञ्ज इति जउक्तस्तदपवादः पक्षे र्य्यस्य यो विधी
यते सौरसेन्यां । अय्यउत्त पय्याकुली कदह्मि सुय्यो कय्य परवसो । पक्षे अजउत्त पज्जाकुली कदह्मी इत्यादि । थ स्य धो वा ।
काधेहि कहेहि । णाधो णाहो । राजपधो राजपहो । अनादावित्येव । थामो थेओ ॥ ह स्यापीह हयोः स वा । इह शब्दे लोण्मध्यमपु
रुषबहुवचनादेशे वर्तितस्य ह्रस्य धो वा स्यात् । इध होधः परित्ता अध । पक्षे इह होह परित्ता अह । भ वतेर्हस्य भो वा स्यात् । भवतेर्ही
हुवहवादिरेभ्यामितरत्र ऊरित्याद्युक्तादेशसंबंधिनो हस्य भो वा स्यात् । होदि भोदि · हुवदि भुवदि · हवदि · भवदि ॥ पू र्वस्यापुर
वो पि वा । अपुरवं । नाउअं । पक्षे अपुव्वं । त्वा यास्तु इअ दूणौ वा । भविअ · भोदूण । हविअ · होदूण । रविअ रंदूण । पक्षे

प्रा०चं० ष्यभविष्यतीत्यर्थः । नकगादि प्रकाशोक्तं । पैशाच्यांकगवेत्याद्युक्तं लोपादिनस्यात् । मकरकेतू । विजयसेतू । विजयसेणो । संतंवा
२५ यं । धस्यहत्वंन । आयुधं । टोडोन । नटो । भटो । गोढोन । मठो सगे इत्यादि । नानीयतीयकृद्योक्तं । अणिज्जंवा अनीयरः । तीयस्य
इज्जंवा । कृद्यस्यतोद्विरुक्तो वाइतिकार्यंपैशाच्यांनस्यात् । करणीयं । विईअंपेआ । समताय पितेर्नरिः । सन्नती । चूलिकापै-
शाचिकेतुरस्यलत्वंविभाषया । नरो नलो । पुरिसो पुलिसो । तृतीयचतुर्थयोस्त्वाद्यद्वितीयौ । वर्ग्ययोरतोक्रमात्तः । नगरं । न-
करं । मार्गणः । मक्कनो । मेघः । मेखो । व्याघ्रः । वक्खो । राजा । रान्चा । निर्झरः । निछरो । तडाकं । तटाकं । दामोतरो । मधुरं । दाढा ।
दाठा । यादिवर्तिनोः । पदादौस्थितयोरेतौवास्तः । गिरितटं । किरितटं । घर्मो । खम्मो । धूली । खूली । बालकः पालकः । जीमूतो राम
चीमूतो । शेषंतु पैशाचिकवत् । चूलिकापैशाचिकेयदुक्तंतत्पैशाचीवदुन्नेयं । सौरसेनीयपञ्चतत् । पैशाचिकेपियदनु- २५

क्तंतसौरसेनीवदूह्यं । तदेवंप्राकृतंप्रायोलक्षितंलक्ष्यसंमतं । आर्षंतुस्वल्पभेदत्वाद्बहुलोक्त्यैवलक्षितं । अपभ्रंशस्तुयोभेदः
षष्ठः सोत्रनलक्ष्यते । देशभाषादितुल्यत्वान्नाटकादावदर्शनात् । अनत्यंतोपयोगाच्चातिप्रसंगभयादपि । एवमन्येपियेभेदा उक्षिताः
पूर्वसूरिभिः । नेहोक्ताः किंतु नाम्नैते कीर्त्यास्तुः स्पष्टबुद्धये । तदुक्तं । महाराष्ट्रीतथावंती सौरसेन्यर्धमागधी । बाल्हीकीमागधी
प्राच्येत्यष्टौतादाक्षिणात्यजाः । शकाराभीरचंडालशबरद्रविडोद्रजाः । हीनावनेचराणांच विभाषा नाटकाश्रयाः । व्राचंडालाचवैद
र्भावुपनागरनागरौ । बार्बरावंत्यपांचालटाक्कमालवकैकयाः । गौडोद्रदैवपाश्चात्यपांडकौंतलसैंहलाः । कालिंगप्राच्यकार्णाटकां
च्यद्राविडगौर्जराः । आभीरोमध्यदेशीयः सूक्ष्मभेदव्यवस्थिताः । सप्तविंशत्यपभ्रंशावैडालादिप्रभेदतः । कांचीदेशीयपांड्येच
चपांचालंगौडमागधं । व्राचंडंदाक्षिणात्यंच सौरसेनंचकैकयं । शाबरंद्राविडंचैव एकादशपिशाचजाः । एवमार्षमनार्षंचसं

प्रा०चं० कीर्णचोपजायते । देयानांभूपतीनांच सचिवानां पुरोधसां । अमात्यवणिजादीनांपाठ्यमिछंति संस्कृतं । संस्कृते नैव केयाञ्चः प्राकृ
२८ तेनैव केचन ॥ साधारण्यादिभिःकेचित् केचनम्लेछभाषया । नम्लेछितव्यंयज्ञादौस्त्रीपुनाप्राकृतंपठेत् । संकीर्णनाभिजातेषु-
नाप्रबुद्धेषु संस्कृतं । परिव्राण्मुनिविप्राणां संस्कृतान्नान्यदिष्यते । अन्येषामुत्तमानांचप्रतीपंक्कापिदृश्यते । बालस्त्रीवृद्धवेश्यानां
कितवाप्सरसांतथा । वैदग्ध्यर्थंप्रदातव्यं संस्कृतंचात्तरात्तरा ॥ ऐश्वर्यादिप्रमत्तस्यदारिद्र्योपप्लुतस्यच । उत्तमस्यापिपठतः प्राकृ
तंनाहिदुष्यति । क्रीडार्थंनृपतेरिष्टं प्राकृतंवाद्विजन्मनां । भरतेनोदितं ग्राह्यमबाधितमिदंवचः । विशेषमाहभरद्वाजः । गा
थासुतुमहाराष्ट्रा अन्यनाट्याश्रयामताः । बालस्त्रीवृद्धभिक्षूणांश्रावकव्याजलिंगिनां । ग्रहोपसृष्टमत्तानांप्राकृतंखंडरूपि- राम
णां । नायिकानांसखीनांच सौरसेन्यविरोधिनी । पाठ्याविदूषकादीनांधूर्तानामप्यवंतिका । मागधीराक्षसादीनामंतःपु २८

पु नगनयुक्ते । तस्तुतदयोः । भगवती । पव्वती । दस्य । मतनो । सतनं । सोतरो । होतु । रमतु । तकारस्यतकारविधानंविकारबाध-
नार्थं । तेनपताकावेतसोपतिवत्तोइत्यादौडत्वादिनभवति । टोस्तुवात्रतु । टुशब्दस्यतुशब्दोवास्यात् । कुतुंबकं । कुडुंबकं । हृदायेय
स्ययः । हितायकं । हितायं । या दृशादौदृशस्तिसः । यातिसो । ज्ञातिसो । भवातिसो । अत्मातिसो । त्का यास्तुतूनः । गंतून । रंतून ।
हसितून । ष्ट्वा यास्तुद्धूत द्धूनइतीष्यते । त्काप्रत्ययसंबंधिनःष्ट्वाशब्दस्येतोस्तः । तूनस्यापवादः । नष्ट्वा । नद्धून । नठून । तद्धून
तठून । रियोर्यस्य । र्यशब्दस्यरि य इत्यादेशः । भार्या भारिआ । सिनस्तस्य । सिनानं । स टःष्टस्य । कष्टं । कसटं । कष्टिनुन्न ।
सुज्जो । सुनसानसा । तिठो । य कइय्यः । शय्यते । सिय्यते । दीयते दिय्यते । रम्यते । रमिय्यते पठिष्यते । क्रु भोडीरः । क्रुभःपरस्ययको
डीरःस्यात् । पुटमतसनेसछसय्येरुसंमानंकीरइ । देद्योरेयो भविष्यति । भविष्यतिकाले दिंदेइत्येतयोःएय्यइत्यादेशःस्यात् । क्रुवे

141/14 (B)

रनिवासिनां । चेटानां राजपुत्राणां श्रेष्ठीनां चार्द्धमागधी । शकाराणांतु शाकारी बाल्हीकी दिव्यभाविनां । योधानां भारिशादीनां दाक्षिणा
त्याउदीच्यतां । चंडालानांतु चांडाली शबराणांतु शाबरी । आभीरीबकुवादीनां शाबरीचप्रशस्यते । द्राविडी द्राविडादीना मौड्री खनक
रक्षसां । काव्येवैतालिकादीनां वेतालानां सुभाषितं । किरातबर्बरादीनां नभाषानैवलक्षणम् ॥ ॥ तदिमां परचंद्रिकानुजातां
प्रणुतां प्राकृतचंद्रिकाविदग्धाः । परिशील्य चिरादपास्ततापाः कविगोष्ठीषुविहारमातनुध्वम् ॥ १ ॥ इति कृतिपरितोषप्रार्थ
नालंपटेन प्रकटितपरभागाशेषकृष्णेनसेयं । रचयतुगुरुतोषं शेषवंशावतंसं गुरु मिहनरसिंहं प्रार्पितातत्सदाब्दे ॥ २ ॥
॥ ৩ ॥ इतिश्रीकृष्णपंडितविरचिताप्राकृतचंद्रिकासमाप्ता ॥ ॥ ৩ ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ ॥
श्रीरामायनमः

अथ

"सिध्दान्तकौमुदी"

सि॰ कौ॰ उ॰ ६७ श्रीमंगलमूर्तिर्जयति ॥ ॥श्रीः॥ ॥छ॥ धातोः। आतृतीयसमाप्तेरधिकारोयं। तत्रोपपदंसप्तमीस्थं। कृदतिङ्। वासरूपोस्त्रियां। अस्मिन् परित्ताषेयं
धात्वधिकारे असरूपोपवादप्रत्ययउत्सर्गस्यबाधकोवास्यात् स्त्र्यधिकारोक्तं विना। कृत्याः। अधिकारोयंण्वुलः प्राक्। कर्तरिकृत्। कृत्
प्रत्ययः कर्तरिस्यादितिप्राप्ते। तयोरेवकृत्यक्तखलर्थाः। एते भावकर्मणोरेवस्युः। तव्यत्तव्यानीयरः। धातोरेतेप्रत्ययास्युः। तकाररेफौ स्वरार्थौ।
एधितव्यम्। एधनीयं त्वया। भावेऔत्सर्गिकमेकवचनंक्लीबत्वंच। चेतव्यश्चयनीयोवा धर्मस्त्वया। वसेस्तव्यत्कर्तरिणिच्च। वसतीतिवास्त
व्यः। केलिमरउपसंख्यानं। पचेलिमाःमाषाः। पक्तव्याइत्यर्थः। भिदेलिमाःसरलाः। भेत्तव्याः। कर्मणिप्रत्ययः। कृत्ति कारस्क कर्मकर्तरिच
यमिष्यत इत्याहतज्ञाष्यविरुद्धं। कृत्यचः। उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्याचउत्तरस्य कृत्स्थस्यनस्यणोवास्यात्। प्रयाणीयं। अचः किं। प्रम
ग्नः। निर्विण्णस्योपसंख्यानं। अचः परत्वासावान्तकारव्यवधाने न चाप्राप्तेवचनं। परस्यणत्वं। पूर्वस्यष्टुत्वं। निर्विण्णः। णेर्विभाषा। उ
पसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यण्यंताद्विहितोयःकृत्तस्थस्यनस्यणोवास्यात्। प्रयापणीयं। प्रयापनीयं। विहितविशेषणं किं। यकार
व्यवधानेपिथास्यात्। प्रयाप्यमाणंपश्य। णत्वेदुरउपसर्गत्वं नेति वक्तव्यं। दुर्यानं। दुर्यापनं। हलश्चेजुपधात्। हलादेरिजुपधात्कृत्स्य २
चः परस्य णोवास्यात्। प्रकोपणीयम्। प्रकोपनीयम्। हलः किं। प्रोहणीयं। इजुपधात्किं। प्रवपणीयम्। इजादेःसनुमः। सनुमश्च
इजादेर्हलंताद्विहितोयःकृत्तस्थस्यैव। प्रेंखणीयं। इजादेः किं। मगिसर्पणे। प्रमङ्गनीयं। नुम्ग्रहणमनुस्वारोपलक्ष श्रीः
णार्थम्। अङ्कुधातुरिति स्त्त्रेप्येवं। तेननेह। प्रेन्वनं। इहनुस्यादेव। प्रोंक्षणं। वानिंसनिक्षनिंदां। एषां नस्यणोवास्यात्कृति प ६७

स्व

रे। प्रणिंसितव्यं। प्रनिंसितव्यं। नभाभूपूकमिगमिप्यायीवेपां। एभ्यः कृन्नुस्यणोन। प्रभानीयम्। प्रभवनीयं। प्रपवनीयं। पूञ एवेहग्रहणमिष्य
ते। पूङस्तुप्रपवणीयःसोमः। ण्यंतभादीनामुपसंख्यानं। प्रभापनीयं। कृ शाचः शास्ययोर्वेत्यक्तुकेणत्वप्रकरणात्सिद्धम्। यत्वस्यासिद्धत्वेनरा परि
कारव्यवधानाण्णत्वं। प्रख्यानीयं। कृत्यल्युटोबहुलम्। स्नांत्यनेनस्नानीयं चूर्णं। दीयतेस्मैदानीयोविप्रः। अचोयत्। अजंताद्धातोर्यत्
स्यात्। चेयं। जेयं। अज्ग्रहणंवाक्यमकर्तुं। योगविभागोप्येवम्। तच्चदादिष्वयतापिरूपठत्वात्। ईद्यति। यतिपरेआत ईत्स्यात्। गुणः। दे
यं। ग्लेयं। तकिशसिचतियतिजनिभ्योयद्वाच्यः। तक्यं। शस्यं। चत्यं। यत्यं। जन्यं। जनेर्यद्विधिः स्वरार्थः। ण्यतापिरूपसिद्धेः। न च वृद्धिप्रसं
गः। जनिवध्योश्चेतिनिषेधात्। हनोवायद्वधश्चवक्तव्यः। वध्यः। पक्षेवक्ष्यमाणोण्यत्। घात्यः। पोरदुपधात्। पवर्गांताददुपधाद्यत्स्या
ण्ण्यतोपवादः। शप्यं। लभ्यं। तानुबंधकृतमसारूप्यं। अतोनण्यत्। तव्यदादयस्तुस्युरेव। आङोयि। आङःपरस्यलभेर्नुम्स्यात्
यादेप्रत्ययेविवक्षिते। नुमिकृते उदुपधत्वाभावाण्ण्यदेव। आलंभ्यागौः। उपात्प्रशंसायां। उपलंभ्यःसाधुः। स्तोत्रं किं। उपलभ्युं रामः।
उपकम्प्यः। शकिसहोश्च। शक्यं। सह्यं। गदमदचरयमश्चानुपसर्गे। गद्यं। मद्यं। चर्यं। चरेराङि चागुरौ। आचर्यो देशः। गंतव्यइत्यर्थः। अगु
रौ किं। आचार्योगुरुः। यमेर्नियमार्थम्। सोपसर्गान्माभूदिति। प्रयाम्यं। निर्वीस्यादेव। तेनतद्वर्षविहितनियम्यमितिवार्तिकप्रयोगात्
एतेनानियम्यस्यनायुक्तिः। तयानियम्यानभुद्दिश्य वस्त्रपस्याहिव्यत्ख्यातम्। नियमस्यसाक्षात्कारिताबा। अवद्यपण्यवर्यागर्ह्यपणितव्या
निरोधेषु। वदेर्नञ्युपपदेवदः सुपीतिप्राप्तेक्यपः प्राप्तेयार्थ दवस्यापि गर्हायामेवेत्ययार्थंनिपातनं। अवद्यंपापं। गर्ह्येकिं। अनुद्यंगु

सि॰कौ॰उ॰ ६८

गुरुनाम। वद्दिन गर्ह्यं वचनानर्हं च। आलनाम गुरोर्नाम नामातिकृपणस्य च। श्रेयस्कामो न गृह्णीयात् ज्येष्ठापत्यकलत्रयोः। इति स्मृतेः। पुण्यागो-
व्यवहर्तव्य इत्यर्थः। पाण्यमन्यत्। स्तुत्यर्हमित्यर्थः। अनिरोधोऽप्रतिबंधः। तस्मिन्विषये च ऽयत्। शतेन वर्या कन्या। वृत्यान्या। वह्यं करणं। वहं- ॐ
त्यनेनेति वह्यं शकटं। करणं किं। वाह्यं। वोढव्यं। अर्यः स्वामिवैश्ययोः। ऋगतौ। अस्माद्यत्। ण्यतोपवादः। अर्यः स्वामी। वैश्यो वा। अनयः
किं। आर्यो ब्राह्मणः। प्राप्तव्य इत्यर्थः। उपसर्या काल्या प्रजने। गर्भग्रहणप्राप्तकालेत्यर्थः। उपसर्या गौः। गर्भाधानार्थं वृषभेणोपगंतु-
योग्येत्यर्थः। प्रजने काल्येति किं। उपसार्या काशी प्राप्तव्येत्यर्थः। अजर्यं संगतं। नञ्पूर्वाज्जीर्यतेः कर्तरि यत् संगतं चेद्विशेष्यं। न जीर्यतीत्य-
जर्यं। तेन संगतमार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतमिति भट्टिः। मृगैरजर्यं जरसोपदिष्टमदेहबंधाय पुनर्बबंधेत्यत्र संगतमिति विशेष्यमध्या-
हार्यं। संगतं किं। अजरिता कंबलः। मा विलुसंगतकर्तृकोपि ण्यदेव। अजार्यं संगतेन। वदः सुपि क्यप् च। उत्तरसूत्रादिह भाव इत्यनुकृष्य-
ते। वदः भावे क्यप् स्यात् चाद्यत्। अनुपसर्गे सुप्युपपदे। ब्रह्मोद्यं। ब्रह्मवद्यं। ब्रह्म वेदः तस्य वदनमित्यर्थः। कर्मणि प्रत्ययावित्येके। उपस-
र्गे तु ण्यदेव। अनुवाद्यं। अपवाद्यं। भुवो भावे। क्यप् स्यात्। ब्रह्मणो भावो ब्रह्मभूयं। सुपीत्येव। भव्यं। अनुपसर्ग इत्येव। प्रभव्यम्। ह-
नस्त च। अनुपसर्गे सुप्युपपदे हंतेर्भावे क्यप् स्यात् तकारश्चांतादेशः। ब्रह्मणो हननं ब्रह्महत्या। स्त्रीत्वं लोकात्। एतिस्तुशास्वृदृजुषः
क्यप्। एभ्यः क्यप् स्यात्। ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्। इत्यः। स्तुत्यः। शासु इदङ्हलोः। शिष्यः। वृङ् इति वृञो ग्रहणं न तु वृङः। वृत्यः। वृङस्तु
वार्या ऋत्विजः। आदृत्यः। जुष्यः। पुनः क्यब्बुक्तिः परस्यापि ण्यतो बाधनार्था। अवश्यस्तुत्यः। शंसिदुहिगुहिभ्यो वेति काशिका। श्रीः
शस्यं। शंस्यं। दुह्यं। दोह्यं। गुह्यं। गोह्यं। [illegible] ईड वंद वृ शंस दुहां ण्यत इति सूत्रद्वयबलात् शंसः सिद्धं। इतरयोस्तु ६८

सर्वं मर्ग्यं। आङ्पूर्वादंजेः संज्ञायामुपसंख्यानं। अंजू कृत्तिच्यो ञ्ञ्रसुणादिषु। बहुलवचनात् करणे क्यप्। अनिदितामिति नलोपः। आज्यं
ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः। वृत्यं। वृध्यं। क्लृपिचृत्योस्तु कल्प्यं। चर्त्यं। तपरकरणं किं। कृतृ। कीर्त्यं। अनित्यण्यंताश्चुरादयः। इति णिज-
भावे ण्यत्। णिजंतात्तु यदेव। ई च खनः। चात् क्यप्। आदुणः। खेयं। ई चेति ह्रस्वः सुपाठः। भृञोऽसंज्ञायां। भृत्याः कर्मकराः। भर्तव्या इत्यर्थः।
क्रियाशब्दोऽयं न तु संज्ञा। समश्च बहुलं। संभृत्याः। संभार्याः। असंज्ञायामेव विकल्पार्थमिदं वार्तिकं। असंज्ञायां किं। भार्या नाम क्षत्रि-
याः। अथ कथं भार्या नाम वधूरिति संज्ञायां समजेति क्यपा भाव्यं। संज्ञापर्युदासस्तु पुंसि चरितार्थः। सत्यम्। बिभर्तेरेव भृञ इति दीर्घांता-
ण्यात् ण्यत्। क्यप्तु भरतेरेव। तुदनुबंधग्रहणे इति परिभाषया। मृजेर्विभाषा। मृजेः क्यब्वा स्यात् पक्षे ण्यत्। मृज्यः। चजोः कु घिण्ण्यतोः ५ नद नौऽदवेधस्य
चस्य जस्य च कुत्वं स्यात् घिति ण्यति च परे। मृजेर्वृद्धिः। मार्ग्यः। न्यंक्वादीनां च। कुत्वं स्यात्। न्यंकुः। नावंचेरित्युप्रत्ययः। राजसूयसूर्यमृषोद्य-
रुच्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः। एते सप्त क्यबंता निपात्यंते। राज्ञा सोतव्योऽभिषवद्वारा निष्पादयितव्यः। यद्वा लतात्मकः सोमो राजा सूय-
ते कंड्यते वेति अधिकरणे क्यप् निपातनाद्दीर्घः। राजसूयः। राजसूयं। अर्द्धर्चादि। सरत्याकाशे सूर्यः। कर्तरि क्यप्। निपातनादुत्वं। सूर्य पु
षूप्रेरणे तुदादिः। सुवति कर्मणि लोकं प्रेरयति क्यपो रुट्। मृषोपपदात् वदेः कर्मणि क्यप्। मृषोद्यं। विरोधान्निघ्नायं। उद्यायसोदयगु नियं
णात् मृषोद्यं। रोचतेः क्यः। गुपेरादेः कुत्वं च संज्ञायां। सुवर्णरजतभिन्नं धनं कुप्यं। गोप्यमन्यत्। कृष्टे स्वयमेव पच्यंते कृष्टपच्याः।
कर्मकर्तरि। अकृष्टकर्मणि कृष्टपाक्याः। न व्यथतेऽव्यथ्यः। भिद्योद्ध्यौ नदे। भिदेरुज्झेश्च क्यप्। उज्झेर्धत्वमत्र। भिनत्ति कूलं भिद्यः। उज्झति उदकं रु॰
कमुद्ध्यः। नदे किं। भेत्ता। उज्झिता। पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे। अधिकरणे क्यप् निपात्यते। पुष्यंत्यस्मिन्नर्थाः पुष्यः। सिध्यंत्यस्मिन्नसि

सि॰ कौ॰ उ॰ ६९ ध्यः॥ विपूयविनीयजित्या मुंजकल्कहलिषु। पूङ् नी जि एभ्यः क्यप्। विपूयो मुंजः। रज्ज्वादिकरणाय शोधयितव्य इत्यर्थः। विनीयः कल्कः।
पिष्ट औषधविशेष इत्यर्थः। पापमिति वा। जित्यो हलिः। बलेन कृष्टव्य इत्यर्थः। कृष्टसमीकरणार्थं स्थूलकाष्ठं। अन्यत्र तु विपव्यं। विनेयं॥
जेयं॥ प्रत्यपिभ्यां ग्रहेः। छंदसीति वक्तव्यं। प्रतिगृह्यं। अपिगृह्यं। लोके तु प्रतिग्राह्यं। अपिग्राह्यं। पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च। अवगृह्यं
प्रगृह्यं पदं। अस्वैरी परतंत्रः। गृह्यकाः शुकाः। पंजरादिबंधनेन परतंत्रीकृता इत्यर्थः। बाह्यायां ग्रामगृह्या सेना। ग्रामबहिर्भूतेत्यर्थः। स्त्री
निर्देशात्पुंनपुंसकयोर्न। पक्षे भवः पक्ष्यः। दिगादित्वाद्यत्। आर्यैर्गृह्यते। आर्यगृह्यः। तत्पक्षाश्रित इत्यर्थः। विभाषा कृवृषोः। क्यप्
स्यात्। कृत्यं। वृष्यं। पक्षे। ऋहलोर्ण्यत्। ऋवर्णांताद्धलंताच्च धातोर्ण्यत्स्यात्। कार्यं। वर्ष्यं। युग्यं च पत्रे। पत्रं वाहनं। युग्यो गौः। अत्र का
प्रकुत्वं च निपात्यते। अमावस्यदन्यतरस्याम्। अमोपपदाद्वसेरधिकरणे ण्यत्। वृद्धौ सत्यां पाक्षिको ह्रस्वश्च निपात्यते। अमा सह
वसतास्यां चंद्रार्कौ अमावस्या अमावास्या। ऋहलोर्ण्यत्। चजोः कु घिण्ण्यतोरिति कुत्वं। पाक्यं। पाणौ सृजेर्ण्यद्वाच्यः। ऋदुपधलक्षणस्य क्यपो
पवादः। पाणिभ्यां सृज्यते पाणिसर्ग्या रज्जुः। समवपूर्वाच्च। समवसर्ग्या। न क्वादेः। क्वादेर्धातोश्चजोः कुत्वं न। गर्ज्यः। वार्त्तिककार
स्तु चजोरिति सूत्रे निष्ठायामनिट इति पूरयित्वा न क्वादेरित्यादि प्रत्याचख्यौ। तेन अर्जितर्जिप्रभृतीनां न कुत्वं निष्ठायां सेट्त्वात्। यु
ग्लुंचुप्रभृतीनां तूक्तादित्वेपि कुत्वं स्यादेव। सूत्रमते तु यद्यपि विपरीतं प्राप्तं तथापि यथोत्तरं मुनीनां प्रामाण्यं। अजिव्रज्योश्च।
न कुत्वं। समाजः। परिव्राजः। भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः। अनयोरेतौ निपात्यौ। भुज्यतेऽनेनेति भुजः पाणिः। हलश्चेति घञ्॥ श्रीः
न्युब्जन्त्यस्मिन्निति न्युब्जः। उपतापो रोगः। पाण्युपतापयोः किं। भोगः समुद्गः। प्रयाजानुयाजौ यज्ञांगे। एतौ निपात्येते यज्ञांगे [illegible] ६९

पंच प्रयाजाः॥ त्रयोनुयाजाः। यज्ञांगे किं। प्रयागः अनुयागः। वंचेर्गतौ। कुत्वं न। वंच्यं। गतौ किं। वंक्यं काष्ठं। कुटिलीकृतमित्यर्थः। ओक उचः
के। उचेर्गुणकुत्वे निपात्येते के परे। ओकः शकुंतवृषलौ। इगुपधलक्षणः कः। घञ्सिद्धौ अंतोदात्तार्थमिदं। ण्य आवश्यके। कुत्वं न। अव
श्यपाच्यं। यजयाचरुचप्रवचर्चश्च। ण्ये कुत्वं न। याज्यं। याच्यं। रोच्यं। प्रवाच्यं। ग्रंथविशेषः। ऋच्यं। अर्च्यं। ऋदुपधेपि अत एव ज्ञापकात्
ण्यत्। त्यजेश्च। त्याज्यं। पूजं। पूज्यं। त्यजिपूज्योश्चेति काशिका। तत्र पूजग्रहणं चिंत्यं भाष्यानुक्तत्वात्। ण्यत्प्रकरणे त्यजेरुपसंख्यानमिति हि
भाष्यं। वचोऽशब्दसंज्ञायां। वाच्यं। शब्दसंज्ञायां तु वाक्यं। प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे। प्रयोक्तुं शक्यः प्रयोज्यो भृत्यः। भोज्यं भक्ष्ये। भोग्य
मन्यत्। ण्यत्प्रकरणे लपिदभिभ्यां चेति वक्तव्यं। लाप्यं। दभि धातुः पठितापि वार्त्तिकबलात्स्वीकार्यः। दाभ्यः। ओरावश्यके। उव
र्णांताद्धातोर्ण्यत्स्यात्। अवश्यं साव्यं। लाव्यं। पाव्यं। आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च। षुञः। आसाव्यं। यु मिश्रणे। याव्यं। वाप्यं। वा
राप्यं। लाप्यं। त्राप्यं। चाम्यं। आनाय्योऽनित्ये। आङ्पूर्वान्नयतेर्ण्यदायादेशश्च निपात्यते। दक्षिणाग्निविशेष एवेदम्। स हि गार्हपत्याद
नीयते। नित्यश्च। सततमप्रज्वलनात्। आनेयोऽन्यः घटादिः। वैश्यकुलादानीतो दक्षिणाग्निश्च। प्रणाय्योऽसंमतौ। संमतिः प्रीतिविष
यीभवनं कर्मव्यापारः। तथा भोगेष्वादरोपि संमतिः। प्रणाय्यश्चोरः। प्रीत्यनर्ह इत्यर्थः। प्रणाय्योऽन्तेवासी। विरक्त इत्यर्थः। प्रणयान्यः
पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्या मानहविर्निवाससामिधेनीषु। मीयतेऽनेन पाय्यं मानं। ण्यत्। धात्वादेः पत्वं च। आतो युगिति यु
क्। सम्यङ्नीयते होमार्थमग्निं प्रतीति सान्नाय्यं हविर्विशेषः। ण्यदायादेशः समो दीर्घश्च निपात्यते। निचीयतेऽस्मिन्धान्यादि
कं। निकाय्यो निवासः। अधिकरणे ण्यत्। आद्यधात्वादेः कत्वं च निपात्यते। धीयतेऽनया समिदिति धाय्या ऋक्। क्रतौ कुंडपाय्य

सि·कौ·उ· संचाय्यो। कुंडेन पीयतेऽस्मिन्सोमः कुंडपाय्यः क्रतुः। संचीयतेसौ संचाय्यः। अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः। अग्निधारणार्थस्थलविशेषे
७० ष्वेतेसाधवः। अन्यत्र तु परिचेयं उपचेयं संचेयं। चित्याग्निचित्ये च। चीयतेसौ चित्योग्निः। अग्नेश्चयनमग्निचित्या। प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृ
नी त्याश्च। त्वया गंतव्यं। गमनीयं। गम्यं। इह लोटा बाधामाभूदिति पुनः कृत्यविधिः। स्त्र्यधिकारादूर्ध्वं वासरूपविधिः क्वचिन्नेति ज्ञापय
ति तेन क्तल्युट्तुमुन्खलर्थेषु नेति सिद्धं। अर्हे कृत्यतृचश्च। स्तोतुमर्हस्स्तुत्यः स्तुतिकर्म। स्तोता स्तुतिकर्त्ता। लिङा बाधामाभूदिति
कृत्यतृचोर्विधिः। भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा। एते कृत्यांताः कर्तरि वा निपात्यंते। पक्षे॰ तयोरेवेति सकर्मका
त्कर्मणि। अकर्मकात्तु भावे। भवत्यसौ भव्यः। भव्यमनेन वा। गायतीति गेयः साम्नामयं। गेयं सामानेन वा। इत्यादि। शकि लिङ्च। २
चात्कृत्याः। वोढुं शक्यो वोढव्यः। वहनीयो वाह्यः। लिङा बाधामाभूदिति कृत्योक्तिः। लाघवादनेनैव ज्ञापनसंभवे प्रैषादिसूत्रे कृत्याश्चे
ति सूत्रं। अर्हे कृत्यतृचोर्ग्रहणं॥ ॥इति कृत्यप्रक्रिया॥ ॥ण्वुल्तृचौ॥ धातोरेतौ स्तः। कर्तरि कृदिति कर्त्र्यर्थे। युवोरनाकौ। कारकः
कर्त्ता। वोढुमर्हो वोढा। कारिका कर्त्री। गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्ङित्। कुटिता। अञ्णिदित्यस्य कृते नङित्त्वं। कोटकः। विजइट्। विजिता। हनस्तोचिण्णलोः।
घातकः। आतो युक्। दायकः। नोदात्तोपदेशस्येति न वृद्धिः। शमकः दमकः। अनिट्स्तु नियामकः। जनिवध्योश्च। जनकः। वधहिंसायां।
वधकः। रधिजभोरचि। रंधकः। जंभकः। नेट्यलिटि रधेः। रधिता। रद्धा। मस्जिनशोर्झलीति नुम्। मंक्ता। नंष्टा। नशिता। रभेरशब्लिटोः
रंभकः। रब्धा। लभेश्च। लंभकः। लब्धा। तीषसहेति। एषिता। एष्टा। सहिता। सोढा। दरिद्रातेरालोपः। दरिद्रिता। ण्वुलि न इट्। दरिद्रा श्री:
यिकः। कृत्यल्युटो बहुलं इत्येव सूत्रमस्तु। यत्र हि विहितास्ततोन्यत्रापि स्युरित्यर्थात्। एवं च बहुलग्रहणं योगविभागेन कृन्मात्रस्यार्थव्य ७०

भिचारार्थपादाभ्यां ह्रियते पादहारकः। कर्मणि घञ्वुल्। क्रमेः कर्त्तर्यात्मनेपदविषयात्कृत इण्निषेधो वाच्यः। प्रक्रंता। कर्त्तरीति किं। प्रक्रमितव्यं।
आत्मनेपदेति किं। संक्रमिता। अनन्यभावे विषयशब्दः। तेनानुपसर्गाद्वेति विकल्पार्हस्य न निषेधः। क्रमिता। तदर्हत्वमेव तद्विषयत्वं। तेन क्रंतेत्यपि
केचित्। गमेरिडित्यत्र परस्मैपदग्रहणं तङानयोरभावं लक्षयति। संजिगमिषिता। एवं। न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः। विवृत्सिता। यङंतात् ण्वुल्। अल्लोपस्य स्थानि
वत्त्वान्न वृद्धिः। पापचकः। यङ्लुगंतात्तु पापाचकः। नंद्यादिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः। नंद्यादेर्ल्युः। ग्रहादेर्णिनिः। पचादेरच्स्यात्। नंदयतीति नं
दनः। जनमर्दयतीति जनार्दनः। मधुसूदनः। विशेषेण भीषयतीति विभीषणः। लवणः। नंद्यादिगणे निपातनात्सत्वं। ग्राही। स्थायी। मंत्री। वि
शयी। वृद्ध्यभावो निपातनात्। विषयी। इह षत्वमपि। परिभावी। परिभवी। पाक्षिको वृद्ध्यभावो निपात्यते। पचादिराकृतिगणः। शिवशमरि २
ष्टस्य करे। कर्मणि घटोऽठच्। इति सूत्रयोः करोतेर्घटेश्च प्रयोगात्। अच्प्रत्ययपरे यङ्लुक् विधानाच्च। केषांचित्पाठस्तु अनुबंधासंज
नार्थः। केषांचिदपवादबाधनार्थः। केषांचिद्बाधकबाधनार्थः। पचतीति पचः। नदट्। चोरट्। देवट्। इत्यादयः। टितः नदी। चोरी। देवी। दीव्यतेरिगुप
धेति कः प्राप्तः। जारभरा श्वपचा। अनयोः कर्मण्यण् प्राप्तः। न्यंक्वादिषु पाठात्श्वपाकोपि। यङोचि चेति लुक्। नधातुलोप इति गुणवृद्धिनि
षेधः। चेक्रियः। नेन्यः। लोलुवः। पोपुवः। मोमुचः। मरीमृजः। चरिचलिपतिवदीनां वा द्वित्वमच्याक् चाभ्यासस्येति वक्तव्यं। आगमस्य दीर्घ
त्वसामर्थ्यात्। अभ्यासस्य ह्रस्वो हलादिशेषश्च न। चराचरः। चलाचलः। पतापतः। वदावदः। हंतेर्घत्वं च। घत्वमभ्यासस्य उत्तरस्य तु अ
भ्यासाच्चेति कुत्वं। घनाघनः। पाटेर्णिलुक्चोक्च दीर्घश्चाभ्यासस्य। पाटूपटः। पक्षे। चरः। चलः। पतः। वदः। हनः। पाटः। रात्रेः कृति
विभाषा तुम्। रात्रिंचरो रात्रिचरः। इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः। एभ्यः कः स्यात्। क्षिपः। लिखः। बुधः। कृशः। ज्ञः। प्रीणातीति प्रियः। कि

सि॰कौ॰ रतीतिकिरः।वासरूपविधानाण्वुल्तृचावपि।पक्षेक्षेपकः।क्षेप्ता।आतश्चोपसर्गे।कः स्यात्।श्याद्व्यधेति णस्यापवादः।सुग्लः।प्रज्ञः।पाघ्राध्माधेट्
७१ दृशःशः।पिबतीतिपिबः।जिघ्रः।धमः।धयः।धया कन्या धेट्टित्वात्स्तनंधयीतिवत्ङीप्प्राप्तः।रवशान्यत्र नेष्यत इति हरदत्तः।प
श्यतीति पश्यः।घ्रः संज्ञायां न।व्याघ्रादिषु सिद्धिरिति निर्देशात्।अनुपसर्गाल्लिंपविंदधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च।शःस्यात्।लिं
पः।विंदः।धारयः।पारयः।वेदयः।उदेजयः।चेतयः।सातिः सुखार्थः सौत्रो हेतुमण्ण्यंतः।सातयः।वासरूपन्यायेन क्विपि सातं परमात्मा।सातं
तासक्ताः।षह मर्षणे।चुरादिः।हेतुमण्ण्यंतो वा।साहयः।अनुपसर्गात्किं।प्रलिपः।नौ लिंपेर्वाच्यः।निलिंपा देवाः।गवादिषु विंदेः संज्ञायां।
गोविंदः।अरविंदः।ददातिदधात्योर्विभाषा।शःस्यात्।ददः।दधः।पक्षे वक्ष्यमाणो णः।अनुपसर्गादित्येव।प्रदः।प्रधः।ज्वलितिकसंतेभ्यो
णः।इतिशब्द आद्यर्थः।ज्वलादिभ्यः कसंतेभ्यो णः स्याद्वा।पक्षेऽच्।ज्वालः।ज्वलः।चालः।चलः।अनुपसर्गादित्येव।उज्ज्वलः।तनोतेरुपसंख्या
नं।इहानुपसर्गादिति विभाषेति च न संबध्यते।अवतनोतीत्यवतानः।श्याद्व्यधास्रुसंस्र्वतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च।श्यैङ्प्रभृति
भ्यो नित्यं णः स्यात्।श्यैङोऽवश्यायः आदंतत्वात्सिद्धे।पृथग्ग्रहणं उपसर्गे कं बाधितुं।अवश्यायः।प्रतिश्यायः।आत।दायः।धायः।।
व्याधः।स्रुगतौ।आङ्पूर्वः।संपूर्वश्च।आस्रावः।संस्रावः।अत्यायः।अवसायः।अवहारः।लेहः।श्लेषः।श्वासः।दुन्योरनुपसर्गे।।
णः स्यात्।दुनोतीति दावः।नीसाहचर्यात्सानुबंधको दुनोतेर्ग्रहणं।दवतेस्तु पचाद्यच्।दवः।नयतीति नायः।उपसर्गे तु प्रदवः।प्रण
यः।विभाषा ग्रहः।णो वा।पक्षेऽच्।व्यवस्थितविभाषेयं।तेन जलचरे ग्राहः।ज्योतिषि ग्रहः।भवतेश्चेति काशिका।भवो देवः।संसारश्च श्रीः
भावाः पदार्थाः।भाष्यमते तु प्राप्त्यर्थाच्चुरादिर्ण्यंतादच्।भावः।गेहे कः।गेहे कर्त्तरि ग्रहेः कः स्यात्।गृह्णाति धान्यादिकमिति गृहं।ता ७१

स्थात्गृहाः दाराः।शिल्पिनि ष्वुन्।क्रियाकौशलं शिल्पं तद्वति कर्त्तरि ष्वुन्स्यात्।नृतिखनिरंजिभ्य एव।नर्त्तकः।नर्त्तकी।खनकः।खनकी।असि
ने अकेरंजेर्नलोपो वाच्यः।रजकः।रजकी।भाष्यमते तु नृतिखनिभ्यामेव ष्वुन्।रंजेस्तु क्वुन्शिल्पिसंज्ञयोरिति क्वुन्प्रत्ययः।रजिका।पुंयोगे तु
रजकी।गस्थकन्।गायतेस्थकन्स्यात्शिल्पिसंज्ञिनि कर्त्तरि।गाथकः।ण्युट् च।गायनः।टित्वात्ङीप्।गायनी।हश्च व्रीहिकालयोः।हाको हाङश्च
ण्युट्स्यात्।व्रीहौ काले च कर्त्तरि।जहात्युदकमिति हायनो व्रीहिः।जहाति भावानिति हायनो वर्षं।जिहीते प्राप्नोतीति वा।प्रुसृल्वः समभिहा
रे वुन्।समभिहारग्रहणेन साधुकारित्वं लक्ष्यते।प्रवकः।सरकः।लवकः।आशिषि च।आशीर्विषयार्थवृत्तेर्धातोर्वुन्स्यात्कर्त्तरि।जीवता
त्जीवकः।नंदतात्नंदकः।आशीः प्रयोक्तृधर्मः।आशासितुः पित्रादेरियमुक्तिः।कर्मण्यण्।कर्मण्युपपदे धातोरण्प्रत्ययः स्यात्।उ
पपदसमासः।कुंभं करोतीति कुंभकारः।आदित्यं पश्यतीत्यादावनभिधानान्न।शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः।अणोपवादोऽयं वार्त्ति
कम्।मांसशीला।मांसकामा।मांसभक्षा।कल्याणाचारा।ईक्षिक्षमिभ्यां च।सुखप्रतीक्षा।बहुक्षमा।कथं तर्हि गंगाधरभूधरादयः।क
र्मणः शेषत्वविवक्षायां भविष्यंति।ह्वावामश्च।अण्स्यात्कापवादः।स्वर्गह्वायः।तंतुवायः।धान्यमायः।आतोऽनुपसर्गे कः।आदंताद्धातो
रनुपसर्गात्कर्मण्युपपदे कः स्यान्नाण्।आतो लोपः।गोदः।पार्ष्णित्रं।अनुपसर्गे किं।गोसंदायः।कविधौ सर्वत्र प्रसारणिभ्यो डः।ब्रह्म श्रीः
जिनाति ब्रह्मज्यः।सर्वत्र ग्रहणात्।आतश्चोपसर्गे।आह्वः।प्रह्वः।सुपि स्थः।सुपीति योगो विभज्यते।सुप्युपपदे आदंतात्कः
स्यात्।द्वाभ्यां पिबतीति द्विपः।समस्थः।विषमस्थः।ततस्थः।सुपि तिष्ठतेः कः स्यात्।आरंभसामर्थ्याद्भावे।आखूनामुत्था
नं आखूत्थः।प्रस्थो यागामिनि।प्रतिष्ठित इति प्रस्थो गोः।अयतो गच्छतीत्यर्थः।अयतेति किं।प्रस्थः।अंबांबगोभूमिसव्यापद्वित्रिकु

सि॰कौ॰उ रोकुशंकंगुमंजिपुंजिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निस्यस्थः। स्थइतिकप्रत्ययांतस्यानुकरणं। षष्ठ्यर्थेप्रथमा। स्थः स्थस्यसस्थषःस्यात्। अंबष्ठः। आंबष्ठः।
७२ द्विष्ठः। त्रिष्ठः। इतऊर्ध्वंकर्मणिस्रूपीतिद्वयमप्यनुवर्तते। तत्राकर्मकेषुरूपीत्यस्यसंबंधः। तुंदशोकयोःपरिमृजापनुदोः। तुंदशोकयोःक
र्मणोःउपपदयोराभ्यांकःस्यात्। आलस्यसुखाहरणयोरितिवक्तव्यं। तुंदंपरिमार्ष्टि तुंदपरिमृजोऽलसः। शोकापनुदः सुखस्याहर्त्ता। पा॰
तुंद अलसादन्यत्रपरिमार्जएव। यस्त्वसंसारासारत्वोपदेशेनशोकमनुदतिसशोकापनोदः। कप्रकरणेमूलविभुजादिभ्यउपसंख्यानं।
मूलानिविभुजतिमूलविभुजोरथः। आकृतिगणोयं। महीध्रः। कुध्रः। गिलतीतिगिलः। प्रेदाज्ञः। दाज्ञाभ्यांप्रोपसृष्टाभ्यांकर्मण्यु
पयुपपदेकःस्यादणोपवादः। सर्वप्रदः। पथिप्रज्ञः। अनुपसर्गइत्युक्तेः। प्रादन्यस्मिन्सतिनकः। गोसंप्रदायः। समिख्यः। गोसंख्यः। गा
पोष्टक्। अनुपसृष्टाभ्यांआभ्यांटक्स्यात्कर्मण्युपपदे। सामगः। सामगी। उपसर्गेतुसामसंगायः। पिबतेःसुराशीध्वोरितिवाच्यं॥
सुरापीशीधुपी। अन्यत्रक्षीरपा। ब्राह्मणी॥ सुरांपातिरक्षतीतिसुरापा। हरतेरनुद्यमनेच्। अंशहरः। अनुद्यमनेकिं। भारहारः। शक्ति
लांगलांकुशतोमरयष्टिघटघटीधनुष्षुग्रहेरुपसंख्यानं। शक्तिग्रहः। लांगलग्रहः। सूत्रेचधार्यर्थे। सूत्रग्रहः। यस्तुसूत्रंकेवलमुपा
दत्तेनतुधारयतितत्राणेव। सूत्रग्राहः। वयसिच। उद्यमनार्थंसूत्रं। कवचहरःकुमारः। आङिताच्छील्ये। पुष्पाण्याहरतितच्छीलःपु
ष्पाहरः। ताच्छील्येकिं। भाराहारः। अर्हः। अर्हतेरच्स्यात्। कर्मण्युपपदेऽणोपवादः। पूजार्हाब्राह्मणी॥ स्तंबकर्णयोरमिजपोः। हस्ति
सूचकयोरितिवक्तव्यं। स्तंबेरमतेस्तंबेरमोहस्ती। तत्पुरुषेकृतीतिहलदंतादितिचाऽलुक्। कर्णेजपःसूचकः। शमिधातोःसं श्री:
ज्ञायां। शंभवः। शंवदः। पुनर्धातुग्रहणंबाधकविषयेपिप्रवृत्त्यर्थं। कृञोहेत्वादिषुटोमाभूत्। शंकरानामपरिव्राजिकातच्छीला ७२

अधिकरणेशेतेः। खेशेतेखशयः। पार्श्वादिषूपसंख्यानं। पार्श्वाभ्यांशेतेपार्श्वशयः। पृष्ठशयः। उदरेणशेतेउदरशयः। उत्तानादिषुकर्तृषु
उत्तानःशेतेउत्तानशयः। अवमूर्द्धशयः। अवनतोमूर्द्धायस्यसः अवमूर्द्धा। अधोमुखःशेतेइत्यर्थः। गिरौडश्छंदसि। गिरौशेतेगिरिशः॥ कथं
तर्हिगिरिशमुपचचारप्रत्यहंसासुकेशीतिगिरिरस्यास्तीतिविग्रहेलोमादिभ्यःशः। चरेष्टः। अधिकरणउपपदे। कुरुचरः। कुरुचरी। भिक्षासेना
दायेषुच। भिक्षांचरतीतिभिक्षाचरः। सेनाचरः। आदायेतिल्यबंतं। आदायचरः। कथंप्रेक्ष्यस्थितांसहचरीमिति। पचादिषुचरडितिपाठात्
पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेः। पुरःसरः। अग्रतःसरः। अग्रमग्रेणाग्रेवासरतीतिअग्रेसरः। सूत्रेऽग्रइतिएदंतमितिनिपात्यते कथंतर्हि यूथंतदग्रसरग व५
र्वितकुलसारमिति। बाहुलकादितिहरदत्तः। पूर्वेकर्तरि। कर्तृवाचिनिपूर्वशब्दउपपदेसर्त्तेष्टःस्यात्। पूर्वःसरतीतिपूर्वसरः। कर्तरिकिं
पूर्वदेशंसरतीतिपूर्वसारः। कृञोहेतुताच्छील्यानुलोम्येषु। एषुद्योत्येषुकरोतेष्टःस्यात्। अतःकृकमीतिसः। यशस्करीविद्या। श्राद्धक ह
रः। वचनकरः। दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारांतानंतादिबहुनांदीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजंघाबाह्वहर्यत्तद्धनुर प्र
ष्कृषु। एषुकृञःटःस्यात्। अहेत्वादावपि। दिवाकरः। विभाकरः। निशाकरः। कस्कादित्वात्सः। भास्करः। प्रभाकरः। अंतकरः। अनंतकरः।
आदिकरः। बहुकरः। बहुशब्दस्यवैपुल्यार्थसंख्यापक्षयाःपृथग्ग्रहणं। लिपिलिबिशब्दौपर्यायौ। संख्या। एककरः। द्विकरः। कस्कादि
त्वादहस्करः। नित्यंसमासेनुत्तरपदस्थस्येतिषत्वं। धनुष्करः। अरुष्करः। किंयत्तद्बहुषुकृञोऽज्विधानमितिवार्त्तिकं। किंकरा। य
हला त्करा। तत्करा। द्विटंबाधित्वापरत्वादच्। पुंयोगेङीष्। किंकरी। कर्मणिभृतौ। कर्मशब्दउपपदेकरोतेष्टःस्यात्। कर्मकरोभृतकः। कर्मका
रोन्यः। नशब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमंत्रपदेषु। एषुकृञष्टोन। हेत्वादिषुप्राप्तःप्रतिषिध्यते। शब्दकारइत्यादि। स्तंबशकृ

सि॰कौ॰उ रोकुयंक्रुमंजिपुंजिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निस्यस्थः। स्यइतिकप्रत्ययांतस्यानुकरणं। षष्ठ्यर्थेप्रथमा। स्थःस्थस्यसस्यषःस्यात्। अंबष्ठः। आंबष्ठः।
७२ द्विष्ठः। त्रिष्ठः। द्वतउपर्येकर्मणिस्रूपीतिद्वयमप्यनुवर्तते। तत्राकर्मकेषुस्रूपीत्यस्यसंबंधः। तुंदशोकयोःपरिमृजापनुदोः। तुंदशोकयोःक
र्मणोरुपपदयोराभ्यांकःस्यात्। आलस्यसुखाहरणयोरितिवक्तव्यं। तुंदंपरिमार्ष्टितुंदपरिमृजोऽलसः। शोकापनुदः। सुखस्याहर्त्ता। यो
छंद अलसादन्यत्रतुंदपरिमार्ज एव। यस्तुसंसारासारत्वोपदेशेनशोकमनुदतिसशोकापनोदः। कप्रकरणेमूलविभुजादिभ्यउपसंख्यानं।
मूलानिविभुजतिमूलविभुजोरथः। आकृतिगणोयं। महीध्रः। कुध्रः। गिलतीतिगिलः। प्रेदाज्ञः। दारूपाज्ज्ञानाश्चप्रोपसृष्टात्कर्मणि
उपपदेकःस्यादणोपवादः। सर्वप्रदः। पथिप्रज्ञः। अनुपसर्गइत्येव। प्रादन्यस्मिन्सतिनकः। गोसंप्रदायः। समिख्यः। गोसंख्यः। गा
पोष्टक्। अनुपसर्गाभ्यामाभ्यांटक्स्यात्कर्मण्युपपदे। सामगः। सामगी। उपसर्गेतुसामसंगायः। पिबतेःसुराशीध्वोरितिवाच्यं।।
सुरापीशीधुपी। अन्यत्रक्षीरपा। ब्राह्मणी।। सुरांपातिरक्षतीतिसुरापा। हरतेरनुद्यमनेच्। अंशहरः। अनुद्यमनेकिं। भारहारः। शक्ति
लांगलांकुशतोमरयष्टिघटघटीधनुष्षुग्रहेरुपसंख्यानं। शक्तिग्रहः। लांगलग्रहः। सूत्रेचधार्यर्थे। सूत्रग्रहः। यस्तुसूत्रंकेवलमुपा
दत्तेनतुधारयतितत्राणेव। सूत्रग्राहः। वयसिच। उद्यमनार्थसूत्रं। कवचहरः। कुमारः। आङिताच्छील्ये। पुष्पाण्याहरतितच्छीलःपु
ष्पाहरः। ताच्छील्येकिं। भाराहारः। अर्हः। अर्हतेरच्स्यात्। कर्मण्युपपदेऽणोपवादः। पूजार्हाब्राह्मणी।। स्तंबकर्णयोरमिजपोः। हस्ति
सूचकयोरितिवक्तव्यं। स्तंबेरमतेस्तंबेरमोहस्ती। तत्पुरुषेकृतीतिहलदंतादितिवाऽलुक्। कर्णेजपःसूचकः। शमिधातोःसं श्रीः
ज्ञायां। शंभवः। शंवदः। पुनर्धातुग्रहणंबाधकविषयेपिप्रवृत्त्यर्थं। कृञोहेत्वादिषुटोमाभूत्। शंकरानामपरिव्राजिकातच्छीला ७२

अधिकरणेशेतेः। खेशेतेखशयः। पार्श्वादिषूपसंख्यानं। पार्श्वाभ्यांशेतेपार्श्वशयः। पृष्ठशयः। उदरेणशेतेउदरशयः। उत्तानादिषुकर्तृषु
उत्तानःशेतेउत्तानशयः। अवमूर्धशयः। अवनतोमूर्धायस्यसःअवमूर्धा। अधोमुखःशेतेइत्यर्थः। गिरौडश्छंदसि। गिरौशेतेगिरिशः।। कथं
तर्हिगिरिशमुपचचारप्रत्यहंसासुकेशीतिगिरिरस्यास्तीतिविग्रहेलोमादित्वाच्छः। चरेष्टः। अधिकरणउपपदे। कुरुचरः। कुरुचरी। भिक्षासेना
दायेषुच। भिक्षांचरतीतिभिक्षाचरः। सेनाचरः। आदायेतिल्यबंतं। आदायचरः। कथंप्रेक्ष्यस्थितांसहचरीमिति। पचादिषुचरडितिपाठात्
पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेः। पुरःसरः। अग्रतःसरः। अग्रमग्रेणाग्रेवासरतीतिअग्रेसरः। सूत्रेऽग्रइतिएदंतमितिनिपात्यते। कथंतर्हिभूयंतदग्रसर व५
वितत्कुसुमसारमिति। बाहुलकादितिहरदत्तः। पूर्वेकर्तरि। कर्तृवाचिनिपूर्वशब्दउपपदेसर्त्तेष्टःस्यात्। पूर्वःसरतीतिपूर्वसरः। कर्तरिकिं
पूर्वदेशंसरतीतिपूर्वसारः। कृञोहेतुताच्छील्यानुलोम्येषु। एषुद्योत्येषुकरोतेष्टःस्यात्। अतःकृकमीतिसः। यशस्करीविद्या। श्राद्धक
रः। वचनकरः। दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारांतानंतादिबहुनांदीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजंघाबाह्वहर्यत्तद्धनुर रु
ष्षु। एषुकृञष्टःस्यात्। अहेत्वादावपि। दिवाकरः। विभाकरः। निशाकरः। कस्कादित्वात्सः। भास्करः। प्रभाकरः। अंतकरः। अनंतकरः। प्र
आदिकरः। बहुकरः। बहुशब्दस्यवैपुल्यार्थसंख्यापक्षयापृथग्ग्रहणं। लिपिलिबिशब्दौपर्यायौ। संख्या एककरः। द्विकरः। कस्कादि
त्वादहस्करः। नित्यंसमासेनुत्तरपदस्थस्येतिषत्वं। धनुष्करः। अरुष्करः। किंयत्तद्बहुषुकृञोऽज्विधानमितिवार्त्तिकं। किंकरा। य
हत्या त्करा। तत्करा। टापित्वापचत्वादच्। पुंयोगेङीष्। किंकरी। कर्मणिभृतौ। कर्मशब्दउपपदेकरोतेष्टःस्यात्। कर्मकरोभृतकः। कर्मका
रोन्यः। नशब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमंत्रपदेषु। एषुकृञष्टोन। हेत्वादिषुप्राप्तःप्रतिषिध्यते। शब्दकारइत्यादि। स्तंबशकृ

सि·ति·उ· ७२ तोरिन्॥ व्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यं॥ स्तंबकरिर्व्रीहिः॥ शकृत्करिर्वत्सः॥ व्रीहिवत्सयोः किं॥ स्तंबकारः॥ शकृत्कारः॥ हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ॥ दृतिना
थयोरुपपदयोः हृञ इन् स्यात्॥ पशौ कर्तरि॥ दृतिं हरतीति दृतिहरिः॥ नाथं नासारज्जुं हरतीति नाथहरिः॥ पशौ किं॥ दृतिहारः॥ नाथहारः॥ फ
लेग्रहिरात्मंभरिश्च॥ फलानि गृह्णातीति फलेग्रहिः॥ उपपदस्यैदंतत्वं ग्रहेरिन्प्रत्ययश्च निपात्यते॥ आत्मानं बिभर्तीति आत्मंभरिः॥ आत्मनो मु
मागमश्चात्र॥ कुक्षिंभरिः॥ चांद्रास्तु॥ आत्मोदरकुक्षिष्विति पेठुः॥ ज्योत्स्नाकरं ममुदरंभर इत्यस्य को रक्ष इति मुरारिः॥ एजेः खश्॥ ण्यं
तादेजेः खश् स्यात्॥ अरुर्द्विषदजंतस्य मुम्॥ अरुषो द्विषतोऽजंतस्य च मुमागमः स्यात् खिदंते उत्तरपदे॥ न त्वव्ययस्य॥ शित्त्वाच्छबादिः॥
जनं एजयतीति जनमेजयः॥ वातशुनीतिलशर्धेषु अजधेट्तुदजहातिभ्यः खश उपसंख्यानम्॥ वातमजा मृगाः॥ खित्यनव्ययस्य॥ खि
दंते परे पूर्वपदस्य ह्रस्वः स्यात् ततो मुम्॥ शुनिंधयः॥ तिलंतुदः॥ शर्धंजहा माषाः॥ शर्द्धोऽपानशब्दः॥ तं जहातीति विग्रहः॥ जहातिरंतर्भा
वितण्यर्थः॥ नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः॥ अत्र वार्तिकं॥ स्तने धेटो नासिकायां ध्मश्चेति वाच्यम्॥ स्तनं धयतीति स्तनंधयः॥ धेट् टित्त्वात् स्त
नंधयी॥ नासिकंधमः॥ नासिकंधयः॥ नाडीमुष्ट्योश्च॥ एतयोः कर्मणोरुपपदयोर्ध्माधेटोः खश् स्यात् यथासंख्यं नेष्यते॥ नाडिंधमः॥
नाडिंधयः॥ मुष्टिंधमः॥ मुष्टिंधयः॥ घटीखारीखरीषूपसंख्यानं॥ घटिंधमः॥ घटिंधयः॥ इत्यादि॥ खारी परिमाणविशेषः॥ खरी गर्दभी॥
उदि कूले रुजिवहोः॥ उत्पूर्वाभ्यां रुजिवहिभ्यां कूले कर्मण्युपपदे खश् स्यात्॥ कूलमुद्रुजतीति कूलमुद्रुजः॥ कूलमुद्वहः॥ वहाभ्रे लिहः॥ श्रीः
वहं स्कंधः॥ तं लेढीति वहंलिहो गौः॥ अदादित्वाच्छपो लुक्॥ खशो ङित्वान्न गुणः॥ अभ्रंलिहो वायुः॥ परिमाणे पचः॥ प्रस्थंपचा स्थाली॥ ७२
खारिंपचः कटाहः॥ मितनखे च॥ मितंपचा ब्राह्मणी॥ नखंपचा यवागूः॥ पचिरत्र तापवाची॥ विध्वरुषोस्तुदः॥ विधुंतुदः॥ मुमि कृते संयो

गांतस्य लोपः॥ अरुंतुदः॥ असूर्यललाटयोर्दृशितपोः॥ असूर्यमित्यसामर्थ्यसमासः॥ दृशिना नञः संबंधात्॥ सूर्यं न पश्यंतीत्यसूर्यंपश्या रा
जदाराः॥ ललाटंतपः सूर्यः॥ उग्रंपश्येरंमदपाणिंधमाश्च॥ एते निपात्यंते॥ उग्रमिति क्रियाविशेषणं तस्मिन्नुपपदे दृशेः खश्॥ उग्रं पश्यतीत्युग्रं
पश्यः॥ इरा उदकं तेन माद्यतीति दीप्यते इति वा धनुत्वादिति॥ इरंमदो मेघज्योतिः॥ इह निपातनात् श्यन्न॥ पाणयो ध्मायंते अस्मिन्निति पाणिंधमोऽध्वा
अंधकारयुक्त इत्यर्थः॥ तत्र हि सर्पाद्यपनोदनाय पाणयः ध्मायंते॥ प्रियवशे वदः खच्॥ प्रियंवदः॥ वशंवदः॥ गमेः सुपि वाच्यः॥ असंज्ञा
मा यामिदं मितंगमो हस्ती॥ विहायसो विह इति वाच्यं॥ खच्॥ डिद्वा वाच्यः॥ विहंगः॥ विहंगमः॥ भुजंगः॥ भुजंगमः॥ द्विषत्परयोस्तापेः॥ खच् स्या
रे त्॥ खचि ह्रस्वः॥ खचपरे णौ उपधाया ह्रस्वः स्यात्॥ द्विषंतं परं वा तापयतीति द्विषंतपः॥ परंतपः॥ परघटीग्रहणाच्छिंग विशिष्टपरिभाषा
नित्यात् तेन हन्॥ द्विषतीतापयतीति द्विषतीतापः॥ वाचि यमो व्रते॥ वाक्शब्द उपपदे यमः खच् व्रतं गम्ये॥ वाचंयमपुरंदरौ च॥ वाक्पुरार
मंतत्वं निपात्यते॥ वाचंयमो मौनव्रती॥ व्रते किं॥ अशक्त्यादिना वाचं यच्छतीति वाग्यामः॥ पूःसर्वयोर्दारिसहोः॥ पुरं दारयतीति पुरंदरः॥
सर्वंसहः॥ सहिग्रहणमसंज्ञार्थं॥ भगेव दारेरिति काशिका॥ वाहुलकेन लब्धमित्याहुः॥ भगं दारयतीति भगंदरः॥ सर्वकूलाभ्रकरीषेषु
कषः॥ सर्वंकषः खलः॥ कूलंकषा नदी॥ अभ्रंकषो वायुः॥ करीषंकषा वात्या॥ मेघर्तिभयेषु कृञः॥ मेघंकरः॥ ऋतिंकरः॥ भयंकरः॥ भ
यशब्देन तदंतविधिः॥ अभयंकरः॥ क्षेमप्रियमद्रेऽण् च॥ एषु कृञोऽण् स्यात्॥ चात् खच्॥ क्षेमंकरः॥ क्षेमकारः॥ प्रियंकरः॥ प्रियकारः॥
मद्रंकरः॥ मद्रकारः॥ वेति वक्तव्ये अण्ग्रहणं हेत्वादिषु टो मा भूदिति॥ कथं तर्हि अल्पारंभः क्षेमकरः इति॥ कर्मणः शेषत्वविवक्षायां षष्ठ
घ्रा॥ आशिते भुवः करणभावयोः॥ आशितशब्द उपपदे भवतेः खच्॥ आशितो भवत्यनेनाशितंभवः ओदनः॥ आशितस्य भवनं॥

सि॰ कौ॰ उ॰ आशितंभवः। संज्ञायां भृतृवृजिधारिसहितपिदमः। विश्वं बिभर्त्तीति विश्वंभरः। विश्वंभरा। रथंतरं साम। इह रथेन तरतीति व्युत्पत्तिमात्रं। न
७४ त्ववयवार्थानुगमः। पतिंवरा कन्या। शत्रुंजयो हस्ती। युगंधरः पर्वतः। शत्रुंसहः। शत्रुंतपः। अरिंदमः। दमिः शमनार्थो। तेन सकर्मक
इत्युक्तं। मतांतरे तु अंतर्भावितण्यर्थोऽत्र दमिः। गमश्च। सुतंगमः। अंतात्यंताध्वदूरपारसर्वानंतेषु डः। संज्ञायामित्येकैकं निवृत्तं। ए
षु गमेर्डः स्यात्। डित्वसामर्थ्यादभस्यापि टेर्लोपः। अंतं गच्छतीत्यंतगः इत्यादि। सर्वत्रपन्नयोरुपसंख्यानं। सर्वत्रगः। पन्नं पतितं गच्छती
ति पन्नगः। पन्नमिति पद्यतेः क्तांतं क्रियाविशेषणं। उरसो लोपश्च। उरसा गच्छतीत्युरगः। सुदुरोरधिकरणे। सुखेन गच्छत्यस्मिन्निति सुगः। दु त्य
र्गः। अन्यत्रापि दृश्यत इति वक्तव्यं। ग्रामगः। डे च विहायसो विहादेशो वक्तव्यः। विहगः। आशिषि हनः। शत्रुं वध्यात् शत्रुहः। आशिषि
चयः किं। शत्रुघातः। दारावाहनोऽणंतस्य च टः संज्ञायां। दारावुपपदे आङ्पूर्वाद्धंतेरण् टकारश्चांतादेशो वक्तव्य इत्यर्थः। दार्वाघाटः। चा
रौ वा। चार्वाघाटः। चार्वाघातः। कर्मणि समि च। कर्मण्युपपदे संपूर्वाद्धंतेरुक्तं वा स्यात्। वर्णान्संहंतीति वर्णसंघाटः। वर्णसंघातः। पदसंघा
टः। पदसंघातः। अपे क्लेशतमसोः। अपपूर्वाद्धंतेर्डः स्यात्। अनाशीरर्थमिदं। क्लेशापहः पुत्रः। तमोपहः सूर्यः। कुमारशीर्षयोर्णि
निः। कुमारघाती। शिरसः शीर्षभावो निपात्यते। शीर्षघाती। लक्षणे जायापत्योष्टक्। हंतेष्टक् स्याल्लक्षणवति कर्तरि। जायाघ्न
ना। पतिघ्नी स्त्री। अमनुष्यकर्तृके च। जायाघ्नस्तिलकालकः। पतिघ्नी पाणिरेखा। पित्तघ्नं घृतं। अमनुष्येति किं। आखुघातः शूद्रः। अ
यकपंबलसूदः पलंबघ्नः। शत्रुघ्नः। कृतघ्न इत्यादि। मूलविभुजादित्वात्सिद्धं। चोरघातो नगरघातो हस्तीति बाहुलकादणि। शक्तौ श्री
हस्तिकपाटयोः। हंतेष्टक् स्याच्छक्तौ द्योत्यायां। मनुष्यकर्तृकार्थमिदं। हस्तिघ्नो ना। कपाटघ्नश्चोरः। कवाटेति पाठांतरं। पाणिघताड ७५

घौ शिल्पिनि। हंतेष्टक् टिलोपः। घत्वं च निपात्यते पाणिताडयोरुपपदयोः। शिल्पिनि किं। पाणिघातः। ताडघातः। राजघ उपसंख्यानं।
राजानं हंतीति राजघः। आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नांधप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन्। एषु च्व्यर्थेष्वच्व्यंतेषु कर्मसूपपदेषु कृञः ख्यु
न्स्यात्। अनाढ्यमाढ्यं कुर्वंत्यनेनाढ्यंकरणं। अच्वौ किं। आढ्यीकुर्वंत्यनेन। इह प्रतिषेधसामर्थ्याल्ल्युडपि नेति काशिका। भाष्यम
ते तु ल्युडपि स्यादेव। अच्वावित्युत्तरार्थम्। कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ। आढ्यादिषु च्व्यर्थेष्वच्व्यंतेषु भवतेरेतौ स्तः। अनाढ्य आढ्यो भ
वति। आढ्यंभविष्णुः। आढ्यंभावुकः। स्पृशोऽनुदके क्विन्। घृतस्पृक्। कर्मणीति निवृत्तं। मंत्रेण स्पृशतीति मंत्रस्पृक्। ऋत्विग्दधृक्स्रगिति
व्याख्यातं। त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च। समानान्ययोश्चेति वाच्यं। सदृक्। सदृशः। अन्यादृक्। अन्यादृशः। क्सोऽपि वाच्यः। तादृक्षः
सदृक्षः। अन्यादृक्षः। सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजविदभिदछिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि क्विप्। एभ्यः क्विप् उपसर्गे सत्यसति च सुप्युपपदे॥
प्रसत्। उपनिषत्। अंडसूः। प्रसूः। मित्रद्विट्। प्रद्विट्। मित्रध्रुक्। प्रध्रुक्। गोधुक्। प्रधुक्। अश्वयुक्। प्रयुक्। वेदवित्। निवित्॥
इत्यादि। अग्रग्रामाभ्यां नयतेर्णो वाच्यः। अग्रणीः। ग्रामणीः। भजो ण्विः। प्रभाक्। सुप्युपसर्गे चोपपदे भजेर्ण्विः स्यात्। अंशभाक्। प्रभा
क्। अदोऽनन्ने। विट् स्यात्। आममत्ति आमात्। सस्यात्। अनन्ने किं। अन्नादः। क्रव्ये च। अदेर्विट्। पूर्वेण सिद्धे वचनं अणो बाधनार्थं। क्र
श्री व्यात्। आममांसभक्षकः। कथं तर्हि क्रव्यादोऽस्रप आशुर इति। पक्वमांसशब्दे उपपदेऽण्। उपपदस्य क्रव्यादेशः पृषोदरादित्वात्। दुहः
कब्घश्च। कामदुघा। अन्येभ्योऽपि दृश्यंते। छंदसीति निवृत्तं। मनिन्क्वनिब्वनिपः विच्। एते प्रत्यया धातोः स्युः। नेड्वशि कृति।
वशादेः कृत इण् न स्यात्। सुशर्मा। प्रातरित्वा। विड्वनोरनुनासिकस्यात्। अनुनासिकस्यात् स्यात्। विजायत इति विजावा॥ ओ

(आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च॥ २

सि॰ कौ॰ कृ॰
७५

भ्रूणः। अवावा। विच्। रोट्। रेट्। स्कृप्। क्विप् च। अयमपि दृश्यते। सत्सूद्विषेति त्वस्यैव प्रपंचः। उखास्रत्। पर्णध्वत्। वाहभ्रट्। अंतः॥ प
दांतस्यानितेर्नस्य णत्वं स्यात्। उपसर्गस्थान्निमित्तात्परश्चेत्। हे प्राण्। शासइदङ्हलोः इति इत्वं। मित्राणि शास्तीति मित्रशीः। आशासः क्वौ
उपधाया इत्वं वाच्यं। आशीः। इत्वोत्वे। गीः। पूः। इस्मन्त्रन्क्विषु च। एषु शादेशः स्यात्। नंदृठंतं। अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति दीर्घः॥
मो नो धातोः। प्रतान्। प्रशान्। च्छ्वोः शूडनुनासिके च। अक्षद्यूः। ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च। जूः। जुरौ। जुरः। तूः। तुरौ। तुरः। स्रूः। ऊः। ऊवौ। जनानवतीति जनौः
जुनावौ। जनावः। मूः। मुवौ। मुवः। स्कम्। स्कम्भौ। स्कम्भः। राल्लोपः। मूर्छा। मूः। मुरौ। मुरः। धुर्वी। धूः। धुरौ। गमः क्वौ॥ अनुनासिकस्य
लोपः स्यात्। अंगगत्। गमादीनामिति वक्तव्यं। परीतत्। संयत्। स्कनत्। ऊङ् च गमादीनामिति वक्तव्यं। लोपश्च। अग्रेगूः। अग्रेगत्रः
स्थः क च। चात् क्विप्। शंस्थः। शंस्थाः। शमि धातोरित्यचं बाधितुं सूत्रं। सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये। अजात्यर्थे सुपि धातोर्णिनिः
स्यात् ताच्छील्ये द्योत्ये। उष्णभोजी। शीतभोजी। अजातौ किं। ब्राह्मणानामंत्रयिता। ताच्छील्ये किं। उल्लंघ्य केकदाचित्। इह ताच्छीकारे
णोपसर्गेपि चेत् एव सुपि णिनिरिति व्याख्याय उत्प्रतिष्ठामाडिः सर्तेरुपसंख्यानमिति पठितं। हरदत्तमाधवादिभिस्त्वत्र वृत्ता
नुसृतं। एतच्च भाष्यविरोधादुपेक्ष्यं। प्रसिद्धश्चोपसर्गेपि णिनिः। सत्यस्थोपजीविनां। अनुयायिवर्गः। पतत्संघोषामविसारि। न च
नीयाः प्रस्थापनुजीविभिरित्यादौ। साधुकारिण्युपसंख्यानम्। ब्रह्मणि वदः। अताच्छील्यार्थं वार्त्तिकद्वयं। साधुवादी। ब्रह्मवादी।
कर्त्तर्युपमाने। णिनिः स्यात्। उपपदार्थः। कर्त्ता प्रत्ययार्थस्य कर्त्तुरुपमानम्। उष्ट्र इव क्रोशति उष्ट्रक्रोशी। ध्वांक्षरावी। अता
च्छील्यार्थं जात्यर्थं च सूत्रं। कर्त्तरि किं। अपूपानिव भक्षयति माषान्। उपमाने किं। उष्ट्रः क्रोशति। व्रते। णिनिः स्यात्। स्थंडि

क्षुर संवरणे
दुर्णाक्रियाभिन्ना जातिः
शायी ३
श्रीः तीर्थकाकः
७५

लशायी। बहुलमाभीक्ष्ण्ये। पौनःपुन्ये द्योत्ये सुप्युपपदे णिनिः। क्षीरपायिण उशीनराः। मनः। सुपि मन्यतेर्णिनिः स्यात्। दर्शनीयमानी।
आत्ममाने खश्च। स्वकर्मके मनने वर्त्तमानान्मन्यतेः सुपि खश् स्यात्। चात् णिनिः। पंडितमात्मानं मन्यते पंडितंमन्यः। पंडितमानी। खि
त्यनव्ययस्य। कालिंमन्या। अनव्ययस्य किं। दिवामन्या। इच एकाचोम्प्रत्ययवच्च। इजंतादेकाचोम् स्यात् स च स्वाद्यम्वत्। खिदंते परे। औतो
म्शसोः। गांमन्यः। वाम्शसोः। स्त्रियंमन्यः। स्त्रीमन्यः। नरंमन्यः। स्त्र्वंमन्यः। श्रियं आत्मानं मन्यते श्रिमन्यं कुलं। भाष्यकारवचना
त्क्लीबस्य ह्रस्वः मुमुमारस्सावृभ्रा। भूते। अधिकारोयम्। वर्त्तमाने लडिति यावत्। करणे यजः। करणे उपपदे भूतार्थे यजेर्णिनिः
स्यात् कर्त्तरि। सोमेनेष्टवान्। सोमयाजी। अग्निष्टोमयाजी। कर्मणि हनः। पितृव्यघाती। कर्मणीत्येतत् हन्वेति यावदधिक्रियते।
ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप्। एषु कर्मसूपपदेषु हंतेर्भूते क्विप् स्यात्। ब्रह्महा। भ्रूणहा। वृत्रहा। क्विप् चेत्येव सिद्धे नियमार्थमिदम्। ब्रह्मादिषु
वा हंतेरेव। भूत एव। क्विबेवेति। चतुर्विधोत्र नियम इति काशिका। ब्रह्मादिष्वेव क्विबेवेति द्विविधो नियम इति भाष्यं। सुकर्मपापमं
सु त्रपुण्येषु कृञः। कर्मादिषु च कृञः क्विप् स्यात्। त्रिविधोत्र नियम इति काशिका। सुकृत्। कर्मकृत्। पापकृत्। मंत्रकृत्। पुण्यकृत्।
क्विबेवेति नियमात्कर्मकृतवानित्यत्राण् न। कृञ एवेति नियमात् मंत्रमधीतवान् मंत्राध्यायः। अत्र न क्विप्। भूत एवेति निय
मात् मंत्रं करोति करिष्यतीति वेति विवक्षायां न क्विप्। स्वादिष्वेवेति नियमाभावादन्यस्मिन्नप्युपपदे क्विप्। शास्त्रकृत्। भाष्य
कृत्। सोमे सुञः। सोमसुत्। चतुर्विधोत्र नियम इति काशिका। एवमुत्तरसूत्रेपि। अग्नौ चेः। अग्निचित्। कर्मण्यग्न्याख्या

सि॰ कौ॰ रु ७६ याम्॥ कर्मण्युपपदे कर्मण्येव कारके चिनोतेः क्विप् स्यात्। अभ्याधारस्थलविशेषस्याख्यायां। श्येन इव चितः श्येनचित्। कर्मणी
निविक्रियः। कर्मण्युपपदे विपूर्वात्क्रीणातेरिनिः स्यात्। कुत्सितग्रहणं कर्तव्यं। सोमविक्रयी। घृतविक्रयी॥ दृशेः क्वनिप्॥ कर्मणि दृशेते
इत्येव। पारं दृष्टवान् पारदृश्वा। राजनि युधि कृञः॥ क्वनिप् स्यात्। युधिरंतर्भावितण्यर्थः। राजानं योधितवान् राजयुध्वा। राजकृत्वा।
सहे च। कर्मणीति निवृत्तम्। सहयुध्वा। सहकृत्वा॥ सप्तम्यां जनेर्डः॥ सरसिजम्। मंदुरायां जातो मंदुरजः। ङ्यापोरिति ह्रस्वः॥ पंचम्या
मजातौ॥ जातिशब्दवर्जिते पंचम्यंत उपपदे जनेर्डः स्यात्। संस्कारजः। अदृष्टजः॥ उपसर्गे च संज्ञायां॥ प्रजा स्यात्संततौ जने। अनौ क
रु र्मणि॥ अनुपूर्वाज्जनेः कर्मण्युपपदे डः स्यात्। पुमांसमनुजातः पुमनुजः॥ अन्येष्वपि दृश्यते॥ अन्येष्वप्युपपदेषु जनेर्डः स्यात्। अजः।
द्विजः। ब्राह्मणजः। अपिशब्दः सर्वोपाधिव्यभिचारार्थः। तेन धात्वंतरादपि कारकांतरेष्वपि क्वचित्। परितः खाता परिखा॥ क्त
क्तवतू निष्ठा॥ एतौ निष्ठासंज्ञौ स्तः॥ निष्ठा॥ भूतार्थवृत्तेर्धातोर्निष्ठा स्यात्। तत्र तयोरेवेति भावकर्मणोः क्तः। कर्तरि कृदिति कर्त्तरि क्तवतुः।
उकावितौ। स्नातं मया। स्तुतस्त्वया विष्णुः। विष्णुर्विश्वं कृतवान्॥ निष्ठायामण्यदर्थे॥ ण्यदर्थो भावकर्मणी ततोऽन्यत्र निष्ठायां क्षियो दी
र्घः स्यात्। क्षियो दीर्घात्॥ दीर्घात् क्षियो निष्ठातस्य नः स्यात्। क्षीणवान्। भावकर्मणोस्तु क्षितः कामो मया॥ श्र्युकः किति॥ श्रितः। श्रितवा
भूतवान् णुं न्। भूतः। भूतवान्। क्ष्णुतः। ऊर्णोर्नुवद्भावो वाच्यः। तेन एकाच्त्वान्नेट्। ऊर्णुतः। नुतः। स्तुतः॥ रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः॥ रेफदकारा
भ्यां परस्य निष्ठातस्य नः स्यात्। निष्ठापेक्षया पूर्वस्य धातोर्दकारस्य च॥ शॄ हिंसायां॥ ऋत इत्वं रपरः णत्वं। शीर्णः। बहिरंगत्वेन श्रीः
द्वरासिद्धत्वान्नेह। कृतस्यापत्यं कार्त्तिः। भिन्नः। छिन्नः॥ संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः॥ निष्ठातस्य नः स्यात्। द्राणः। ग्लानः। ल्वादिभ्यः। ए ७६

ते ३ यण्वसंयोगादेरादंता २

श्चि. कविंशतेर्ल्वादिभ्यः प्राग्वत्। लूनः। ज्या। यहिज्या। जीनः॥ दुग्वोर्दीर्घश्च॥ दुगतौ। दूनः। टुदु उपतापे इत्यस्य तु न गृह्यते। सानुबंधकत्वात्। मदुतस्य
दुतयेति माघः। गूनः। पूञो विनाशे। पूना यवाः। विनष्टा इत्यर्थः। पूतमन्यत्॥ सिनोतेर्ग्रासकर्मकर्तृकस्य॥ सिनो ग्रासः। ग्रासेति किम्। सिता पाश
न सूकरी। कर्मकर्तृकेति किं। सिता पाशा देवदत्तेन॥ ओदितश्च॥ भुजो भुग्नः। टुओश्वि शूनः। उच्छूनः। ओहाक्। प्रहीणः। स्वादय ओदित इत्युक्तम् कुमारस्येतोर्वा २
सूनः। सूनवान्। दूनः। दूनवान्। ओदिन्मध्ये डीङः पाठसामर्थ्यान्नेट्। उड्डीनः॥ द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः॥ द्रवस्य मूर्तौ काठिन्ये स्पर्शे चार्थे श्येङः संप्र
सारणं स्यात् निष्ठायाम्। श्योऽस्पर्शे॥ श्यैङो निष्ठातस्य नः स्यादस्पर्शार्थे। हल इति दीर्घः। शीनं घृतं। अस्पर्शे किं। शीतं जलं। द्रवमूर्तिस्पर्श
योरिति किं। संस्यानो वृश्चिकः। शीतात्संकुचित इत्यर्थः॥ प्रतेश्च॥ प्रतिपूर्वस्य श्यः संप्रसारणं स्यान्निष्ठायाम्। प्रतिशीनः॥ विभाषाभ्यवपूर्वस्य॥
प्रवशीनः १ श्यः संप्रसारणं वा स्यात्। अभिश्यानं घृतम्। अभिशीनं। अवश्यानो वृश्चिकः। व्यवस्थितविभाषेयम्। तेनेह न। समवश्यानः॥ अंचोऽनपा
दाने॥ अंचो निष्ठातस्य नः स्यान्न त्वपादाने। यस्य विभाषा॥ यस्य क्वचित् विभाषा यदुदितस्ततो निष्ठाया इण्न स्यात्। उदितो वेति क्त्वायां वे
अंजितं ४ ट्कत्वात् इह नेट्। समक्नः। अनपादाने इति किम्। उदक्तमुदकं कूपात्। न त्वस्यासिद्धत्वाद्व्रश्चेति षत्वे प्राप्ते॥ निष्ठादेशः षत्वस्वरप्रत्ययवि
धिषु सिद्धो वाच्यः। वृक्णः। वृक्णवान्। परिस्कंदः प्राच्यभरतेषु॥ पूर्वपामूर्धन्यप्राप्ते तदभावो निपात्यते। परिस्कंदः। प्राच्येति किम्॥ प
रिष्कंदः। परिस्कंदः। परेश्चेति विकल्पः। स्कंन्देरिति षत्वे प्राप्ते॥ प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च॥ अत्र षत्वं न स्यात्॥ दिवोऽविजिगीषायां॥ दिवो नि
२ क्षीणवान् ष्ठातस्य नः स्यात्। अविजिगीषायां। द्यूनः। विजिगीषायां तु द्यूतं॥ निर्वाणोऽवाते॥ अवात इति च्छेदः। निःपूर्वाद्वातेर्निष्ठातस्य नत्वं स्या
द्वातश्चेत्कर्त्ता न। निर्वाणोऽग्निर्मुनिर्वा। वाते तु निर्वातो वातः॥ शुषः कः॥ निष्ठातस्य इत्यस्य शुष्कः॥ पचो वः॥ पक्वः॥ क्षायो मः॥ क्षामः॥

वरीयस्याद्धाहकस्मेत्यर्थः ५

सि॰कौ॰रू॰ २७

स्यः प्रपूर्वस्य। प्यास्त्यः संप्रसारणं स्यान्निष्ठायाम्। प्रस्त्योऽन्यतरस्याम्। निष्ठातस्य मो वा स्यात्। प्रस्तीमः। प्रस्तीतः। मार्तिकं। स्त्यानः। अनुप
सर्गात्फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः। त्रिफला। फुल्लः। निष्ठातस्य लत्वं निपात्यते। क्तवत्वेकदेशस्यापीदं निपातनमिष्यते। फुल्लवान्। क्षीबादि
षु तु क्तप्रत्ययस्यैव तलोपः। तस्यासिद्धत्वात्प्राप्तस्य इटोऽभावश्च निपात्यते। क्षीबो मत्तः। कृशस्तनुः। उल्लाघो नीरोगः। अनुपसर्गात्किं। आ
दितश्च। आकारेतो निष्ठाया इण्न स्यात्। ति च। चरफलोरत उत्स्यात्तादौ किति। प्रफुल्तः। प्रक्षीबितः। प्रकृशितः। प्रोल्लाघितः। कथं त
र्हि लोध्रद्रुमं सानुमतः प्रफुल्लमिति। फुल्ल विकसने पचाद्यच्। सूत्रे फुल्लादि निदर्शनार्थम्। उत्फुल्लसंफुल्लयोरुपसंख्यानं। नुदवि
दोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम्। एभ्यो निष्ठातस्य नो वा स्यात्। नुन्नः। नुत्तः। विद विचारणे रौधादिक एव गृह्यते। उंदिना परेण साहच
र्यात्। विन्नः। वित्तः। वेत्तेस्तु विदितः। विद्यतेर्विन्नः। उंदी। श्वीदितो निष्ठायां। श्वयतेरीदितश्च निष्ठायामिण्न स्यात्। उन्नः। उत्तः। त्रा
णः। त्रातः। छिदि ऊर्त्तः। राल्लोपः। मूर्त्तः। मत्तः। वित्तो भोगप्रत्यययोः। विन्दतेर्निष्ठातस्य निपातोऽयं भोग्यप्रतीते चार्थे। वित्तं धनं। वित्तः।
पुरुषः। अन्ययोः किं। विन्नः। विभाषागमहनेति क्वसौ वेट्कृत्वादिहनेट्। भित्तं शकलं। भिन्नमन्यत्। ऋणमाधमर्ण्ये। ऋधातोः क्तेत
कारस्य नत्वं निपात्यते। अधमर्ण्यव्यवहारे। ऋतमन्यत्। स्फायः स्फी निष्ठायां। स्फीतः। इण् निष्ठायां। निरः कुषो निष्ठायां इट् स्यात्।
यस्य विभाषेति निषेधे प्राप्ते। पुनर्विधिः। निष्कुषितः। वसतिक्षुधोरिट्। आभ्यां क्त्वानिष्ठयोर्नित्यमिट् स्यात्। उषितः। क्षुधितः। अं
चेः पूजायां। पूजार्थादंचेः क्त्वानिष्ठयोरिट् स्यात्। अंचितः। गतौ तु अक्तः। लुभो विमोहने। लुभेः क्त्वानिष्ठयोरिट् स्यात्। न तु गार्ध्ये।
ब्धः लुभितः। गार्ध्ये तु लुब्धः। क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः। इड्वा स्यात्। क्लिश उपतापे। नित्यं प्राप्ते विकल्पः। क्लिशू विबाधने। अस्य क्त्वायां विकल्पे
घ्राणः। घ्रातः। ह्रीणः। ह्रीतः। न ध्याख्यापृमूर्छिमदाम्। एभ्यो निष्ठातस्य नत्वं न। ध्यातः। ख्यातः। ६

इडनलोसौ सेवसिद्धमिति भावः २

सिद्धेपि निष्ठायां निषेधे प्राप्ते विकल्पः। क्लिष्टः। क्लिशितः। पूङश्च। पूङः क्त्वानिष्ठयोरिड्वा स्यात्। पूङः क्त्वा च। पूङः क्त्वानिष्ठा च सेट् किन्न स्यात्।
पवितः। पूतः। क्त्वाग्रहणमुत्तरार्थम्। नोपधादिसूत्रे हि क्त्वैव संबध्यते। निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः। एभ्यः सेण्निष्ठा किन्न स्यात्। श
यितः। शयितवान्। अनुबन्धनिर्देशो यङ्लुङ्निवृत्त्यर्थः। शेश्यितः। शेश्यितवान्। आदिकर्मणि निष्ठा वक्तव्या। आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च।
आदिकर्मणि यः क्तः स कर्तरि स्यात्। चाद्भावकर्मणोः। विभाषा भावादिकर्मणोः। भावे आदिकर्मणि च आदितो निष्ठाया इड्वा स्यात्। प्रस्वि
दितश्चैत्रः। प्रस्वेदितं तेन। ञिष्विदेति भ्वादिरत्र गृह्यते। ञिक्ष्विदा साहचर्यात्। स्विद्यतेस्तु स्विदित इत्येव। ञिमिदा ञिक्ष्विदा दिवादी भ्वादी च।
प्रमेदितः। प्रमेदितवान्। प्रस्वेदितः। प्रस्वेदितवान्। प्रधर्षितः। प्रधर्षितवान्। धर्षितं तेन। सेट् किम्। प्रस्विन्नः। प्रस्विन्नं तेनेत्यादि।
मृषस्तितिक्षायां। सेण्निष्ठा किन्न स्यात्। मर्षितो मर्षितवान्। क्षमायां किं। अपमृषितं वाक्यं। अविस्पष्टमित्यर्थः। उदुपधाद्भावादिक
र्मणोरन्यतरस्याम्। उदुपधात्परा भावादिकर्मणोः सेण्निष्ठा वा किन्न स्यात्। द्युतितं। द्योतितं। मुदितं। मोदितं। साधने प्रद्युतितः
प्रद्योतितः। प्रमुदितः। प्रमोदितः। साधु। उदुपधात्किं। विदितं। भावेत्यादि किं। रुचितं कार्षापणम्। सेट् किं। कुष्टं। शब्विकरणेभ्य
एवेष्यते। नेह। गुध्यतेर्गुधितं। निष्ठायां सेटि। णेर्लोपः स्यात्। भावितः। भावितवान्। श्वीदित इति नेट्। संप्रसारणं। शूनः। दीप्तः। गुहू।
गूढः। वन्तु। तनु। वनितः। पतः सनि वेट्कत्वादिट्साभावप्राप्ते। द्वितीया श्रितेति सूत्रे निपातनादिट्। पतितः। सेसिचीति वेट्कत्वाद्दि
ईहन्त सादीनाम्। नोदित्त्वेनानिस्य त्वज्ञापनात्। तेन धावितमभिसरराजधियेत्यादि। यस्य विभाषेत्यत्र एकाच इत्येव। दरिद्रितः।। स्क
१ लेन सादीनां यस्य विभाषेति इडभावे सिद्धे श्वीदितो निष्ठायामिति ईदित्त्वेन पुनस्तन्निषेधाज्ञापकाद्यस्य विभाषेति निषेधोऽनित्यः तेन पतितरसादिसिद्धं

सि. कौ. ७८

क्षुब्धस्वांतध्वांतलग्नम्लिष्टविरिब्धफांटबाढानि मंथमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु ॥ क्षुभ्यादीनां निष्ठांतानि निपात्यंते ॥ समु
दायेन मंथादिषु वाच्येषु द्रवद्रव्यसंपृक्ताः सक्तवो मंथः ॥ मंथनदंडश्च ॥ क्षुब्धः मंथश्चेत् ॥ स्वांतं मनः ॥ ध्वांतं तमः ॥ लग्नं सक्तं ॥ निष्ठानत्वमपि
निपातनात् ॥ म्लिष्टमविस्पष्टं ॥ विरिब्धः स्वरः ॥ म्लेछरेभ्योः अनयोरुपधाया इत्वमपि निपात्यते ॥ फांटमनायाससाध्यः कषायविशेषः ॥ प्र
माधवस्तु नवनीतभावानापन्नमागवस्थापन्नं द्रव्यं फांटमिति वेदभाष्ये आह ॥ बाढं भृशं ॥ अन्यत्र तु क्षुभितम् ॥ क्षुभ्वा राजति तु आगमशास्य आनि...तह
स्यानित्यत्वात् ॥ स्वनितं ॥ ध्वनितं ॥ लगितं ॥ म्लेछितं ॥ विरेभितं ॥ फणितं ॥ वाहितं ॥ धृषिशसी वैयात्ये ॥ एतौ निष्ठायामविनय एवानिटौ स्तः
धृष्टो विशस्तः ॥ अन्यत्र धर्षितम् ॥ विशसितः ॥ भावादिकर्मणोस्तु वैयात्ये धर्षिर्नास्ति अत एव नियमार्थमिदं सूत्रमिति वृत्तिः ॥ ध
षेरादित्त्वफलं चिंत्यमिति हरदत्तः ॥ माधवस्तु ॥ भावादिकर्मणोर्वैयात्ये विकल्पमाह ॥ धृष्टम् ॥ धर्षितम् ॥ प्रधृष्टः ॥ प्रधर्षितः ॥ दृढः स्थू
लबलयोः ॥ स्थूले बलवति च निपात्यते ॥ दृह दृहि वृद्धौ अस्मात्क्तस्येडभावश्च तस्य ढत्वं ॥ हस्य लोपः ॥ इदितो नलोपश्च ॥ दृंहितो दृंहितोन्यः ॥ प्र
भोपरिवृढः ॥ दृह दृहि वृद्धौ ॥ निपातनं प्राग्वत् ॥ परिवृढः ॥ परिवृंहितोन्यः ॥ कृच्छ्रगहनयोः कषः ॥ कषो निष्ठायामिण्न स्यात् ॥ एतयो
रर्थयोः ॥ कष्टं दुःखं तत्कारणं च स्यात् ॥ कष्टं कृच्छ्रमाभीलमित्यमरः ॥ कष्टो मोहः ॥ कष्टं शास्त्रं दुरवगाहमित्यर्थः ॥ कषितमन्यत् ॥ घु दुःखहेतुरित्यर्थः
षिरविशब्दने ॥ घुषिर्निष्ठायामनिट् स्यात् ॥ घुष्टा रज्जुः ॥ अविशब्दने किं ॥ घुषितं वाक्यं ॥ शब्देन प्रकटीकृताभिप्रायमित्यर्थः ॥ अ
र्देः संनिविभ्यः ॥ एतत्पूर्वादर्देर्निष्ठायामिण्न स्यात् ॥ समर्णः ॥ न्यर्णः ॥ व्यर्णः ॥ अर्दितोन्यः ॥ अभेश्चाविदूर्ये ॥ अभ्यर्णं ॥ नातिदूरम् ॥ आ श्रीः
सन्नं वा ॥ अभ्यर्दितमन्यत् ॥ णेरध्ययने वृत्तं ॥ ण्यंतात् वृत्तेः क्तस्येडभावो णिलुक् चाधीयमानेर्थे ॥ वृत्तं छंदश्छात्रेण संपादितं ॥ अधीत ७८
रुष्ट दुःखितन्का एणं चाद्यते कपालोऽर्थः ४

मितियावत् ॥ अन्यत्र तु वर्तिता रज्जुः ॥ शृतं पाके ॥ श्राति श्रपयत्योः क्ते शृभावो निपात्यते ॥ क्षीरहविषोः पाके ॥ शृतं क्षीरं स्वयमेव प्रक्लिन्नं पक्के
वेत्यर्थः ॥ क्षीरहविर्भ्यामन्यत्र तु ॥ श्राणा ॥ श्रपितं वा ॥ वादांतशांतपूर्णदस्तस्पष्टछन्नज्ञप्ताः ॥ एते णिजंता निष्ठांता वा निपात्यंते ॥ पक्षे दमितः ॥ श र
ष मितः ॥ पूरितः ॥ दासितः ॥ स्पाशितः ॥ छादितः ॥ ज्ञपितः ॥ रुष्यमत्वरसंघुषास्वनां ॥ एभ्यो निष्ठायामिड्वा स्यात् ॥ रुष्टः ॥ रुषितः ॥ अंतः ॥ अमि
तः ॥ तूर्णः ॥ त्वरितः ॥ अस्यादित्त्वफलं मंदं ॥ संघुष्टः ॥ संघुषितः ॥ आस्वांतः ॥ आस्वनितः ॥ हृषेर्लोमसु ॥ हृषेर्निष्ठायामिड्वा स्यात् ॥ लोमसु वि
षये ॥ हृष्टं ॥ हृषितं ॥ लोम ॥ विस्मितप्रतिघातयोश्च ॥ हृष्टो हृषितो मैत्रः ॥ विस्मितः ॥ प्रतिहतो वेत्यर्थः ॥ अन्यत्र तु हृषु अलीके ॥ उदित्वान्नि
ष्ठायां नेट् ॥ हृषलुष्टे इङ् ॥ अपचितश्च ॥ चायतेर्निपातोयं वा ॥ अपचितः ॥ अपचायितः ॥ प्यायः पी ॥ वास्यान्निष्ठायां ॥ व्यवस्थितविभाषेयं
तेन स्वांगे नित्यं ॥ पीनं मुखं ॥ अन्यत्र प्यानः पीनः ॥ स्वेदः ॥ सोपसर्गस्य न ॥ प्रप्यानः ॥ आङ्पूर्वस्यांधूधसोः स्यादेव ॥ आपीनोंधुः ॥ आपीन
मूधः ॥ ह्रादो निष्ठायाम् ॥ ह्रस्वः स्यात् ॥ प्रह्लन्नः ॥ द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति ॥ एषामिकारोंतादेशः स्यात् ॥ तादौ किति ॥ ईत्वदत्वयो
रपवादः ॥ दितः ॥ सितः ॥ मामाङ्मेङ् ॥ मितः ॥ स्थितः ॥ शाछोरन्यतरस्याम् ॥ शितः ॥ शातः ॥ छितः ॥ छातः ॥ व्यवस्थितविभाषात्वात् ॥ व्रते वि
षये श्यतेर्नित्यं ॥ संशितम् ॥ व्रतं सम्यक्संपादितमित्यर्थः ॥ संशितो ब्राह्मणः ॥ व्रतविषयकयत्नवानित्यर्थः ॥ दधातेर्हिः ॥ तादौ किति ॥ देइदस्यच
अभिहितं ॥ निहितं ॥ दो दद्घोः ॥ घुसंज्ञकस्य दा इत्यस्य दथ् स्यात् तादौ किति ॥ चर्त्वं ॥ दत्तः ॥ घोः किं ॥ दातः ॥ बांतोयमादेशः ॥ न चैवं विद
त्र भिस्यादो उपसर्गस्य दस्तीति दीर्घापत्तिः ॥ तकारादेस्तद्विधानात् ॥ दांतो धांतो वा न च दांत वैनिष्ठान्तः ॥ धांतत्वे सषस्तयोरि
ति धर्तशकम् ॥ सन्निपातपरिभाषाविरोधात् ॥ अच उपसर्गात्तः ॥ अजंतादुपसर्गात्परस्य दा इत्यस्य घोः अचस्तः स्यात्तादौ कि

सि॰ कौ॰ कृ॰ ति। न्यत्तं प्रत्तः। अवत्तः। अवदत्तं विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्मणि। सुदत्तमनुदत्तं च निदत्तमिति चेष्यते। चशब्दाद्यथाप्राप्तं। दस्ति।
७९ द्यन्तोपसर्गस्य दीर्घः स्यात्। दादेशोपस्तकारस्तादादौ तु रिपदे। खरि चेति चर्त्वं आश्रयात्सिद्धं। नीत्तं। सूत्तम्। घुमास्थेतीत्वं।
धेट्। धीतं। गीतं। पीतं। जनसनखनां सातं। जातं। सातं। खातं। अदो जग्धिर्ल्यप्तिकिति। ल्यबिति लुप्तसप्तमीकं। अदो जग्धिः स्यात्। ल्य
पि तादौ किति च। इकार उच्चारणार्थः। धत्वं। झरो झरि। जग्धः। आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च। प्रकृतः कटं सः। प्रकृतः कटस्तेन। निष्ठा
यामण्यदर्थे इति दीर्घः। क्षियो दीर्घादिति नत्वम्। प्रक्षीणः सः। वाक्रोशदैन्ययोः। क्षियो निष्ठायां दीर्घो वा स्यात्। आक्रोशे दैन्ये च॥
क्षीणायुर्भव। क्षितायुर्भव। क्षीणोऽयं तपस्वी। क्षितो वा। निनदीभ्यां स्नातेः कौशले। आभ्यां स्नातेः सस्य षः स्यात्। कौशले गम्ये। निष्णातः
शास्त्रेषु। नदीष्णः। सुपीतिकः। सूत्रं प्रतिष्णातं। प्रतेः स्नातेः षत्वं। प्रतिष्णातं सूत्रं। शुद्धमित्यर्थः। अन्यत्र प्रतिस्नातं। कपिष्ठलो गोत्रे। कपिष्ठलो
नाम यस्य कापिष्ठलिः पुत्रः। गोत्रे किं। कपीनां स्थलं कपिस्थलं। विकुशमिपरिभ्यः स्थलं। एभ्यः स्थलस्य सस्य षः स्यात्। विष्ठलं। कुष्ठलं॥
शमिष्ठलं। परिष्ठलं। गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च। एभ्यः कर्तरि क्तः स्यात्। भावकर्मणोश्च। गंगां गतः। गंगा
प्राप्तः। ग्लानः सः। लक्ष्मीमाश्लिष्टो हरिः। शेषमधिशयितः। वैकुण्ठमधिष्ठितः। शिवमुपासितः। हरिदिनमुपोषितः। राममनुजातः। गरुडमा
रूढः। विश्वमनुजीर्णः। पक्षे प्राप्ता गंगा तेनेत्यादि। क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः। एभ्योऽधिकरणे क्तः स्यात्। चाद्यथाप्राप्तं।
ध्रौव्यं स्थैर्यं। मुकुन्दस्यासितमिदमिदं यातं रमापतेः। भुक्तमेतदनन्तस्य सर्वं गोप्यादिदृष्टवः॥१॥ पक्षे आसेरकर्मकत्वात्कर्तरि सांस्त्व श्रीः ७९
आसितो मुकुन्दः। आसितं तेन। गत्यर्थेभ्यः कर्मणि कर्तरि च। रमापतिरिदं यातः। तेनेदं यातं। भुजेः कर्मणि। अनन्तेनेदं भुक्तं। कथं

भुक्ता ब्राह्मणा इति। भुक्तमस्ति एषामिति मत्वर्थीयोऽच्। वर्तमाने इत्यधिकृत्य। शीतं क्तः। ञिक्ष्विदा। क्ष्विण्णः। ञिइन्धी। इद्धः। मतिबुद्धिपूजार्थे
भ्यश्च। मतिरिच्छा बुद्धेः पृथगुपादानात्। राज्ञां मतः इष्टः। तैरिष्यमाण इत्यर्थः। बुद्धः। विदितः। पूजितः। अर्चितः। चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः॥ शी
लितो रक्षितः। क्षान्तः। आक्रुष्टो जुष्ट इत्यादि। नपुंसके भावे क्तः। क्लीबत्वविशिष्टे भावे कालसामान्ये क्तः स्यात्। जल्पितं। शयितं। हसितं। सु
भावे युजो। ईनिष्ठा। स्कनोतेर्यजेश्च वृद्धिनिष्पन्नानां क्वनिप्। स्कन्ता। स्कन्तानो। यज्वा। यज्वानो। जीर्यतेरतृन्। भूत इसेवं जरन्। जरन्तो जरन्तः। वासरूपन्या
येन निष्ठापि। जीर्णः। जीर्णवान्। छन्दसि लिट्। लिटः कानज्वा। क्वसुश्च। हेङ्भूतसामान्ये छन्दसि लिड्। तस्य विधीयमानौ कसुकानौ
चापि छान्दसाविति त्रिमुनिमतं। कवयस्तु बहुलं प्रयुञ्जते। तं तस्थिवांसं नगरोपकण्ठे। श्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते इत्यादि। वस्वेका
जाद्घसां। कृतद्विर्वचनानामेकाचामादन्तानां घसेश्च वसोरिड् नान्येषां। आदिवान्। आरिवान्। ददिवान्। जक्षिवान्। एषां किं। बभूवान्
भाषायां सदवसश्रुवः। सदादिभ्यो भूतसामान्ये भाषायां लिड्वा स्यात्। तस्य नित्यं क्वसुः। निषेदुषीमासनबन्धधीरः। अध्यूषुषस्तु
म भवन्त जनस्य। शुश्रुवान्। उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च। एते निपात्यन्ते। उपपूर्वादिणो गत्यर्थाद्भूतमात्रे लिड्वा स्यात्। तस्य नि
त्यं क्वसुः। इट्। उपेयिवान्। उपेयुषः स्वामपि मूर्तिमग्र्यां। उपसृष्टा। उपेसविवक्षिते। ईयिवान्। समीयिवान्। नञ्पूर्वादश्नातेः क्वसुरि
ड्भावश्च। धृतं तद्वधतेरनाश्नुष इति भारविः। अनुपूर्वाद्वचेः कर्तरि कानच्। वेदस्यानुवचने कृतवाननूचानः। विभाषा गमहनविद
विशां। एभ्यो वसोरिड्वा। जग्मिवान्। जगन्वान्। जघन्वान्। जघ्निवान्। विविदिवान्। विविद्वान्। विविशिवान्। विविश्वान्। विस्मि

सि॰ कौ॰ कृ॰ नासाहवर्या हिंदतेर्यहण्यं। वेत्तेस्तु। विविद्वान्। दृशेश्चाद् दृशिवाच। ददृश्वान्। लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे॥ अप्रथमां
८० तेन समाधिकरण्ये सतीत्यर्थः। शबादि। पचंतं चैत्रं पश्य। आने मुक्। आगस्यातो मुमागमस्यादाने। पचमानं चैत्रं पश्य। लडिसन्नुवर्तमाने
पुनर्लड्ग्रहणं अधिकविधानार्थं। तेन प्रथमासामानाधिकरण्येपि क्वचित्। सन्ब्राह्मणः। माघ्याक्रोश इति वाच्यं। माजीवन्। माडि लु
डिति प्राप्ते एतद्वचनसामर्थ्याल्लट्। संबोधने च। हे पचन्। हे पचमान। लक्षणहेत्वोः क्रियायाः॥ क्रियायाः परिचायके हेतौ चार्थे वर्तमा
नाद्धातोर्लटः शतृशानचौ स्तः। शयाना भुंजते यवनाः। अर्जयन्वसति। हरिं पश्यन्मुच्यते। हेतुफलंकारणं च। कृत्यच्चः अपीयमाणः
सोमः। ईदासः॥ आसः परस्यानस्य ईत्स्यात्। आदः परस्य। आसीनः। विदेः शतुर्वसुः॥ वेत्तेः परस्य शतुर्वसुरादेशो वा स्यात्। विदन्
विद्वान्। विदुषी॥ तौ सत्॥ तौ शतृशानचौ सत्संज्ञौ स्तः। लृटः सद्वा॥ व्यवस्थितविभाषेयं। तेनाप्रथमासामानाधिकरण्ये प्रत्य
योत्तरपदयोः संबोधने लक्षणहेत्वोश्च नित्यं। करिष्यंतं करिष्यमाणं पश्य। करिष्यतोपत्यं कारिष्यतः। करिष्यद्भक्तिः। हे करिष्य
न्। अर्जयिष्यन्वसति। प्रथमासमानाधिकरणेपि क्वचित् करिष्यति करिष्यन्। पूङ्यजोः शानन्॥ वर्तमाने। पवमानः। यजमानः॥
ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्॥ एषु द्योत्येषु कर्तरि चानश्। भोगं भुंजानः। कवचं बिभ्राणः। शत्रुं निघ्नानः। इङ्धार्योः शत्रकृ
च्छ्रिणि॥ आभ्यां शतृ स्यादकृच्छ्रिणि कर्तरि। अधीयन्। धारयन्। अकृच्छ्रिणि किं। कृच्छ्रेणाधीते। धारयतीति। द्विषो मित्रे॥ द्वि श्रीः
षन् शत्रुः। सुञो यज्ञसंयोगे। सर्वे सुन्वंतः। सर्वे यजमानाः सत्रिणः। अर्हः प्रशंसायां। अर्हन्। आक्वेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारि ८०

कृ॰ ५

षु॥ क्विपमभिव्याप्य वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ताच्छील्यादिषु कर्तृषु बोध्याः। तृन्। कर्त्ता कटान्। अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रप
वृतुवृधसहचर इष्णुच्॥ अलंकरिष्णुः इत्यादि। णेश्छंदसि। वीरुधः पारयिष्णवः॥ भुवश्च। छंदसीत्येव। भविष्णुः। कथं तर्हि जगत्प्रभोरप्रभवि वि॰
ष्णु वैष्णवमिति। निरंकुशाः कवयः। चकारोनुक्तसमुच्चयार्थः। भ्राजिष्णुरिति वृत्तिः। एवं क्षयिष्णुः। नैतद्भाष्ये दृष्टं। ग्लाजिस्थश्च क्स्नुः॥ छंद स्नु
सीति निवृत्तं। गित्वयं न तु कित्। तेन स्थ ईत्त्वं न। ग्लास्नुः। गित्त्वान्न गुणः। जिष्णुः। स्थास्नुः। भाडुवः। श्युकः किती यत्र गकारप्रश्लेषान्नेट्॥
दंशेश्छंदस्युपसं॰ भूष्णुः। दंशेश्छंदस्युपसंख्यानं। दंक्ष्णवः पशवः॥ त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः॥ त्रस्नुः। गृध्नुः। धृष्णुः। क्षिप्नुः॥ शमित्यष्टाभ्यो घिनुण्॥ सक नेट्वशिरु
र्मकेभ्यः अनभिधानात्। उकार उच्चारणार्थः इति काशिका। अनुबंध इति भाष्यं। तेन शमिनितरा शमिनीतरेत्यत्र उगितश्चेति ह्रस्ववि
कल्पः। न चैवं शमीशमिना विस्यादेतुम्प्रसंगः। हलग्रहणं अपकृष्य हलंतानामेव तद्विधानात्। नोदात्तोपदेशस्येति वृद्धिनिषेधः। श
क्षमी मी। तमी। दमी। श्रमी। भ्रमी। क्लमी। प्रमादी। उत्सर्वान्मदेः अलंकृञादिसूत्रेणेष्णुजुक्तो वासरूपविधिना घिनुणपि। उन्मादी। ताच्छीलि
केषु वासरूपविधिर्नास्तीति प्रायिकं। संपृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमु
हदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च॥ घिनुण्स्यात्। संपर्की। अनुरोधी। आयामी। आय प॰
सी। परिसारी। संसर्गी। परिदेवी। संज्वारी। परिक्षेपी। परिराटी। परिवादी। परिदाही। परिमोही। प्रदोषी। द्वेषी। द्रोही। दोही। योगी
आक्रीडी। विवेकी। त्यागी। रागी। भागी। अतिचारी। अपचारी। आमोषी। अभ्याघाती। वौ कषलसकत्थस्रंभः॥ विकाषी। विलासी
विकत्थी। विस्रंभी। अपे च लषः। चाद्वौ। अपलाषी। विलाषी। प्रे लपसृद्रुमथवदवसः॥ प्रलापी। प्रसारी। प्रद्रावी। प्रमाथी। प्रवादि

सि॰कौ॰कृ
६२

प्रवासी। निंदहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूयो वुञ्। पंचम्यर्थे प्रथमा। एभ्यो वुञ् स्यात्॥ निंदकः। हिंसकः।
इत्यादि। ण्वुला सिद्धे वुञ्वचनं ज्ञापकं ताच्छील्यादिषु वासरूपन्यायेन तृजादयो नेति। देविक्रुशोश्चोपसर्गे। आदेवकः। आक्रोशकः।
उपसर्गे किं। देवयिता। क्रोष्टा। चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्। चलनार्थाच्छब्दार्थाच्च युच् स्यात्। चलनः। चोपनः। कंपनः। शब्दनः। र
वणः। अकर्मकात्किम्। पठिता विद्यां। अनुदात्तेतश्च हलादेः। अकर्मकाद्युच्। वर्त्तनः। वर्धनः। अनुदात्तेतः किम्। भसिता। हलादेः
किं। एधिता। अकर्मकात्किं। वसिता वस्त्रं। जुचंक्रम्यदंद्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः। जु इति सौत्रो धातुः गतौ वेगे च। जवनः।
चंक्रमणः। दंद्रमणः। सरणः। पूर्वेणसिद्धे पदिग्रहणं लषपतपदेत्युकञा बाधा मा भूदिति तेन ताच्छीलिकेषु परस्परं वासरूपवि
धिर्नास्तीति तेनालंकृञस्तृन्न। क्रुधमंडार्थेभ्यश्च। क्रोधनः। रोषणः। मंडनः। भूषणः। नयः। यकारांताद्युच्न। क्नूयिता। क्ष्मायि
ता। स्यंदसूदीपदीक्षश्च। युच्न। स्यंदिता। दीपिता। दीक्षिता। नमिकंपीति परेण युचो बाधे सिद्धे दीपेर्ग्रहणं ज्ञापयति ताच्छीलिकेषु
वासरूपविधिर्नास्तीति प्रायिकमिति तेन कम्रा। कमना। युवतिः। कंप्रा। कंपना शाखा। यदि सूदेर्युज्न। कथं मधुसूदनः। नं
द्यादिः। लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशृभ्य उकञ्। लषुकः। पातुक इत्यादि। जल्पभिक्षकुट्टलुंटवृङः षाकन्। जल्पाकः।
भिक्षाकः। कुट्टाकः। लुंटाकः। वराकः। वराकी। प्रजोरिनिः। प्रजवी। प्रजविनौ। जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च।
जयी। दरी। क्षयी। विश्रयी। अत्ययी। वमी। अव्यथी। अभ्यमी। परिभवी। प्रसवी। स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातंद्राश्रद्धाभ्य आलुच्। श्रीः
आधास्त्रयश्चुरादावदंताः। स्पृहयालुः। गृहयालुः। पतयालुः। दयालुः। निद्रालुः। तत्पूर्वो द्रात दोनांतत्वं निपात्यते। तंद्रालुः। श्र २२

द्धालुः। शीङो वाच्यः। शयालुः। दाधेट्सिशदसदो रुः। दारुः। धारुः। सेरुः। शद्रुः। सद्रुः। सृघस्यदः क्मरच्। सृमरः। घस्मरः। अद्मरः। भंजभा
समिदां घुरच्। भंगुरः। भासुरः। मेदुरः। विदिभिदिच्छिदेः कुरच्। विदुरः। भिदुरः। छिदुरः। इण्नश्जिसर्तिभ्यः क्वरप्। इत्वरः। इत्वरी। न
श्वरः। जित्वरः। सृत्वरः। गत्वरश्च। गमेरनुनासिकलोपो निपात्यते। गत्वरः। गत्वरी। जागुरूकः। जागर्तेरूकः स्यात्। जागरूकः। यज
जपदशां यङः। एभ्यो यङंतेभ्य ऊकः स्यात्। दशामिति साविनानलोपेन निर्देशः। यायजूकः। जंजपूकः। दंदशूकः। नमिकंपिस्म्यजस
कमहिंसदीपो रः। नम्रः। कंप्रः। स्मेरः। जसिर्नञ्पूर्वः क्रियासातत्ये वर्त्तते। अजस्रं। संततमित्यर्थः। कम्रः। हिंस्रः। दीप्रः। सनाशंसभि
क्ष उः। चिकीर्षुः। आशंसुः। भिक्षुः। विंदुरिच्छुः। वेत्तेर्नुम् इषेश्छत्वं च निपात्यते। वेत्ति तच्छीलो विंदुः। इच्छति तच्छील इच्छुः। क्याच्छंदसि
देवांजिगाति सुम्नयुः। आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च। आदंताद्दृदंताद्गमादिभ्यश्च किकिनौ स्तश्छंदसि तौ च लिड्वत्। बभ्रि
र्वज्रं पपिः सोमं ददिर्गाः। जग्मिर्युवा। जघ्निर्वृत्रमभिमित्रियं। जज्ञिः। भाषायां धाञ्कृसृगमिजनिनमिभ्यः। दधिः। चक्रिः। सस्रिः।
जग्मिः। जज्ञिः। नेमिः। सासहिवावहिचाचलिपापतीनामुपसंख्यानम्। यङंतेभ्यः सहादिभ्यः किकिनौ पूर्ववन्नीगभ्यासस्य निपात्यते
स्वपितृषोर्नजिङ्। स्वप्नक्। तृष्णक्। तृष्णजौ। तृष्णजः। धृषेश्चेति वाच्यमिति काशिकादौ। धृष्णक्। शृवंद्योरारुः। शरारुः। वंदारुः।
भियः क्रुक्लुकनौ। भीरुः। भीलुकः। क्रुकन्नपि वाच्यः। भीरुकः। स्थेशभासपिसकसो वरच्। स्थावरः। ईश्वरः। भास्वरः। पेस्वरः।
कस्वरः। यश्च यङः। यातेर्यङंताद्वरच् स्यात्। अतोलोपः। तस्य यलोपं प्रति स्थानिवत्त्वनिषेधाल्लोपो व्योर्वलीति यलोपः। अचोप

सि॰ कौ॰ ८८

स्वस्थानिवत्त्वमाश्रित्य आतोलोपप्राप्तौ। वेतुमं नस्थानिवत्। यायावरः॥ भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्वि
प्॥ विभ्राट्। भाः। भासौ। धूः। धुरौ। विद्युत्। ऊर्क्। पूः। पुरौ। दृशिग्रहणस्यापकर्षाज्जवतेर्दीर्घः। जूः। जुवौ। ग्रावस्तुत्। ग्रावशब्दस्य
धातुना समासः। सूत्रे निपात्यते ततः क्विप्। आयतस्तूः। अन्येभ्योऽपि दृश्यते। क्विप्। छित्। भित्। दृशिग्रहणं विध्यन्तरोपसंग्र
हार्थं। क्वचिद्दीर्घः। क्वचिदसंप्रसारणं। क्वचिद्ध्रस्वः। तथा च वार्तिकं। क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घोऽसं
प्रसारणं च। क्विब्वचीत्यादिना उणादिसूत्रेण सिद्धे तद्वीलादौ तन्नाबाधानार्थमिति वार्तिके ग्रहणं। वक्तीति वाक्। पृच्छ
तीति प्राट्। आयतं स्तौति। आयतस्तूः। कटं प्रवते कटप्रूः। जूरुक्तः। श्रयतीति हरिं श्रीः। द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च। दृशिग्रह
णादभ्याससंज्ञा। दिद्युत्। जगत्। जुहोतेर्दीर्घश्च। जुहूः। दृ भये। अस्य ह्रस्वश्च। दीर्यतीति ददृत्। ध्यायतेः संप्रसारणं च। धीः॥
भुवः संज्ञान्तरयोः। मित्रभूर्नाम कश्चित्। धनिकाधमर्णयोरन्तरे यस्तिष्ठति विश्वासार्थं स प्रतिभूः। विप्रसंभ्यो ड्वसंज्ञायां।
एभ्यो भुवो डुः स्यान्न तु संज्ञायां। विभुर्व्यापकः। प्रभुः स्वामी। संभुर्जनिता। संज्ञायां तु विभूर्नाम कश्चित्। मितद्र्वादिभ्य उपसं
ख्यानं। मितं द्रवति मितद्रुः। शंभुः॥ अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्र भवतिः॥ धः कर्मणि ष्ट्रन्। धेटो धाञश्च कर्मण्यर्थे ष्ट्रन् स्यात्। धात्री ज
नन्यामलकीवसुमत्युपमातृषु। दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे। दाबादेः ष्ट्रन् स्यात् करणेऽर्थे॥ श्रीः
दात्यनेन दात्रं। नेत्रं। तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च। एषां दशानां कृत्प्रत्ययानामिण्न स्यात्। शस्त्रं। योत्रं। योक्त्रं। स्तोत्रं। तोत्रं। से ८२

त्रं। सेक्त्रं। मेढ्रं। पत्रं। दंष्ट्रा॥ नद्ध्री॥ हलसूकरयोः पुवः। पूङ्पूञोः करणे ष्ट्रन् स्यात्। तच्चेत्करणं हलसूकरयोरवयवः। हलस्य सूकरस्य वा
पोत्रं। मुखमित्यर्थः। अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः। अरित्रं। लवित्रं। धवित्रं। सवित्रं। खनित्रं। सहित्रं। चरित्रं। पुवः संज्ञायां। पवित्रं। येना
ज्यमुत्पूयते यच्चानामिकावेष्टनं। कर्तरि चर्षिदेवतयोः। पुव इत्रः स्यात्। ऋषौ करणे देवतायां कर्तरि। ऋषिर्वेदमन्त्रः। तदुक्तमृषिणेति
दर्शनात्। पूयतेऽनेनेति पवित्रो। देवतायां तु अग्निः पवित्रं स मा पुनातु॥ ॥अथोणादयः॥ ॥श्रीः॥ कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण्।
करोतीति कारुः शिल्पी। कारकश्च। आतो युक्। वातीति वायुः। पायुर्गुदं। जयत्यभिभवति रोगान् जायुरौषधं। मिनोति प्रक्षिपति
देहे ऊष्माणमिति मायुः पित्तं। स्वादुः। साध्नोति परकार्यं साधुः। अश्नुते आशु शीघ्रं। आशुर्व्रीहिः पाटलः स्यात्। छन्दसीणः। मा न आयो। द
सनिजनिचरिचटिभ्यो ञुण्। दीर्यत इति दारु। स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रियां। जानु। जानुनी। इह जनिवध्योश्चेति न निषेधः। अनुबन्धद्वयसा
मर्थ्यात्। चारु रम्यं। चाटु प्रियं वाक्यं। मृगय्वादित्वात् कुप्रत्यये चटुरित्यपि। किंजरयोः श्रिणः। किं शृणातीति किंशारुः सस्यशूकं। बाण
श्च। जरामेति जरायुः गर्भाशयः। त्रो रश्च लः। तरन्त्यनेन वर्णा इति तालु। कृके वचः कश्च। कृकेन गलेन वक्तीति कृकवाकुर्मयूरश्च।
भृमृशीतॄचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्य उः। भरति बिभर्ति वा भरुः। स्वामी हरश्च। म्रियन्तेऽस्मिन् भूतानि
मरुः। निर्जलदेशः। शेते शयुरजगरः। तरुर्वृक्षः। चरन्ति भक्षयन्ति देवा इममिति चरुः। त्सरुः खड्गादिमुष्टिः। तनुः स्वल्पं। स्त्रियां मूर्तिः।
स्तनुः स्तनः। धनुः शस्त्रविशेषः। धनुर्नाच धनुर्विद्युः। धनुरिवाजनि वक्र इति श्रीहर्षः। मयुः किन्नरः। मद्गुः पानीयकाकिकेति
प्रसः। न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वं। जस्त्वेन सस्य दः। अणश्च। कवले शकणा णवः। बाचाल्यादिशात्यां कटुः। चरति वदति वटुः। धान्यमिति

सि. कौ. स्वस्थानिवत्त्वमाश्रित्य आतो लोप इटि च। वेरेलुमं नस्थानिवत्। यायावरः। भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप्।
८२ विभ्राट्। भाः। भासौ। धूः। धुरौ। विद्युत्। ऊर्क्। पूः। पुरौ। दृशिग्रहणस्यापकर्षाज्जवतेर्दीर्घः। जूः। जुवौ। क्वचः ग्रावशब्दस्य उ
धातुना समासः। सूत्रे निपात्यते। तत। क्विप्। आयतस्तुत्। अन्येभ्योऽपि दृश्यते। क्विप्। छित्। भित्। दृशिग्रहणं विध्यन्तरोपसंग्र छिद्रः
हार्थं। क्वचिद्दीर्घः। क्वचिदसंप्रसारणं। क्वचिद्द्वे। क्वचिद्ध्रस्वः। तथा च वार्तिकं। क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घोऽसं
प्रसारणं च। क्विब्वची सादिना उणादिसूत्रेषु पंचविंसिद्धेतच्छीलादौ तृन्बाधनार्थं आमादिति वार्तिके ग्रहणं। वक्तीति वाक्। पृच्छ
तीति प्राट्। आयतं स्तौति। आयतस्तूः। कटं प्रवते कटप्रूः। जूरुक्तः। श्रयतीति हरिं श्रीः। द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च। दृशिग्रह
स णादभ्यासंज्ञा। दिद्युत्। जगत्। जुहोतेर्दीर्घश्च। जुहूः। दॄ भये। अस्माद्ध्रस्वश्च। दीर्यतीति ददृक्। ध्यायतेः संप्रसारणं च। धीः।
भुवः संज्ञान्तरयोः। मित्रभूर्नाम कश्चित्। धनिकाधमर्णयोरंतरे यस्तिष्ठति विश्वासार्थं स प्रतिभूः। विप्रसंभ्यो ड्वसंज्ञायां।
एभ्यो भुवो डुः स्यान्न तु संज्ञायां। विभुर्व्यापकः। प्रभुः स्वामी। संभुर्जनिता। संज्ञायां तु विभूर्नाम कश्चित्। मितद्र्वादिभ्य उपसं
ख्यानं। मितं द्रवति। मितद्रुः। शंभुः। अंतर्भावितण्यर्थोऽत्र भवतिः।। धः कर्मणि ष्ट्रन्। धेटो धाञश्च कर्मण्यर्थे ष्ट्रन् स्यात्। धात्री ज
नन्यामलकीवसुमत्युपमातृषु। दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे। दाबादेः ष्ट्रन् स्यात् करणेऽर्थे।। श्रीः
दासनेन दात्रं। नेत्रं। तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च। एषां दशानां कृत्यानामिण्न स्यात्। शस्त्रं। योत्रं। योक्त्रं। स्तोत्रं। तोत्रं। से ८२

त्रं। सेक्त्रं। मेढ्रं। पत्त्रं। दंष्ट्रा।। नद्धी।। हलसूकरयोः पुवः। पूङ्पूञोः करणे ष्ट्रन् स्यात्। तच्चेत्करणं हलसूकरयोरवयवः। हलस्य सूकरस्य वा
पोत्रं। मुखमित्यर्थः। अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः। अरित्रं। लवित्रं। धवित्रं। सवित्रं। खनित्रं। सहित्रं। चरित्रं। पुवः संज्ञायां। पवित्रं। येना
ज्यमुत्पूयते यच्चानामिकावेष्टनं। कर्तरि चर्षिदेवतयोः। पुव इत्रः स्यात्। ऋषौ करणे देवतायां कर्तरि। ऋषिर्वेदमंत्रः। तदुक्तं। ऋषिणेति
दर्शनात्। पूयतेऽनेनेति पवित्रो। देवतायां तु अग्निः पवित्रं स मा पुनातु।। ।।अथोणादयः।। ।।श्रीः।। कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण्।
करोतीति कारुः शिल्पी। कारकश्च। आतो युक्। वातीति वायुः। पायुर्गुदं। जयत्यभिभवति रोगान् जायुरौषधं। मिनोति प्रक्षिपति
देहे उष्माणमिति मायुः। पित्तं। स्वादुः। साध्नोति परकार्यं साधुः। अश्नुते आशु शीघ्रं। आशुर्व्रीहिः पाटलः स्यात्। छंदसीणः। मान आयो। द
सनिजनिचरिचटिभ्यो ञुण्। दीर्यत इति दारु। स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रियां। जानु। जानुनी। इह जनिवध्योश्चेति न निषेधः। अनुबंधद्वयसा
ग्रि मर्थ्यात्। चारु रम्यं। चाटु प्रियं वाक्यं। मृगय्वादित्वात्कुप्रत्यये चटुरित्यपि। किंजरयोः श्रिणः। किं श्रणातीति किंशारुः सस्यशूकं। बाण
श्च। जरामेति जरायुः गर्भाशयः। त्रो रश्च लः। तरंत्यनेन नवर्णा इति तालु। कृके वचः कश्च। कृकेन गलेन वक्तीति कृकवाकुर्मयूरश्च।
सरटे चरणायुधश्च। भृमृशीङ्तृचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्य उः। भरति बिभर्ति वा भरुः। स्वामी हरश्च। म्रियंतेऽस्मिन्सत्वानि
मरुः। निर्जलदेशः। शेते शयुरजगरः। तरुर्वृक्षः। चरंति भक्षयन्ति देवा इमामिति चरुः। त्सरुः खड्गादिमुष्टिः। तनुः स्वल्पं। स्त्रियां मूर्तिः
स्तनुस्तनूः। धनुः शस्त्रविशेषः। धनुर्ना च धनुर्विदुः। धनुरिवाजनि वक्र इति श्रीहर्षः। मयुः किन्नरः। मद्गुः पानीयपक्षी। किंकेतिरे
मसः। न्यंक्वादित्वात्कुत्वं जश्त्वेन सस्य दः। अणश्च। कवले शकणा णवः। श्याव्याधिभ्यां कटुः। चपतिवद्धिवद्गुः। धान्यनिर

सि॰ कौ॰ क्षि॰ धान्ये वाच्ये णउ प्रत्ययः स्यात्स च नित्। निलादाकृदान्तः। प्रियंगव भ्रमेण वश्च मेघी हि भेदस्त्वणु पुमान्। निकुहणं फलिपादीत्यादि सू
त्रमपि व्याप्य संबध्यते। शृस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिबंधिमनिभ्यश्च। शृणातीति शरुरायुधं क्रोधश्च। स्वरुर्वज्रम्। स्निहुर्व्या
धिः चंद्र इत्यन्ये। त्रपु सीसं। पुंसि सर्वमन्यत् स्वः प्राणाः। वसुर्द्दिवयोः। क्लेदुः शीतवस्कृतो यः घनमणौ। हनुर्वक्त्रैकदेशः। क्लेदुश्चन्द्रः। बंधुः म
नुः चात् विंदुरवयवविंदुः। स्यंदेः संप्रसारणं धश्च। देशेन द्रुविशेषध्वो सिंधुर्नो सरिति स्त्रियामब्धौ पुंसि। उंदेरिच्चादेः। उंदेति इंदुः
ईषेः किच्च। ईषेः उत्स्यात्स च कित्। आदेरिकारादेशश्च। इषतेर्हिनस्ति इषुः शरः। इषुर्द्वयोः। स्कंदेः सलोपश्च। कंदुः। सृजेरसुम्
च। चात्सलोपः उप्रत्ययश्च। रज्जुः। कृतेराद्यंतविपर्ययश्च। ककारतकारयोर्विनिमयः। तर्कुः सूत्रवेष्टनं। नावंचेः। न्यंकादित्वात्कु
त्वं। नियतिमंचतीति न्यंकुः मृगः। फलिपाटिनमिमनिजनां गुक्पटिनाकिधतश्च। फल्गुः फल्गु। पाटिपटिः। पाटयतीति पटुः
नम्यतेऽनेनेति नाकुः वल्मीकं। मन्यत इति मधुः। जायत इति जतु। वलिर्गुकत्त्वा। वल संवरणे। वल्गु। धृषकित्सन्वच्च। वलेर्नेर्शिश्रुर्वो
कः। याद्वा यं पुरश्चो अश्वमेधीयः। सन्वदिति प्रकृतेर्द्वित्वं ग्रहणमित्तत्त्वं निरर्थं। कुर्षश्च। बभ्रुर्मुन्यंतरे विशेषो बभ्रुनकुलपिंगलो।
चादन्यतोऽपि। चक्षुः कर्त्ता। जघ्नुर्हंता। पपुः पालकः। घृसिदिव्याधिभ्यः धिधृषिभ्यः। कुःस्यात्। पुरुः। भिनत्तीति भिदुर्वज्रम्। प्रहिज्य
तिसंप्रसारणं। विराहणं विध्यतीति विधुः। राशां केकर्तुरेहणी केशोनराक्षसागृधुः। कामः। धृषुः दक्षः। कृग्रोरुच्च। करोतीति कुरुः
गृणातीति गुरुः। अपदुस्सुषु स्थः। अपष्ठ्वादिषु नेति षत्वं। अपष्ठु प्रतिकूलं। दुष्ठु। सुष्ठु। रपेरिच्चोपधायाः। आनिष्टं रपतीति रि श्री॰ ८३
पुः। अर्जिदृशिकम्यमिपंसिबाधामर्जिपशितुकधुक्दीर्घहकाराश्च। अर्जयति गुणानृजुः। सर्वान्विशेषेण पश्यती

श्यतेरुः स्यात्स च कित्सन्वच्च।

उप्रत्ययः स च कित

रप्रत्ययः स च निर्दिष्ट

तिपश्नुः। केतुः। अंधुः। कृपः। पांसुर्नानृद्धयोरजः। नालक्ष्म्यापिदं स्याश्च संबस्तूकरणं सवः। बाध्यत इति बाहुः स्त्रीपुंसयोर्भुजः। प्रथि
म्रदि स्वक्लानां संप्रसारणं सलोपश्च। त्रयाणां कुः संप्रसारणं त्रस्तेः सलोपश्च। पृथुः मृदुः। न्यंकादित्वात्कुत्वं। भ्रज्जतीति तपसा भृगुः। लं
घिवंह्योर्नलोपश्च। लघुः। वालमूललघ्वंगुलीनां वा लोरत्वमापद्यते। रघुर्नृपभेदः। बहुः। ऊर्णोतेर्नुलोपश्च। ऊरुः सक्थि।
महति ह्रस्वश्च। उरु महत्। श्लिषेः कश्च। श्लिषतीति श्लिकुर्धूर्त्तः। उद्यतो ज्योतिश्च। आङ्परयोः खनिशृभ्यां डिच्च। आखनतीति
आखुः। परं शृणातीति परशुः। पृषोदरादित्वादकारलोपात्पर्शुरपि। हरिमितयोर्द्रुवः। हरिमितयोर्द्रुवतेर्हरिद्रुर्वृक्षः। मितं द्रवतीति मि
तद्रुः समुद्रः। शते च। शतधा द्रवतीति शतद्रुः। बाहुलकात्केवलादपि। द्रुवः सूर्ध्वाभितिर्द्रुर्वृक्षः। शाखा च। तथा द्रुमः। खरुशंकुपी
युनीलंगुलिगु। पंचैते कुप्रत्ययांता निपात्यंते। खनतेरेफश्चांतादेशः। खरुः कामः। क्रूरो मूर्खः। अश्वश्च। शंकुर्नां कीलशल्ययोः
पिबतेरीत्वं युगागमश्च। पीयुर्वायसः। काकः स्कूर्णवा। निपूर्वाल्लुगि गतौ तस्मात्कुः। नेर्दीर्घश्च। नीलंगुः कृमिविशेषः। शृगालश्च
नीलांगुरित्यपि पाठांतरे। तत्र धातोरपि दीर्घः। लगेः संगेऽपस्य अत इत्त्वं च। लगतीति लिगुश्चित्तं। लिगुर्मूर्खः। मृगव्यादयश्च। एते कुप्रत्य
यांता निपात्यंते। मृगं यातीति मृगयुर्व्याधः। देवयुर्धार्मिकः। मित्रयुर्लोकयात्राभिज्ञः। आकृतिगणोऽयं। मंदिवाशिमथिचतिचंक्यं
किभ्य उरच्। मंदुरा वाजिशाला। वाशुरा रात्रिः। माथुरा। चतुरः। चंकुरा रथः। अंकुरः। खर्जूरादित्वादकूरोऽपि। व्यथेः संप्रसारणं कि
च्च। विथुरश्चोररक्षसोः। मकुरदर्दुरौ। मकुरो दर्पणः। बाहुलकान्मुकुरोऽपि। दृ विदारणे। धातोर्द्वित्वं च ने। अभ्यासस्य रुक् कटिलोपश्च। द
र्दुरस्तोयदभेके वाद्यभांडाद्रिभेदयोः। दर्दुरा चंडिकायां स्यात्। ग्रामजाले च दर्दुरमिति विश्वः। मद्गुरादयश्च। उरजंता निपात्यंते।

नदीभेदः

दृणाती भल्लात
दारभल्लात
कुः स जनित

सि·कौ·रू
८४

मायतेर्गुक्। मद्गुरो मत्स्यभेदः। कृत्र्वर्णे। रूमागमः। कर्बुरः। अन्येत्र रक्षसोः। बध्नातेः खर्ज्जूरादि त्वाच्छूरोपः। बंधूरं बंधुरोप्युन्नतानम्रसुंद
रयोस्त्रिषु। इतिरंति देवाः। का कतेर्वा कुकुः। कुक्कुर। कुक्कुरः। असेरुरन्। असुरः। प्रज्ञा धृष्ण। आसुरः। मसेश्च। पंचमे पादे मसेरुर
न्निति वक्ष्यते। मसूरा मसुरा ब्रीहिप्रभेदे पण्ययोषिति। मसूरा मसुरा या ना वेश्या ब्रीहिप्रभेदयोः। मसूरी पादरोगे स्यादुपधा
नेपुनः पुमान्। मसूरमसुरौ चूर्हाविति विश्वः। शावशे रांब्रो। श्वशुर इति आश्वर्थी। श्वशुरः। पतिपत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः श्वशुरस्तु सो
पिता तयोः इत्यमरः। अविमह्योष्टिषच्। अविषः। महिषः। अमेर्दीर्घश्च। आमिषं त्वस्त्रियां मांसे तथा स्याद्भोग्यवस्तुनि। रुहे
र्वृद्धिश्च। रं कुशंबररोहिषाः। रोहिषो मृगभेदः स्यात्। रौहिषं च तृणं मतमिति संसारावर्त्तः। तवेर्णिद्वा। तवेति सौत्रो धातुः। तविष
ताविषावब्धौ स्वर्गे च। स्त्रियां तु तविषी ताविषी मेदी। देवकन्या स्त्री भिश्च। तविषी बलमिति वेदभाष्यं। नञि व्यथेः। अव्य
थिषोऽब्धिसूर्ययोः। अव्यथिषी धरा रात्र्यां। किलेर्बुक् च। किल्बिषं। इषिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमंदिचंदितिमिमिहिमुहिमुचिरु मुरि
चिरुधिबंधिशुषिभ्यः किरच्। इषिरोऽग्निः। मदिरा सुरा। मुदिरः कामुकाभ्रयोरिति विश्वमेदिन्यौ। खिदिरश्चंद्रः। छिद्रोसिकुठार रः
योः। भिदिरं वज्रं। मंदिरं गृहं। चंदिरश्चंद्रहस्तिनोः। तिमिरं तमः। अक्षिरोगश्च। मिहिरः सूर्यः। मुहिरः कामसस्ययोः। मुचिरोदा
ता। रुचिरं रुधिरं। बधिरः। शुष शोषणे। शुषिरं छिद्रं। शुष्कमित्यन्ये। अशेर्णित्। आशिरो वह्निरक्षसोः। अजिरशिशिरशि
थिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः। अजेर्वीभावाभावः। अजिरमंगणं। शशेरुपधाया इत्वं। शिशिरं स्यादृतोर्भेदे तुषारे शीतले श्रीः
प्रपत। अथमोऽत्वे। उपधाया इत्वं। रेफलोपः। प्रत्ययरेफस्य लत्वं। शिथिलं। स्थास्फायोस्तिलोपः। स्थिरं निश्चलं। स्फिरं प्रभू ८४

तं। तिष्ठतेर्वुक् ह्रस्वत्वं च। स्थविरः। खदिरः। बाहुलकात्शीङो वुक् ह्रस्वश्च। शिबिरं। सलिकल्यनिमहिभडिभंडिशंडिपिंडितुंडिकुकिभूभ्य
इलच्। सलति गच्छति निम्नमिति सलिलं। कलिलं। अनिलः। महिला। पृषोदरादित्वान्महेलापि। भडइति सौत्रो धातुः। भडिलो शूरसेवकौ
भंडिलो दूतः कल्याणं च। शंडिलो मुनिः। पिंडिलो गणकः। तुंडिलो मुखरः। कोकिलः। भविलो भव्यः। बाहुलकात् कुटिलः। कमेः पश्च। कपि
लः। गुपादिभ्यः कित्। गुपिलो राजा। तिजिलो निशाकरः। गुहिलं वनं। मिथिलादयश्च। मथ्यंते त्र रिपवो मिथिला नगरी। पथिलः पथिकः
पतिकठिकुठिगडिगुडिदंशिभ्य एरक्। पतेरः पक्षी गंता च। कठेरः कृच्छ्रजीवी। कुठेरः पर्णासः। बाहुलकान्नुमभावः। गडेरो मेघः। गुडेरो गुडकः
दंशेरो हिंस्रः। कुम्बेर्नलोपश्च। कुबेरः। चादेस्तश्च। चातेरः शत्रुः। मूलेरादयः। एरगंता निपात्यंते। मूलेरो जटा। गुधेरो गोप्ता। गुहेरो लोहघा मो
तकः। मुहेरो मूर्खः। कबेरोतश्च पश्च। कपोतः पक्षी। भातेर्डवतुप्। भावान् तिष्ठवान्। कठिचकिभ्यामोरन्। कठिः शोके। चकि तृप्तौ। कठोरः। च ८
कोरः। किशोरादयश्च। किंपूर्वस्य श्यतेरिति लोपः। किमो मलोपः। किशोरः अश्वशावः। सहोरः साधुः। कपिगडिगंडिकटिपटिभ्य ओल
च्। कपोतिनिर्देशान्नलोपः। कपोलः। गडोलगंडोलौ गुडकपर्यायौ। कटोलः कटुः। पटोलः। मीनातेरूरन्। मयूरः। स्यंदेः संप्रसारणं च सि
दूरं। सितनिगमिमसिसच्यविधाञ्क्रुशिभ्यस्तुन्। सिनोतीति सेतुः। तितुत्रेति नेट्। तंतुः। गंतुः। मस्तु दधिमंडं। सच्यत इति सक्तुः॥ पी
जेईर्वादिः। ज्वरत्वरेत्यूठ्। तत्र क्रुशीत्यनुवर्तते। इति मते बाहुलकात्। ओतुर्विडालः। धातुः। क्रोष्टुः। पः किच्च। पिबतीति पितुः वह्नौ दिवाक
रे। अर्तेश्च तुः। अर्तेस्तुः सचकित्च। ऋतुः स्त्रीपुष्पकालयोः। कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च। कम्यस्तुः स्यात्। कंतुः कंदर्पचित्तयोः। मंतु
रपराधः। जंतुः प्राणी। गातुः पुंस्कोकिले भृंगे गंधर्वे गायनेऽपि च। भातुरादित्यः। यातुरध्वगकालयोः। रक्षसि क्लीबं। हेतुः कारणं

चायः कि:। केतुर्यहूपताकयोः। आप्नोतेईस्वश्च। अंधुः शरीरं। वसे स्कन्। वस्त्र। अगारेणिच्। वेश्मस्त्वर्वोस्त्रु रस्त्रियां। कन्त्रः कन्तुः।
कतुर्यज्ञः। एधिवह्योश्चतुः। एधतुः पुरुषः। वहतुरनड्वान्। जीवेरातुः। जीवातुरस्त्रियां। सक्तेजीविते जीवनौषधे। आत्कन्नृरधि
श्च। जीवेरित्येवजे वात्कस्त्विं दुभिषगायुश्च स्क कृषीवले। कृषिचमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्यऊ:। कर्षूः पुंसि करीषाग्नौ कर्षू
र्नद्यांस्त्रियांमता। चमूः तनूः। धनूः शस्त्रं। सर्जूरर्जने। सर्जूर्वणिक्। खर्जूर्व्यथने। खर्जूः। मर्जूः पामा। मजर्गुणश्च। मार्जूः शुद्धि
कृत्। वहोधश्च। वधूर्जाया स्नुषा स्त्रीषु। कषेश्छश्च। कच्छूः पामा। णित्कसिपद्यर्तेः। कासूः शक्तिः पादूश्चरणधारणी। आरूः पिं
गलः। अणोडश्च। आडूः जलप्लववंडः। नञिलंबेर्नलोपश्च। तुंब्यलाबूकुमसमे इत्यमरः। कश्च एरउ चास्य। कशब्देउपपदे स्र
णातेरूः स्यादेरङादेशश्च। कशेरू स्त्रणकंदस्त्री। बाहुलकादुप्रत्ययकशरुः क्लीबपुंसिव। नादुदू व। तरतेरूः स्यात्। तस्य दुद्रु
लड्स्याद्दारुहस्तकः। दरिद्रातेर्यलोपश्च। दश्च आश्रयातया कोपः। दर्दूः कुष्ठप्रभेदः। नञिसध्योः कूः। नृतूर्नर्त्तकः। स्मधूरपानम्॥
कृतेरश्च। कृतिः सौत्रोधातुः ततः कूः। अमागमश्च। रंतर्देवनदी सत्यवाक्च। अंडूहंभजंबूकफलूककर्कधूदिधिषूः। एते कूप्रत्ययां
तानिपात्यंते। अंडूर्बंधनं। हस्तीग्रंथे। निपातनान्नुम्। हंभूः। अनुस्वाराभावो निपातनादित्येके। हम्भः। जनेर्बुक्। जंबूः जम्ब
दनस्येत्येके। बाहुलकाद्ध्रस्वोपि। जंबुः। कफं लुनातीति कफेलूः। श्लेष्मातकः। निपातनादत्वं। कर्कंदधातिइतिकर्कंधूर्बद
रीनिपातनान्मुम्। दिधिं धैर्यं स्यति त्यजतिदिधिषूः। पुनर्भूः। केचित्तु। अंडूहंफूजंबूकंबुइतिपठंति। हंफउत्क्लेशे। हंफूः सर्पजा

तिः। कमेर्बुक्। कंबूः। परद्रव्यापहारी। मयोरुतिः। मरुत्। गरुत्पक्षः। योमुट् च। गिरतेरुतिस्तस्यच मुट्। गर्मुत्स्वर्णं तृणविशेषश्च।
हृषेरुलच्। हर्षुलोमृगकामिनोः। बाहुलकात्वचतेः चटुलं ओपानम्। हसेरुहियुषिभ्य इतिः। हरित्कक्कुभिवर्णे चतृणवाजिविशेषयोः
सरिन्नदी। रोहित्मृगविशेषस्यस्त्री। युषइति सौत्रोधातुः। रुदपस्य रोहित्पुरुषस्य योषित् इतिसाध्यं। ताडेर्णिलुक् च। ताडयती
ति तडित्। विद्युत्। शमेर्ढः। बाहुलकादित्संज्ञा। एयादेशः इदुन। शंढः। क्लीबः। शंढस्याल्लुसिंगापतावितिमेदिनी। कमेरठः। कमठः। क
मठः कच्छपेपुंसिभांडभेदे नपुंसकं इतिमेदिनी। बाहुलकाज्ज्वरः। रमेर्ह्रस्वश्च। रामठं हिंगु। शमेःखः। शंखः। कणेष्ठः। कंठः। कल
स्तपश्च। तपतेः कलप्रत्ययः चान्नफलः। तफला। लता तत्फला फलत्रिके। शपेर्बश्च। शबलः। तृषादिभ्यःश्चित्। तृषलः। पललं। बाहु
कादुणः सरलः। तरलः। कमेर्बुक्। कंबलः। मुसरवंडने। बाहुलकादित्यनुषज्यते। मुसलं। लंगेर्वृद्धिश्च। लांगलं। कुटिकशिकौतिभ्यः
कादुणः सरलः। तरलः। कमेर्बुक्। कंबलः। मुसरवंडने। बाहुलकादित्यनुषज्यते। मुसलं। लंगेर्वृद्धिश्च। लांगलं। कुटिकशिकौतिभ्यः
प्रत्ययस्यमुट्। कुट्मलः। कुडेरपि कुड्मलः। कश्मलं। बाहुलकादुणः। कोमलम्। मजेर्ष्टिलोपश्च। मलं। चुपेरच्चोपधायाः। चपलं। प्र
किशम्योर्नित्। शकलं। शमलं। छोरुघ्रस्वश्च। छगलः। प्रज्ञादित्वाच्छागलः। अमंताड्डः। दंडो स्त्रीलगुडेपिस्यात्। दंडः। रंडा रंडा मूषिकप
र्ण्यांविधिपवाया च योषिति। खंडः। मंडः। चंडश्छिन्नहस्तः। अंडः। बाहुलकात्सत्वाभावः। षंडः संघातः। तालव्यादिरित्यपरे। गंडः। वंडः
पंडः। क्लीबः। पंडाबुद्धिः। कादिभ्यः कित्। कवर्गादिभ्यो डः कित्स्यात्। कुंडं। कांडं। गुडगतौ। गुंडः। घुणभ्रमणे। घुंडोभ्रमरः। स्यादेति
मजेरालच्। वाकन्नालीयचः। तिभ्रतेरालच्। स्यालः। स्थाली। चतेर्वालच्। चात्वालः। मजेरालीयच्। मार्जारीयो विडालः। पतिचंडि

ऊवेडोक्ली ड्रा कलेनकं विभ्यारममणिभेदयोरितिमेदिनी। मनहानेमंडः मंचांगुलेरान्कमेदे क्लीवंतमस्तकेनिर्मेदिनी। २
भामनिप्रत्यासात् २

कुड्मलाघुड्मलाच पतेर्येके २

सि॰ कौ॰ चायः किः। केतुर्ग्रहपताकयोः। आप्नोतेर्ह्रस्वश्च। अप्तुः शरीरं। वसेस्तुन्। वस्तु। अगारे णिच्च। वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियां। कमेः कन्तुः। ओ
८५ क्रतुर्यज्ञः। एधिवह्योश्चतुः। एधतुः पुरुषः। वहतुरनड्वान्। जीवेरातुः। जीवातुरस्त्रियां। स क्लीबे जीविते जीवनौषधे। आतृकन्वृद्धि-
श्च। जीवेरित्येव जैवातृकस्त्विंदुभिषगायुष्मत्कृशीबले। कृषिचमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्य ऊः। कर्षूः पुंसि करीषाग्नौ कर्षू-
र्नद्यां स्त्रियां मता। चमूः। तनूः। धनूः शस्त्रं। सर्जूरर्जुने। सर्जूर्वणिक्। खर्जूर्व्यथने। खर्जूः। मर्जूः पामा। मृजेर्गुणश्च। मर्जूः शुद्धि-
कृत्। वहो धश्च। वधूर्जाया स्नुषा स्त्रीषु। कषेश्छश्च। कच्छूः पामा। णित्कसिपद्यर्त्तेः। कासूः शक्तिः। पादूः पादूश्चरणधारणी। आरूः पिं-
गलः। अणो डश्च। आडूः जलप्लववंडः। नञि लंबेर्नलोपश्च। लुंब्यलाबूरुभे समे। इत्यमरः। कशश्च एरुङ् चास्य। कशेरुः उपपदे श्म- वे
णातेरुः स्याद्दरदादेशश्च। कशेरुः तृणकंदे स्त्री। बाहुलकादुप्रत्यये कशरुः क्लीबपुंसि च। त्रो दुट् च। तरतेरुः स्यात्। तस्य दुट्
तर्दूः स्याद्दारुहस्तकः। दरिद्रातेर्यलोपश्च। इश्च अभ्यासयोतयालोपः। दद्रूः कुष्ठप्रभेदः। नृतिशृध्योः कूः। नृतूर्नर्त्तकः। शृधूः पानम्॥
कृतेरश्च। कृतिः सौत्रो धातुः ततः कूः। अमागमश्च। रंतर्दूर्वनदी सत्यवाक् च। अंडूदृंभूजंबूकफेलूकर्कंधूदिधिषूः। एते कूप्रत्ययां-
तानिपात्यंते। अंडूर्बंधनं। हस्तीग्रंथे। निपातनान्नुम्। दृंभूः। अनुस्वाराभावो निपातनादित्येके। दृन्भूः। जनेर्बुक्। जंबूः। जम्ब-
दनस्य सेके। बाहुलकाद्ध्रस्वोपि। जंबुः। कफं लुनातीति कफेलूः। श्लेष्मातकः। निपातनादेत्वं। कर्कंदधातेर्ङितिकर्कंधूर्बद- श्रीः
रीनिपातनान्नुम्। दिधिं धैर्यं स्यति त्यजति दिधिषूः। पुनर्भूः। केचित्तु। अंडूदृंफूजंबूकंबु इति पठंति। दृंफ उत्क्लेशे। दृंफूः सर्पजा- ८५

तिः। कमेर्बुक्। कंबूः। परद्रव्यापहारी। मृग्रोरुतिः। मरुत्। गरुत् पक्षः। ग्रो मुट् च। गिरतेरुतिः स्तस्य च मुट्। गर्मुत् स्वर्णं। तृणविशेषश्च।
हृषेरुलच्। हर्षुलो मृगकामिनोः। बाहुलकाच्चटतेः। चटुलं। शोभनम्। हृसृरुहियुषिभ्य इतिः। हरित् ककुप् वर्णे च तृणवाजिविशेषयोः।
सरित् नदी। रोहित् मृगविशेषस्य स्त्री। युष इति सौत्रो धातुः। ऋश्यस्य रोहित्पुरुषस्य योषित् इति प्राच्यं। तडेर्णिलुक् च। ताडयति
तितडित्। विद्युत्। शमेर्ढः। बाहुलकादित्संज्ञा। एयादेशः ह्रस्वः। शंढः। क्लीबः। शंढः स्यात् पुंसि गोपतौ चेति मेदिनी। कमेरठः। कमठः क-
मठः कच्छपे पुंसि भांडभेदे नपुंसकं इति मेदिनी। बाहुलकाज्जठरः। रमेर्हिश्च। रामठं हिंगु। शमेः खः। शंखः। कणेष्ठः। कंठः। कल-
स्तपश्च। तपतेः कलप्रत्ययः चान्तः फः। तफला। लता तफला फलत्रिके। शपेर्बश्च। शबलः। रषादिभ्यश्चित्। रषलः। पललं। बाहुल-
काद्गुणः। सरलः। तरलः। कमेर्बुक्। कंबलः। मुसरखंडने। बाहुलकादित्यनुषज्यते। मुसलं। लंगेर्वृद्धिश्च। लांगलं। कुटिकशिकौतिभ्यः
प्रत्ययस्य मुट्। कुड्मलः। कुडेरपि कुड्मलः। कश्मलं। बाहुलकाद्गुणः। कोमलम्। मजेष्टिलोपश्च। मलं। चुपेरच्चोपधायाः। चपलं। शा-
किशम्योर्नित्। शकलं। शमलं। छगु अस्वश्च। छगलः। प्रज्ञादित्वात् छागलः। अमंताड्डः। रंडो स्त्रीलिङ्गे विस्यात्। दंडः। रंडा। रंडा मूषिकप-
र्ण्यां विधवायां च योषिति। खंडः। मंडः। वंडश्छिन्नहस्तः। अंडः। बाहुलकात् स्त्वाभावः। षंडः संघातः। तालव्यादिरित्यपरे। गंडः। वंडः।
पंडः क्लीबः। पंडा बुद्धिः। कादिभ्यः कित्। कवर्गादिभ्यो डः कित् स्यात्। कुंडं। कांडं। गुडगतौ। गुंडः। घुण भ्रमणे। घुंडो भ्रमरः। स्याच्छति
मजेरालच्। वाकञ्चालीयचः। तिष्ठतेरालच्। स्थालं। स्थाली। चतेर्वालच्। चात्वालः। मजेरालीयच्। मार्जारीयो विडालः। पतिचंडि-

खंडोस्त्री शकले [illegible] इति मेदिनी [illegible]
[illegible]

कर्मार॰

सि॰ कौ॰ द्ध स्यामालूत्रौं पालैंतौ नागलोके स्याद्विवरे वडवानके इति मेदिनी॥ चंडालः। प्रज्ञादित्वादणि चांडालोपीत्येके। कुलालवरुडनिषादचंडाल तन्मा
मित्रामित्रेभ्यश्छंदसी। सुपर्णी विदध्वता वार्त्तिकेन चतुर्ष्वेषु सहविरोधात्॥ तमिविशिविडिम्रणिकुलिकपिपलिपंचिभ्यः कालन्। तमा
८६ लः। पिशालः। विडालः। मणालं। कुठारुः। कपालं। पलालं। पंचालाः। पतेरंग च पक्षिणि॥ पतंगः। तरत्यादिभ्यश्च। तरंगः। लवंगं
लरिसेपे डादिभ्यः कित्। विडंगः। मृदंगः। कुरंगः। बाहुलकादुलंच। मुरजोऽर्हद्भिश्च। सारंगः। वारंगः। खड्गादिमुष्टिः। गंगाम्यृषोः। गंगा। अड्डःपुरो
डाशः। आपूखडिभ्यः कित्। भागः। पूगः। खड्गः। बाहुलकात्किटिरनादरे। गन्धसव्यापावश्च। पिङ्गस्तरलं। पिङ्गे रंगघतससंघममुव
मके इति माघः। स्वंजः किन्लुक्च। स्वजागन्ध कित्स्यात्। तस्य लुक्च। पतंगाः षिद्भा लिङ्गे स्यारागः। भृणातेर्द्धस्वश्च। भृंगं। गणरङ्गाकुनेनु
इत्येसनुवर्त्तते। शार्ङ्गः। सुदियोर्गर्गौ। सुक्रः। गर्गः। अंडबंलुल्भस्वजः। करंडः। सरंडः। पक्षी। सरंडः स्वामी। वरंडोमुखरोगः। मदृदृभसा सर्त॰ ५
स्या दतोम स्सेरक दिः। शरत्। दरद्दुदयं कूलयोः। प्रसज्जुघनम्। हृणातेषु घ स्वश्च। दृपत्। यजितनियज्जिस्याडित्। त्यद्। तद्। यद्। सर्वादयः। एतस्तु
ट्च। एतत्। मर्त्तेरटिः। सरट्। स्याद्धातमघयोः। वेदभाष्ये तु यासिः कृशानुर्मितिमंत्रे सरड्डपोमघम्मक्षिका स्यइति व्याख्यातम्। लंघनेको
पश्च। लघट्। वायुः। पारयतेरजिः। पारक्रूरूवर्णी। प्रथः किल्संप्रसारणं च। पृथक्। स्वरादिपाठाद्व्ययत्वं। भियः षुघस्वश्च। भिष
क्। युष्यसिभ्यां मदिक्। युष्मसोत्रौ धातुः। युष्मद्। अस्मद्। त्वं। अहं। अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षिक्षुभायावापदियक्षिनीभ्यो मन्।
एभ्यश्चतुर्दशभ्यो मन्। अर्मश्चक्षुरोगः। स्तोमः। संघातः। सोमः। होमः। सर्मो गमनं। धर्मः। क्षेमम्। कुशलं। क्षामं। प्रज्ञाघणिक्षौ श्रीः
मंत्र। भामः। आदित्यः। यामः। वामः। शोभनदुष्टयोः। पद्मम्। यक्ष पूजायां। यक्ष्मा रोगराजः। नेमः। जहातेः सन्वदालोपश्च। जि ८६

स्रः कुटिलमंदयोः। अवतेष्टिलोपश्च। मनप्रत्ययस्यायं टिलोपः न प्रकृतेः। अन्यथा डिदित्येव ब्रूयात्। ज्वरत्वरेत्यूठौ। तयोर्द्वैर्धकृते गुणः॥
वादिपाठाद्व्ययत्वं। इति उज्वलदत्तः। तन्न। तेषामसत्वार्थत्वात्। वस्तुतस्तु स्वरादिपाठाद्व्ययत्वं। अवतीति ओम्। ग्रसेरा च। ग्रामः॥
अविसिविसिशुषिभ्यः कित्। ऊमं नगरं। स्यूमो रश्मिः। सिमः सर्वः। शुषममग्निसमीपयोः। इषियुधीन्धिदसिश्याधूसूभ्यो मक्। इध्मः। कामवसंत
८४ योः। ईर्षातिपाठे दीर्घादिः। युध्मः। शरायाडुगः। इध्मः समित्। दस्मो यजमानः। श्यामः। धूमः। सूमो तरिक्षं। बाहुलकादीर्मं। व्रणः। युजिरुचि
तिजां कुश्च। युग्मं। रुक्मं। तिग्मं। हंतेर्हि च। हिमम्। भियः षुग्वा। भीमो भीष्मः। घर्मः। घ्यातेर्मुग्गुणश्च निपात्यते। ग्रीष्मः। प्रसते निपातोयं प्र
थेः षिवन्संप्रसारणं च। पृथिवी। पवान्नित्यक्। पृथवी पृथिवी पृथ्वीति शब्दार्णवः। अश्रुप्रुषिलटिकणिखटिविशिभ्यः क्वन्। अश्वः। प्रुषस्नेह
नादौ। प्रुष्वः स्यादृतुसूर्ययोः। प्रुष्वा जलकणिका। लट्वा पक्षिभेदः। फलं वा। कण्वं पापं। बाहुलकादित्वे किण्वमपि। खट्वा। विश्वम्। इण्शीभ्यां
वन्। एव। गता। एवएवामरुतस्करणां। असत्वेनिपातोयं॥ शेवं मित्राय वरुणाय। सर्वनिघृष्वरिष्वलष्वशिवपद्वप्रह्वेष्वा अतंत्रे। अकर्त्तर्य
ते निपात्यंते॥ सृतमनेन विश्वमिति सर्वं। निघृष्वा घर्षगुणाभावोपि। निघृष्यतेनेनेति निघृष्वः खुरः। रिष्वो हिंस्रः। लष्वो नर्त्तकः। शिवइत्यन्ये तत्रापृथाय
इत्तमपि। शेतेस्मिन्सर्वमिति शिवः। पक्वः। पद्वोरथोलोकश्च। प्रह्वयते इति प्रह्वः। ह्वेञः आकारवकारलोपः। जहातेरालोपाव
ईषेर्वन्। ईष्व आचार्यः। इष्वइत्यन्ये। अतंत्रेतिकिं। सर्त्ता सारकः। बाहुलकाद्रसतेःह्रस्वः। शेवयह्वजिह्वाग्रीवाप्वामीवाः। शेवइत्संतादात्तार्थं। योत्स्व
नयह्वः। इस्याद्गुगागमश्च। लिहंत्यनया जिह्वा। ऊकारस्य जक्गुणाभावश्च। गिरत्यनया ग्रीवा। ईडागमश्च। आप्नोतीत्याप्वावायुः। माङ् मीवा। उद
रक्रिमिः। वायुरित्यन्ये। कृगृशृदृभ्यो वः। कर्वः कामः। आखुश्च गर्वः। शर्वः। दर्वो राक्षसः। कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः। योतीति युवा।
वृषा। इंद्रः। तक्षा। राजा। धन्वा मरुः। धन्व शरासनं। धन्वासूर्यः। प्रतिदीव्यतीत्यस्मिन्निति प्रतिदिवा। दिवसः। सप्यश्भ्यां तुट्च। सप्त। अष्टा। न

श्वो॰ ८

सि॰कौ॰ कृ॰ निजहाते॥ अहः॥ श्वन्नुक्षन्पूषन्प्लीहन्क्लेदन्स्नेहन्मूर्धन्मज्जन्नर्यमन्विश्वप्सन्मातरिश्वन्मघवन्निति। एतेत्रयोदश कनिन्प्रत्ययान्तानि
७ पात्यन्ते। श्वयतीति श्वा। उक्षा। पूषा। प्लिह गतौ। इकारस्य दीर्घत्वं। प्लेहतीति प्लीहा। कुक्षिव्याधिः। क्लिदू आर्द्रीभावे। क्लिद्यति क्लेदा चंद्रः। स्निह्यते
गुणः। स्निह्यतीति स्नेहा। स्नेहश्चंद्रश्च। मुह्यत्यस्मिन्नाहते मूर्धा। मुहेरुपधाया दीर्घः धो नादेशो रमागमश्च। मज्जत्यस्थिषु मज्जा। स्थिसारः॥
अर्यपूर्वः माङ्। अर्यमा। विश्वं प्सातीति विश्वप्सा अग्निः। परिजायते परिज्मा चंद्रोग्निश्च। जनेरुपधाया लोपो मश्चान्तादेशः। मातरि श्वयतीति श्वयतीति श्व
तीति मातरिश्वा। धातोरिकारलोपः। मह पूजायाम्। हस्य घः। अलुगागमश्च। मघवा इन्द्रः॥१६५॥ इत्युणादिषु प्रथमः पादः॥१६५॥ ७॥ कॄ हस्याम
णुः। करेणुः। हरेणुर्गन्धद्रव्यं। हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यः क्थन्। हथो विषमः। कुष्ठः। नीथो नेता। रथः। काष्ठं। अवे सृजः। अवसृथः। उषिकुषि
गार्तिभ्यस्थन्। ओष्ठः। कोष्ठः। गाथा। अर्थः। बाहुलकात्तोथः। सर्त्तेर्णित्। सार्थः समूहः। जॄ हस्यान्थन्। जरूथं मांसं। वरूथो रथगुप्तौ।
पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक्। पीथो रविर्घृते पीथं। तीर्थं शास्त्राध्वरक्षेत्रोपायोपाध्यायमन्त्रिषु। अवतारर्षिजुष्टांभःस्त्रीरजस्कं च
विस्रुतमिति विश्वः। तुथो ऽग्निः। उक्थं सामभेदः। रिक्थं। बाहुलकाद्रिचेरपि। रिक्थमृक्थं धनं वस्तु। सिक्थं। अर्तेर्निरि निर्ऋथः साम। निशी
थो थगोपीथावगथाः। निशीथो ऽर्धरात्रः रात्रिमात्रं च। गोपीथं तीर्थं। अवगथः प्रातस्नातः। गश्चादि। उद्गीथः। सामभागविशेषः। समीणः। स
मिथः। वह्निः संग्रामश्च। तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः। तिजेर्जलोपः। तिथो नक्रः। कामश्च। पृष्ठं। गूथं विष्ठा। यूथं समूहः। प्रोथमस्त्री तुरंगा
स्यप्रान्तः। प्रोथः प्रस्थित उच्यते। स्फायितंचिवंचिशकिक्षिपिक्षुदिसृपितृपिदृपिवंद्युंदिश्वितिवृत्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमंदि
चंदिदहिदसिदंभिवसिवाशिशीङ्हसिसिधिशुभिभ्यो रक्। दंशिशंसिनोरकस्याल्। वलियलोपः। स्फारं। न्यंक्वादित्वात्कुत्वं। तक्रं। वक्रं। श श्रीः
क्रः। क्षिप्रं। क्षुद्रः। सृप्रश्चंद्रः। तृप्रं पुरोडाशः। दृप्रो बली। वात्रं। वंद्रः पूजकः। उंद्रो जलचरः। श्वित्रं कुष्ठं। वृत्रो रिपो घने ध्वान्ते शैले चक्रे ७

चदानवे। अजेर्वी। वीरः। नीरं। पद्रो ग्रामः। मद्रो हर्षः। देशभेदे च। मुद्रा प्रत्ययकारिणी। खिद्रो रोगो दरिद्रश्च। छिद्रं। भिद्रं। वज्रं। मंद्रः। चंद्रः। प्रचाद्य
चिचंद्रोपि। हिमांशुश्चंद्रमाश्चंद्र इंदुः कुमुदबांधवः। शशी चंद्रो हिमद्युतिः। दह्रो ऽग्निः। दस्रः स्वर्वैद्यः। दभ्रः समुद्रः। स्वल्पं च। वसेः संप्रसारणे। नर
परसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम्। रेफपरस्य सकारस्य स्पादीनां सवनादीनां च मूर्धन्यो न स्यात्। पूर्वपदादिति प्राप्तः। प्रतिषिध्यते इ
ति। शासिवसीति प्राप्ते ऽपि न। उस्रो रश्मिः। उस्रा गौः। वास्रो दिवसः। वास्रं मंदिरं। शीरो ऽजगरः। हस्रो मूर्खः। सिध्रः साधुः।
शुभ्रं। सुसेरक् बाहुलकात्। सुसमञ्जः। चकिरम्योरुच्चोपधायाः। चुक्रमम्लद्रव्यं। रुम्रो रुणः। वौ कसेः। विकुस्रश्चंद्रः। अमितम्योर्दीर्घश्च। आम्रं
ताम्रं। निन्देर्नलोपश्च। निद्रा। अर्देर्दीर्घश्च। आर्द्रं। शुन्देश्च। शूद्रः। दुरीणो लोपश्च। दुःखेन ईयते प्राप्यत इति दूरं। कृतेश्छः क्रू च। कृच्छ्रं। क्रूरः। रुदे
र्णिलुक् च। रोदयतीति रुद्रः। बहुलमन्यत्रापि संज्ञाछंदसोः। णिलुगित्येव। वातीति पर्णेषु पो वा तास्ततः पर्णेषु नोपयते ततः पर्णरुहो वांति ततता दिव
प्रवर्षति। जरी च। जीरो ऽणुः। ... क्रमेर्धश्च। स्फुरः। स्फरः। धीरः। गृध्रः। शुसिचिमीनां दीर्घश्च। शूः सौत्रः। शूरः। सीरम्। नीरं।
मीरः समुद्रः। वावंधेः। वीध्रं विमलं। वधिवपिभ्यां रन्। वर्ध्रं चर्म। वप्रः प्राकारः। ऋज्रेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रचुब्रक्षुरखुरभद्रोग्रभेरभेलशुक्र
शुक्लगौरवत्रेरामालाः। रन्नन्ता ऊर्णादयः। निपातनाद्गुणाभावः। ऋज्रो नायकः। इदि। इंद्रः। अग्रेर्नलोपश्च। अग्रम्। वज्रो स्त्री हीरके प
वौ। दुवप उपध्याया इत्वं विप्रः। कुंबिचुंब्योर्नलोपश्च। कुब्रमरण्यं। चुब्रं मुखं। क्षुर विलेखने। रेफलोपः। अगुणः। क्षुरः। खुर छेदने। रलो
पाशुपाशश्च। खुरः। भदेर्नलोपश्च। भद्रं। उच समवाये चस्य गः। उग्रः। भिभी। भेरी। पक्षे लः। भलो जलतरणद्रव्ये। शुचेश्चस्य कः। शुक्रः।
पक्षे लः। शुक्लः। गुङ् वृद्धिः। गौरो ऽरुणे सिते पीते। वन संभक्तौ। वत्रा विभागी। इणो गुणाभावः। इरा मद्ये च वाचि च। भामा। माला। स
भिकसउकर। कस गतौ। सम्यक् संनिपल्ला यंते जना अस्मादिति संकुसुकः ऽदुर्जनः। अस्थिरश्च। पचिनशोर्णुकन्नुमौ च। पचं

सि॰ कौ॰ ८८

पाकुकः सूपकारः। नरोर्हुम। नंसुकः। सियकुकन। सीरुकः। कुन्नचाप्यसंज्ञयोरपूर्वस्यापि। रजकः। इक्षकुहकः। चरकः। वषसक्षणे वषकः॥ शु
नकः भषकः। रमस्त्रलोवा। रमको विलासी। लमकः। जहातेईचा। जहकस्त्यागी कालश्च। धौ धमच। धमकः कर्मकारः। हनोवधच। वधकः॥
बहुलमन्यत्रापि। कुहविस्मापने कुहकः। क्रतकं। कृषेर्वृद्धिश्चोदीचां। कार्षकः। कृषकः। उदकं च। पूपं चार्थी। वृश्चिकृषोः किकन्। वृश्चिकः। कृषि
कः। आङिपणिकषः। आपणिकः। पण्यविक्रयी। आकर्षिकः। परदारोपजीवी। मुषोदीर्घश्च। मूषिक आखुः। स्यमः संप्रसारणं च। वादीर्घः॥
सीमिको वृक्षभेदः। कियर्कन्। क्रयिकः क्रेता। आङि पणिपनिपतिखनिभ्यः। आपणिकः। आपनिकः। इंद्रनीलः। किरातश्च। आपतिकः
दैचायनश्च ५ श्येनः। आखनिको मूषिको वराहश्च। श्यास्त्याहृञविभ्यइनच्। श्येनः। स्त्यनः। हरिणः। अविनोऽध्वर्युः। वृजेः किञ्च। वृजिनं। अजेरजच
वीभावबाधनार्थः। अजिनं। बहुलमन्यत्रापि। कठिनम्। नलिनं। मलिनं। कुंडिनं। घतेः पच्च। प्रुषिदिनं दिवसो पिदिनं। द्रुदक्षिभ्यामिनन्। द्र
विणं। दक्षिणः। दक्षिणा। अर्तेः किदिच्च। इरिणं शून्यं। वेपितुह्योर्ह्रस्वश्च। विपिनं तुहिनं। तलिपुलिभ्यां च। तलिनं विरलं स्तोकं स्वच्छं पित
लिनं त्रिषु। पुलिनं। गर्वरत उच्च। गोरादित्वान्ङीष्। गुर्विणी गर्भिणी। रुहे रश्च। रोहिणः। महेरिनण्च। चादिनन्। माहिनं माहिनं राज्यं। क्विब्व
चिप्रच्छिश्रिस्रुद्रुपुज्वांदीर्घोसंप्रसारणं च। वाक्। प्राट्। श्रीः। स्रवयतीति घृतादिकं स्रुक् यज्ञोपकरणं। द्रुर्हिरण्यं। कटप्रूः कामरूपी कीटश्च। जूराः सिति
अप॰ ४ काशे सरस्वत्यां पिशाच्यां जवने पिच। आप्नोतेर्ह्रस्वश्च। आपः। अद्भिः। अद्भ्यः। अप्सु। परौ व्रजेः षः पदांते। व्रजेः क्विप् दीर्घस्तु पदांते तु श्र
षश्च। परिव्राट्। परिव्राजौ। हुवः श्लुवच्च। जुहूः। स्रुकः कः। स्रुवः। स्रुचः। इकारउच्चारणार्थः। कइत्व। कुला। स्रुक्। स्रुवं च स्रुकुंच संमृद्धि॥
रा तनोतेरनश्च वो। तनोतेर्डिक्प्रत्ययः। अनो वश्चादेशश्च। त्वक्। ग्लानुदिभ्यां डोः। ग्लौः। नौः। चिरवयम्। डो रिश्च। ग्लौ करोति। कर्मजं श्रीः
तद्धातीति सिद्धेनियमार्थमिदं। उणादिषु हृस्यांतः श्यत एव ति। रातेर्डैः। राः। रायो। रायः। गमेर्डोः। गौः। नादिर्षे बलीवर्दे किरणक्रतुभेदयोः॥ ८८

स्त्री तु स्याद्दिशि भारत्यां भूमौ च सुरभावपि। नृस्त्रियोः स्वर्गवज्रांबुरश्मिदृग्बाणलोमसु। बाहुलकाद्घतेरपि। डोः। द्यौः स्त्री स्वर्गांतरिक्षयोः। मनेश्च
डः। म्रः। चाङ्मः। अयमः। दमेर्डोसिः। दोः। दोषो। पणेरिज्यादेश्च वः। वणिक्। स्वार्थणः। नैगमो वाणिजो वणिक्। वशेः कित्। उशिग् स्नो घृतं पिब। सञ्जउ
च। स्फटिकस्तंभिः। जसि सहोरुरिन्। जस्कृर्विजम्। सहुरिरादित्यः पृथिवी च। कायुरुत्वायुप्। सवनश्चंद्रमाः। यवनः। रवणः। कोकिलः। वरणः
अशेरशच। अश्नोतेर्युच्स्यात् रशादेशश्च। रशना कांची। जिह्वा वा। चीतु दंत्यसकारवान्। उंदेर्नलोपश्च। ओदनः। गमेर्गश्च। गमेर्युच् स्यात् गश्चां
तादेशः। गगनं। बहुलमन्यत्रापि। युच् स्यात्। स्यंदनः। रोचना। रंजेः क्युन्। रजनम्। भसः पत्रं जिस्यर्भृहंसि। भुवनम्। कवनं आदित्यः। धवनो
वह्निः। निध्रुवनं स्फुरतम्। प्रद्युम्नमंबरीषं। कृपृवृजिमंदिनिधाञः क्युः। किरणः। पुरणः। समुद्रः। वृजनमंतरिक्षम्। मंदनं स्तोत्रं। निधनम्।
धृषधिषच संज्ञायां। धिषणो गुरुः। धिषणा धीः। वर्तमाने पृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवच्च। अतिप्रत्ययांता निपात्यंते। पृषुसेचने। गुणाभावः पृ
षंति। बृहत्। महान्। गमेर्जगादेशः। जगत्। संश्चत्तृपद्वेहत्। एते निपात्यंते। पृथक्करणार्थे कद्वा वनिवृत्यर्थे। संचिनोतेः स्फुटः इकारलोपः। सं
श्चत्कुहकः। तृपत्छत्रं। धिपूर्वाद्वहेस्तेष्टिलोपः। इत एव वहतु। गर्भोपघातिनी। छंदस्यसानच्भुजूहस्याम्। राभसानः पंथाः। जरसानः पुरुषः।
ऋंजिवृधिमंदिसहिभ्यः कित्। ऋंजसानो मेघः। वृधसानः पुरुषः। मंदसानो ऽग्निः। जीवश्च। सहसानो यज्ञो मयूरश्च। अर्तेर्गुणः शुट् च॥ ५
अर्शसानोऽग्निः। सम्यानञ् स्तुवः। संस्तवानो वाग्मी। युधिबुधिदृशः किच्च। युधानः। बुधानः। दृशानः। लोकपालः। हुर्छेः सनालुक्छलको
पश्च। हुरुराणश्चंद्रमाः। श्वितेर्दश्च। शिश्विदानः पुण्यकर्मा। तन्त्र वाशंसिक्षदादिभ्यः संज्ञायां चानिटो। शंसादिभ्यः क्षदादिभ्यश्च क्रमा
त्तनत्वोरस्तः तोचानिटो। शंस्ता। स्तोता। शंस्तरो। शंस्तरः। क्षदिः सौत्रोधातुः शकलीकरणे भक्षणे वा। अनुदात्तत्वा। शतमषानृच्यचक्षदा

सि·कौ·उ नमितिमंत्रात्। उक्षाणं वा वेहतं वा ऽक्ष दंते इति ब्राह्मणात्॥ क्षत्तास्यात्सारथौ द्वाःस्थे वैश्यायामपि शूद्रजे॥ बहुलमन्यत्रापि। मन्ता। मंता। हंता। नप्तृनेष्टृ
८९ त्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृमातृपितृदुहितृ। नपतंत्यनेनेति नप्ता। पौत्रो दौहित्रश्च। नयतेः षुगुक् च। नेष्टा। त्विषेरितोऽत्वं। त्वष्टा। होता। पोता। भ्राज
तेर्जलोपः। भ्राता। जायां माति जामाता। मानपूजायां नलोपः। माता। पातेराकारस्येत्वम्। पिता। दुहेस्तृच् इट् गुणाभावश्च। दुहिता। ऋज्य
सेर्ऋन्। स्वसा। यतेर्वृद्धिश्च। याता। सार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातरस्स्युः परस्परं। नञि च नन्दः। ननन्दतीति ननांदा। इह वृद्धिर्नानुवर्तत इत्येके॥ न
नांदा तु स्वसा पत्युर्ननंदा नंदिनी च सा। इति शब्दार्णवः। दिवेर्ऋः। देवा। देवरौ। देवरः। नयतेर्डिच्च। ना। नरौ। नरः। सव्येस्थश्छंदसि। अंबांबे
सत्रस्थास्थिचर्स्कूणामुपसंख्यानम्। सव्येष्ठा सारथिः। सव्येष्ठरौ। सव्येष्ठरः॥ अर्तिसृधृधम्यम्यश्यवितृभ्योऽनिः। अरहस्या निप्रत्ययस्या
त्। अरणिरग्नेर्योनिः। सरणिः। धरणिः। धमनिः। अमनिर्गतिः। अशनिः। अवनिः। तरणिः। बाहुलकाद् इजनिः। आङि शुषेः सनश्छंदसि
आशुशुक्षणिः। अग्निर्वातश्च। कृषेरादेश्च चः। चर्षणिर्जनः। अदेर्मुट् च। अद्मनिरग्निः। वृतेश्च। वर्तनिः। गोवर्द्धनस्त्वकारान्तः। वर्त्मनि
रित्याह। क्षिपेः किच्च। क्षिपणिरायुधम्। अर्चिशुचिहुसृपिछादिछर्दिभ्य इसिः। अर्चिर्ज्वाला। इदंतोऽप्ययं। अग्नेर्भ्राजंता अर्चयः। शोचिर्दीप्तिः।
हविः। सर्पिः। इस्मन्निति ह्रस्वः। छदिः पटलं। छर्दिर्वमनव्याधिः। इदंतोऽपि। छर्दयती सारस्स्मलवान्। बृंहेर्नलोपश्च। बर्हिर्नाकुशश्च पर्णाः। द्युत
सिसिरिन्द्रादेश्च जः। ज्योतिः। वसोरस्त्वसंज्ञायां। वस्तोर्चिर्यज्ञः। सुवः कित्। सुविश्च छंदः। सहो धश्च। सधिरनड्वान्। पिबतेस्थुक्। पाथिश्चक्षुः॥
समुद्रयोः। जनेरुसिः। जनुर्जननं। मनेर्धश्छंदसि। मधुः। अर्तिपृवपियजितनिधनितपिभ्यो नित्। अरुः। परुः। वपुः। यजुः। तनुः। तनुषी श्रीः
तनूंषि। धनुरस्त्रियां। धनुर्वंशविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति। सानस्य उदंतस्य वा रूपमिदं। तपुः सूर्याग्निशत्रुषु। एतेः णिच्च। आयुः। आयुषी। ८५

चक्षेः शिच्च। चक्षुः। मुहेः किच्च। मुहुरव्ययं। बहुलमन्यत्रापि। आचक्षुः। परिचक्षुः॥ कृगृशृवृञ्चतिभ्यः ष्वरच्। कर्वरो व्याघ्ररक्षसोः। गर्वरो ऽहंकारी।
शर्वरी रात्रिः। वर्वरः प्राकृतो जनः। चत्वरं। नौ सदेः। निषद्वरः पङ्कः। जंबालः। निषद्वरी रात्रिः॥२९६॥ इत्युणादिषु द्वितीयः पादः॥ ॥७॥ छित्वरछत्वरधीवरपी
वरमीवरचीवरतीवरनीवरगह्वरकट्वरसंयद्वराः। एकादश ष्वरजंतयान्ता निपात्यंते। छिदिर् छदनयोस्तकारांतादेशः। छिदिगुणाभावश्च। छित्व
रो धूर्तः। छत्वरो गृहकुंजयोः। धीवरः कैवर्तः। पीवरः स्थूलः। मीवरो हिंस्रकः॥ चिनोतेर्दीर्घश्च। चीवरं भिक्षुकप्रावरणं। तीवरो जातिविशेषः। नीवरः
परिव्राट्। गाहतेर्ह्रस्वत्वं। गह्वरं। कटेर्वर्षादौ। कट्वरं व्यंजनं। यमेर्दकारः। संयद्वरो नृपः। पदे संपद्वर इत्येके॥ इण्सिञ्जिदीङुष्यविभ्यो नक्॥ इनः
सूर्ये नृपे पत्यौ। सिनः काणः। जिनोऽर्हन्। दीनः। उष्णः। ऊनः। फेनमीनौ। एतौ निपात्येते। स्फायतेः फेनः। मीनः। कृषेर्वर्णे। कृष्णः। बंधेर्ब्रधिबुधी च। ब्र
ध्नो बुध्नः। धाप्वस्यज्यतिभ्यो नः। धाना भ्रष्टयवे स्त्रियः। पर्णं पत्रं। पर्णः किंशुकः। वस्नो मूल्ये वेतने च। अजेः वेनः। अस्न आदिस्सः। बाहुलका
त् कूणातेः। श्रोणः पंगुः। लक्षेरट् च। लक्षेश्चुरादिण्यंतात्तस्मात्तस्याडागमश्च। चामुडीत्येके। लक्षणं। लक्ष्मणं नाम्नि चिह्ने च। लक्ष्मणो लक्ष्मणश्च
रामभ्राता। लक्ष्मणा हंसयोषायां सारसस्य च लक्ष्मणा॥ वेनेर्ह्रस्वोपधायाः। वेन्ना नदी। सिवेष्टेर्यू च। दीर्घोच्चारणसामर्थ्यान्न गुणः। स्यूनआदि
सः। बाहुलकात्केवलोऽपि नः। ऊहू। अंतरंगत्वाद्गुण। गुणः। स्योनः। कृवृजॄसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्यो नित्। कर्णः। वर्णः। जर्णश्चंद्रवृक्षश्च। सेना। द्रो
णः। पन्नो नीचैर्गतिः। अन्नमोदनः। स्वप्नो निद्रा। धेर् इच्च। धेनः। सिंधुः। नदी धेना। तृषिशुषिरसिभ्यः कित्। तृष्णा। शुष्णः सूर्यश्चाग्निश्च। रस्नं द्र
व्यं। स्नात्रो दीर्घश्च। स्नानवचस्थानं। रमेस्त च। रमयती तिरत्नं। रास्ना सास्ना स्थूणा वीणाः। रास्नागंधद्रव्यं। सास्ना गोगलकंबलः। स्थूणा गृह
स्तंभः। वीणा वल्लकी। गादीप्याभिक्षुः। गेष्णुर्गायनः। देष्णुर्दाता। कृत्यशूभ्यां क्स्नः। कृत्स्नम्। स्नमखंडं। मर्षितजेर्दीर्घश्च। तीक्ष्णं। श्लिषेरच्चोपधा

सि· कौ· उ·
७

याः॥ श्लक्ष्णम्॥ यजिमनिशुंधिदसिजनिभ्यो युच्॥ यज्युरध्वर्युः। मन्युर्दैन्ये क्रतौ युधि। शुंध्युरग्निः। दस्युस्तस्करः। जन्युः शरीरी॥ भुजिमृङ्भ्यां युक्
त्युकौ। भुज्युः पाजनं। मृत्युः॥ सर्तेरयुः। सरयुर्नदी। अयूरिति पाठांतरं। सरयूः॥ पानीविषिभ्यः पः॥ पातिरक्षतस्मादात्मानमिति पापः। नद्यागात्पापः
नपः। पुरोहितः। बाहुलकाद्गुणाभावे नीपो वृक्षविशेषः। वेप्यः। पानीयम्॥ चुवेः किच्च॥ चुपो वक्त्रम्॥ स्तुवो दीर्घश्च॥ स्तूपः समुच्छ्रायः॥ स्तूप्
यांनिश्च। चाल्कितः। स्तूपः। बाहुलकाद्गुत्वं। अनूपम्॥ कुयुभ्यां च॥ कुर्वंति मंडूका अस्मिन् कूपः। युवंति बध्नंति अस्मिन् पशुमिति यूपो यज्ञस्तंभः॥ ख
खष्पशिल्पशष्पबाष्परूपपर्पतल्पाः॥ सप्तैते पप्रत्ययांता निपात्यंते। खनतेर्नकारस्य षत्वं। खष्पः क्रोधबलात्कारौ। ह्रस्वः॥ शिल्पं कौशलं॥
शासु हिंसायां। निपातनाद्बलं। शष्पं बालतृणं प्रतिभाक्षयश्च। बाधतेः पः। बाष्पो नेत्रजलोष्मणोः। बाष्पश्च। रौतेर्दीर्घः। रूपं स्वभावसौंद
र्ये। पॄ। पर्पो गृहं बालतृणं पंगुपीठं च। तल्प प्रतिष्ठाकरणे। चुरादिणिचो लुक्। तल्पं शय्यादारेषु॥ स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो णेरित्नुच्॥ अ
यामंतेति णेरयादेशः। स्तनयित्नुः। हर्षयित्नुः। पोषयित्नुः। गदयित्नुः। वावदूकः। मदयित्नुः। मदिरा॥ कृहनिभ्यां क्त्नुः॥ कृत्नुः शिल्पी। हत्नुर्व्या
धिः शस्त्रं च॥ गमेः सन्वच्च॥ जिगत्नुः॥ दामाभ्यां नुः॥ दानुर्दाता। मानुः॥ वचेर्गश्च॥ वग्नुः॥ धेट इच्च॥ धयति सुतामिति धेनुः॥ सुवः कित्॥ सूनुः पुत्र
स्थाणुः नुजेरवो। जहातेर्द्वे अंतलोपश्च। जह्नुः॥ स्थो णुः॥ कीले स्थिरे हरे॥ अजिवृरीभ्यो निच्च॥ अजेर्वी वेणुः। वर्णुर्नद देशभेदयोः। रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धू
लिः॥ विषेः किच्च॥ विष्णुः॥ कृदाधारार्चिकलिभ्यः कः॥ बाहुलकान्न कस्येत्संज्ञा। कर्को धवलघोटकः। दाको दाता। धाकोऽनड्वान् आधा
रश्च। राका पौर्णमासी। अर्कः। कल्कः॥ पापाशये पापे दंभे विट्कीटयोरपि॥ सृवृभूशुषिमुषिभ्यः कक्॥ सृकः उत्पलवातयोः। वृकः श्वाप श्रीः
दकाकयोः। भूकं छिद्रं। शुष्कः। मुष्को ऽण्डं॥ शुकवल्कोल्काः॥ शुषेरं सलोपः। शुकः। वल्कं च वल्कलमस्त्रियां॥ उषदाहे। षस्य लः। उल्का। इ ९०

पर्जन्यः शक्रमेघयोः॥ वदेरान्यः॥ वदान्यस्त्यागिवाग्मिनोः॥ अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन्॥ अमत्रं। नक्षत्रं। यजत्रः। वधत्रमायुधं। पतत्रं तन भात्रं
रुहं॥ गडेरादेश्च कः॥ कडत्रं। डलयोरेकत्वस्मरणात् कलत्रं॥ वृत्रश्चित्॥ वरत्रा चर्ममयी रज्जुः॥ सुविदेः कत्रन्॥ सुविदत्रं। कुटुंबकं॥ कृतेर्छुम् त्रः
च॥ कृंतत्रं लांगलं॥ भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्यिभ्योऽतच्॥ दशस्यो ऽतच्चाव सिरतः। भरतो म्लेच्छः। दर्शतः सोमसूर्ययोः। यजतः
ऋत्विक्। पर्वतः। पचतो ऽग्निः। अमतो रोगः। तमतः स्तृष्णापरः। नमतः प्रह्वः। हर्यतो ऽश्वः॥ पृषिरंजिभ्यां कित्॥ पृषतो मृगो बिंदुश्च। रजतं॥ खलतिः
सव खलतेः सलोपः॥ अतच्प्रत्ययांतस्य द्वित्वं च। खलतिर्निष्केशशिराः॥ शीङ्शपिरुगमिवंचिजीविप्राणिभ्यो ऽथः स्यात्॥ शयथो ऽजग
रः। शपथः। रवथः। कोकिलः। गमथः पथिकः। पंथाश्च। वंचथः धूर्तः। वंदीति पाठे वंदतेर्वधतेर्वा वंदथः। स्तोता स्तवश्च। जीवथः आयुष्मान्
प्राण्यो बलवान्॥ बाहुलकाच्छमिदमिभ्यां॥ शमथः शमः शांतिर्दांतिः तिरस्कृदमथो दमः॥ भृञ्चित्रः॥ भरथो लोकपालः॥ रुदिविदिभ्यां ङि
त्॥ रोदितीति रुदथः शिशुः। वेदीति विदथः॥ उपसर्गे वसेः॥ आवसथो गृहं। संवसथो ग्रामः॥ अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिप
निपणिमहिभ्योऽसच्॥ द्वयोदृश्यो ऽसच्॥ अततीति अतसः वायुरात्मा च। अवतीत्यवसः राजा भानुश्च। चमंत्यस्मिन्निति चमसः॥
सोमपानपात्रं। ताम्यंत्यस्मिन्निति तमसः। अंधकारः। नमसः अनुकूलं। रभसो वेगहर्षयोः। लभसो धनं याचकश्च। नभतीति नभ्नातीति वा न
भसः आकाशः। तपसः पक्षी चंद्रश्च। पतसः पक्षी। पनसः कंटकिफलं। पणसः पण्यद्रव्यं। महसं ज्ञानं॥ वेञस्तुट् च॥ बाहुलकादि
त्साभावः। वेतसः॥ वहियुभ्यां णित्॥ वाहसोऽजगरः। यावसस्तृणसंघातः॥ वयश्च॥ वयसः गतौ। वायसः काकः॥ दिवः कित्॥ दिवसः॥ कृशृश
लिकलिगर्दिभ्यो ऽभच्॥ करभः। शलभः। कलभः। शलभः अष्टपादः। गर्दभः॥ ऋषिवृषिभ्यां कित्॥ ऋषभः। वृषभः॥ रुषेर्नित्सुट् वा॥ रुष

हिंसायां। अस्मादम्बूनित् किस्स्यात्तलुषादेशश्च। लुषसोमत्तदंतिनि। राखिवल्लिभ्यां च। राखसः। वल्लभः। उक्षिशिभ्यां धक्। जरंतो महिषः। वेशं
तः पल्वलं। रुहिनंदिजीविप्राणिभ्यः षिदाशिषि। रोहंतो वृक्षभेदः। नंदंतः पुत्रः। जीवंतः। औषधं। प्राणंतो वायुः। षिद्वान्ङीष रोहंती। तृ भूवहिवसि
भासिसाधिगडिमंडिजिनंदिभ्यश्च। दशभ्यो झच्स्यात्स च षिद्वा। तरंतः समुद्रो तरंती नौका। भवंतः कालः। वहंतो वायुः। वसंतो ऋतुः। भासंतः
सूर्यः। साधंतो भिक्षुः। गडेर्घुमदिति त्वाज्जित्वंद्वस्वः। अपामंतेतिणरूयः। गंडयंतो जलदः। मंडयंतो भूषणं। जयंतः शक्रपुत्रः। नंदयंतो नंदकः। है
तेर्मुट् वहिश्च। हेमंतः। भंदेर्नलोपश्च। भदंतः। प्रव्रजितः। ऋच्छेररः। ऋच्छरा वेश्या। बाहुलकाज्जर्जरसर्परादयः। अर्तिकम्भिभ्रमिचमिदेविवासि
भ्यश्चित्। षष्ठ्योरः चित्स्यात्। अररं कपाटं। कमरः कामुकः। भ्रमरः। चमरः। देवरः। वासरः। कुवः क्ररन्। कुररः पक्षिभेदः। अंगिमदिमंदिभ्य
आरन्। अंगारः। मदारः। मंदारः। वराहः। गडेः कड च। कडारः। शृंगारसंगारौ। शृस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिबंधिमनिभ्यश्च। शृंगारो रसः। भृंगारः क
नकालुका। कंजिमर्जिभ्यां चिद्। कंजिः सौत्रः। कंजारो मयूरः। मार्जारः। कमेरत उपधाया इश्च। किसलं। कुमारः। तुषारा
दयश्च। तुषारः। कासारः। सहारः। आम्रभेदः। दीङो नुट् च। दीनारः। स्वर्णाभरणं। सर्तेरपः षुक् च। सर्षपः। उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यः
कपन्। उषपो वह्निसूर्ययोः। कुटपो मानभांडं। दलपः प्रहरणं। कचपं शाकपत्रं। खजपं घृतं। कुणपं संप्रसारणं च। कुणपं कपश्च
कवर्मणस्य स्वरेभेदः। विटपविष्टपविशिपोलपाः। चत्वारोऽमी कपन्प्रत्ययांताः। विटशब्दे। विटपः। विशतेरादः पः प्रत्ययस्य लुक् च।
विष्टपं भुवनं। विशतेप्रत्ययादेरित्वं। विशिपं मंदिरं। वलतेः संप्रसारणं। उलपं कोमलं तृणं। वनेस्तिकन्। वर्त्तिका। कृतिभिदिलति
भ्यः कित्। सोऽत्रोलतिः। कृत्तिका। भित्तिका भित्तिः। लत्तिका गोधा। इष्यशिभ्यां तकन्। इष्टका। अष्टका। इणस्तशन्तशसुनौ। एतशो

णपीकापाशल्यतिमर्चिभ्यः कन्। एके मुख्यान्यकेवलाः। भेको मंडूकमेषयोरिति विश्वमेदिन्यौ। काकः। पाकः। भिक्षुः। शल्कं शकलं। अल्कः
पथिकः। शरीरा वयवश्च। मर्कः शरीरवायुः। नौहः। जहातेः कन्स्यान्नो। निहाका गोधिका। नौसदेर्ईच्च। निष्को स्त्री हेम्नि तत्पले। स्यमेरी
स्यमीको वल्मीकः। वृक्षभेदश्च। इङ्कस्वरतिके चित्। स्यमिकः। आजियुधूनीभ्यो दीर्घश्च। वीकः स्याद्वात पक्षिणोः। धूका धूकौ। वायुः नौ
को वृक्षाविशेषः। ह्रियो रश्च लो वा। ह्रीका ह्लीका। त्रपा मता। शकेरुनोंतोंत्युन्तयः। उनउंतउंतिउनिएते चत्वारः स्युः। शकुनः। शकुंतः। शकुंतिः।
शकुनिः। भृवोसिच्च। भवंति वर्तमानकालः। बाहुलकादवेश्च। अवंतिः। वदेर्वदंतिः। वदंती। किंवदंतिर्जनश्रुतिः। कन्युच्क्षिपेश्च। चाडुव
क्षिपण्युवसंतः। इष्फुज्वलुदत्तः। भवन्फस्त्वाभिसूर्ययोः। अनुदृन्नदेश्च। चाक्षिपः। नदत्तुर्मेघः। क्षिपण्वातः। कृदारिभ्य उनन्। करुणो
वृक्षभेदः स्यात् करुणा च कृपामता। वरुणः। दारुणं। त्रोरश्च लो वा। तरुणस्तलुनो युवा। क्षुधिपिशिमिथिभ्यः कित्। क्षुधुनो म्लेच्छजातिः। पि
शुनः। मिथुनं। फलेर्गुक् च। फल्गुनः पार्थः। प्रज्ञाद्यणि फाल्गुनः। अशेर्लश् च। लशुनं। अर्जेर्णिलुक् च। अर्जुनः तृणाख्यायां चित्। चित्वादंतो
दात्तः। अर्जुनं तृणम्। अर्तेश्च। अरुणः। अजियमिशीङ्भ्यश्च। वयुनं देवमंदिरं। यमुना। शयुं जगरः। वृतृवदिहनिकमिकषिभ्यः सः। वृषं
तर्षः। भवसमुद्रयोः। वत्सः। वत्सं वक्षः। हंसः। कंसोऽस्त्री पानभाजनं। कक्षः। नक्षत्रं। लुषश्चोपधायाः। लक्षः। मनेर्दीर्घश्च। मांसं। अशेर्देवने।
अक्षः। भवश्चि कृत्यधिभ्यः कित्। स्नुषा। हक्षः। कृसमुद्गकं। वक्षं नक्षत्रं। वृषे जातौ। ऋक्षादिभिदेषपूक। उंदिगुधिकुषिभ्यश्च। उत्सः प्रस्रवणं
गुत्सः स्तबकः। कुक्षा जठरं। गृधिपण्योर्दकौ च। गृत्सः कामदेवः। पक्षः। अशेः सरः। अक्षरं। वसेश्च। वत्सरः। संपूर्वाच्चित्। संवत्सरः। कृसृमदि
भ्यः कित्। बाहुलकान्न षत्वं। कृसरः स्यात्तिलौदनं। धूसरः। मत्सरः। मत्सरा मक्षिका ज्ञेया मंभरालीच सा मता। पतेरश्चलः। पत्सलः। प

सि॰ ल॰ कौ थाः। तन्यविभ्यांक्सुन्। तसरः सूत्रवेष्टने। ऋक्सरः। ऋत्विक्। पीयुकणिभ्यां कालन्ह्रस्वः संप्रसारणं च। पीयुः सौत्रः पियालो वृक्षभेदः॥
९१ कुणालो देशभेदः। कठिकुषिभ्यां काकुः। ४। कठाकुः पक्षी। कुषाकुरग्निः सूर्यश्च। सर्तेरुकु च। सर्दाकुर्वातसरितोः। वर्तेर्वृद्धिश्च। वार्ताकुः॥
बाहुलकादुकारस्य। अलं। पर्देर्निः संप्रसारणमल्लोपश्च। पृदाकुर्वृश्चिके व्याघ्रे चित्रके च सरीसृपे। सृयुवचिभ्योऽन्युजागूजक्नुचः। अन्युत्
आगूः। अक्नुच्। एते क्रमात्स्युः। सरण्युर्मेघवातयोः। यवागूः। वचक्नुर्विप्रवाग्मिनोः। आनकः शीङ्भियः। शयानकोऽजगरः। भयानकः।
आणको लुधूशिंघिभ्यः। लवाणकं दात्रं। धवाणको वातः। सिंघाणकः श्लेष्मा। उषेर्दरादित्वात्षस्य कलोपः। सिंघाणं नासिकामले।
घ्राणको दीनारिस्सागः। उल्मुकदर्विहोमिनः। उष दाहे। षस्य लः। मुकप्रत्ययश्च। उल्मुकं ज्वलदंगारं। दृणातेर्विः। दर्विः। जुहोतेर्मिनिः। होमी
ह्रियः कुकुरश्च लो वा। ह्रीकुः। ह्लीकुः। लज्जावान्। हसिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधुर्विभ्यस्तन्। दशभ्यस्तन्स्यात्। तितुत्रेति नेट्। हस्तः। मर्तः।
गर्त्तः। एतः। कर्बुरः। वातः। अंतः। दंतः। लोतः स्यादश्रुचिह्नयोः। पोतो बालवहित्रयोः। धूर्तः। बाहुलकात्तुसे दीर्घश्च। तूस्तं पापं धूलिर्जटा च
नञ्याप इट् च। नापितः। तनिमृङ्भ्यां किच्च। ततं। मृतं। अंजिघृसिभ्यः क्तः। अक्तं। घृतं। सितं। दुतनिभ्यां दीर्घश्च। दूतः। तातः। जमेर्ह्रस्वो दात्त
ज्ञीप्तः। लूषिपलिभ्यो। लुनातेः क्तः। तस्य रूढ्या नो गुणः। लोष्टं। पलितं। दृश्याभ्यामितन्। हरितः श्येतो वर्णभेदौ। रुहेरश्च लो वा। रोहितो
मृगमत्स्ययोः। लोहितं रक्तं। पिशेः किच्च। पिशितं मांसं। श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्य आय्यः। श्रवाय्यो यज्ञपशुः। दक्षाय्यो गरुडो गृध्रश्च। स्पृह
याय्यः। गृहयाय्यो गृहस्वामी। दधिषाय्यः। दधातेर्द्वित्वमित्वं षुक् च। मित्रद्वयोर्दधिषाय्यो घृतं। वृञ एण्यः। वरेण्यं। स्तुवः क्तेण्य श्रीः
श्छंदसि। स्तुषेय्यं पुरुवर्प्पसं। राजेरन्यः। राजन्यो वह्निः क्षत्रियश्च। शरण्यं। रमण्यं। अर्तेर्निच्च। अरण्यं। पर्जन्यः। पृषु सेचने। पस्य जः। ९१

ब्राह्मणः। स एव एतशाः। वीपतिभ्यां तनन्। वीगत्यादौ। वेतनं। पत्तनं। दद्दलिभ्यां भः। दर्भः। दल्भः स्यादृषिचक्रयोः। अर्तिगृभ्यां भन्। अर्भः। ग
र्भः। इणः कित्। इभः। असिसञ्जिभ्यां क्थिन्। अस्थि। सक्थि। प्लुषिकुषिशुषिभ्यः क्सिः। प्लुक्षिः वह्निः। शुक्षिर्वातः। कुक्षिः। अशेर्नित्। अक्षि। इ
षेः क्सुः। इक्षुः। अवितृस्तृतंत्रिभ्य ईः। ५। अवीर्नारी रजस्वला। तरीः नौः। स्तरीर्धूमः। तंत्रीर्वीणादिगुणः। यापोः किद्द्वे च। ययीरश्वः। पपीः स्या
सोमसूर्ययोः। लक्षेर्मुट् च। लक्ष्मीः। २६२। इत्युणादिषु तृतीयः पादः॥ ॥ ४॥ वातप्रमीः। वाते उपपदे प्रपूर्वान्माधातोरीप्रत्ययः स च कित्
वातप्रमीः। अयं स्त्रीपुंसयोः। ऋतन्यंजिवन्यंज्यर्पिमद्यत्यंगिकुयुकृशिभ्यः कत्निच्यतुजलिजिष्ठुजिष्ठजिसन्स्यन्निथिन्नुल्यसासानुकः
शरदशस्युः क्रमात्स्युः। अर्तेः कत्निच् यण्। बद्धमुष्टिः करो रत्निः। सो रत्निः प्रसृतांजलिः। तनोतेर्यतुच्। तन्यतुर्वायुः रात्रिश्च। अंजेरलिच्॥
मानः अंजलिः। वनेरिष्ठुच्। वनिष्ठुः स्थविरांत्रं। अंजेरिष्ठच्। अंजिष्ठो भानुः। अर्पयतेरिसन्। अर्पिसोऽयं मांसं। मदेः स्यन्। मत्स्यः। अतेरिथिन्।
अतिथिः। अंगेरुलिः। अंगुलिः। कौतेरसः। कवसः। अवइत्येके। कवचं। यौतेरासः। यवासः। दुरालभा। कृशेरानुक्। कृशानुः। ऋक्कर
उत्तरस्वरे किद्द्रहणारहाकारस्य नेत्वं। शर्करा। पुषः कित्। पुष्करं। कलेश्च। पुष्कलं। गमेरिनिः। गमिष्यती गामी। आङि णिच्। आगामी
भावश्च। भावी। प्रस्थः। प्रस्थायी। परमे कित्। परमेष्ठी। मंथः। मंथतेरिनिः किस्याच्च किसान्नका रलोपः। मंथाः। मंथानौ। मंथानः। प
तेस्थ च। पंथाः। पंथानौ। खजेराकः। खजाकः पक्षी। बलाकादयश्च। बलाका। शलाका। पताका। पिनाकादयश्च। पातेरित्युम् च।
क्लीबपुंसोः पिनाकः स्यात् शूलशंकरधन्वनोः। तड आघाते। तडाकः। कषिदूषिभ्यामीकन्। कषीका पक्षिजातिः। दूषीका नेत्रयोर्मलं।
अनिहृषिभ्यां किच्च। अनीकं। हृषीकं। चंक्रणः कंकणं च। क्वणशब्दस्माद्यङ्लुगन्तादीकन् धातोः कंकण्यादेशश्च। घंटिका यां कंकणी

सि॰ कौ॰ उ॰ ९२

कासेवप्रतिसराप्येचि। हृहृदंरुक्‌चास्यासस्य। चार्शरीकोहिंस्रः। पर्परीकोदिवाकरः। बर्बरीकः। कुटिलकेशाः। पर्फरीकादयश्च॥
स्फुरस्फुरणे। अस्मारीकन्। धातोःपर्फ आदेशः। पर्फरीकंकिसलयं। दर्दरीकंवादित्रं। झर्झरीकंशरीरं। तित्तिडीकोरक्षोभेदः। चेरेर्लुक्च। चंच
रीकोभ्रमरः। मर्मरीकोहीनजनः। कर्करीकागलंतिका। पुणतेःपुंडडीकं। पुंडरीकोव्याघ्रोग्निर्दिग्गजश्च। ईषेःकिद्ध्रस्वश्च। इषीकाश
लाका। ऋजेश्च। ऋजीकउपहतः। सर्तेर्नुम्च। सृणीकाला। मडःकीकन्ककणौ। मडीकोमृगः। मडकणःशिशुः। अलीकादयश्च। कीक
न्नंतानिपात्यंते। अल्लभूषणादौ। अलीकंमिथ्या। विपूर्वाद्वल्लीकं। विप्रियंखेदश्च। वल्लीकंपटलंप्रांतइत्यादि। कृतृभ्यामीषन्। करीषः
स्त्रीशुष्कगोमये। तरीषः। तरीता। शॄपॄभ्यांकिच्च। शिरीषः। पुरीषं। अर्जेर्ऋजश्च। ऋजीषंपिष्टपचनं। अंबरीषः। अयंनिपात्यते। अविश
द्ये। अंबरीषःपुमान्भ्राष्ट्रः। अमरस्त्वक्लीबंबरीषंभ्राष्ट्रोना। कृशृकटिपटिशौटिभ्यईरन्। करीरोवंशांकुरः। शरीरं। परीरंफलं। कटी
रःकंदरोजघनदेशश्च। पटीरश्चंदनः। कंटकःकामश्च। शोटीरस्यागिवीरयोः। ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ्। शौटीर्यं। वशेःकिच्च। उशीरं। काशेर्मुट्
च। कश्मीरोदेशः। कुरुठश्च। कुरीरंमैथुनं। घसेःकिच्च। क्षीरं। गभीरगंभीरौ। गमेर्भः। पक्षेमुम्च। विभा। धिह। स्यत्तेर्जहातेश्चविश्र्वांस्यामाश्र
ययः। विषबुद्धिः। विहास्वर्गः। अच्ययद्भम। पचवलिमन्। प्रवेलिमावद्भिर्यो। शीङ्ङ्पृकलकुवल ज्वालनः। चालारःप्रसयुःस्फः। शी
कमघं। शीलंस्वभावः। शैवलःशेवालः। बाहुलकाद्ह्रस्वयापि। शेवालंशैवलोनस्त्री। शेपालोजलनीलिका। मकणिस्यामूकोकणोम
कोरूषम्मृगः। काष्णकःकाकः। वलेरूकः। वलूकःपक्षी। उत्पलमूलंच। उल्कादयश्च। वलेःसंप्रसारणमूकस्त्र। उलूकःविंदुपेचकौ। वावदू श्रीः
कोवक्ता। भल्लूकः। शंबुकश्च। शंबूकोजलशुक्तिः। चालिमंडिस्यामकन्। शाल्मकंकंदविशेषः। मंदूकः। नियो मिः। नेमिः। अर्त्तेरुक्‌च। उ ९२

श्च

र्मिः। पवःकितत्भूमिः। अश्नोतेरशन्। रश्मिः। किरणोरज्जुश्च। दल्मिः। दलविदारणे। दल्मिरिंद्रायुधम्। वीज्याज्वरिभ्योनिः। बाहुलकाच्छत्वं। वेणिः
स्यात्केशविन्यासेप्रवेणीचस्त्रियामुभे। ज्यानिः। जूर्णिः। सृवृषिभ्यांकित्। सृणिरंकुशः। वृष्णिःक्षत्रियमेघयोः। अंगेर्नलोपश्च। अग्निः। वहिश्रि प
श्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्योनित्। वह्निः। श्रेणिः। श्रोणिः। योनिः। द्रुणिःकार्म्बुकाहिनीभ्रमरः। ग्लानिः। हानिः। तूर्णिः। बाहुलकात्ग्लानिः। घृणिपृश्नि
पार्ष्णिचूर्णिभूर्णि। एतेपंचनिपात्यंते। घृणिःकिरणः। स्पृशतेःसलोपः। पृश्निरल्पशरीरः। पृषेर्हश्च। पार्ष्णिःपादपश्चात्। चरेरुपधायाउत्वम्
चूर्णिःकपर्दकशतं। बिभर्तेर्ऋत्वं। भूर्णिर्धरणी। वृदृभ्यांविन्। वर्विर्घस्मरः। दर्विः। जॄशॄस्तॄजागृभ्यःक्विन्। जीर्विः। पशुः। शीर्विः। हिंस्रः। स्तीर्विरध्वर्युः
जागृविर्नृपः। दिवोद्दीर्घश्चाभ्यासस्य। दीदिविःस्वर्गभोक्षयोः। कृविघृष्विछविस्थिविकिकीदिवि। कृविस्तंतुवायद्रव्यं। घृष्विर्वराहः। कास्थाद्य
स्वत्वंच। छविर्दीप्तिः। स्थिविस्तंतुवायः। दीव्यतेःकिकीरिवार्थ। किकीदिविश्चाषः। बाहुलकाद्ध्रस्वदीर्घयोर्विनियमः। चाषूणकिकिदिवुना। पात
ईतिः। पतिः। शकेर्ऋतिन्। शक्तं। अमेरतिः। अमतिःकालः। वहिवस्यर्तिभ्यःश्चित्। वहतिःपवनः। वसतिर्गृहयामिन्योः। अरतिःक्रोधः। अंहे
कोवा। अंकतिः। अंवतिःवातः। हंतेरंहच। हंतेरतिःस्यादहादेशश्चधातोः। हंतिदुरितमनयाअंहतिःदानं। प्रादेशनंनिर्वपणमपवर्जनमंहतिः
रमेर्नित्। रमतिः। कालकामयोः। सृङ्क्रिः। सृष्टिः। अदिशदिभूशुभिभ्यःक्रिन्। अद्रिः। शद्रिः। शर्करा। भूरिप्रचुरं। शुभ्रिर्ब्रह्मा। वंक्यादयश्च॥
क्रिन्नंतानिपात्यंते। वंक्रिर्वाघसेदः। गृहदारुपार्श्वास्थिच। वप्रिःक्षेत्रं। अंघ्रिःरंघ्रिश्चरणः। तदिःसौत्रोधातुः। तंद्रिर्मोहः। बाहुलकाद्भुपाःपक्तिः। कि
रादिभ्यांत्रिप्। रात्रिः। शक्तिःकुंजरः। अदेस्त्रिनिश्च। चात्रिप्। अत्री। अत्रिणः। अत्रिः। भत्री। अत्रयः। पतरत्रिन्। पतत्रिःपक्षी। मृगक
अणीरि॰ णिभ्यामीत्रिः। कर्णीरिः। पल्लवीनिनादश्च। ध्वयतेश्चित्। ध्वयीविर्व्याधिः। वेत्रोक्ति। वीविस्तरंगः। नञ्समासे। अवीविर्नरकभेदः। अहनिभ्या

सि·कौ·रू·
९४

मूषश्च। अरूषः सूर्यः। हनूषो राक्षसः। पुरः कुषन्। अग्रपुरअयगमने पुरुषः। अन्येषामपीति दीर्घः। रूरुषः। हन्तेर्हि कलिश्च। उषश्च। परुषं। नहुषः॥ २
कलुषं। पीयेरूषन्। पीयइति सौत्रो धातुः। पीयूषं। बहुलकाद्गुणे पेयूषोपि। नवं पयः। मञ्जेर्नुम्‌च। मंजूषः। गंडेश्च। गंडूषः। गंडूषा। अर्त्तेररुः। अ
ररुः शत्रुः। अररू। अररवः। कुटः किच्च। कुटरुर्वस्त्रगृहं। किल्बिषयोजनं चं सं। शकादिभ्योटन्। शकटोस्त्रियां। ककि गत्यर्थः। कंकटकः सन्नाहः। दे
ने वटः शिल्पी। करटः इत्यादि। कृकदिकडिकटिभ्योंबच्। करंबं व्यामिश्रं। कदिकडी सौत्रौ। कदंबो वृक्षभेदः। कडंबोग्रभागः। कटंबो वादित्रम्। कद
र्विन्तपक्षिणि। कादंबः कलहंसः। कलिकर्द्योरमः। कलमः। कर्दमः। कुणिपुल्योः किंदच्। कुपाशब्दोपकरणयोः। कुणिंदः शब्दः। पुलिंदो जातिविशे
षः। कुपेर्वा बश्च। कुपिंदः कुविंदस्तंतुवायः। नौ षंजेर्घथिन्। निषंगथिः। आलिंगकः। उदर्त्तेस्थिन्। उदरथिः। समुद्रः। सर्त्तेर्णिच्च। सारथिः। खडि
पिंजादिभ्य उरोलचौ। खर्जूरः। कर्पूरः। पञ्जूरस्तु मांसं। पिंजलं कुशवर्त्तिः। लंगेर्वृद्धिश्च। लांगूलं। कुसूलः। कुसुम्भ दीर्घश्च। कूची चित्रलेखनि ख
का। समीणः समीचः। समुद्रः। समीची हरिणी। सिवेष्टेरूच। स्यूचादसंकुरः। सूची। चमेर्वन्। शंबा मुसलं। उल्बादयश्च। बन्धेन्ता निपात्यंते
उन्त्स म चाये। नस्यलत्वं गुणाभावश्च। उल्बं गर्भाशयः। शुल्बं ताम्रं। बिंबं। स्यमोज्जबको। पतिष्ठतेरंबच्। अबकएतोस्तः। स्तादशब्दः। स्तंबो
गुच्छस्तृणादिनः। स्तबकः पुष्पगुच्छः। शशपिभ्यां ददनौ। शादो जंबालः शष्पं याः। शब्दः। अब्दादयश्च। अपतीत्यब्दः। कोतेर्नुम्‌च। कुंदः। बलिमलि
तनिभ्यः कयन्। वलयं। मलयः। तनयः। वृञो हृषुकडुकौ च। हृषयः। आश्रयः। हृदयं। मिपल्यांतः। मेरुः। पेरुः। सूर्यः। बाहुलकात्पिबतेरपि। संव
सरवपुः पारुः। पेरुर्वासीर्दिनप्रणीः। जन्वादयश्च। जतु। जतुनी। अश्रु। अश्रुणी। रुशातिभ्यां क्रुन्। रुरुर्मृगभेदः। शातयतीति शत्रुः। प्र श्रीः
ज्ञादेपा अङ्कुस्वत्वंच। जनिदाच्युसृवृमदिपमिनमिभृभ्य इत्नुत्नुत्नन् त्नण्क्निन्शकस्यडडाटच। जनित्रो मातापितरो। दात्वः दाता। चो ९३

त्लोगंता। अंडजः क्षीणपुण्यश्च। सृणिरंकुशः। चन्द्रः सूर्यो वायुश्च। हरः आर्द्रकं। मूलकं च। मत्स्यः षंढः। डित्वाट्टिलोपः। नमतीति नटः। शेलूषः। बिभ
र्त्तिभरटः। कुलालस्तस्कश्च। अन्यस्यापि दृश्यते। पलमकृतं। क्षत्रं। कुसेरुंसुमेदेलाः। कुसुंभं कुसुमं। कुसीदं। कुसीता जनपदः। सानसिवर्णसि ईर्द
पर्णसितंडुलांकुशचषालेल्वलपल्वलधिष्ण्यशल्याः। सनोतेरसिप्रत्ययः। उपधाया दीर्घश्च। सानसिर्हिरण्यं। वृञोडकच। वर्णसिर्जलं। पृ पर्णसि
जलरुहं। तड आघाते। तंडुलाः। अकिलक्षणउशच। अंकुशः। चषेराकः। चषालो यूपकटकः। इल्वला देशभेदः। पल्वलं। त्रिधिषा। ऋक्कारस्यइका
रः। धिष्ण्यं। शलेर्यः। शल्यं वा पुंसि शंकुनी। मृ शल्य बिस्यः क्रः। मूलं। शकः प्रियंवदे। अम्लो रसः। बाहुलकाद्दमेः। अम्लः। मात्रा सस्थिपोगः मायी श्री
कायो। सस्यं। बाहुलकात् स्कनोतेः। सव्यं दक्षिणवामयोः। जनेर्यक्। यविसाषा जन्यं युद्धं। जायाभार्या। अघ्न्यादयश्च। यगंवा निपात्यंते। हंते
र्यक्। अडागमश्च। उपधालोपश्च। अघ्न्या माहेयी। अघ्न्यः प्रजापतिः। कनी दीप्तो। कन्या। वव यारेक्यं। वंध्या। स्नामदिपद्यर्त्तिपृशकिभ्यो वनि
प्। स्नावा रसिकः। मद्वा शिवः। पद्वा पंथाः। अर्वा तुरंग गर्ह्ययोः। पर्वयंथिः। शक्ता वश्च। शाक्का हस्ती। डाबूये। शक्वरी। अंतलिः शीङ्क्रुशिरुहिजिक्षि
सृधृञ्भ्यः क्वनिप्। शीवा अजगरः। कुश्वा श्रृगालः। रुह्वा वृक्षः। जित्वा जयी। क्षित्वा वायुः। सृत्वा प्रजापतिः। धृत्वा विष्णुः। ध्या प्योः संप्रसारणं च॥ धा
पीवा कर्मकरः। पीवा स्थूलः। अदेर्धश्च। अध्वा। प्रईशशदास्तृदृच। प्रशोप्रशत्वाच सागरः। प्रवरीप्रशवरी च नदी। सर्वधातुभ्य इन्। पचिरग्निः
तुडिः। तुंडिः। वाल्हिः। बलिः। यजिः। देवयजिः। काशतइति काशिः। यतिः। मल्लिः। मल्ली। केलिः। मसीपरिणामे। मसिः। बाहुलकाल्लेडुणः। कोटिः। हेप
लिः। बोधिः। नंदिः। कलिः। हृपिषिरुहिवर्त्तिविदिछिदिकीर्तिभ्यश्च। हरिर्विष्णुवहाविंद्रमेकेसिंहेहयेरवौ। चंद्रे कौष्ठले वंगे च यमे वाते च कीर्तितः
पाषिवज्रं। रोहिर्व्रती। वर्त्तिः। वेदिः। छेदिः। छेत्ता। कीर्त्तिः। इगुपधात्कित्। कृषिः। ऋषिः। शुचिः। लिपिः। बाहुलकाद्दत्वं। लिबिः। तलनिर्कर्षीत

सि·कौ·उ·
९५

लिः। तल्ली। कूर्चिका। ग्रमेः संप्रसारणं च। ग्रभिः। ग्रातः। ग्राकुः काग्रमिः। क्रमितमिशतिस्तम्भाम तइच्च। क्रमिः संप्रसारणानुवृत्तेः। क्रमिरपि ति
मिः मत्स्यभेदः। शतिर्मेघः स्तम्भेः कयोः। स्तिमिः समुद्रः। मनेरुच्च। मुनिः। वर्णेर्वल्लिश्चाहिरण्ये। वर्णिः स्वात्रः। अस्य वल्लिरादेशः। करोपहारयोः पुं
सि वल्लिः प्राण्यंगयोः स्त्रियाम्। हिरण्ये तु वर्णिः सुवर्णं। वसिवपियजिराजिव्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य इञ्। वासिश्छेदनवस्तु। निवापिः
वापी। याजिर्यष्टा। राजिः। राजी। व्राजिर्वातालिः। सादिः सारथिः। निहातिर्निग्रहः। घातिनी। वाशिरग्निः। वारिर्विद्वान्। वारिर्गजबंधनी। जलं तु क्ली
बं। बाहुलकाद्वारिः पथिकसंहतौ। नहो भश्च। नाभिः स्यात्क्षत्रिये पुंसि प्राण्यंगे तु स्त्रियां। पुंस्यपीति केचित्। कृपेर्वृद्धिश्छंदसि। कार्पिः। श्रमकुनो
शारिः। शारिका। कृञ उदीचां कारुषु। कारिः शिल्पी। जनिघसिभ्यामिण्। जनिर्जननं। घासिर्भक्ष्यम्। अज्यतिभ्यां च। आजिः संग्रामः
आतिः पक्षी। पदे च। पदातिः। पदाजिः। अशिपणाय्यो रुडायलुकौ च। अशेरुट्। राशिः पुंजः। पणायतेरायलुक्। पाणिः करः। वातेर्डिच्च। विः प
क्षी। स्त्रियामपि। वीरप्यपि। प्रेर्हरतेः कूपे। प्रहिः कूपः। नौ व्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः। व्येञ इण् स्यात् यलोपश्च नेर्दीर्घः। नीविः। नीवी। वस्त्रग्रंथो मूलध
ने च। समाने ख्यः स चोदात्तः। समानशब्द उपपदे ख्याञ इञ् स्यात् स च डित्। यलोपश्च समानस्य स इत्यादेशश्च। समानः ख्या
यते जनैरिति सखा। आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च। इञ् स्यात् स च डित्। आङो ह्रस्वश्च। स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः। सर्पे हन्तेः स्यादहिः। अचः॥ र
चिः। पचिः। तपिः। कचिः। अरिः। अलिः। खनिकष्यज्यसिवसिवनिसनिध्वनिग्रंथिचलिभ्यश्च। खनिः। कषिर्हिंस्रः। अजिः। असिः। वसिर्वस्त्रं
वनिरग्निः। सनिर्भक्तिर्दानं च। ध्वनिः। ग्रंथिः। चलिः। पशुः। हृतश्छंदसि। वर्तिः। कर्जिश्च। फंजिः। कृगृशृपृकुटिभिदिछिदिभ्यश्च इः कित्स्यात्॥ श्रीः
किरिर्वराहः। गिरिर्गोत्रात्मिरागयोः। गिरिणाकाणः। गिरिकाणः। शिरिः शलभः हंता च। पुरिर्नगरं राजा नदी च। कुटिः शाला शरीरं च। भिदिर्वज्रं। ९५

हरिमा कालः। भरिमा कुटुंबं। धरिमा रूपं। सरिमा वायुः। स्तरिमा तल्पं। जरिमा प्रसवः। जनिमृङ्भ्यामिमनिच्
छिदिः परशुः। कुडिकंप्योर्नलोपश्च। कुडिः दाहे। कुडिर्देहः। कपिः। सर्वधातुभ्यो मनिन्। क्रियत इति कर्म। चर्म। भस्म। जन्म। शर्म। स्थाम बलं। इस्मान्नि
ति ह्रस्वः। छद्म। सुत्रामा। बृंहेर्नोऽच्च। नः नकारस्याकारः। ब्रह्म तत्त्वं तपो वेदो ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः। अशिशकिभ्यां छंदसि। अश्मा। शक्मा। हृभृधृसृ
मनिन्नंता॰ स्तृशॄभ्य इमनिच्। जनिमा जन्म। मरिमा मृत्युः। वेञः सर्वत्र। छंदसि भाषायां चेत्यर्थः। वेमा तंतुवायदंडः। अ ईर्चादिः। सामनी। वेमनी इति वृत्तिः
नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्मन्ध्यामन्। सप्त अमी निपात्यंते। म्नायतेऽनेनेति नाम। सिनोतेर्दीर्घः। सीमा। सीमानौ। पक्षे
डाप्। सीमे। सीमाः। व्येञ अंत्यस्य आत्वं गुणः। व्योम। रौतेः। रोम। लोम। पाप्मा। पापं। ध्यामा परिमाणं तेजश्च। मिथुने मनिः। उपसर्गे क्रियसंब
द्धे मिथुनं। स्वार्थे मत्। सुधर्मा। सातिभ्यां मनिन्मनिणौ। स्यति। साम। सामनी। आत्मा। हनिमशिभ्यां सिकन्। हंसिका हंसयोषित्। मक्षिका
कोरन्। कवरः। गिरुडच्च। गरुडः। इंदेः कमिर्नलोपश्च। इदं। कामयतेर्डिमिः। किम्। सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन्। वस्त्रं। शास्त्रं। इत्यस्मन्निति ह्रस्वत्वं। छूदना
छत्रं। अशिगमिनमिहनिविशिअशां वृद्धिश्च। शाष्ट्रः। गात्रं शाकयं। नांत्रं स्तुत्यं। हांत्रं मरणं। वेष्ट्रं जगत्। आष्ट्रमाकाशः। दिवेर्धुश्च। द्योत्रं ज्योतिः
उषिखनिभ्यां कित्। उष्ट्रः। खात्रं खनित्रं जलाधारश्च। सिविमुच्योष्टेरूच्च। सूत्रं मूत्रं। अमिचिमिदिशसिभ्यः क्त्रः। आंत्रं। चित्रं। मित्रं। शस्त्रं
पुवो ह्रस्वश्च। पुत्रः। स्त्यायतेर्ड्रट्। स्त्री। गुधृवीपचिवचियमिसदिक्षदिभ्यस्त्रः। गोत्रं स्यान्नाम वंशयोः। गोत्रा पृथिवी। धर्त्रं गृहं। वेत्रं। पक्त्रं
वक्त्रं। यंत्रं। सत्रं। क्षत्रं। हुयामाश्रुभसिभ्यस्त्रन्। होत्रं। यात्रा। मात्रा। श्रोत्रं। भस्त्रा। गमेरा च। गात्रं। दादिभ्यः छंदसि। दात्रं पात्रं। भूवादिगृ
भ्यो णित्रन्। भावित्रं। गारित्रं। गारित्रमोदनं। चरेर्वृत्ते। चारित्रं। अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ। अशित्रं। वहित्रं। धरित्री मही। एवमादिभ्य उक्तः॥
तोत्रं प्रहरणं। इत्र। वरुत्रं। प्रावरणं। अमेर्द्विषति चित्। अमित्रः शत्रुः। आः समिण्निकषिभ्यां। संपूर्वादिणः। निपूर्वात्कषश्चास्यात्

स्वरादिपाठादव्ययत्वं। समया। निकषा॥ चितेः कणः कश्च। बाहुलकादगुणः। चिकणं मसृणं स्निग्धं। सूचेः स्मन्। सूक्ष्मं॥ पातेर्डुमसुन् पुमान्। रुचि
कुजिभ्यां किष्यन्। रुचिष्यमिष्टं। मुजिष्यो दासः। वसेस्तिः। वस्तिर्नाभेरधो द्वयोः। वस्तयस्त्वर्थे शास्त्रं। बाहुलकाच्छासः। शास्तिः। राजदंडः। विंद
ध्याख्यमगम् स्यतीति अगमस्यतीति अगस्तिः। शाकंध्वादिः। सावसः। स्वस्ति। स्वरादित्वादव्ययत्वं। वौतसः। वितस्तिः। पदिप्रथिभ्यां तिन्। पत्निः
प्रथितिः। तितुत्रथ ग्रहादीनामितीट्। हृणातेर्ह्रस्वश्च। हतिः। कृदृक्षिभ्यः कीटन्। किरीटं शिरोवेष्टनं। तिरीटं। रुपीटं। कुसिवारिणा। रुचिवचि
कुचिकुटिभ्यः कितच्। रुचितमिष्टं। उचितं। कुचितं परिमितं। कुटितं। कुटिलं। कुटिकुषिभ्यां कमलच्। कुड्मलं। कुष्मलं। कुषेर्लश्च। कुल्मलं
पापं। सर्वधातुभ्योऽसुन्। चेतः। सरः। तपः। सदः। रपेरत एच्च। रेपो वद्यं। अशोर्देवने युट्। दवनेस्त्वतो। यशः। उब्जेर्बले बलोपश्च। ओजः। श्वेः सं
प्रसारणं च। शवः। शवसी। बलपर्यायोयं। श्रयतेः स्वांगे शिरः किच्च। श्रयतेः शिरआदेशः। असुन् किच्च। शिरः। शिरसी। अर्त्तेरुच्च। उरः। व्या
धावुसुट् च। अशोर्युदध्याधिः। उदके नुट् च। अर्त्तेरसुन् स्यात्। तस्य च नुट्। अर्णः। अर्णसी। इण आगसि। एनः। रिचेर्धने घिच्च। चाप्यस्य
नुट्। घिद्यास्कुत्वं। रेक्णः स्कुवर्णो। चायतेरन्ने ह्रस्वश्च। चनो भक्तं। वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वांगयोः पुट् च। वर्पो रूपं। शेपो गुह्यं। स्रुरीभ्यां तुट् च। स्रो
तः। रेतः। पातेर्बले जुट् च। पाजः। पाजसी। उदके थुट् च। पाथः। अन्ने च। पाथो भक्तं। अदेर्नुम् धौ च। अदेर्भक्ते वाच्ये ऽसुन् नुमागमो धाद
शश्च। अंधोन्नं। स्कंदेः स्वांगे। स्कंधः। स्कंधसी। आपः कर्माख्यायां ह्रस्वो नुट् च वा। अप्नः। अपः। बाहुलकादापः। अपसी। रूपेर्जुट्। अद्य
रूपं। उदके नुम्भौ च। अंभः। नहेर्दिवि भश्च। नभः। इण आगअपराधे च। आगः पापापराधयोः। अमेर्हुक्च। अंहः। रमेश्च। रंहः। देशे
ह च। रमंते स्मिन्निति रंहः। अंचेर्ध्वंजियुजिभ्यः कुश्च। एभ्योऽसुन् स्यात् कवर्गश्चांतादेशः। अंकश्चिह्नं च। रीरयाः। अंगः। पक्षी। यो

गः समाधिः। भर्गः तेजः। भूरंजिभ्यां कित्। भुवः। रजः। वसेर्णित्। वासो वस्त्रं। चंदेरादेश्च छः। छंदः। पचिवचिभ्यां सुट् च। पक्षसी तु स्यते
पक्षो वृक्षो हृदयं। वहिहाधाञ्भ्यश्छंदसि। वक्षाः। अनड्वान्। हासाश्चंद्रः। धासाः पर्वतः। इति प्रांचः। वस्तेरस्त्रण्णिदित्यनुवर्तते। नतु सुट्
तेनवहेरुपधावृद्धिः इतरयोरातो युगिति युक्। शोषा धक्षु न वाहसा। श्रोता हवं गृणतः स्तोमवाहाः। विश्वो विहायाः। वाजं सरो विह
याः। देवानयत्पृथिवीं विश्वधायाः। अधारयत्पृथिवीं विश्वधायसं। धर्णसिं भूरिधायसं। इत्यादि। इणस्थासिः। अयाः। वह्निः। स्वरादिपा
ठादव्ययत्वं। मिथुने सिः पूर्ववच्च सर्वम्। उपसर्गविशिष्टो धातुर्मिथुनं। तत्रासुन्नोपवादोऽसिः स्वरार्थः। नञि हन एह च। अनेहसो। विधा
ञो वेध च। विदधातीति वेधाः। तुचो ऋद्। नोधाः। गतिकारकयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च। असिः स्यात्। रूतपाः। जातवेदाः। गतिकारको
पपदात्कृदित्युत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वे सति शेषस्यानुदात्तत्वप्राप्ते तत्पवादार्थमिदं। चंद्रे मो डित्। चंद्रोपपदान्माङोऽसिः स्यात्स च डित्।
चंद्रमाः। रजतममृतं च। वयसि धाञः। वयोधास्तरुणः। पयसि च। पयोधाः समुद्रो मेघश्च। पुरसि च। पुरोधाः। पुरूरवाः। पुरुशब्दस्य
दीर्घो रोत्तरसिश्च निपात्यते। चक्षेर्बहुलं शिच्च। नृचक्षाः। उषः किच्च। उषः। दमेरुनसिः। सप्तार्चिर्दमुनाः। अंगिराः। अंगेरुरसिरिरुडागम
श्च। अप्सराः। सर्त्तेरप्पूर्वादसिः। प्रायेणायं स्त्रियां अप्सरसः। विदिभुजिभ्यां विश्वे। विश्ववेदाः। विश्वभोजाः। वशेः कनसिः। संप्रस
रणं उशना॥ २४१॥ ॥ इत्युणादिषु चतुर्थः पादः॥ ॥ ७॥ अदिभुवो डुतच्। अद्भुतं। गुधेरूमः। गोधूमः। मसेरूरन्। मसूरः। प्रथमे पादे
असेरूरन् मसेश्चेत्यत्र व्याख्यातः। स्थः किच्च। स्थूरः। मनुष्यः। पातेरतिः। पातिः स्वामी। संपातिः पक्षिराजः। वातेर्नित्। वातिरादित्यसो
मयोः। अर्त्तेश्च। अरतिरुद्वेगः। वहेः क्लो हलोपश्च। तणं। इत्रस्तुट्। तितनिताडिभ्यउलच् तंडश्च। त्रियतेऽलुभ्यंते तन्यते ताड्यते इति वा तंडु त

स्वसत्वं
अनेहाः
स्वरसत्वं ई

सि॰ कौ॰ कृ॰ ६ ला:।दंसेष्टंर्टनोनश्चव।दासःसेवकश्चद्र्योः२दंश्चोश्च।दाशोधी वरः।उदिचेर्डैसिः।स्वरादिपाठादव्ययत्वम्।उच्चैः।नेर्दीर्घश्च।नीचैः
९७ सोरमैः।कोदमे पूर्वपदस्यन्दीर्घः।स्कमेःस्कपूर्वा वदमे वा च्यक्रःस्यात्।क्विवादनुनासिकलोपः।सूरतः।उपशांतः।दयालुश्च।पू
ञोयण्णुकह्रस्वश्च।यत्प्रत्ययः।पुण्यं।संसेःशिकुङ्किच्च।संसतेः।त्रिरादेशःयत्प्रत्ययः।कित्तस्यकुडागमश्च।शिक्यं।अर्त्तेःकुरुच्च।
दु उरणोमेषः।हिंसेरीरन्नीरचौ।हिंसीरो व्याघ्रदुष्टयोः।उदिदृणातेरजलोपूर्वपदांत्यलोपश्च।उदरं।डिवन मुड्चोदात्तः।अन्नुअन्न
चड्तिस्यात् धातोर्मुङ्सचोदात्तः।मुखं।अमेःसन्।अंसः।मुहेःखोमूर्च।मूर्खः।नहेर्हलोपश्च।नखः।शीङोह्रस्वश्च।शिखा।माङ्ऊखो
मयच्च।मयूखः।कलिगलिभ्यांफगस्योच्च।कुल्फः।शरीरावयवोरोगश्च।गुल्फः।पादग्रंथिः।स्पशेश्चणशुनौ पृच।स्वणशुनौ।।
प्रत्ययौपृषोदरादेशाः।पार्श्वास्त्रीकक्षयोरधः।पर्शुरायुधं।श्मनिश्रयतेर्डुन्।श्मन्शब्दो मुखवाची।मुखमाश्रयतइतिश्मश्रु।अश्रु
दयश्च।अश्रुनयनजलं।जनेष्टन्लोपश्च।जटा।अह्नतस्यजंघच।तस्यजनेःजंघादेशःस्यादद्व।जंघा।हंतेःशरीरावयवेद्वेच।जघ
नं।पश्चाद्भितंबस्त्रीकट्यांः।क्लि वृजघनंपुरः।क्लिशेरन्लोलोपश्च।लकारस्यलोपः।केशाः।फलेरितजादेश्चपः।पलितं।कनादिभ्यः
संज्ञायांवुन्।करकः।करका।कटकः।कटका।नरकं।नरकोनारकोपिचेतिद्विरूपकोशः।सरकं।गगनं।कोरकः।कोरकंच।चीकयत न
राद्यंतविपर्ययश्च।कीचकोवंशस्सदः।पचिमच्योरित्वोपधायाः।पचकः।मचकः।जनेररष्ठच।जठरं।चविमनिभ्यांचित्।चठरामूर्खः
मठरामुनिश्रोंडयोः।विदादिवान्माठरः।गर्गादिवान्माठर्यः।ऊर्जेर्दृणातेरलचौपूर्वपदांत्यलोपश्च।ऊर्दरःभूररक्षसोः।कुदरादयश्च श्रीः
कुदरः।कुसूलः।मदरं।बिलसत्।सूदरःसर्पः।हंतेर्घुनाद्यंतयोर्घत्वत।घतनोमारकः।क्रमिगमिक्षमिभ्यस्तुन् वृद्धिश्च।कांतुःपक्षी ९७

गांतुःपथिकः।क्षांतुर्भशकः।हर्यतेःकन्यन्हिरच।कन्यन्प्रत्ययः।हिरण्यं।कञ्चःपासः।कर्पासः।बिल्वादित्वात्कार्पासंवस्त्रं।जनेस्करश्च।जर्तु
हस्तीयोनिश्च।ऊर्णोतेर्डः।ऊर्णा।दधातेर्यत्नुट्च।धान्यं।जीर्यतेःक्रिन्रश्चवः।जिव्रिःस्यात्कालपक्षिणोः।बाकुलकाज्जिवेरपि।तिदीर्घोन।मव्य
तेर्यलोपोमश्चापःपःडालुः।मव्यतेरालप्रत्ययःस्यात्तस्यापलुडागमः।धातोर्यलोपः।मकारश्चांत्यस्य।ममापताले विषये।ऋजेःकीकन्।
ऋजीकइंद्रोधूमश्च।तनोतेर्डउःसन्वच्च।तितउःपुंसिक्लीबेच।अर्त्तेःकद्युकपाकावयसि।ऋकद्दो।अतोबुन्मकारश्चांतादेशः।अथ्यः
कुकत्संप्रसारणंच।पिबतेःकन्।अवघावमाधमार्वरेफाःकुत्सिते।वदेर्नत्रियव।अवद्यं।अवतेरमः।वस्यपक्षेपः।अवमः।अधमः।अ
र्तेर्बन्।अर्वा।रिफतेःस्तोदादिकाद्रः।रेफः।लीरीङोह्रस्वःपुट्चतरौश्लेषणकुत्सनयोः।तरप्तौप्रत्ययौक्रमात्।धातोर्ह्रस्वःप्रत्ययस्यपुट्।लि
प्तं।श्लिष्टं।रिप्रं।कुत्सितम्।क्लिशेरीच्चोपधायाःकन्लोपश्चलोनाम्।क्लिशःकन्स्यात्।उपधायाईत्वं।लस्यलोपः।नामागमश्च।कीनाशः
यमः।किलफलेश्चेत्यं।अश्नोतेराशुकर्मणिवरट्च।चकारादुपधायाईत्वं।ईश्वरः।चतेरुरन्।चत्वारः।प्रातेररन्।प्रातः।अमेस्तुट्च।अन्त
र्मध्यं।दहेर्गोलोपोदश्चनः।गप्रत्ययःधातोरंत्यस्यलोपःदकारस्यनकारः।नगः।सिचेःसंज्ञायांहनुमोकश्च।सिंचतेःकप्रत्ययःहकारादेशः
सिंह:४ न: नुम्च।हिंसः।व्याङिघ्रातेश्चजातौ।कप्रत्ययःस्यात्।व्याघ्रः।हंतेरच्घुरच।घोरः।क्षमेरुपधालोपश्च।वादच्क्ष्मा।तनोतेर्डैः।त्रयः।त्रीन्।।य
हेरनिः।यहणिः।ङीषग्रहणीव्याधिभेदः।प्रथेरमच्।प्रथमः।चरेश्च।चरमः।मंगेरलच्।मंगलं।।२०।। ।।इत्युणादिषुपंचमःपादःसमाप्तः।।
श्रीमंगगच्छमर्द्धिंज्ञ यतितरां।। ।।श्रीः।। ।।उणादयोबहुलं।।एतेवर्त्तमानेसंज्ञायांचबहुलंस्युः।केचिदविहिताअप्युह्याः।संज्ञासुधातु
रूपाणिप्रत्ययाश्चततःपरं।।कार्याद्विद्यादनूबंधमेतच्छास्त्रमुणादिषु।।२।। भूतेपिदृश्यंते।भविष्यतिगम्यादयः।दाशगोघ्नौसंप्रदाने।ए

सि·कौ·कृ· ९८ तोसंप्रदाने कारके निपात्येते। दाशंति तस्मै दाशः। गां हंति तस्मै गोघ्नोऽतिथिः। भीमादयोऽपादाने। भीमः। भीष्मः। प्रस्कंदनः। प्रपक्षः। मूर्खः। ख
लतिः। ताभ्यामन्यत्रोणादयः। संप्रदानापादानपरामर्शार्थं ताभ्यामिति। तनोत्यसौ तंतुः। वृत्तं तदिति वर्त्म। चरितं तदिति चर्म। तुमुन्ण्वु
लौ क्रियायां क्रियार्थायां। क्रियार्थायां क्रियायामुपपदे भविष्यत्यर्थे धातोरेतौ स्तः। मांतत्वादव्ययत्वं। कृष्णं द्रष्टुं याति। कृष्णं दर्शको याति
अत्र वासरूपेण तृजादयो न। तुमुन्ण्वुलौ के। समानकर्तृकेषु तुमुन्। अक्रियार्थोपपदार्थमेतत्। इच्छार्थेषु एककर्तृकेषूपपदेषु धातोस्तु
मुन्स्यात्। इच्छति भोक्तुं। वष्टि वांछति वा। शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन्। एषूपपदेषु धातोस्तुमुन्स्यात्। शक्नोति भो
क्तुं। एवं धृष्णोतीत्यादौ। अर्थग्रहणमस्तिनैव संबध्यते। अनंतरत्वात्। अस्ति भवति विद्यते वा भोक्तुं। पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु। पर्याप्तिः
पूर्णता। तद्वाचिषु सामर्थ्यवचनेषूपपदेषु तुमुन्स्यात्। पर्याप्तो भोक्तुं। प्रवीणः। कुशलः। पटुरित्यादि। पर्याप्तिवचनेष्विति किं। अलं भु
क्तं। अलमर्थेष्विति किं। पर्याप्तं भुंक्ते। अत्र तन्न गम्यते। ननु भोक्तुं सामर्थ्यं। कालसमयवेलासु तुमुन्। पर्यायोपादानमर्थोपल
क्षणार्थं। कालार्थेषूपपदेषु तुमुन्स्यात्। कालः समयो वेला वा अनेहा वा भोक्तुं। प्रैषादिग्रहणमिहानुवर्तते। तेनेह न। भूतानि कालः
पचतीति वार्त्ता। भाववचनाश्च। भाववचनाधिकृत्य वक्ष्यमाणा घञादयः क्रियार्थायां क्रियायां भविष्यति स्युः। यागाय याति। अण्क
र्मणि च। कर्मण्युपपदे क्रियार्थायां क्रियायामण्स्यात्। ण्वुलोपवादः। कांडलावो व्रजति। परत्वादयं कालादीन्बाधते। कंबलदायो व्र
जति। पदरुजविशस्पृशो घञ्। भविष्यतीति निवृत्तं। पद्यतेसौ पादः। रुजतीति रोगः। विशतीति वेशः। स्पृशतीति स्पर्शः। सृ स्थिरे। स श्रीः
इति लुप्तविभक्तिकं। सर्तेः स्थिरे कर्तरि घञ्स्यात्। सरति कालांतरमिति सारः। व्याधिमत्स्यबलेषु चेति वाच्यं। अतिसारो व्याधिः॥ ९८

सारो बले दृढांशे च

अंतर्भावितण्यर्थोऽत्र सरतिः। रुधिरादिकमतिशयेन सारयतीत्यर्थः। विसारो मत्स्यः। सारो बलं। भावे। सिद्धावस्थापन्ने धात्वर्थे वाच्ये धातो
र्घञ्स्यात्। पाकः। पाको। स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि। अनयोरेच आत्वं स्यात्। स्फारः। स्फालः। उपसर्गस्य घञीति दीर्घः। परीहारः। इकः काशे। उ कानोर
त्तरपदे इगंतस्य प्रादेर्दीर्घः। नीकाशः। अनूकाशः। इकः किं। प्रकाशः। नोदात्तोपदेशात् न वृद्धिः। शामः। आचमोदस्तु आचामः। कामः। वामः
विश्राम इति तु पाणिनीयं। स्यदो जवे। स्यंदेर्घञि नलोपो वृद्ध्यभावश्च निपात्यते। स्यदो वेगः। अन्यत्र स्यंदः। अवोदैधौद्मप्रश्रथहिम
श्रथाः। अवोदः। अवक्लेदनं। एधः। इंधनं। ओद्मः। उंदनं। श्रथनलोपश्च सावश्च। अकर्तरि च कारके संज्ञायां। कर्तृभिन्ने कारके घञ्स्या
त्। घञि च भावकरणयोः। रंजेर्नलोपः स्यात्। रागः। अनयोः किं। रज्यत्यस्मिन्निति रंगः। प्रास्यत इति प्रासः। संज्ञायामिति प्रायिकं। को भवता
लाभो लब्धः। इत उत्तरं भावे अकर्तरि च कारके इति कृत्यल्युटो बहुलमिति यावद्द्वयमप्यनुवर्तते। परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः। घञ्। अजपा
कारै। बाधनार्थमिदं। एकस्तंडुलनिश्चायः। द्वौ शूर्पनिष्पावौ। दारजारौ कर्तरि णिलुक्च। दारयंतीति दाराः। जारयंतीति जाराः। इङश्च। घञ्
अचोऽपवादः। उपेत्य अस्मादधीयते। उपाध्यायः। अपादाने स्त्रियामुपसंख्यानं। तदंतात् वा ङीष्। उपाध्याया। उपाध्यायी। श्रृवायुवर्ण
निवृत्तेषु। श्र इत्यविभक्तिको निर्देशः। शारो वायुः। करणे घञ्। शारो वर्णः। चित्रीकरणमिह धात्वर्थः। निश्रियंते। आश्रियते। अनेनेति
निवृत्तमावरणं। बाहुलकात्करणेक्तः। गोशिवा कृतनीशारः। प्रायेण शिशिरे क्लेशः। अकृतप्रावरण इत्यर्थः। उपसर्गे रुवः। घञ्। संर
रावः। उपसर्गे किं। रवः। अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायां। अस्मात्स्तनेस्सस्य मूर्धन्यादेशः। अभिनिष्टानो वर्णः। शब्दसंज्ञायां किं। अभि
निस्तनति मृदंगः। समियुद्रुदुवः। संयूयते मिश्रीयते गुडादिभिरिति संयावः। पिष्टविकारोऽपूपविशेषः। संद्रावः। संदावः। श्रिणीभु

वानुपसर्गे। श्रायः। नायः। भावः। अनुपसर्गे किं। प्रश्रयः। प्रणयः। प्रसवः। कथं प्रभावो नाम इति प्रकृष्टो भाव इति प्रादिसमासः। कथं राज्ञो न
यह्रति बाहुलकात्। वौ क्षुश्रुवः। विक्षावः। विश्रावः। वौ किं। क्षवः। श्रवः। अवोदोर्नियः। अवनायः। अधोनयनं। उन्नायः। ऊर्ध्वनयनं। उन्ने रूपमुन्नयः
य इति बाहुलकात्। प्रे द्रुस्तुस्रुवः। प्रद्रावः। प्रस्तावः। प्रस्रावः। प्रे किं। द्रवः। स्तवः। स्रवः। निरभ्योः पूल्वोः। निष्पूयते शूर्पादिना इति निष्पावो नि
धान्यविशेषः। अभिलावः। निरभ्योः किं। पवः। लवः। उन्न्योर्ग्रः। उद्गारः। निगारः। उन्न्योः किं। गरः। कॄ धान्ये। कॄ इत्यस्माद्धान्यविषयकाद् उन्न्यो
र्घञ्स्यात्। उत्कारो निकारो धान्यस्य विक्षेप इत्यर्थः। धान्ये किं। भिक्षोत्करः। पुष्पनिकरः। यज्ञे समि स्तुवः। समेत्य स्तुवंति यस्मिन्देशे छंदो
गाः स देशः संस्तावः। यज्ञे किं। संस्तवः परिचयः। प्रे स्त्रोऽयज्ञे। अयज्ञे इति छेदः। यज्ञे इति प्रकृतत्वात्। प्रस्तारः। अयज्ञे किं। बर्हिषः प्रस्तरः।
मुष्टिविशेषः। प्रथने वावशब्दे। विपूर्वात्स्तृणातेर्घञ्स्यात्। अशब्दविषये प्रथने। पटस्य विस्तारः। प्रथने किं। तृणविस्तरः। अशब्दे किं।
ग्रंथविस्तरः। छंदोनाम्नि च। स्त्र इत्यनुवर्तते। विष्टारपंक्तिश्छंदः। विस्तीर्यंते तस्मिन्नक्षराणीत्यधिकरणे घञ्। ततः कर्मधारयः। छंदोना
म्नि च। विपूर्वात्स्तृणातेर्घञ्। तस्य सस्य षत्वं स्याच्छंदोनाम्नीति षत्वं। उदि ग्रहः। उद्ग्राहः। समि मुष्टौ। मल्लस्य संग्राहः। मुष्टौ किं। द्रव्यस्य सं
ग्रहः। परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः। परिपूर्वान्नयतेर्निपूर्वादिणश्च घञ्स्यात्। क्रमेण द्यूतेऽभ्रेषविषये। परिणायेन शारान्हंति स
नै मन्तान्नयतीत्यर्थः। एषोऽत्र न्यायः। उचितमित्यर्थः। द्यूताभ्रेषयोः किं। परिणयो विवाहः। न्ययो नाशः। परावनुपात्यय इणः। क्रमप्राप्तस्या
अनतिक्रमः नतिपातोऽनुपात्ययः। तव पर्यायः। अनुपात्यये किं। कालस्य पर्ययः। अतिपात इत्यर्थः। व्युपयोः शेतेः पर्याये। तव विशायः। राज्योपशायः। श्रो
पर्याये किं। विशयः। संशयः। उपशयः। समीपशयनं। हस्तादाने चेरस्तेये। हस्तादान इत्यनेन प्रत्यासत्तिरादेयस्य लक्ष्यते। पुष्पप्रचायः ९९ सामीप्य

परिपाटी अनुक्रमः२

हस्तादाने किं। वृक्षाग्रस्थानां फलानां यष्ट्या प्रचयं करोति। अस्तेये किं। पुष्पप्रचयश्चौर्येण। निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः। एषु
चिनोतेर्घञ्। आदेश्च ककारः। उपसमाधानं राशीकरणं। तत्र धात्वर्थः। अन्ये प्रत्ययार्थस्य कारकस्योपाधिभूताः। निवासे। काशीनिकायः
चितौ। आकायमग्निं चिन्वीत। शरीरे। चीयतेऽस्मिन्नस्थ्यादिकमिति कायः। समूहे। गोमयनिकायः। एषु किं। चयः। चः कुः इति वक्तव्ये आदेरि
ति किं। यङ्लुकि आदेरेव यथा स्यादिति। गोमयानां निकेचायः। पुनः पुना राशीकरणं इत्यर्थः। संघे चानौत्तराधर्ये। चेर्घञ्। आदेश्च कः। भिक्षुनिका
यः। प्राणिनां समूहः संघः। अनौत्तराधर्ये किं। सूकरनिचयः। संघे किं। ज्ञानकर्मसमुच्चयः। कर्मव्यतिहारे णच्स्त्रियां। स्त्रीलिंगे भाववचने प्रत्य
स्त्रियामञ्। न कर्मव्यतिहारे। अत्र ऐच् न स्यात्। व्यावक्रोशी व्यावहासी। अभिविधौ भाव इनुण्। अणिनुणः। आदिवृद्धिः। इनण्यनपत्ये। सां व्या हो
राविणं वर्तते। आक्रोशेऽवन्योर्ग्रहः। अवनि एतयोर्ग्रहे घञ्स्याच्छापे। अवग्राहस्ते भूयात्। अभिभव इत्यर्थः। निग्राहस्ते भूयात्। बाध इत्यर्थः।
दि:खं आक्रोशे किं। अवग्रहः पदस्य। निग्रहश्चोरस्य। प्रे लिप्सायां। पात्रप्रग्राहेण चरति भिक्षुः। परौ यज्ञे। उत्तरः परिग्राहः। स्फ्यस्य नयदेः स्वीकरणं। नौ
वृ धान्ये। वृ इति लुप्तपंचमीकं। नीवाराः। धान्ये किं। निवारः कन्या। क्विन्विषयेऽपि बाहुलकाद् घञ्। प्रवरासि नीतिवत्। उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः।
उच्छ्रायः। उद्यावः। उत्पावः। उद्द्रावः। कथं पतन्त्यंताः समुच्छ्रया इति बाहुलकात्। विभाषाङि रुप्लुवोः। आरावः। आरवः। आप्लावः। आप्लवः। अ
वे ग्रहो वर्षप्रतिबंधे। विभाषेति वर्त्तते। अवग्राहः। अवग्रहः। वर्षप्रतिबंधे किं। अवग्रहः पदस्य। प्रे वणिजां। प्रे ग्रहे घञ्वा वणिजां संबंधिवि
प्रत्ययार्थः। तुलासूत्रमित्यावत्। तुलाप्रग्राहेण चरति। तुलाप्रग्रहेण। रश्मौ च। प्रग्रहः। प्रग्राहः। वृणोतेराच्छादने। विभाषा प्र इत्येव। प्रावा
रः। प्रवरः। परौ भुवोऽवज्ञाने। परिभावः। परिभवः। अवज्ञाने किं। सर्वतो भवनं परिभवः। एरच्। चयः। जयः। भयादीनामुपसंख्यानं। नपुंसके

क्रोशिनित्यर्थः। सर्य्यैवर्षे। ऋदोरप्। करः। गरः। शरः। यवः। लवः। स्तवः। पवः। हस्तासनयोर्विष्टरः। अनयोर्विपूर्वात्स्तृस्यषत्वं निपात्यते। विष्ट
रो वृक्ष आसनं च। हस्तेति किं। वाक्यस्य विस्तरः। ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च। अप्स्यात्। घञोऽपवादः। ग्रहः। वरः। दरः। निश्चयः। गमः। वशि
रण्योरुपसंख्यानं। वशः। रणः। घञर्थे कविधानं स्थास्नापाव्यधिहनियुध्यर्थं। प्रस्थः। विघ्नः। द्विखप्रकरणे कृञादीनामिति वक्तव्यं।
चक्रं चिक्लिदं। चक्नसः। उपसर्गेऽदः। अप्स्यात्। घञपोश्च। अदो घस्लृ स्यात् घञि अपि च। प्रघसः। विघसः। उपसर्गे किं। घासः। नौ ण च। नौ
उपपदे अदेर्णः स्यात् अप् च। न्यादः। निघसः। व्यधजपोरनुपसर्गे। अप् स्यात्। व्यधः। जपः। उपसर्गे तु आव्याधः। उपजापः। स्वनहसोर्वा। अप् प
क्षे घञ्। स्वनः। स्वानः। हसः। हासः। अनुपसर्ग इत्येव। प्रस्वानः। प्रहासः। यमः समुपनिविषु च। एषु अनुपसर्गे च यमेरप् वा। संयमः। संयामः।
उपयमः। उपयामः। नियमः। नियामः। वियमः। वियामः। यमः। यामः। नौ गदनदपठस्वनः। अप् वा स्यात्। निगदः। निगादः। निनदः। निना
दः। निपठः। निपाठः। निस्वनः। निस्वानः। क्वणो वीणायां च। नौ अनुपसर्गे च वीणाविषयाच्च क्वणतेरप् वा स्यात्। वीणाग्रहणं प्राध्यर्थं। नि
क्वणः। निक्वाणः। क्वणः। क्वाणः। वीणायां तु प्रक्वणः। प्रक्वाणः। नित्यं पणः परिमाणे। अप् स्यात्। मूलकपणः। शाकपणः। व्यवहारार्थं मूल
कादीनां परिमितो मुष्टिर्बध्यते स इह विषयः। परिमाणे किं। पाणः। मदोऽनुपसर्गे। अप्। मदः। उपसर्गे तु उन्मादः। प्रमदसंमदौ हर्षे। हर्षे किं।
प्रमादः। समुदोरजः पशुषु। संपूर्वो ऽजिः समुदाये उत्पूर्वस्तु प्रेरणे तस्मात् पशुविषयकाद् अप् स्यात्। घञपोरिति वक्ष्यमाणेन वीभावो न। समजः प अ
शूनां संघः। उदजः पशूनां प्रेरणं। पशुषु किं। समाजो ब्राह्मणानां। उदाजः क्षत्रियाणां। अक्षेषु ग्लहः। अक्षशब्देन देवनं लक्ष्यते। तत्र श्रीः
पतपणरूपणया ह्यंतत्र ग्लह इति निपात्यते। अक्षस्य ग्लहः। व्याक्षुक्षीभिसरणग्लहामदीयत्र। अक्षेषु किं। पादस्य ग्रहः। प्रज २००

(वि हनः २)

नेसर्त्तेः। प्रजनः प्रथमगर्भग्रहणं। गवामुपसरः। कथमवसरः। प्रसर इति। अधिकरणे पुंसि संज्ञायामिति घः। ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु। निहवः।
अभिहवः। उपहवः। एषु किं। प्रह्वायः। आङि युद्धे। आहूयन्तेऽस्मिन्निति आहवः। युद्धे किं। आह्वायः। निपानमाहावः। आङ्पूर्वस्य ह्वयतेः संप्रसारणं
अप् वृद्धिश्चोदकाधारश्चेद्वाच्यः। आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये। भावेऽनुपसर्गस्य। अनुपसर्गस्य ह्वयतेः संप्रसारणमप् स्यात् भावे।
हवः। हनश्च वधः। अनुपसर्गाद्धन्तेर्भावे अप् स्याद्वधादेशश्चांतोदात्तः। वधेन दस्युं। चाद्घञ्। घातः। मूर्तौ घनः। मूर्त्तिः काठिण्यं तस्मिन्नभिधेये
हंतेरप् स्याद्घनश्चादेशः। अभ्रघनः। कथं सैंधवघनमानयेति। धर्मशब्देन धर्मो लक्ष्यते। अंतर्घनो देशः। वाहीकग्रामविशेषस्य संज्ञेयं। अंत
र्घणा इति पाठांतरं। अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च। द्वारदेशे द्वौ प्रकोष्ठावलिंदौ। आभ्यंतरो बाह्यश्च। तत्र बाह्यं तर प्रकोष्ठे निपातनमिदं। प्रवि
शद्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यत इति प्रघाणः। कर्मण्यप्। पक्षे वृद्धिः। उद्घनोऽत्याधानं। अत्याधानमुपरिस्थापनं। यस्मिन् काष्ठे अन्यानि का
निस्थापयित्वा तक्ष्यंते स उद्घनः। अधिकरणेऽप्। अपघनोऽङ्गं। अंगं शरीरावयवः स चेह न सर्वः किंतु पाणिः पादश्चेत्याहुः। करणे अप घ
नोऽन्यः। करणेऽयोविद्रुषु। एषु हन्तेः करणेऽप् स्यात् घनादेशश्च। अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोघनः। विघनः। द्रुघनः। द्रुघण इत्यपि। पूर्वपदात् संज्ञा
यामिति णत्वं। संज्ञैषा कुठारस्य। द्रुर्वृक्षः। स्तम्बे क च। स्तम्बे उपपदे हन्तेः करणे कः स्यात्। अपक्षे घनादेशश्च। स्तम्बघ्नः। स्तम्बघनः। करण
इत्येव। स्तम्बघातः। परौ घः। परौ हन्तेरप् स्यात् करणे घशब्दश्चादेशः। परिहन्यतेऽनेनेति परिघः। परेश्च घाङ्कयोः। परेः रेफस्य लो वा स्यात्। घ ने
शब्दे अङ्कशब्दे च। पलिघः। पर्यङ्कः। पल्यङ्कः। इह तरप्तमपौ घ इति कृत्रिमस्य न ग्रहणं। व्याख्यानात्। उपघ्न आश्रये। उपपूर्वाद्धन्तेरप् स्यादु
पधालोपश्च। आश्रयशब्देन सामीप्यं लक्ष्यते। पर्वतेनोपहन्यते। सामीप्येन गम्यत इति पर्वतोपघ्नः। संघोद्घौ गणप्रशंसयोः। संह

सि॰कौ॰ कृ॰ २०२ ननं संघः। भावे अप्। उद्धन्यते उत्क्षिप्यते इति उद्घः। कर्मण्यग्न्यर्थानां बुद्ध्यर्थे चाऽइति ज्ञाने। निघो निमित्तं। समंतान्मितं निमित्तं। निर्विशेषं
हन्यंते ज्ञायंते इति निघाः वृक्षाः। सम आरोहपरिणाहा इत्यर्थः। ड्वितः क्त्रिः। अयं भाव एव स्वभावात्। क्त्रेर्मम्नित्यं। नित्यग्रहणात् क्त्रिर्मविषयः॥ म॰
अत एव क्त्र्यंतेन न विग्रहः। डुपचष् पाकेन निर्वृत्तं पक्त्रिमं। डुवप् उप्त्रिमं। ट्वितोऽथुच्। अयमपि स्वभावाद्भाव एव। टुवेपृ। वेपथुः। श्वयथुः। यज
याचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ्। यज्ञः। याच्ञा। यत्नः। विश्नः। प्रश्नः। प्रश्ने चासन्नकाले इति ज्ञापकान्न संप्रसारणं। ङित्त्वं तु विश्नप्रश्न इत्यत्र गुणनि
षेधाय। रक्ष्णः। स्वपो नन्। स्वप्नः। उपसर्गे घोः किः। प्रधिः। अंतर्धिः। उपाधीयते तेनेन सोपाधिः। कर्मण्यधिकरणे च। कर्मण्युपपदे घोः किः
स्यात् अधिकरणेऽर्थे। जलानि धीयंते ऽस्मिं जलधिः। स्त्रियां क्तिन्। स्त्रीलिंगे भावादौ क्तिन् स्यात्। घञोऽपवादः। अजपौ तु परत्वाद्बाध्यते। कृतिः।
चितिः। स्तुतिः। स्फायी। स्फातिः। स्फीतिका मइति तु प्रामादिकं। कांताद्धात्वर्थे णिच्। सिध्य च इति वासमाधेयं। श्रुयजिषिस्तुभ्यः करणे। श्रू
यते ऽनया श्रुतिः। यजरिषश्च। इष्टिः। स्तुतिः। ॠल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः। तेन नत्वं। कीर्णिः। गीर्णिः। लूनिः। धूनिः। पूनिः। ऋकादइतिया
गविभागात् क्तिन्निष्ठवः। प्रह्णतिः। तिच। दुर्तिः। फुल्तिः। वायुतेः क्तिन्निचिभावो वाच्यः। अपचितिः। संपदादिभ्यः क्विप्। संपत्। विपत्। आ
पत्। क्तिन्नपीष्यते। संपत्तिः। विपत्तिः। आपत्तिः। स्थागापापचो भावे। क्तिन् स्यात् अङोऽपवादः। प्रस्थितिः। उपस्थितिः। संगीतिः। संपीतिः। पक्तिः।
कथमवस्था संस्थेति। व्यवस्थायामिति ज्ञापकात्। ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च। अवतेर्ज्वरत्वरेत्यूठ्। ऊतिः। स्वरार्थं वचनं। उदात्त इति
हि वर्तते। यूतिः। जूतिः। अनयोर्दीर्घत्वं च निपात्यते। स्यतेः सातिः। इत्वाभावो निपात्यते। सनोतेर्वा जनसनखनां सञ्झलोः इति आत्वे सिद्धे स्वरार्थं निपा श्रीः
त्यते। हंतेर्हिनोतेर्वा हेतिः। कीर्तिः। व्रजयजोर्भावे क्यप्। इज्या। संज्ञायां समजनिषदनिपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणः। समज्या २०२

दिभ्यः स्त्रियां भावादौ क्यप् स्यात् स चोदात्तः संज्ञायां। अजेः क्यपि वीभावो नेति वाच्यं। समजंति अस्यामिति समज्या। सभा। निषीदंत्य
स्यां निषद्या। आपणः। निपतंत्यस्यामिति निपत्या पिच्छिला भूमिः। मन्यते ऽनयेति मन्या। गलपार्श्वशिरा। विदंति तया विद्या। सुत्या अ
भिषवः। शय्या। भृत्या। ईयते ऽनया इत्या शिबिका। कृञः श च। कृञ इति योगविभागः। कृञः क्यप् स्यात्। कृत्या। श च। चात् क्तिन्। क्रिया। कृतिः।
इच्छा। इषेर्भावे शः। यगभावश्च निपात्यते। इच्छा। परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानं। शे यक् च निपात्यते। परिचर्या। शुश्रूषा। प
रिसर्या परिसरणं। अत्र गुणो ऽपि। मृग अन्वेषणे चुरादावदंतः। अतो लोपः। णेर्लोपो ऽपि शे परे णिलोपः। मृगया। अटतेः शे यक् द्वित्वं दीर्घश्च ध
अटाट्या। जागर्तेरकारो वा। पक्षे शः। जागरा। जागर्या। अप्रत्ययात्। प्रत्ययांतेभ्यो धातुभ्यः स्त्रियामका स॰
र प्रत्ययः स्यात्। चिकीर्षा। पुत्रकाम्या। गुरोश्च हलः। गुरुमतो हलंतात् स्त्रियामकारः स्यात्। ईहा। ऊहा। गुरोः किं। भक्तिः। हलः किं। नीतिः। सो
निष्ठायां सेट इति वक्तव्यं। नेह। आप्तिः। तितुत्रेति नेट्। दीप्तिः। तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वक्तव्यं। निगृहीतिः। निपठितिः। षिद्भिदादिभ्यो
ऽङ्। षिद्भ्यो भिदादिभ्यश्च स्त्रियामङ्। जॄष्। जरा। त्रपूष्। त्रपा। भिदा विदारण एवायं। भित्तिरन्या। छिदा। मृजा। कृपेः संप्रसारणं च। कृ दा
पा। चिंतिपूजिकथिकुंबिचर्चश्च। अङ् स्यात्। युचोऽपवादः। चिंता। पूजा। कथा। कुंबा। चर्चा। आतश्चोपसर्गे। अङ् स्यात्। क्तिनोऽपवादः। प्रदा। उ
पदा। श्रदंतरोरुपसर्गवद्वृत्तिः। श्रद्धा। अंतर्धा। ण्यासश्रंथो युच्। अकारस्यापवादः। कारणा। हारणा। आसना। श्रंथना। घट्टिवंदिविदिभ्य
श्चेति वाच्यं। घट्टना। वंदना। वेदना। इषेरनिच्छार्थस्य। अन्वेषणा। परेर्वा। पर्येषणा। परीष्टिः। रोगाख्यायां ण्वुल् बहुलं। प्रच्छर्दिका। प्रवा
हिका। विचर्चिका। क्वचिन्न। शिरोऽर्तिः। धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल् वक्तव्यः। आसिका। शायिका। इक्श्तिपौ धातुनिर्देशे। पचिः। पचतिः। वर्णा

त्कारः। निर्देश इत्येव। अकारः। ककारः। रादिफः। रेफः। मत्वर्थाच्छः। बहुलवचनादकारलोपः। मत्वर्थश्यः। इणजादिभ्यः। आजिः। आतिः
इञ्वपादिभ्यः। वापिः वासिः। स्वोभेदः। इक्कृष्यादिभ्यः। कृषिः। गिरिः। संज्ञायां। अत्र धातोर्ण्वुल्। उद्दालकपुष्पभंजिका। विभाषाख्यान
परिप्रश्नयोरिञ्च। परिप्रश्ने। आख्याने। च गम्ये इञ्स्याच्चाण्वुल्। विभाषोक्तेर्यथाप्राप्तमन्यदपि। कां त्वं कारिं कारिकां क्रियां कृत्यां कृ
तिं वा अकार्षीः। सर्वां कारिं कारिकां क्रियां कृत्यां कृतिं वा अकार्षं। एवं गणिं गणिकां गणनां। पाचिं पाचिकां पचां पक्तिं। पर्यायार्हर्णोत्पत्ति
षु ण्वुच्। पर्यायः परिपाटीक्रमः। अर्हणमर्हः योग्यता पर्यायादिषु द्योत्येषु ण्वुच् वा स्यात्। भवत आसिका। शायिका। अग्रगामिका।
भवानिक्षुभक्षिकामर्हति। ऋणे इक्षुभक्षिकां मे धारयसि उत्पत्तौ। इक्षुभक्षिका उदपादि। आक्रोशे नञ्यनिः। विभाषेति निवृत्तं। न
ञ्युपपदे अनिः स्यादाक्रोशे। अजीवनिः। तेशठस्यात्। अत्र याणिः। नपुंसके भावे क्तः। ल्युट् च। हसितं। हसनं। योगविभाग उत्त
रार्थः। कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्तुः शरीरसुखं। येन स्पृश्यमानस्य कर्तुः शरीरसुखमुत्पद्यते तस्मिन्कर्मण्युपपदे ल्युट् स्यात्
पूर्वेण सिद्धे नित्यसमासार्थं वचनं। पयःपानं सुखं। कर्तुरिति किं। गुरोः स्नापनं सुखं। नेह। गुरुः कार्त्तीकिं तु कर्मीवायो। अजेर्वी
वा स्यात् यो। प्रवयणं। प्राजनं। करणाधिकरणयोश्च। ल्युट् स्यात्। इध्मप्रव्रश्चनः कुठारः। गोदोहनी स्थाली। खलः आक्करण
धिकरणयोरित्यधिकारः। अंतरदेशे। अंतः शब्दाद्धंतेर्नस्य णः स्यात्। अंतर्हणनं। देशे तु। अंतर्हननो देशः। अत्पूर्वस्येत्येव।
अंतर्घ्नंति। तपरः किं। अंतर्घातिः। अयनं च। अयननं स्य णो तः। शब्दात्परस्य। अंतरयणं। अदेश इत्येव। अंतरयनो देशः।
पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण। छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य। द्विप्रभृत्युपसर्गहीनस्य छादेर्ह्रस्वः स्याद्घे परे। दंताश्छाद्यंते ऽनेन दंतच्छदः। प्र

दः। अद्व्यीतिकिं। समुपाच्छादः। आकुर्वंत्यस्मिन्निति आकरः। गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च। घांता निपात्यंते। हलश्चेति वक्ष्यमाण
स्य घञोपवादः। गावश्चरंत्यस्मिन्निति गोचरो देशः। संचरंते ऽनेनसंचरः मार्गः। वहंत्यनेन वहः स्कंधः। व्रजः। व्यजः। तालवृंतं। निपातनाद्वी
भावोन। आपणः। पण्यस्थानं। निगच्छंत्यनेनेति निगमः छंदः। चात्कषः। निकषः। अवेत्तृस्त्रोर्घञ्। अवतारः। कूपादेः। अवस्तारो जवनिका।
हलश्च। हलंताद्घञ् स्यात् घापवादः। अपमृज्यते ऽनेन व्याध्यादिरित्यपामार्गः। धिमार्गः। सम्मूहनी। अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधार
यायाश्च। अधीयंते ऽस्मिन्नध्यायः। नियंति। उद्युवंति संहरंति अनेन संहारः। विग्रहः। अवहाराधारावायानामुपसंख्यानं। उदंकोनु
दके। उत्पूर्वादंचतेर्घञ् स्यात् न त्वदके। घृतमुदच्यते उद्भियंते ऽस्मिन्निति घृतोदंकः। चर्ममयं भांडं। अनुदके किं। उदकोदंचनः। आलमाना
यः। आनीयंते ऽमत्स्यादयो ऽनेनेत्यानायः। जालमिति किं। आनयनः। खनो घच। चाद्घञ्। आखानः। आखनः। घिल्करणमन्यतो
ऽप्ययमिति ज्ञापनार्थं। तेन भगः पदमित्यादि। खनेः डुडवङ्कङ्इकवको वाच्याः। आखः। आखुः। आखनिकः। आखनिकवकः। ए
तेखनित्रवचनाः। ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल्। करणाधिकरणयोरिति निवृत्तं। एषु दुःखसुखार्थेषूपपदेषु खल् स्यात्। तयो
रेवेति भावे कर्मणि च। कृच्छ्रे दुष्करः। कटो भवता। अकृच्छ्रे ईषत्करः सुकरः। निमिमीलियां खलचोरात्वं नेति वाच्यं। दुष्प्रमयः। दुष्प्र
मयः। सुविलयः। निमयः। मयः। लयः। उपसर्गात्खल्घञोः। उपसर्गादेव लभेर्नुम् स्यात् ईषत्प्रलंभः। दुष्प्रलंभः। सुप्रलंभः।
उपसर्गात्किं। ईषल्लभः। लाभः। न सुदुर्भ्यां केवलाभ्यां। उपसर्गांतररहिताभ्यां सुदुर्भ्यां लभेर्नुम् न स्यात् खल्घञोः। सुलभं
दुर्लभं। केवलाभ्यां किं। सुप्रलंभः। अतिदुर्लभः। कथं तर्हि। अतिसुलभमतिदुर्लभमिति। यदा स्वतीकर्मप्रवचनीयो तदा

सि॰कौ॰कृ॰ भविष्यति॥ कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः॥ कर्तृकर्मणोरीषदादिषु चोपपदेषु भूकृञोः खल् स्यात्। यथासंख्यं नेष्यते। कर्तृकर्मणोश्च
२०३ धातोरर्थं प्रधानं न प्रयोज्यम् ईषदादयस्तु ततः प्राक्। कर्तृकर्मणोश्च्व्यर्थयोरिति वाच्यम्। खित्वान्मुम्। अनाढ्येन आढ्येन दुःख
न भूयते दुराढ्यंभवं। ईषदाढ्यंभवं। स्वाढ्यंभवं। दुराढ्यंकरः। स्वाढ्यंकरः। च्व्यर्थयोः किं। आढ्येन सूयते। आतो युच्। खलो
पं पवादः। ईषत्पानः सोमो भवता। दुःपानः। सुपानः। भाषायां शासियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो युज्वाच्यः। दुःशासनः। दुर्योधन
इत्यादि। घाल्पदांतात्। नस्य णत्वं। निष्पानम्। सर्पिष्पानं। घात् किं। निर्णय्य। पदांतात् किं। पुष्णाति। पदं अंतः पदांत इति सप्तमीस
मासोयं तेन हन्। सु सर्पिष्कः। आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः। अवश्यंकारी। शतं दायी। कृत्याश्च। आवश्यकाधमर्ण्ययोर्वि
सेव। अवश्यं हरिः सेव्यः। शतं देयं। क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम्। धातोः क्तिच् क्तश्च स्यादाशिषि संज्ञायां। तितुत्रेति नेट्। भव। तात
तिः। नन्ति। सिदीर्घश्च। अनिटां वनतितनोत्यादीनां च दीर्घो नुनासिकलोपानंतः क्तिचि परे। यंतिः। रंतिः। वंतिः। तंतिः। सनः क्ति
ने चि लोपश्चास्यान्यतरस्याम्। सनोतेः क्तिचि आत्वं वा स्याल्लोपश्च वा। सनुतात्। सातिः। सतिः। संतिः। देवा एनं देयासुः। देवदत्तः
अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा। प्रतिषेधार्थयोरलंखल्वोः उपपदयोः क्त्वा स्यात्। प्राचां ग्रहणं पूजार्थम्। अमैवाव्ययेनेति
नियमान्नोपपदसमासः। दो दद्घोः। अलं दत्त्वा। घुमास्था। पीत्वा खलु। अलंखल्वोः किं। मा कार्षीत्। प्रतिषेधयोः किं। अलंकारः॥
उदीचां माङो व्यतीहारे। व्यतीहारार्थमाङः क्त्वा स्यात् पूर्वकालार्थमिदं। मयतेरिदन्यतरस्याम्। मेङ इकारोंतादेशः स्याद्वाल्यपि। अ श्रीः
पमित्य याचते। अपमाय। उदीचां ग्रहणाद्यथाप्राप्तमपि। पायाचित्वा अपमयते। परावरयोगे च। परेण पूर्वस्यावरेण परस्य योगे २०३

गम्ये धातोः क्त्वा स्यात्। अप्राप्य नदीं पर्वतः। परनदीयोगो पर्वतस्य। अतिक्रम्य पर्वतं नदी। अवरपर्वतयोगो नद्याः। समानकर्तृकयोः गो
पूर्वकाले। समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाद्धातोः क्त्वा स्यात्। भुक्त्वा व्रजति। द्वित्वमतंत्रं। स्नात्वा भुक्त्वा पीत्वा व्रजति। अनु
कै दात्तेत्यनुदात्ते सिलोपः। विधुंनत्वा स्तोति। खरत्यादेरस्य फः क्तिती तिनिस मिङ्स्थानः सर्वविप्रतिषेधेन। स्फुत्वा। स्फूत्वा। धृत्वा। स्कंदस्यं
सः। एतयोर्नलोपो न स्यात् क्त्वि परे। स्कंत्वा। उदित्वा विदित्वा। स्यंत्वा। स्यंदित्वा। न क्त्वा सेट्। सेट् क्त्वा किन्न स्यात्। शयित्वा। सेट् किं। कृत्वा। मृडमृ
दगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा। एभ्यः सेट् क्त्वा कित् स्यात्। मृडित्वा। क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः। क्लिशित्वा। क्लिष्ट्वा। उदित्वा। उषित्वा। रुदविदेति कित्व
रुदित्वा। विदित्वा। मुषित्वा। गृहीत्वा। नोपधात्थफांताद्वा। सेट् क्त्वा कित् स्याद्वा। श्रथित्वा। श्रंथित्वा। गुफित्वा। गुंफित्वा। नोपधात् किम्॥
रोकित्वा कोथित्वा। रिफित्वा। वंचिलुंच्यृतश्च। सेट् क्त्वा कित्स्यात्। वचित्वा। वंचित्वा। लुचित्वा। लुंचित्वा। ऋतित्वा। अर्तित्वा। तृषिमृषिकृषेः काश्यप सोः
लोकित्वा। कर्षित्वा स्य। एभ्यः सेट् क्त्वा कित्स्यात्। तृषित्वा। तर्षित्वा। मृषित्वा। मर्षित्वा। कृषित्वा। कर्षित्वा। रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च। द्युतित्वा। द्योतित्वा। लि
खित्वा। लेखित्वा। व्युपधात् किं। वर्तित्वा। रलः किं। सेवित्वा। हलादेः किं। एषित्वा। सेट् किं। भुक्त्वा। वसतिक्षुधोरिट्। उषित्वा। क्षुधित्वा।
क्षोधित्वा। अंचेः पूजायामिति नित्यमिट्। अंचित्वा। गतौ तु अक्त्वा अपि। लुभित्वा। लोभित्वा। लुभो विमोहन इति इट्। विमोहने तु लु
ब्ध्वा। जृव्रश्च्योः क्त्वि। आभ्यां परस्य क्त्व इट् स्यात्। जरीत्वा। जरित्वा। व्रश्चित्वा। उदितो वा। उदितः परस्य क्त्व इड्वा। शमित्वा। अनुना
सिकस्य क्विझलोः क्ङिति दीर्घः स्यात्। शांत्वा। धूत्वा। देवित्वा। क्रमश्च क्त्वि। क्रम उपधाया वा दीर्घः स्यात् झलादौ क्त्वि परे। क्रांत्वा। क्रंत्वा। झलि किं।
क्रमित्वा। पूङश्चेति वेट्। पवित्वा। पूत्वा। जांतनशां विभाषा। जांतानां नशेश्च नलोपो वा स्यात् क्त्वि परे। भक्त्वा। भंक्त्वा। रक्त्वा। रंक्त्वा।

सि·कौ·ऊ

२०४

मस्जिनशोरिति नुम्। तस्य पक्षे लोपः। नष्ट्वा। नंष्ट्वा। रधादिभ्यश्चेति पक्षे। नशित्वा। क्त्वादावितिवाच्यं। नेह। अंजित्वा। ऊदित्वादिट्। पक्षे अक्त्वा। अं
क्त्वा। जनसनेत्यात्वं। खात्वा। खनित्वा। घतिस्यतीतीत्वं। दित्वा। सित्वा। मित्वा। स्थित्वा। दधातेर्हिः। हित्वा। जहातेश्च क्त्वि। हित्वा। हाङस्तु हात्वा॥
अदो जग्धिः॥ जग्ध्वा। समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप्। अव्ययपूर्वपदेऽनञ्समासे क्त्वो ल्यबादेशः स्यात्। तुक्। प्रकृत्य। अनञ् किं। अकृत्वा। पर्युदासाश्र
यणान्नेह। परमकृत्वा। षत्वतुकोरसिद्धः। षत्वे तुकि च कर्तव्ये एकादेशः शास्त्रमसिद्धं स्यात्। कोऽसिचत्। इह षत्वं न। अधीत्य। प्रेत्य। ह्रस्वस्य पिति कृ
ति तुक्। वा ल्यपि। अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो वा स्यात् ल्यपि। व्यवस्थितविभाषेयं। तेन मांतानां वा। नांतानित्यं व
नादीनां च नित्यं। आगत्य। आगम्य। प्रणत्य। प्रणम्य। प्रहत्य। प्रमत्य। प्रवत्य। वितत्य। अदो जग्धिः। अंतरंगानपि विधीन् बहिरंगोऽप
ल्यब् बाधते। जग्धिविधौ ल्यब्ग्रहणात्। तेन हित्वदत्वात्वेत्वदीर्घत्वरूठ इत्यादि ल्यपि न। विधाय। प्रदाय। प्रखन्य। प्रस्थाय। प्रक्रम्य।
आपृच्छ्य। प्रदीव्य। न ल्यपि। ल्यपि परे घुमास्थादेरीत्वं न। प्रधाय। प्रमाय। प्रगाय। प्रपाय। प्रहाय। प्रसाय। मिनातिमिनोतीत्या
त्वं। प्रमाय। निमाय। उपदाय। विभाषा लीयतेः। विलाय। विलीय। विलापः। उत्तीर्य। विचार्य। ल्यपि लघुपूर्वात्। लघुपूर्वाद्वर्णात्परस्य णे
रयादेशः स्यात् ल्यपि। विगणय्य। प्रणमय्य। प्रबेभिदय्य। लघुपूर्वात् किं। संप्रधार्य। विभाषापः। आप्नोतेर्णेरयादेशो वा स्यात् ल्यपि।
प्रापय्य। प्राप्य। क्षियः। क्षियो ल्यपि दीर्घः स्यात्। प्रक्षीय। ल्यपि च। वञो ल्यपि संप्रसारणं न स्यात्। प्रवाय। ज्यश्च। प्रज्याय। व्यश्च।
उपव्याय। विभाषा परेः। परेर्व्यो वा संप्रसारणं स्याल्ल्यपि। तुकं बाधित्वा परत्वाद्धल इति दीर्घः। परिवीय। परिव्याय। कथं मुखं श्रीः
व्यादाय स्वपिति। नेत्रे निमील्य हसतीति। व्यादानसन्मीलनोत्तरकाले हि स्वापहासयोरन्वयः। तदंशविवक्षया भविष्य २०४

त्ति। आभीक्ष्ण्येण णमुल् च। पौनःपुन्ये द्योत्ये पूर्वविषये णमुल् स्यात्। क्त्वा च। द्वित्वं। स्मारंस्मारं। नमति शिवं। स्मृत्वा। पायंपायं। भोजंभोजं
श्रावंश्रावं। चिण्णमुलोरिति णमुल्परे णौ वा दीर्घः। गामंगामं। गमंगमं। विभाषा चिण्णमुलोरिति नुम् वा। लंभंलंभं। लाभंलाभं। व्यवस्थि
तविभाषया उपसृष्टस्य नित्यं नुम्। प्रलंभं। जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु गुणः। जागरं। जागरं। ण्यंतस्याप्येवं। न यद्यनाकांक्षे। यच्छब्दे उपपदे पू
र्वकाले यत्त्वार्थं तन्न। यत्र पूर्वोत्तरे क्रिये तद्वाक्यमपरं नाकांक्षते चेत्। यदयं भुंक्ते ततः पठति इह क्त्वाणमुलौ न। अनाकांक्षे इति किं। य
दयं भुक्त्वा व्रजति ततोऽधीते। विभाषाऽग्रेप्रथमपूर्वेषु। आभीक्ष्ण्य इति नानुवर्तते। एषूपपदेषु समानकर्तृकयोः पूर्वकाले क्त्वाणमु
लौ वास्तः। अग्रे भोजं व्रजति। अग्रे भुक्त्वा। प्रथमं भोजं प्रथमं भुक्त्वा। पक्षे लडादयः। अग्रे भुंक्ते। ततो व्रजति। आभीक्ष्ण्ये तु पूर्वविप्रतिषे
धेन नित्यमेव विधिः। अग्रे भोजंभोजं। व्रजति। भुक्त्वा भुक्त्वा। कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ्। कर्मण्युपपदे आक्रोशे गम्ये। चौरंकारमा
क्रोशति। करोतिरुच्चारणे। चोरशब्दमुच्चार्येत्यर्थः। स्वादुमि णमुल्। स्वाद्वर्थेषु कृञो णमुल् स्यात्। एककर्तृकयोः पूर्वकाले। पूर्वपद
स्य मांतत्वं निपात्यते। अस्वाद्वीं स्वाद्वीं कृत्वा भुंक्ते स्वादुंकारं भुंक्ते। संपन्नंकारं। लवणंकारं। संपन्नलवणशब्दौ स्वादुपर्यायौ। वा
सरूपेणान्तापि। स्वादुं कृत्वा। भुंक्ते। अन्यथैवंकथमित्थंसु सिद्धाप्रयोगश्चेत्। एषु कृञो णमुल् स्यात्। सिद्धः अप्रयोगोऽस्य एवंभूतश्चे
त् कृञ्। व्यर्थत्वात् प्रयोगानर्ह इत्यर्थः। अन्यथाकारं। एवंकारं। कथंकारं। इत्थंकारं भुंक्ते। इत्थं भुंक्ते इत्यर्थः। सिद्ध इति किं। शिरोऽन्यथा कृ
त्वा भुंक्ते। यथातथयोरसूयाप्रतिवचने। कृञः सिद्धाप्रयोग इत्येव। असूयया प्रतिवचने। यथाकारमहं भोक्ष्ये तथाकारं भोक्ष्ये किं त
वानेन। कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये। कर्मण्युपपदे णमुल् स्यात्। कन्यादर्शं वरयति। सर्वाः कन्या इत्यर्थः। ब्राह्मणवेदं भोजयति।

सि॰कौ॰ह्र॰ २०५

पु

यंयंब्राह्मणंजानाति।लप्स्यतेविचारयतिवा।स्तृतंसर्वंभोजयतीत्यर्थः।यावतिविंदजीवोः।यावद्वेदंभुंक्ते।यावल्लभतेतावद्भुंक्तइत्यर्थः।या-
वज्जीवमधीते।चर्मोदरयोःपूरेः।कर्मणीत्येव।चर्मपूरंस्तृणाति।उदरपूरंभुंक्ते।वर्षप्रमाणऊलोपश्चास्यान्यतरस्यां।कर्मण्युपपदेपू-
रेर्णमुल्स्यात्।ऊकारलोपश्चवा।समुदायेनवर्षप्रमाणंगम्यते।गोष्पदप्रंवृष्टोदेवः।गोष्पदपूरं।अस्यैतिकिं।उपपदस्यमाभूत्।मू-
षिका।बिलपूरं।चेलेक्नोपेः।चेलार्थेषुकर्मसूपपदेषुक्नोपेर्णमुल्स्यात्वर्षप्रमाणे।चेलक्नोपंवृष्टोदेवः।वस्त्रक्नोपं।वसनक्नोपं।
निमूलसमूलयोःकषः।कर्मणीत्येव।कषादिष्वनुप्रयोगंवक्ष्यति।अत्रप्रकरणेपूर्वकालइतिनसंबध्यते।निमूलकाषंकषति।स- अन्यथैव
मूलकाषंकषति।निमूलंसमूलंकषतीत्यर्थः।एकस्यापिधात्वर्थस्यनिमूलादिविशेषणसंबंधात्भेदः।तेनसामान्यविशेषभा-
वेनविशेषणविशेष्यभावः।शुष्कचूर्णरूक्षेषुपिषः।एषुकर्मसुपिषेर्णमुल्।शुष्कपेषंपिनष्टि।शुष्कंपिनष्टीत्यर्थः।चूर्णपेषं।रू-
क्षपेषं।समूलाकृतजीवेषुहन्कृञ्ग्रहः।कर्मणीत्येव।समूलघातंहंति।अकृतकारंकरोति।जीवग्राहंगृह्णाति।जीवतीतिजी-
वः।इगुपधलक्षणःकः।जीवंतंगृह्णातीत्यर्थः।करणेहनः।पादघातंहंति।पादेनहंतीत्यर्थः।यथाविध्यनुप्रयोगार्थंस्ननन्निस्यस्मा।
सार्थायंयणः।भिन्नधातुसंबंधेतुहिंसार्थानांचेतिवक्ष्यते।स्नेहनेपिषः।स्निह्यतेयेनतस्मिन्करणेपिषेर्णमुल्।उदपेषं
पिनष्टि।उदकेनपिनष्टीत्यर्थः।हस्तेवर्त्तिग्रहोः।हस्तार्थेकरणे।हस्तवर्त्तंवर्त्तयति।करवर्त्तंहस्तेनगुलिकांकरोतीत्यर्थः।हस्तग्रा-
हंगृह्णाति।करग्राहं।पाणिग्राहं।स्वेपुषः।करणइत्येव।स्वशब्दस्यार्थग्रहणंतेनस्वरूपपर्यायविशेषेषुणमुल्।स्वपोषंपुष्णाति श्रीः
धनपोषं।गोपोषं।अधिकरणेबंधः।चक्रबंधंबध्नाति।चक्रेबध्नातीत्यर्थः।संज्ञायां।बध्नातेर्णमुल्संज्ञायां।क्रौंचबंधंबद्धः २०५

मयूरिकाबंधंबद्धः।अट्टालिकाबंधं।बंधविशेषाणांसंज्ञाएताः।कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः।जीवनाशंनश्यति।जीवोनश्यती-
त्यर्थः।पुरुषवाहंवहति।पुरुषोवहतीत्यर्थः।ऊर्ध्वेशुषिपूरोः।ऊर्ध्वेकर्त्तरि।ऊर्ध्वशोषंशुष्यति।वृक्षादिरूर्ध्वएवतिष्ठन्शुष्यतीत्यर्थः।ऊ-
र्ध्वपूरंपूर्यते।ऊर्ध्वमुखएवघटादिर्वर्षोदकादिनापूर्णोभवतीत्यर्थः।उपमानेकर्मणिच।चात्कर्त्तरि।घृतनिधायंनिहितंजलंघृतमिव
रक्षितमित्यर्थः।अजकनाशंनष्टः।अजकइवनष्टइत्यर्थः।कषादिषुयथाविध्यनुप्रयोगः।यस्माण्णमुल्कःसएवानुप्रयोक्तव्यइत्यर्थः
तथैवोदाहृतं।उपदंशस्तृतीयायां।इतःप्रभृतिपूर्वकालइतिसंबध्यते।तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्यामितिवासमासः।मूलकोपदंशंभुं-
क्ते।मूलकेनोपदंशं।दश्यमानस्यमूलकस्यभुजिंप्रतिकरणत्वात्तृतीया।यद्यप्युपदंशिनासहनशाब्दःसंबंधः।तथाप्यर्थोस्त्येवकर्मत्वा-
त्।एतावतैवसामर्थ्येनप्रत्ययःसमासश्चतृतीयायामितिवचनसामर्थ्यात्।हिंसार्थानांचसमानकर्मकाणां।तृतीयांतउपपदेऽनुप्रयोग-
धातुनासमानकर्मकाद्धिंसार्थाण्णमुल्स्याद्वा।दंडोपघातंगाःकालयति।दंडेनोपघातं।दंडताडं।समानकर्मकाणांकिं।दंडेनचोरमाहत्य
गाःकालयति।सप्तम्यांचोपपीडरुधकर्षः।उपपूर्वेभ्यःपीडादिभ्यःसप्तम्यंतेतृतीयांतेचोपपदेणमुल्स्यात्।पार्श्वोपपीडंशेते।पार्श्वयो-
रुपपीडं।पार्श्वाभ्यामुपपीडं।व्रजोपरोधंगाःस्थापयति।व्रजेनव्रजउपरोधंगाःस्थापयति।पाण्युपकर्षंधानाःसंगृह्णाति।पाणावुपक-
र्षं।पाणिनोपकर्षं।समासत्तौ।तृतीयासप्तम्योर्धातोर्णमुल्स्यात्सन्निकर्षेगम्यमाने।केशग्राहंयुध्यंते।केशेषुगृहीत्वा।हस्तग्राहं।ह-
स्तेनगृहीत्वा।प्रमाणेच।तृतीयासप्तम्योरित्येव।द्व्यंगुलोत्कर्षंखंडिकांछिनत्ति।द्व्यंगुलेनोत्कर्षं।अपादानेपरीप्सायां।परीप्सात्व-
रा।शय्योत्थायंधावति।द्वितीयायांचपरीप्सायामित्येव।यष्टिग्राहंयुध्यंते।लोष्टग्राहं।अपगुरोणमुलि।गुरीउद्यमनइत्यस्येच।

सि॰कौ॰ह॰ वा आस्याम्मुलि अस्यपत्कारं युध्यंते। अस्यपगारं। स्वांगेऽध्रुवे। द्वितीयायामित्येव। अध्रुवे स्वांगे द्वितीयांते धातोर्णमुल्। भ्रूविक्षेपं कथय
१०६ ति। भ्रूविक्षेपं। अध्रुवे किं। शिर उत्क्षिप्य। येन विना न जीवनं तद्ध्रुवं। परिक्लिश्यमाने च। सर्वतो विबाध्यमाने स्वांगे द्वितीयांते णमु
ल्स्यात्। उरःप्रतिपेषं युध्यंते। कृत्स्नमुरः पीडयंत इत्यर्थः। उरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः। ध्रुवार्थमिदं। विशिपतिपदिस्कंदां व्याप्यमाना
सेव्यमानयोः। द्वितीयायामित्येव। द्वितीयांते उपपदे विश्यादिभ्यो णमुल् स्यात्। व्याप्यमाने आसेव्यमाने चार्थे गम्ये। गेहादिद्रव्याणां
रमा विशादिक्रियाभिः साकल्येन संबंधो व्याप्तिः। क्रियायाः पौनःपुन्यमासेवा। नित्यवीप्सयोरिति द्वित्वं तु न भवति। समासेनैवोक्त
त्वात्। यद्यप्याभीक्ष्ण्ये णमुल् कृत एव तथापि उपपदसंज्ञार्थमासेवायामिति पुनर्विधिः। गेहानुप्रवेशमास्ते। गेहं गे
हं अनुप्रवेशं। एवं गेहानुप्रपातं। गेहानुप्रपादं। गेहानुस्कंदं। असमासे तु गेहस्य णमुलंतस्य च पर्यायेण द्वित्वं। अस्यतितृषोः क्रि
यांतरे कालेषु। क्रियामंतरयति व्यवधत्त इति क्रियांतरः। तस्मिन्धात्वर्थे वर्तमानादस्यतेस्तृष्यतेश्च। कालवाचिषु द्वितीयांतेषू
पपदेषु णमुल् स्यात्। द्व्यहात्यासं गाः पाययति। द्व्यहमत्यासं। द्व्यहं तर्षं। अत्यसनेन तर्षणेन च गवां पानक्रिया व्यवधीयते। अ
घ द्यपाययित्वा द्व्यहमतिक्रम्य पुनः पाययतीत्यर्थः। नाम्न्यादिशिग्रहोः। द्वितीयायामित्येव। नामादेशमाचष्टे। नामग्राहमाह्वयति
अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ। अयथाभिप्रेताख्यानं नाम अप्रियस्योच्चैः प्रियस्य नीचैः कथनं। उच्चैः कृत्वा। उ
च्चैः कृत्वा। उच्चैःकारं। अप्रियमाचष्टे। नीचैः कृत्य। नीचैः कृत्वा। नीचैःकारं। प्रियं ब्रूते। तिर्यच्यपवर्गे। तिर्यक्शब्दे उपपदे कृञः क्त्वा श्री:
णमुलौ स्तः समाप्तौ गम्यायां। तिर्यक्कृत्य गतः। तिर्यक्कृत्वा। तिर्यक्कारं। समाप्य गत इत्यर्थः। अपवर्गे किं। तिर्यक्कृत्वा काष्ठं ग १०६

तः। स्वांगे तस्प्रत्यये कृभ्वोः। मुखतः कृत्वा। मुखतः कृत्य। मुखतःकारं। मुखतोभूय। मुखतोभूत्वा। मुखतोभावं। नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे।
नाधार्थप्रत्ययांते च्व्यर्थविषये उपपदे कृभ्वोः क्त्वाणमुलौ स्तः। अनाना नाना कृत्वा। नानाकृत्य। नानाकारं। विनाकृत्य। विनाकृत्वा।
विनाकारं। नानाभूय। नानाभूत्वा। नानाभावं। एकधाकृत्वा। अनेकं द्रव्यमेकं भूत्वा। एकधाभूय। एकधाभूत्वा। एकधाभावं। एकधा
कृत्य। एकधाकृत्वा। एकधाकारं। प्रत्ययग्रहणं किं। हिरुक्कृत्वा। पृथग्भूत्वा। तूष्णीमि भुवः। तूष्णींशब्दे भुवः क्त्वाणमुलौ स्तः। तूष्णींभू
य। तूष्णींभूत्वा। तूष्णींभावं। अन्वच्यानुलोम्ये। अन्वक्शब्दे उपपदे भुवः क्त्वाणमुलौ स्तः आनुकूल्ये गम्यमाने। अन्वग्भूयास्ते। अ
न्वग्भूत्वा। अन्वग्भावं। अग्रतः पार्श्वतः पृष्ठतो वानुकूलो भूत्वा आस्त इत्यर्थः। आनुलोम्ये किं। अन्वग्भूत्वा तिष्ठति। पृष्ठतो भू
त्वेत्यर्थः। इत्थं लौकिकशब्दानां दिङ्मात्रमिह दर्शितं॥ विस्तरस्तु यथाशास्त्रं दर्शितः शब्दकौस्तुभे॥ १ ॥छ॥ ॥ ॥छ॥ ॥
भट्टोजीदीक्षितकृतिः सैषा सिद्धांतकौमुदी॥ प्रीत्यै भूयाद्भगवतोर्भवानीविश्वनाथयोः॥२॥ ॥छ॥ ॥ इति श्रीभट्टोजी
दीक्षितविरचितायां सिद्धांतकौमुद्यां उत्तरार्द्धं समाप्तं॥ ॥छ॥ लक्ष्मीनारायणार्पणमस्तु॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥
॥ श्रीवक्रतुंडो जयतितरां॥ ॥ सच्चिदानंदस्वरूपो रामो जयतितमाम्॥ ॥छ॥ शुभमस्तु॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥
॥ करा[illegible]फाराप नाम कगोविंदेन लिखितं॥ श्रीसच्चिदानंदस्वरूपोऽस्तु॥ श्रीसूर्यनारायणो जयतितरां॥ परोपकाराय अस्तु।
जयतितमाम्॥ भट्टोजीदीक्षि॥छ॥ तकृतिः से॥छ॥ षासिद्धांत॥छ॥ कौमुदी॥छ॥ प्रीत्यै भू॥छ॥ याद्भगव॥ तो॥छ॥र्भ॥छ॥ वानी॥छ॥ विश्वना
थयोः॥ ॥छ॥

141/14 (D)

इति व्याकरणपरिभाषा समाप्ता ।

+

नन्वेकांतत्वे नेकाल्त्वादेर्वैशद्दीनां सर्वादेशत्वसिध्यानेकाल्त्वे शिद्ग्रहणं व्यर्थमत आह ७ शिद्ग्रहणं ज्ञापकं। तेनार्वणस्तृ इत्यादेर्न सर्वादेशत्वं॥

श्रीगणेशायनमः॥ व्याख्यानतोविशेषप्रतिपत्तिर्नहिसंदेहादलक्षणं १ नहिकार्यीनिमित्तत्वेनाश्रीयते २ कार्यमनुभवन्नेवकार्यीनिमित्तत्वेनना
श्रीयते ३ इतरेतराश्रयाणिकार्याणिनक्रियंते ४ यदागमास्तद्गुणीभूतास्तद्ग्रहणेनगृह्यंते ५ निर्दिश्यमानस्यादेशाभवंति ६ नानुबंधकृतम
नेकाल्त्वं ७ वर्णाश्रयेनास्तिप्रत्ययलक्षणं ८ क्वचिदेकदेशोप्यनुवर्तते ९ अर्थवद्ग्रहणेनानर्थकस्यग्रहणं १० नवर्णग्रहणेषु ११ भाव्यमानो
ण्सवर्णान्नगृह्णाति १२ यस्मिन्विधिस्तदादावल्ग्रहणे १३ विधिविधानविधिभाजांजयाणांसन्निपातेनतदंतविधिः १४ सन्नियोगशिष्टानां
सहवाप्रवृत्तिःसहैवानिवृत्तिः १५ उणादयोव्युत्पन्नानिप्रातिपदिकानि १६ सर्वोद्वंद्वोविभाषैकवद्भवति १७ उदित्सवर्णंगृह्णातिनसवर्णमात्रं
प्रकृतिवदनुकरणंभवति १८ विकरणेभ्योनियमोबलीयान् २० सकृद्गतौविप्रतिषेधेयद्बाधितंतद्बाधितमेवभवति २१ पुनःप्रसंगविज्ञा
नात्सिद्धं २२ अंतरंगबहिरंगयोरंतरंगंबलवत् २३ उभयनिर्देशेपंचमीनिर्देशोबलीयान् २४ सर्वेविधयःछंदसिविकल्प्यंते २५ प्रत्ययग्र
हणेयस्मात्सविहितस्तदादेस्तदंतस्यग्रहणं २६ स्त्रीप्रत्ययेचानुपसर्जनेन २७ संज्ञाविधौप्रत्ययग्रहणेतदंतविधिर्नास्ति २८ प्रातिपदिक
ग्रहणेलिंगविशिष्टग्रहणं २९ विभक्तौलिंगविशिष्टाग्रहणं ३० सूत्रेलिंगवचनमतंत्रं ३१ नञिवयुक्तमन्यसदृशाधिकरणेतथाह्यर्थगतिः ३२

नन्वेवमपिकविषयेणोऽपिस्यादुक्तिरतआह ।। नानुबंध०

अवदातंमुखंअत्रपलोपीतस्यात्रेकृते
अदाबितिघुसंज्ञाप्रतिषेधोनस्यात् दैपः
पकारस्तेनअनैजंतत्वात् दाप्रास्यापलो
पीतुरपकारा
भावेनअस्य
दाप्तत्वाभावा
दित्यतआह

परिभाषा० १

गतिकारकोपपदानांकृद्भिःसहसमासवचनंप्राक्सुबुत्पत्तेः ३३ क्वचिदपवादविषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते ३४ अंतरंगानपिविधीन्बहिरंगोल्यब्बाध
ते ३५ अस्तित्वसंभवोयदुभयंस्यात् ३६ कृत्यल्युट्तुमुन्खलर्थेषुवासरूपविधिर्नास्ति ३७ सांप्रतिकाभावेभूतपूर्वगतिः ३८ नानुबंधकृतमसा
रूप्यं ३९ लक्षणप्रतिपदोक्तयोःप्रतिपदोक्तस्यैवग्रहणंनतुलाक्षणिकस्य ४ एकदेशविकृतमनन्यवद्भवति ४१ क्वचिद्विकृतिरपिप्रकृतिंगृह्णाति ४२
बहुव्रीहौतद्गुणसंविज्ञानमपि ४३ ताच्छीलिकेषुवासरूपविधिर्नास्ति ४४ पुरस्तादपवादानंतरान्विधीन्बाधंतेनोत्तरान् ४५ नानुबंधकृतमनेजंत
त्वं ४६ चानुकृष्टंनोत्तरत्र ४७ मध्येऽपवादाःपूर्वान्विधीन्बाधंतेनोत्तरान् ४८ अनंतरस्यविधिर्वाभवतिप्रतिषेधोवा ४९ अकृतव्यूहाःपाणिनीयाः
५० कृतमपिकार्यंनिवर्तयंति ५१ निरनुबंधकग्रहणेनसानुबंधकस्यग्रहणं ५२ एकानुबंधकग्रहणेनद्व्यनुबंधकस्य ५३ तदनुबंधकग्रहणेनात
दनुबंधकस्य ५४ स्वरविधौव्यंजनमविद्यमानवत् ५५ क्रियाविशेषणानांकर्मत्वंनपुंसकलिंगतावा ५६ ग्रहणवताप्रातिपदिकेनतदंत
विधिर्नास्ति ५७ व्यपदेशिवद्भावोऽप्रातिपदिकेन ५८ समासप्रत्ययविधौतदंतप्रतिषेधउगिद्वर्णग्रहणवर्ज्यं ५९ स्वार्थिकाःप्रकृतितोलिंगव १
चनान्यनुवर्तंते ६० संप्रसारणंतदाश्रयंचकार्यंबलवत् ६१ उभयतआश्रयणेनांतादिवद्भावः ६२ वर्णाश्रयेविधौनांतादिवत् ६३ कृ

द्ग्रहणेगतिकारकपूर्वस्यापिग्रहणं ६४ समासांतविधिरनित्यः ६५ संनिपातलक्षणोविधिरनिमित्तंतद्विघातस्य ६६ अनिनस्मन्ग्रहणान्य
र्थवताचानर्थकेनचतदंतविधिंप्रयोजयंति ६७ वारणादांगंबलीयः ६८ योऽनादिष्टादचःपूर्वस्तस्यविधिंप्रतिस्थानिवद्भावः ६९ प्रकृतिग्रहणे
यङ्लुगंतस्यापिग्रहणं ७० असिद्धंबहिरंगमंतरंगे ७१ नाजानंतर्येबहिष्ट्वप्रकॢप्तिः ७२ संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यः ७३ संनियोगवि
शिष्टानामन्यतरापायेउभयोरप्यपायः ७४ ताच्छीलिकेणेऽप्यण्कृतंभवति ७५ धातोःकार्यमुच्यमानंतत्प्रत्ययेभवति ७६ तन्म
ध्येपतितस्तद्ग्रहणेनगृह्यते ७७ अबाधकान्यपिनिपातनानिभवंति ७८ अंगाधिकारेयद्विहितंतत्तस्यचतदुत्तरपदस्यच ७९ प्रत्येकं
वाक्यपरिसमाप्तिः ८० क्वचित्समुदायेपिवाक्यपरिसमाप्तिः ८१ क्वचिदुभयथावाक्यपरिसमाप्तिः ८२ अभेदकाइहशास्त्रेगुणाः ८३
औपदेशिकप्रायोगिकयोरौपदेशिकस्यैवग्रहणं ८४ सर्वविधिभ्योलोपविधिर्बलीयान् ८५ लुग्विकरणालुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्यै
वग्रहणं ८६ भविष्यत्सूत्रेसहशास्त्राणिक्रियंते। ८७ अंतरंगानपिविधीन्बहिरंगोलुग्बाधते ८८ सत्यपिसंभवेबाधनंभवति ८९ पर्जन्य
वल्लक्षणप्रवृत्तिः ९० गर्भवद्भावाद्दोषोभवति ९१ विधौपरिभाषोपतिष्ठतेनानुवादे।। ९२ प्रकृतिग्रहणेण्यधिकस्यापिग्रहणंभवति ९३

अंगवृत्तेपुनर्वृत्तावविधिर्निष्ठितस्य ९४ पूर्वत्रासिद्धेनस्थानिवत्। उपजातनिमित्तोप्युत्सर्गोउपजनिष्यमाणनिमित्तेनापवादेनबाधते ९५
योर्नस्थानिवत् ९६ अभ्यासविकारेष्वपवादानोत्सर्गान्विधीन्बाधन्ते ९७ पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने ९८ अनित्यमागमशासनं ९९ निमि
त्ताभावेनैमित्तिकस्याप्यभावः १०० गौणमुख्ययोर्मुख्येकार्यसंप्रत्ययः १ कृत्रिमाकृत्रिमयोःकृत्रिमेकार्यसंप्रत्ययः २ प्रधानाप्रधान
योःप्रधानेकार्यसंप्रत्ययः ३ उपपदविभक्तेःकारकविभक्तिर्बलीयसी ४ अवयवप्रसिद्धेःसमुदायप्रसिद्धिर्बलीयसी ५ दामादायहणे
अविशेषः ६ सामान्यातिदेशेविशेषस्यानतिदेशः ७ श्रुतानुमितयोःश्रुतसंबंधोबलवान् ८ पित्स्वराच्छित्संबंधोबलीयान् ९ वि
धिनियमेसंभवेविधिरेवबलीयान् १० प्रतिपदविधानाद्योगविभागोगरीयान् ११ सर्वविधिभ्योलोपविधिर्बलवान् १२ अंत्यबाधेंत्यसदे
शस्य १३ नानर्थकेऽलोन्त्यविधिः १४ प्रत्ययाप्रत्यययोःप्रत्ययस्यैवग्रहणं १५ सहचरितासहचरितयोःसहचरितस्यैवग्रहणं १६
यथोद्देशंसंज्ञापरिभाषं १७ कार्यकालंसंज्ञापरिभाषं १८ गणकार्यमनित्यं १९ संदेहेबहुवचनंप्रयोक्तव्यं २० अर्थवशाद्विभक्तिविपरिणामः २१
योगविभागादिष्टसिद्धिः २२ पर्यायशब्दानांगुरुलाघवचर्चानाद्रियते २३ व्यवस्थितविभाषयापिकार्याणिक्रियंते २४ अनिर्दिष्टार्थाःप्र

त्ययाःस्वार्थेभवंति २५ ज्ञापकसिद्धंनसर्वत्र २६ युगपदधिकरणवचनेद्वंद्वः २७ पूर्वंधातुःसाधनेनयुज्यतेपश्चादुपसर्गेण २८ पूर्वंधातुरु
पसर्गेणयुज्यतेपश्चात्साधनेन २९ समासतद्धितेषुसंबंधानमन्यत्ररूढ्यभिन्नरूपाव्यभिचारिसंबंधेभ्यः ३० इतिपरिभाषासमा
प्ताः॥ ॥श्रीशंकरायनमः॥ शुभंभवतु॥

इति व्याकरणपरिभाषा समाप्ता ।